SRPSKO-AMERIČKI ODNOSI: TRIDESET GODINA OD PADA BERLINSKOG ZIDA

ZBORNIK RADOVA

Uredili

Dragan R. Simić
Dragan Živojinović
Stevan Nedeljković

FPN

United States Embassy
Serbia

Beograd, 2021.

SRPSKO-AMERIČKI ODNOSI:
TRIDESET GODINA OD PADA BERLINSKOG ZIDA
Zbornik radova

Urednici
Dragan R. Simić
Dragan Živojinović
Stevan Nedeljković

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

Za izdavača
prof. Dragan R. Simić

Grafički dizajn
Biljana Živojinović

Dizajn korica
Leposava Knežević

Štampa
Čigoja
ŠTAMPA
office@cigoja.com
www.cigoja.com

Tiraž
300

ISBN 987-86-6425-083-2

Ova knjiga je štampana uz pomoć Odeljenja za medije i kulturu Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu. Odeljenje za medije i kulturu Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu, ni Vlada Sjedinjenih Američkih Država ne stoje iza sadržaja ovog projekta niti preuzimaju odgovornost za njega.

This book was funded by the Office of Public Affairs, United States Embassy Belgrade. The Office of Public Affairs, United States Embassy Belgrade, or United States Government neither endorses nor takes responsibility for the content of this project.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

SRPSKO-AMERIČKI ODNOSI: TRIDESET GODINA OD PADA BERLINSKOG ZIDA

Uredili
Dragan R. Simić
Dragan Živojinović
Stevan Nedeljković

Beograd, 2021.

SADRŽAJ

Predgovor 7

Podaci o urednicima zbornika i autorima priloga 13

I deo

PAD BERLINSKOG ZIDA I JUGOSLOVENSKO-AMERIČKI ODNOSI: KLJUČNE PROMENE U MEĐUNARODNOM PORETKU U RAZDOBLJU OD 1989. DO 1991. GODINE

Dragan R. Simić, Dragan Živojinović
TRIDESET GODINA OD PADA BERLINSKOG ZIDA I MEĐUNARODNI ODNOSI 17

Radmila Nakarada
PAD BERLINSKOG ZIDA TRIDESET GODINA KASNIJE – POGLED S PERIFERIJE 55

Radina Vučetić
USPON I PAD AMERIČKE MEKE MOĆI U JUGOSLAVIJI I SRBIJI 81

Slobodan G. Marković
YUGOSLAVIA AND THE UNITED STATES IN THE 1980S. HOW DID AN IMPORTANT PARTNERSHIP BECOME A MATTER OF SECONDARY IMPORTANCE? 97

Dragan Đukanović
TRI DECENIJE POSTHLADNORATOVSKOG BALKANA I STRATEŠKI SPOLJNOPOLITIČKI IZBOR(I) SRBIJE 107

II deo

SRPSKO-AMERIČKI ODNOSI I KLJUČNE PROMENE U MEĐUNARODNOM PORETKU U RAZDOBLJU OD 2016. DO 2020. GODINE

Aleksandar Milošević
AMERIKA PRE SVEGA: SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE I MEĐUNARODNI TRGOVINSKI POREDAK POSLE 2016. GODINE. . . 125

Ivan Vujačić
SRBIJA I SAD – ODNOSI TOKOM DVE DECENIJE OD DEMOKRATSKIH PROMENA 147

Mladen Lišanin
„DUGO PUTOVANJE KUĆI”: SAVREMENI MEĐUNARODNI SISTEM I AMERIČKO-SRPSKI RAPROŠMAN 167

Marko Dašić
ODNOSI SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA I REPUBLIKE SRBIJE U KONTEKSTU REŠAVANJA SPOROVA NA ZAPADNOM BALKANU: ISTORIJSKE ANALOGIJE I SAVREMENI PROBLEMI. 187

Milan Krstić
„VI STE SVET”: ISKAZI POŠTOVANJA U POLITICI SAD PREMA SRBIJI TOKOM ADMINISTRACIJE DONALDA TRAMPA 215

PREDGOVOR

U Beogradu je 27. i 28. septembra 2019. godine u organizaciji Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu održana dvodnevna Međunarodna naučna konferencija pod nazivom „Srpsko-američki odnosi: trideset godina od pada Berlinskog zida". Konferenciju su svečano otvorili dekan Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, osnivač i direktor Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država, prof. dr Dragan R. Simić i gospodin Tim Standaert (Timothy Standaert), savetnik za medije i kulturu ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Republici Srbiji. Prvog dana konferencije, neposredno posle svečanog otvaranja, usledilo je uvodno predavanje prof. dr Džejmsa Keterera (James Ketterer), profesora na Bard Koledžu u Sjedinjenim Američkim Državama i dekana Američkog Univerziteta u Kairu (American University in Cairo). Profesor Keterer je održao predavanje na temu „Međunarodni poredak i spoljna politika Sjedinjenih Američkih Država u vreme administracije Donalda Trampa". Drugog dana konferencije, usledila su izlaganja preostalih učesnika i ta izlaganja i čine ovaj zbornik radova. Skup je svojom podrškom (kao i štampanje ovog zbornika) omogućila ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Republici Srbiji. Takođe, važnu podršku dalo je i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u okviru naučnog projekta *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu* (evidencioni broj 179076).

Povod za održavanje konferencije bilo je obeležavanje petnaest godina od osnivanja Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Naime, Centar za studije SAD je osnovan 27. septembra 2004. godine kao rezultat zajedničkih napora i ulaganja Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka i Odeljenja za odnose sa javnošću ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Republici Srbiji. Idejni tvorac Centra za studije SAD je prof. dr Dragan R. Simić. Centar predstavlja intelektualno jezgro kao i jedinstvenu istraživačko-obrazovnu ustanovu te vrste u regionu koja nudi poslediplomske studijske programe svima onima koji žele da izučavaju istoriju, spoljnu i bezbednosnu politiku, politički sistem i ustanove, liberalnu tradiciju, ekonomiju, pravo, umetnost, kulturu, religiju i različite oblike društvenog orga-

nizovanja u Sjedinjenim Državama. Sledeći decenije dobrih odnosa i partnerstva Srbije sa vodećem zemljom sveta, Sjedinjenim Američkim Državama, svih ovih godina nastojali smo da pomenuta znanja približimo svima koji su zainteresovani. Otuda, Centar je organizovao naučne skupove, kongrese, letnje akademije, ugostio preko tri stotine naučnika, uglednih ličnosti, vodećih političara iz Srbije, Sjedinjenih Američkih Država i zemalja regiona. Jedna od najvažnijih delatnosti Centra je i pružanje podrške održavanju nastave na Studijama SAD. Od prve generacije jednogodišnjih specijalističkih studija, upisane u februaru 2005. godine, preko dvogodišnjih specijalističkih akademskih upisivanih po novom zakonu o visokom obrazovanju, od 2007. godine pa do master studija SAD danas, Centar je do sada (u okviru Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, naravno), odškolovao šesnaest generacija amerikanista. Imajući u vidu značaj i ulogu Sjedinjenih Američkih Država u svetu u kojem živimo, potreba za razumevanjem i proučavanjem Sjedinjenih Američkih Država ostaje važna potreba svih zemalja sveta pa i Republike Srbije. U tom smislu, ova konferencija, kao i zbornik koji je pred vama, predstavlja pokušaj da se svim zainteresovanim u regionu i Srbiji pruže znanja o odnosima Srbije i Sjedinjenih Američkih Država od pada Berlinskog zida u jesen 1989. godine pa do današnjih dana. Takođe, u zborniku se govori i o ukupnim međunarodnim odnosima u ovom razdoblju, ulozi Sjedinjenih Američkih Država u međunarodnim odnosima posle Hladnog rata te o spoljnoj i bezbednosnoj politici SAD u vreme Trampove administracije.

Zbornik se sastoji od dve celine koje prate tok same konferencije.

Prva celina nosi naslov „Pad Berlinskog zida i jugoslovensko – američki odnosi: ključne promene u međunarodnom poretku u razdoblju od 1989. do 1991. godine" i u okviru ovog dela se nalazi pet tekstova.

Prvi tekst je prilog prof. dr Dragana R. Simića i mr Dragana Živojinovića pod naslovom „Trideset godina od pada Berlinskog zida i srpsko-američki odnosi". U ovom radu opisani su i objašnjeni ključni događaji u međunarodnim odnosima od pada Berlinskog zida do danas. Rad se, pored uvoda i zaključka sastoji od četiri dela. U prvom delu rada data je teorijska matrica primenjena u radu a koja se zasniva na podeli razdoblja od 1989. godine do danas na tri ere koju daje glavni spoljnopoliitčki komentaror lista „Fajnenšnl Tajms", Gidion Rakman. Drugi deo rada bavi se, kako je Rakman naziva „dobom preobražaja", odnosno ključnim događajima od 1978. i početka Dengovih reformi u NR Kini do 1991. godine i raspada Sovjetskog Saveza sa posebnim naglaskom na dešavanjima od 1989. do 1991. i promenama u Srednjoj i Istočnoj Evropi. U trećem delu rada prikazano je „doba optimizma" odnosno period od raspada Sovjetskog Saveza pa do izbijanja ekonomske krize u septembru 2008. godine. Poslednji, četvrti deo rada prikazuje ključna dešavanja od 2008. godine do danas, za vreme onoga što Rakman naziva „dobom anksioznosti."

Drugi prilog u ovom delu zbornika, „Pad Berlinskog zida trideset godina kasnije – pogled s periferije" napisala je prof. dr Radmila Nakarada. Ukazujući na podizanje novih zidova posle pada Berlinskog, na prisustvo strukturalnog nasilja u procesu ujedinjenja Nemačke, na obnovu antagonizma Zapada (SAD i EU) i Rusije, porast militarizacije, ona ukazuje da kraj Hladnog rata nije doneo očekivanu meru nadilaženja antagonističkih podela na pozornici Evrope i sveta, niti izvesnost mira. Glavna teza ovog rada je da, pored istorijskog nasleđa i geopolitičkih interesa, jedan od ključnih uzroka ambivalentnog raspleta Hladnog rata, leži u činjenici da se njegov kraj dogodio u trenutku kada je globalnom tranzicijom ka neoliberalnom poretku stepen razaranja socijalne države daleko odmakao, i da demokratizacija, osvajanje političkih sloboda, nije dovoljno snažna poluga mira bez socijalne jednakosti (i bratstva). Argumentujući tezu i kontekstualizujući sudbinu Jugoslavije u tom širem okviru, profesorka Nakarada u svom tekstu dolazi do zaključka da se ujedinjenje Nemačke i raspad Jugoslavije ne može isključivo objasniti odnosom civilizovanog centra i primitivne periferije, već i načinom inkorporacije država u neoliberalni poredak.

Profesorka Radina Vučetić se u trećem prilogu bavi usponom i padom američke meke moći u Jugoslaviji i Srbiji. U radu se daje prikaz fenomena američke meke moći na globalnom nivou, ali i u Srbiji i Jugoslaviji. Takođe, prati se kako je Amerika „izvozila" svoju kulturu i na koji način je vodila javnu diplomatiju u 20. veku, s posebnim naglaskom na ulogu meke moći u Hladnom ratu. Na kraju se postavljaju pitanja šta je s američkom mekom moći posle kraja Hladnog rata, kako se ona koristi u 21.veku u Americi, ali i u Srbiji, kao i na koji način danas meku moć koriste druge velike sile, poput Narodne Republike Kine.

Prof. dr Slobodan G. Marković naslovio je svoj prilog kao „Jugoslavija i Sjedinjene Države tokom 1980-ih: kako je jedno važno partnerstvo postalo stvar od sekundarnog značaja?". Po autoru, već tokom pretposlednje decenije dvadesetog veka dolazi do američkog razočaravanja Jugoslavijom i do procesa samomarginalizacije od strane Jugoslavije. Profesor Marković vidi četiri glavna razloga za ova dva procesa: 1) jugoslovensku ekonomsku krizu tokom 1980-ih; 2) opadanje geostrateškog značaja Jugoslavije posle događaja u Avganistanu i Poljskoj; 3) više nego nepovoljne obaveštajne procene o budućim izgledima Jugoslavije; 4) pomeranje fokusa američke politike tokom 1980-ih na druge zemlje Istočne Evrope.

Poslednji, peti prilog u prvom delu zbornika je tekst profesora Dragana Đukanovića pod naslovom „Tri decenije posthladnoratovskog Balkana i strateški spoljnopolitički izbor(i) Srbije".

U ovom članku autor analizira izbore strateških partnera od strane Srbije posle okončanja Hladnog rata 1989. godine ponajpre u okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (do 1992), a zatim i u bivšoj Saveznoj Republici Jugoslaviji (1992–2003) i nekadašnjoj Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora (2003–2006). Po autoru, za razliku od svih država svog okruženja, Srbija nije

odabrala predominantno strateško partnerstvo sa Sjedinjenim Američkim Državama, što je uticalo na njenu oslabljenu međunarodnu poziciju posebno u vremenu raspada Jugoslavije (1992–1999), ali i u kasnijem razdoblju. U razdoblju od 2000–2004. godine Srbija nije, kako se očekivalo, ustanovila strateško partnerstvo sa SAD, već se, naprotiv, bavila predominantno „tehničkim" pitanjima za poboljšanje bilateralnih odnosa. Umesto toga od 2006. godine, posle obnove pune srpske državnosti, postepeno je opet napravljen zaokret u odnosu na Zapad, te je Srbija u ovom razdoblju zaključila sedam strateških partnerstava i to sa Kinom (2009), Italijom (2010), Francuskom (2011), Rusijom (2012), Ujedinjenim Arapskim Emiratima (2013), Azerbejdžanom (2013) i Grčkom (2019). Autor na kraju zaključuje i da aktuelna geopolitička (za)okruženost Srbije strateškim partnerima SAD ukazuje na nužnost da se promisle i redefinišu odnosi između zvaničnog Vašingtona u Beograda u vremenu kada su ostali nerešeni još brojni regionalni odnosi i problemi.

Drugi deo zbornika nosi naslov „Srpsko-američki odnosi i ključne promene u međunarodnom poretku u razdoblju od 2016. do 2020. godine" i njega takođe čini pet priloga.

Ovaj deo zbornika otvara rad doc. dr Aleksandar Miloševića i u njemu se razmatra spoljnotrgovinsko delovanje američke administracije za vreme mandata predsednika Donalda Trampa. Nezadovoljstvo postojećim trgovinskim odnosima i globalnom ulogom SAD doživelo je kulminaciju sprovođenjem politike „Prvo Amerika" i proglašenjem ekonomskog nacionalizma, što po autoru predstavlja ključni element Trampovog ekonomskog programa. Američka verzija novog ekonomskog nacionalizma ističe bilateralni pristup regulisanju trgovinskih odnosa i unilateralno delovanje, nasuprot multilateralizmu koji je proglašen neefikasnim i neadekvatnim načinom za zadovoljavanje ekonomskih interesa SAD. Zbog toga se SAD zalažu za preoblikovanje postojećeg međunarodnog trgovinskog poretka isključivo u skladu sa sopstvenim interesima, zaoštravajući odnose sa ključnim trgovinskim partnerima ali i zahtevajući promene u funkcionisanju Svetske trgovinske organizacije. Međutim, pošto se ovakvo delovanje SAD ne dešava u vakuumu, posledice do kojih vode aktivnosti usmerene na redefinisanje postojećih odnosa, mogu dodatno oslabiti ulogu SAD u svetskim poslovima, urušiti Svetsku trgovinsku organizaciju i uneti dodatnu neizvesnost u međunarodni trgovinski poredak.

Drugi tekst u zborniku je prilog profesora i bivšeg ambasadora Srbije u SAD, Ivana Vujačića pod naslovom „Srbija i SAD – odnosi tokom dve decenije od demokratskih promena". U radu se analiziraju odnosi Srbije i Sjedinjenih Američkih Država u periodu od 2000 do 2020. godine. U prvom delu rada analizira se u širem kontekstu spoljna i unutrašnja politike dve zemlje u posmatranom periodu. Drugi deo rada odnosi se na razvoj međusobnih odnosa dve zemlje, koji se sastoji od više faza: faze uspona saradnje i uzajamnih odnosa (2000–2004), faze saradnje i istovremenog zaoštravanja odnosa (2005–2008), faze zahlađenja i tihe

konfrontacije (2008–2010), faze blagog oporavka, rutinizacije i umerenog distanciranja SAD od regiona (2010–2017), faze neuspešnog pokušaja povratka SAD na Balkan kroz posredovanje u dijalogu između Beograda i Prištine. Po profesoru Vujačiću, središnji problem u međusobnim odnosima se ogledao u vodećoj ulozi SAD u ohrabrivanju i priznanju jednostranog proglašenja nezavisnosti KiM, što je dovelo do zahlađenja odnosa. Posle usvajanja zajedničkog teksta rezolucije Srbije i zemalja EU o KiM upućene Generalnoj skupštini OUN (2010), došlo je do poboljšanja odnosa između Srbije i SAD. U isto vreme uspostavlja se uobičajena rutina u odnosima dve zemlje, obuhvatajući ranije postignute oblike saradnje. Od 2010. pa sve do 2018. godine primetno je i izvesno distanciranje SAD od regiona i prepuštanje vodeće uloge EU u rešavanju nasleđenih problema iz 90-ih u procesu integracije Srbije u punopravno članstvo EU. U poslednje dve godine, vidljiv je napor zvaničnog Vašingtona da reafirmiše aktivniju ulogu na ovim prostorima kroz posredovanje u dijalogu između Beograda i Prištine.

Mladen Lišanin se u svom prilogu „Dugo putovanje kući: savremeni međunarodni sistem i američko-srpski raprošman" bavi uticajem promena u međunarodnim odnosima koje je donela pobeda Donalda Trampa na predsedničkim izborima u Sjedinjenim Američkim Državama 2016. godine na srpsko-američke odnose. Po njemu, ova pobeda dočekana je sa entuzijazmom u velikom delu srpskog društva i političke elite. Razlog je bilo očekivanje da bi, kao republikanski, a ipak anti-establišment kandidat, Tramp mogao da promeni kurs nasleđene američke politike prema Srbiji, personifikovane u liku demokratske predsedničke kandidatkinje, Hilari Klinton. Mada su ova očekivanja bila velika, skeptici su upozoravali da se američki spoljnopolitički kurs po pravilu malo menja između administracija. Ipak, u vreme Trampove administracije došlo je do skromnog ali očiglednog poboljšanja američko-srpskih odnosa, što se može tumačiti kao deo šireg raprošmana koji je izostao u godinama posle okončanja jugoslovenske krize i petooktobarskih političkih promena u Beogradu. U radu se takođe analiziraju proces i ključni elementi razvoja američko-srpskih odnosa posle Trampove izborne pobede. Takođe, obrazlaže se teza da se determinante koje su dovele do ovih promena u politici Sjedinjenih Američkih Država prema Republici Srbiji mogu identifikovati na nivou strukture sistema, ali i personalnih aspekata spoljnopolitičkog odlučivanja.

Četvrti rad u ovom delu zbornika je prilog dr Marka Dašića naslovljen kao „Odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Republike Srbije u kontekstu rešavanja sporova na Zapadnom Balkanu: istorijske analogije i savremeni problemi". Kolega Dašić se u svom prilogu bavi traganjem za odgovorom na pitanje kako su Sjedinjene Američke Države, uprkos brojnim redovima napisanim o kraju 'unipolarnog momenta', nastajućem multipolarnom međunarodnom sistemu u kome sile u usponu stvaraju nove obrasce odnosa među državama ili 'svetu u neredu', i dalje jedina supersila u međunarodnim odnosima. Sledeći istraživačku matricu engleske škole međunarodnih odnosa, autor smatra da su Sjedinjene Američke

Države i najodgovornije za održavanje aktuelnog međunarodnog poretka. Region Zapadnog Balkana, kome pripada i Republika Srbija, premda više nije poprište oružanih sukoba, i dalje čini predeo nerazumevanja i niskog kvaliteta međudržavnih odnosa, usled nasleđenih istorijskih problema. Autor ovog rada tvrdi da otvorena pitanja koja muče političke odlučioce zemalja regiona ne mogu da budu rešena na održiv način bez aktivnog angažmana Vašingtona.

Zbornik radova zatvara prilog doc. dr Milana Krstića naslovljen kao „Vi ste svet”: iskazi poštovanja u politici SAD prema Srbiji tokom administracije Donalda Trampa”. Po autoru, skorašnja istraživanja javnog mnjenja ukazuju da su građani Srbije u prethodne tri godine počeli da odnose sa SAD doživljavaju nešto pozitivnije. U ovom radu se tvrdi da je ključna stvar za ovu pozitivnu promenu u odnosima bila ukazivanje poštovanja od strane SAD kroz različita diplomatska i javnodiplomatska sredstva spoljne politike, kao i interpretacija od strane srpskih političkih elita kako SAD sada poštuju Srbiju. Razlog zbog kog je samo ukazivanje poštovanja bilo efikasno sredstvo uticaja na javno mnjenje u ovom kontekstu leži u činjenici da je Srbija bila stigmatizovana tokom devedesetih godina (i to prevashodno od strane SAD) i da je od kraja 2000. godine pa do danas, konstantno težila da se destigmatizuje i vrati na poziciju jednakih i poštovanih u međunarodnom društvu. U takvom kontekstu, po mišljenju kolege Krstića, simbolički iskazi poštovanja u javnodiplomatskom i diplomatskom opštenju mogu biti efikasno sredstvo spoljne politike države koja poseduje (de)stigmatizacijsku moć prema državi koja teži destigmatizaciji.

Da bi ovaj zbornik radova ugledao svetlo dana, osim autorima priloga, glavnu zahvalnost dugujemo Odeljenju za javne poslove Ambasade Sjedinjenih Američkih u Republici Srbiji a posebno gospodi Timu Standaertu, savetniku za medije i kulturu, Majklu Bruku (Michael Brook), atašeu za kulturu, kao i gospođi Vukici Stanković, specijalisti za kulturna pitanja u ambasadi Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu.

Beograd, mart 2021. godine

Dragan R. Simić
Dragan Živojinović
Stevan Nedeljković

PODACI O UREDNICIMA ZBORNIKA I AUTORIMA PRILOGA

Prof. dr Dragan R. Simić je dekan i redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univeziteta u Beogradu; osnivač je i direktor Cetra za studije Sjedinjenih Američkih Država, rukovodilac master studija SAD na Fakultetu političkih nauka i rukovodilac multidisciplinarnog studijskog programa master akademskih studija – Studije migracija na Univerzitetu u Beogradu

Prof. dr Radmila Nakarada je redovna profesorka, osnivač i direktor Centra za studije mira Fakuteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Prof. dr Radina Vučetić je vanredna profesorka i upravnica Centra za američke studije Filozofskog Fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Prof. dr Slobodan G. Marković je redovni profesor, osnivač i direktor Centra za britanske studije Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Prof. dr Dragan Đukanović je vanredni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i predsednik Centra za spoljnu politiku.

Doc. dr Aleksandar Milošević je docent na Fakultetu političkih nauka i predavač na predmetu „Privredni sistem SAD" na master studijama SAD na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Prof. dr Ivan Vujačić je redovni profesor Ekonomskog fakulteta i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, bivši ambasador SRJ/DZSCG i Republike Srbije u Vašingtonu (2002–2009) i predsednik Foruma za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji.

Msr Mladen Lišanin je istraživač saradnik u Institutu za političke studije, sekretar redakcije naučnog časopisa *Serbian Political Thought* i doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Dr Marko Dašić je asistent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i saradnik Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država.

Doc. dr Milan Krstić je docent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i saradnik Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država; osnivač i koordinator za medije Centra za društveni dijalog i regionalne inicijative; urednik veb portala americki-izbori.rs.

Doc. dr Stevan Nedeljković je docent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i saradnik Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država; osnivač i direktor Centra za društveni dijalog i regionalne inicijative; urednik veb portala americki-izbori.rs.

Mr Dragan Živojinović je saradnik na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, sekretar Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država i master studija SAD na Fakultetu političkih nauka.

I DEO

PAD BERLINSKOG ZIDA I JUGOSLOVENSKO – AMERIČKI ODNOSI: KLJUČNE PROMENE U MEĐUNARODNOM PORETKU U RAZDOBLJU OD 1989. DO 1991. GODINE

UDK: 327(4)316.334(73:430)”1989”

Dragan R. Simić,[*] **Dragan Živojinović**[**]
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

TRIDESET GODINA OD PADA BERLINSKOG ZIDA I MEĐUNARODNI ODNOSI[1]

Sažetak: U ovom radu opisani su i objašnjeni ključni događaji u međunarodnim odnosima od pada Berlinskog zida do danas. Rad se, pored uvoda i zaključka sastoji od četiri dela. U prvom delu rada data je teorijska matrica primenjena u radu a koja se zasniva na podeli razdoblja od 1989. godine do danas na tri ere koju daje Gidion Rakman. Drugi deo rada bavi se, kako ga Rakman naziva „dobom preobražaja”, odnosno ključnim događajima od 1978. i početka Dengovih reformi u NR Kini do 1991. godine i raspada Sovjetskog Saveza sa posebnim naglaskom na dešavanjima od 1989. do 1991. i promenama u Srednjoj i Istočnoj Evropi. U trećem delu rada prikazano je „doba optimizma” odnosno period od raspada Sovjetskog Saveza pa do izbijanja ekonomske krize u septembru 2008. godine. Poslednji, četvrti deo rada prikazuje ključna dešavanja od 2008. godine do danas, za vreme onoga što Rakman naziva „dobom anksioznosti.”

Ključne reči: Međunarodni odnosi; Pad Berlinskog zida; Međunarodni poredak; Sjedinjene Američke Države; Globalizacija

[*] imejl: draganrsimic@yahoo.com; Rad primljen 25. 11. 2020. godine.
[**] imejl: zivojinovic75@yahoo.com

[1] Izlaganje na konferenciji „Srpsko-američki odnosi: Trideset godina od pada Berlinskog zida”, koja je održana 27. i 28. septembra 2019. godine u organizaciji Centra za studije SAD Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Rad je zasnovan na tekstu „Trideset godina od pada Berlinskog zida i srpsko-američki odnosi”, koji su autori objavili u beogradskom dnevnom listu *Danas* 28. septembra 2019. godine: „Petnaest godina Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu”, Videti dnevni list *Danas* – vikend izdanje 28–29. septembar 2019, str. 2. Dostupno i on line preko: https://www.danas.rs/politika/trideset-godina-od-pada-berlinskog-zida-i-srpsko-americki-odnosi/ (Pristupljeno 27. maja 2020. godine)

Uvod

U godini kada se širom zapadnog sveta obeležavaju tri decenije od pada Berlinskog zida, ne možemo a da se ne zapitamo da li je međunarodni poredak koji je stvoren na njegovim ruševinama više koristio pobeđenima ili poraženima, odnosno, ko je zapravo pobedio u Hladnom ratu. Kolosalni rast kineske moći uspeo je da za svega četiri decenije od početka ekonomskih reformi u decembru 1978. godine od Pekinga stvori najozbiljnijeg takmaca Sjedinjenim Američkim Državama. Narodna Republika Kina danas izveze više za jedan dan nego što je tada izvozila za godinu dana a gradnja trećeg nosača aviona govori u prilog tome da će domašaj kineske moći uskoro biti globalan a ne samo regionalan. U tom smislu, Pol Kenedi (Paul Kennedy), najveći živi istoričar uspona i pada velikih sila, označava dolazak kineske flote u vode Baltika u julu 2017. godine kao najznačajniji geopolitički događaj u svetu te godine i kao vesnik mnogo dubljih promena u globalnoj ravnoteži snaga.[2] Ruska Federacija se od „Gorčakovljevskog momenta" devedesetih godina prošlog veka, koncentrisanja snaga i strateškog povlačenja koje je pratila duboka unutrašnja i ekonomska kriza, posle događaja od 11. septembra 2001. godine i naročito od rata u Avganistanu i Iraku, našla u sasvim drugačijoj poziciji.[3] Zahvaljujući spletu povoljnih spoljašnjih okolnosti

[2] Videti Paul Kennedy, „The Chinese navy in the Baltic: A sign of things to come?", The Tribune Content Agency, September 13th 2017, https://tribunecontentagency.com/article/the-chinese-navy-in-the-baltic-a-sign-of-things-to-come/, (pristupljeno 13. 09. 2017.) Po rečima Kenedija, „šta god budućnost donosila kineskoj pomorskoj politici i moći – a mnogi američki stručnjaci priznaju da ona raste mnogo brže nego što se ranije procenjivalo – nešto zaista interesantno se dogodilo letos (misli se na leto 2017. godine – prim. aut.). Moderne pomorske snage dalekoistočne zemlje plovile su i izvodile vojne manevre u pomorskim vodama zapadnih država prvi put u istoriji. A to ne spada u nevažne vesti." Videti, Isto, op. cit. Koliko je ovaj rast kineske pomorske moći ogroman svedoči i podatak da u Kini „postoji program pomorske izgradnje koji je porinuo više brodova u more od 2014. do 2018. godine nego što je ukupni zbir brodova nemačke, indijske, španske i britanske mornarice zajedno." Videti Hal Brands and Jake Sullivan, „China Has Two Paths to Global Domination", *Foreign Policy*, May 22nd 2020, https://foreignpolicy.com/2020/05/22/china-superpower-two-paths-global-domination-cold-war/, (pristupljeno 22. 05. 2020.) Za prošlu i buduću multipolarizaciju svetske pomorske moći i posledice koje to ima po sveukupni međunarodni poredak videti šire u Paul Kennedy, Evan Wilson, Eds., *Navies in Multipolar Worlds: from the Age of Sail to the Present*, Routledge, London, 2020.

[3] Andrej Cigankov (Andrei P. Tsygankov), profesor na državnom univerzitetu San Franciska, u svojoj knjizi „Rusija i Zapad od Aleksandra do Putina", ističe da je težnja za čašću najvažnija determinanta ruske spoljne politike. U samoj svojoj suštini ruski se odnos sa Zapadom može svesti na tri obrasca: obrazac saradnje, obrazac defanzivnog reagovanja i obrazac ofanzive i asertivnosti. Videti Andrei P. Tsygankov, *Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2012, pp. 2–4. „Gorčakovljevski momenat" odnosno povlačenje Rusije ka sebi i čekanje povoljnijih međunarodnih prilika spada u ovaj drugi, defanzivni obrazac ruske spoljne politike. Naziv je naravno dobio po čuvenom ruskom ministru spoljnih poslova, Aleksandru Mihailoviču Gor-

(pre svega američkim greškama i ogromnom povećanju cena nafte) i liderskih kvaliteta Vladimira Putina, Rusija se vratila u rang najvećih svetskih sila na način da danas gotovo nijedno važno svetsko pitanje ne može biti rešeno bez njenog pristanka. Složena situacija na Bliskom Istoku i Istočnoj Aziji, sistemska kriza i kriza samopouzdanja Evropske unije i generalno gledano onoga što se može označiti kao „Globalni Zapad" dodatno usložnjava jednačinu koja je pre samo tri decenije izgledala tako jednostavno: da je Hladni rat okončan, da je Zapad pobedio i da onom ko je pobedio pripadaju dividende pobede koje se moraju naplatiti na račun poraženih i onih koji su se našli na „pogrešnoj strani" istorije. Ipak, demokratija, slobodno tržište i globalizam, danas više nisu jedini uspešan model za organizovanje države i društva a moć više „ne stanuje" samo u neboderima Njujorka i privlačnosti Epla i Majkrosofta, već i u šljaštećim višespratnicama Šangaja i rastućoj popularnosti Lenova i Huaweia. Od „kraja istorije", za manje od tri decenije počelo se govoriti o njenom povratku a globalno nadmetanje velikih sila postalo je realnost vremena u kojem živimo. Rad se, pored uvoda i zaključka sastoji od četiri dela. U prvom delu rada objasnićemo teorijsku matricu primenjenu u radu a koja se zasniva na podeli razdoblja od 1989. godine do danas na tri ere koju daje Gidion Rakman (Gideon Rachman). Drugi deo rada bavi se, kako ga Rakman naziva „dobom preobražaja", odnosno ključnim događajima od 1978. i početka Dengovih reformi u NR Kini do 1991. godine i raspada Sovjetskog Saveza sa posebnim naglaskom na dešavanjima od 1989. do 1991. i promenama u Srednjoj i Istočnoj Evropi. U trećem delu rada prikazano je „doba optimizma" odnosno period od raspada Sovjetskog Saveza pa do izbijanja ekonomske krize u septembru 2008. godine. Poslednji, četvrti deo rada prikazuje ključna dešavanja od 2008. godine do danas, za vreme onoga što Rakman naziva „dobom anksioznosti."

Međunarodni odnosi 1978–2019. godine: Od „doba preobražaja i doba optimizma" do „doba anksioznosti"

A počelo je sve tako jednostavno. Ako se, po rečima Rakmana, glavnog spoljnopoličkog kolumniste britanskog „Fajnenšl Tajmsa", istorija sveta u poslednjih nekoliko decenija zaista može podeliti na ova tri velika doba: „doba preobražaja", „doba optimizma" i „doba anksioznosti" sasvim je jasno da smo,

---

čakovu, koji je funkciju ministra obavljao 26 godina, od 1856. do 1882. godine. Gorčakov je bio najzaslužniji što je posle poraza u Krimskom ratu i ponižavajućih odredbi Pariskog mira iz 1856. koje su Rusiji zabranjivale držanje ratne mornarice na Crnom moru uspeo da strpljivim delovanjem vrati Rusiju u rang velikih sila i u vreme Istočne Krize čak da od nje načini aktera koji se pita za gotovo sve. „Jeljcinovska" Rusija i prve godine Putinove vlasti se mogu uklopiti u neku vrstu modernog „gorčakovljevskog momenta", odnosno strpljivog čekanja povoljnijih međunarodnih prilika za aktivniju, agresivniju i nezavisniju spoljnu politiku.

kolokvijalno rečeno, „obrnuli krug”.[4] Po Rakmanu, dva događaja koji označavaju vododelnice svakako su reforme u NR Kini decembra 1978. godine i ekonomska kriza koja je nastupila trideset godina kasnije. Naime, između 1978. i 1991. godine došlo je do dubokih preobražaja u unutrašnjoj i međunarodnoj politici, od već pomenutog „otvaranja” Kine u decembru 1978. godine, preko revolucije u Iranu, pojave Margaret Tačer i Ronalda Regana, Mihaila Gorbačova, uspona liberalizma u ekonomiji i politici. Ovo razdoblje završilo se burnim dešavanjima između 1989. i 1991. godine, kada se se istorija „zgusnula” do te mere da smo za samo dve godine umesto o svetu Hladnog rata počeli da govorimo o poslehladnoratovskom svetu, za koji su neki od njegovih prvobitnih arhitekata verovali da će biti kvalitativno drugačiji i bolji od onog koji mu je prethodio.[5] Tih godina „kada je zid pao a vindouz se podigao”[6] (Tomas L. Fridman) a u pogledu rasporeda moći, svet ušao u svoj „unipolarni trenutak”[7] (Čarls Krauthamer), sa Sjedinjenim Američkim Državama kao predominantnom svetskom silom, započinje po Rakmanu, „doba optimizma”.[8] Po njemu, pet su ključnih elemenata ovog razdoblja: 1) vera u demokratiju; 2) vera u prevlast tržišta nad državom; 3) vera da će tehnološki napredak do te mere promeniti svet da će nas sama tehnlogija nužno dovesti do progresa, povećati sveopšti prosperitet i ubrzati proces globalizacije na sveopštu korist; 4) ideja „o demokratskom miru” koji će onako „kantovski”, sam od sebe, dovesti do prestanka ratova između demokratskih država; i 5) verovanje da će u

[4] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, Atlantic Books, London, 2010. pp. 10–11.

[5] Videti na primer govor tadašnjeg američkog predsednika Džordža Herberta Vokera Buša (George Herbert Walker Bush) od 11. septembra 1990. godine, na zasedanju oba doma američkog Kongresa u kom je pozvao na stvaranje Novog svetskog poretka i gde između ostalog kaže sledeće: „Mi se danas nalazimo u izuzetnom trenutku. Kriza u Persijskom zalivu, sumorna kakva jeste, takođe nudi retku priliku da krenemo ka istorijskom razdoblju saradnje. Iz ovih problematičnih vremena, naš peti cilj (misli se na ciljeve američke spoljne politike koje je Buš izneo u tom govoru – prim. aut.) – novi svetski poredak – može da se pojavi: nova era- slobodna od pretnji teororom, jača u potrazi za pravdom i mnogo bezbednija u pronalaženju mira – Era u kojoj će nacije sveta, Istok i Zapad, Sever i Jug, napredovati i živeti u harmoniji. Stotine generacija tražile su ovaj nedostižni put ka miru, dok se hiljade ratova vodilo tokom raspona ljudskog bivstvovanja. Danas se borimo da se rodi taj novi svet, svet drugačiji od onog kog mi poznajemo. Svet u kojem nacije prepoznaju zajedničku odgovornost za slobodu i pravdu. Svet u kojem jaki poštuju prava slabijih.” Videti George Herbert Walker Bush, “September 11, 1990: Address before a Joint Session of Congress”, Miller Center, University of Virginia, https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-11-1990-address-joint-session-congress, (pristupljeno 28. 05. 2020.)

[6] Videti Tomas L. Fridman, *Svet je ravan: kratka istorija XXI veka*, Dan Graf, Beograd, 2007, str. 61.

[7] Videti Charles Krauthamer, „The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, Winter, 1990/91, pp. 23–33.

[8] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 91.

poslednjoj instanci američka vojska moći da pobedi bilo koju silu na zemaljskoj kugli.[9] Međutim, kao i uvek u istoriji, svaki hibris nalazi svoj nemezis i već od početka rata u Iraku 2003. godine, koji je poput „Sicilijanske ekspedicije" iz vremena rata Atine i Sparte, u velikoj meri doprineo da se vera u sopstvenu svemoć i „mesijansku odabranost za upravljanje svetom" poljulja za samo nekoliko godina a svih pet gore navedenih ključnih odlika „doba optimizma" dovedu pod znak pitanja. Kad se ovome doda i ekonomska kriza iz 2008. godine te „uspon ostalih" (Farid Zakarija), sasvim je jasno, upozorava nas Rakman, da smo iz „doba optimizma" prešli u „doba anksioznosti", kome se zasada ne nazire kraj. Paradoksalno, iako smo na pragu treće decenije 21. veka, svet zapravo preživljava ono što se hobsbaumovski može označiti kao „dugi dvadeseti vek"[10] a od sveta u kojem svako dobija ("win –win svet") došli smo do onoga što Rakman označava kao „svet nultog zbira" ("zero –sum world") odnosno u kojem neko dobija, a neko ipak gubi.[11] Štaviše, ne možemo da se ne složimo sa konstatacijom poznatog harvardskog istoričara Od Arne Vestada (Odd Arne Westad), koji na tragu onoga što je o svetu između dva svetska rata svojevremeno pisao čuveni britanski profesor međunarodnih odnosa, Edvard H. Kar[12] (Edward H. Carr), tvrdi da ne postoji automatska harmonija između onih koji imaju i onih koji nemaju u međunarodnim poslovima, bez obzira što je Hladni rat završen pre skoro trideset godina.[13]

---

[9] Videti Gideon Rachman, „Zero-Sum World", *Financial Times*, October 23th 2010, https://www.ft.com/content/bcfb2d80-dd62-11df-beb7-00144feabdc0, (pristupljeno 23. 10. 2010.)

[10] Uprkos mišljenjima da je došlo do ogromnih promena u međunarodnim odnosima posle Hladnog rata koje će proizvesti stvaranje potpuno novog međunarodnog sistema zasnovanog na novim pravilima i pojavi novih aktera koji će biti moćniji od nacionalnih država, čini nam se da do toga nije došlo i da najnovija dešavanja u samo pojačavaju značaj države u međunarodnim odnosima. Takođe, nagoveštaji o novom Hladnom ratu ili Hladnom ratu 2. 0 kako ga neki zovu, vraćaju nas ponovo u nemirne vode XX veka. Videti šire o tome u Džon Miršajmer, *Velika zabluda*, CIRSD, Beograd, 2019. i Sayuri Daimon, "Interview with Historian Niall Ferguson: 'We are in Cold War II'," February 14th 2020, https://www.japantimes.co.jp/opinion/2020/02/14/commentary/world-commentary/historian-niall-ferguson-cold-war-ii/, (pristupljeno 14. 02. 2020.)

[11] Videti Gideon Rachman, "Zero-Sum World",

[12] Kako u predgovoru za drugo izdanje svoje knjige kaže sam Kar „na prvom mestu „Dvadeset godina krize" (Twenty Years Crisis) napisana je sa jasnim ciljem da deluje protiv blistavog i opasnog nedostatka skoro svih razmišljanja o međunarodnoj politici od 1919. do 1939. godine, kako akademskih tako i popularnih, u zemljama u kojima se govori engleski jezik – **a to je totalno zanemarivanje činioca moći** (podvukli aut.)." Videti Edward H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919–1939: An Introduction to International Relations*, The Macmilann Press LTD, London, 1946, Second Edition p. ix

[13] Videti Odd Arne Westad, "The Cold War and America's Delusion of Victory", *The New York Times*, August 28th 2017, https://www.nytimes.com/2017/08/28/opinion/cold-war-american-soviet-victory.html (pristupljeno 29. 08. 2017.); Videti i Odd Arne Westad, *The Cold War: A World History*, Basic Books, New York, 2017, naročito poslednje poglavlje knjige pod naslovom "The World the Cold War made".

Takođe, iako je sasvim jasno da više ne živimo u unipolarnom svetu, isto je tako jasno da ne živimo ni u sasvim multipolarnom svetu i svako pojednostavljivanje svetskih događaja na prirodnu ljudsku potrebu da sve stvari razumeju i svemu daju neki širi okvir i logično objašnjenje, ipak idu na štetu realnog stanja stvari. Sjedinjene Američke Države jesu u procesu opadanja moći ali one su i danas vodeća svetska sila a njihova moć i dalje snažno utiče na funkcionisanje međunarodnog sistema, odnosno, na delovanje najvećeg broja njegovih aktera.

Međunarodni odnosi od 1978. do 1991. godine: „doba preobražaja"

Svoje objašnjenje doba preobražaja Rakman usmerava na devet događaja: 1) reforme u NR Kini 1978. godine odnosno kako je on naziva Dengovu kontrarevoluciju; 2) dolazak Margaret Tačer na vlast u Velikoj Britaniji 1979. godine 3) na Reganovu revoluciju i izbore u SAD 1980. godine kada je Ronald Regan izabran za predsednika Sjedinjenih Američkih Država 4) na usvajanje Jedinstvenog Evropskog akta Evropske ekonomske zajednice 1986. godine 5) Događaje u Sovjetskom Savezu od 1985. do 1991 godine; 6) na dešavanja iz 1989. godine u Evropi ili kako je Rakman naziva „godinu revolucije"; 7) širenje demokratije i tržišta u Latinskoj Americi od 1982. do 1991. godine; 8) promene u Indiji 1991. i 9) Rat u Zalivu 1991. godine.[14]

Otvaranje NR Kine i „Dengova kontrarevolucija"

Iako je bilo kakav razgovor o međunarodnim odnosima danas nezamisliv bez obraćanja pažnje na Narodnu Republiku Kinu, pre nešto više od 40-ak godina to nije bilo tako. Posle Maove smrti 1976. godine, već dobrano iscrpljena tragičnim eksperimentima kao što su „Veliki skok napred" i „Kulturna revolucija" kineske kase su bile prazne a zemlja izmučena i bez perspektive. Ipak u maniru „karlajlovskih heroja", Deng Sjao Ping je uspeo da preokrene tok istorije, i da započne ono što jedan od njegovih najboljih biografa, Ezra Vogel (Ezra Vogel) naziva „preobražajem Kine."[15] Te promene bile su toliko značajne, da u pogledu posledica daleko nadmašuju čak i raspad Sovjetskog Saveza, jer je „otvaranje Kine prema spoljnom svetu bilo prvi, najznačajniji i najmanje zapažen događaj doba preobražaja."[16] Živeći kao mlad čovek pet godina u Fracuskoj, gde je i po-

[14] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, pp. 21–88.

[15] Videti Ezra F. Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachussetts, 2011.

[16] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, op. cit. p. 21.

stao član komunističke partije Kine a imajući u vidu da je iz neposredne blizine imao priliku da posmatra i na svojoj koži oseti sve kapricioznosti Maove politike, Deng je imao snažnu kontekstualnu inteligenciju i razvijen osećaj za „upravljanje sujetama". Uvek spreman da uči, više praktičar nego teoretičar i beskompromisni „čovek zadatka", njegov realizam u sagledavanju situacije u kojoj se NR Kina našla 1978. godine, te poučen iskustvima drugih azijskih država, pre svega Japana, Južne Koreje i naročito Singapura, suštinski je doprineo reformama koje su započele na trećem plenumu XI Centralnog Komiteta Komunističke partije Kine održanog 18. decembra 1978. godine. Po rečima Rakmana, na Plenumu je zvanično usvojena politika socijalističke modernizacije koja će postati temelj za sve kasnije reforme.[17] Ove promene dovešće do fascinantnog rasta ekonomske moći Kine, na način da je kineski dohodak po glavi stanovnika danas uvećan 65 puta u odnosu na onaj iz 1978. godine.[18]

Britanija 1979. godine: Tačerizam[19]

Trećeg maja 1979. godine pobedu na izborima u Velikoj Britaniji odnela je Konzervativna partija na čelu sa Margaret Tačer (Margaret Thatcher), koja je već sutradan na mestu premijera Ujedinjenog Kraljevstva, zamenila Džejmsa Kalahana (James Callaghan), predstavnika laburističke stranke. Ne prihvatajući da je suštinska uloga „vođa postimperijalne Britanije … staloženo upravljanje opadanjem"[20], Margaret Tačer je imala nameru da iz korena promeni dotadašnji pristup vođenju politike, kako spoljne tako i unutrašnje. Usredsređujući se na ukidanje kenjzijanskih shvatanja o povećanoj ulozi države, Margaret Tačer sve pomera u suprotnom smeru. Po rečima Rakmana, „Margaret Tačer je verovala u stvaranje bogatstva pre nego u njegovu preraspodelu. Ona je verovala u pojedince pre nego u kolektiv. Ona je verovala u privatni sektor pre nego u javni sektor. Bila je pobornik malih preduzetnika i malih dućana, pre nego šefova sindikata ili viso-

---

[17] Isto, op. cit. p. 23.

[18] Videti Stephen M. Walt, "All Great-Power Politics is local", *Foreign Policy*, https://foreignpolicy.com/2020/08/24/all-great-power-politics-is-local/, (pristupljeno 26. 08. 2020.) Šire o NR Kini u svetu danas, videti u David Shambaugh, Ed., *China & the World*, Oxford University Press, New York, 2020.

[19] Kristijan Kerajl (Christian Caryl), vidi pored pobede konzervativaca na čelu sa Margaret Tačer na izborima u Velikoj Britaniji 1979. godine, još tri događaja koji su suštinski uticali na izgled današnjeg sveta a koji su se desili upravo te godine. Prvi je bio dolazak Karolja Vojtile na mesto rimskog Pape pod imenom Jovan Pavle II, potom revolucija u Iranu i dolazak Homeinija na vlast i treći naravno nastavak Dengovih reformi u Kini. Videti šire o tome u Christian Caryl, *Strange Rebels: 1979 and the Birth of the 21st Century*, Basic Books, New York, 2013.

[20] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, op. cit. p. 31.

kih javnih službenika. Verovala je u tržište, ne u državu."[21] Sve u svemu, njena pojava je bila odgovor na dotadašnji model organizovanja države i društva, koji očigledno više nije funkcionisao. Njen pogled na svet zasnivao se na „fundamentalnom verovanju u malu ulogu Vlade (Small Government): smanjivanje poreza, privatizaciju, deregulaciju, napad na inflaciju i na moć sindikata. Sve ovo je bilo usmereno na slabljenje države i jačanje privatnog preduzetništva."[22] Pobeda u Folklandskom ratu 1982. godine doprinela je porastu samopouzdanja do tačke u kojoj je premijerka Tačer izjavila da je „Britanija prestala da bude nacija u povlačenju. Umesto toga imamo novo samopouzdanje, koje je poteklo iz ekonomskih borbi kod kuće i postalo stvarnost 8000 milja napolju."[23] Čitava ova filozofija i pogled na svet postali su vrlo popularni širom sveta, a osobito posle promena u Istočnom bloku krajem 1980-ih. Ukratko, „Tačerkino uverenje da država ne treba da se meša u biznis, postala je konvencionalna mudrost do kraja te decenije."[24]

Sjedinjene Američke Države i „Reganova revolucija" 1980. godine

Iako se vrlo često posmatraju kao „posada jednog istog čamca", uloga Ronalda Regana u preobražaju međunarodnih odnosa nije ništa manja nego uloga Margaret Tačer. Naprotiv. Budući da je 8 godina bio na čelu najmoćnije sile sveta (od 1981. do 1989. godine), posledice njegovih poteza u okončanju Hladnog rata, ali i u sveukupnim promenama međunarodnih odnosa, teško je preceniti. Rakman počinje svoje poglavlje o 40. američkom predsedniku čuvenim citatom iz Reganove prve inauguralne besede od 20. januara 1981. godine u kome Regan, onako u „tačerovskom maniru", kaže sledeće: „U sadašnjoj krizi, Vlada nije rešenje za naše probleme, Vlada je problem."[25] Iako su njegovi stavovi bili godinama isti, čini se da su Sjedinjene Američke Države tek na izborima 1980. godine bile spremne za promene i za njegove argumente.[26] Duga decenija stagnacije i opadanja američke moći, obeležena, između ostalog, Ratom u Vijetnamu i ekonomskom krizom, tražila je nekog ko će preokrenuti stvari, ubrizgati novu dozu optimizma i promeniti sistem koji je očigledno bio u krizi. Kao i u slučaju Margaret Tačer, došlo je do smanjenja poreskih stopa, deregulacije, privatizacije, te sveukupnog rezanja troškova u američkoj verziji „države blagostanja."[27] Ideje ekonomista po-

[21] Isto, op. cit. p. 29.

[22] Isto, op. cit. p. 32.

[23] Isto, op. cit. str. 34.

[24] Isto, op. cit. p. 35.

[25] Isto, op. cit. p. 37. Za puni test ove inauguralne besede videti Ronald Reagan, "January 20, 1981: First Inaugural Address", https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-20-1981-first-inaugural-address, (pristupljeno 01. 06. 2020.)

[26] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 37.

[27] Isto, p. 38.

put Miltona Fridmana (Milton Friedman) dobile su sa Reganom snažan podsticaj i započele dominaciju koja će trajati gotovo do ekonomske krize 2008. godine. U spoljnoj politici, njegovo protivljenje politici detanta, koju je promovisao još prilikom pokušaja da osvoji nominaciju republikanske stranke na predsedničkim izborima 1976. godine, došlo je do punog izražaja kako u agresivnoj retorici tako i u odlučnoj politici prema Sovjetskom Savezu, pogotovo u prvim godinama svog predsednikovanja. Označavanje sovjetske imperije kao „imperije zla" i ogromni troškovi na naoružanje, pogotovo u vreme prve administracije, te pokretanje programa poput „Rata zvezda" dopineli su u ogromnoj meri ubrzanju kraja i konačnog raspada sovjetskog bloka. Što je najvažnije neke od već pomenutih Reganovih ideja, postale su „ideje vodilje" u vremenu koje će tek doći.

Evropska unija 1986. godine: Jedinstveni evropski akt

Bez obzira što će po Rakmanovim rečima, ovo doba biti upamćeno pre svega kao doba početka uspona Kine, ne sme se zaboraviti ni koliki je uticaj u ovom razdoblju imala transformacija Evropske ekonomske zajednice i ono što će ostati upamćeno kao Jedinstveni evropski akt iz 1986. godine.[28] Kad u „dobu optimizma", Evropska unija bude postala jedan od najvažnijih aktera u međunarodnim odnosima, kojoj će neki čak pridavati isti značaj kao Sjedinjenim Američkim Državama i NR Kini[29], temelji toga su zapravo postavljeni 1986. godine u vreme dok je na čelu Evropske komisije bio Žak Delor (*Jacques Delors)*.[30] Naime, stvaranje zajedničkog evropskog tržišta, bilo je po Dezmonu Dinanu (*Desmond Dinan)* „odgovor na novi period globalizacije."[31] Po njemu, „brze tehnološke promene i snažna međunarodna konkurencija su naterale države Zapadne Evrope da prodube ekonomsku integraciju... Glavna novost u Jedinstvenom evropskom aktu... Izmena ugovora koja je pokrenula vaskrsnuće EZ, bila je da prekine zastoj u procesu odlučivanja u Savetu, i tako obezbedi usvajanje zakonodavstva za jedinstveno tržiste."[32] Iako je u samom početku Margaret Tačer podržavala ove

[28] Ovo je bio jedan od najznačajnijih pomaka u istoriji evropskih integracija. Kako se navodi u „Pojmovniku EU" „Jedinstveni evropski akt (JEA) predstavlja prvu izmenu ugovora o osnivanju tri Evropske zajednice iz pedesetih godina, tj. izmenu Pariskog ugovora i Rimskih ugovora iz 1951. i 1957. godine. Akt je potpisan u Luksemburgu 1986. godine, a stupio je na snagu 1987." Videti „Jedinstveni evropski akt" u: *Pojmovnik EU*, Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji, Beograd, 2018, str. 165.

[29] Videti Parag Khanna, *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*, Random House, New York, 2008.

[30] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, pp. 47–49.

[31] Videti Dezmon Dinan, *Menjanje Evrope – istorija Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 195.

[32] Isto, op. cit. str. 195.

reforme, u njenoj kansijoj fazi shvativši da će to značiti manje suvereniteta za Britaniju, ona se protivila daljoj integraciji ali je akt već bio usvojen. Ipak, dilema manje ili više suverenosti država ostaje i ona je bila jedna „centralnih dilema globalizacije. Da li povećanje globalne trgovine i investicija jednostavno uključuje smanjenje moći nacionalnih vlada da se mešaju u funkcionisanje kapitalizma i slobodnog tržišta? Ili to zahteva stvaranje novih struktura vlade – ali pre na međunarodnom nego na nacionalnom, nivou.”[33] Ova dilema neće biti razrešena sve do pucanja ove konstrukcije, sa izbijanjem ekonomske krize 2008. godine.[34]

Sovjetski Savez, 1985–1991. godine

Sun Cu, jedan od „očeva” strateškog mišljenja napisao je u svom delu „Umeće ratovanja” da „nije najveće umeće uvek pobeđivati u bitkama – najbolje je pobediti neprijatelja bez borbe.”[35] Priča o raspadu SSSR-a i saveza pod njegovom kontrolom, može se posmatrati i na ovaj način. Kao najveća kopnena imperija u istoriji, pri čemu se samo Sovjetski Savez prostirao na 22.400.000 kvadratnih kilometara,[36] naoružana u trenutku raspada, između ostalog i sa 35.000 nuklearnih bojevih glava[37] te ogromnom konvencionalnom vojnom moći[38], zapravo je nestala sa lica zemlje bez ispaljenog metka u tim ključnim godinama njene transformacije. Iako iz današnje perspektive većina stanovnika Ruske Federacije, glavnog naslednika imperije ne gleda blagonaklono na ono što je Gorbačov tada radio, bilo je očigledno da je celokupnom sovjetskom sistemu bila potrebna duboka reforma. Stvari nisu funkcionisale, i od lansiranja Sputnjika i onih čuvenih reči „sahranićemo vas”, koje je Hruščov uputio Americi i Zapadu sredinom pedesetih godina prošlog veka, tri decenije kasnije nije ostalo gotovo ništa. Opterećena održavanjem imperije i drastičnim padom cena nafte te novom trkom u naoružanju koju je pokrenula administracija predsednika Regana, sovjetska ekonomija je po službenim izveštajima pala na oko 2,5 posto godišnjeg rasta početkom 1980-ih,

---

[33] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 52.

[34] Isto, p. 52.

[35] Videti Sun Cu, *Umeće ratovanja*, navedeno prema: Dragan R. Simić, *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 155.

[36] Videti „Soviet Union”, *Encyclopedia Britannica*, https://www.britannica.com/place/Soviet-Union, (pristupljeno 07. 06. 2020.)

[37] Videti Graham Allisson, “What happened to the Soviet Superpower’s Nuclear Arsenal? Clues for the nuclear security summit”, Discussion Paper #2012–0, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University, Cambridge, Massachussetts, 2012, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/3%2014%2012%20Final%20What%20Happened%20to%20Soviet%20Arsenals.pdf, p. 2, (pristupljeno 08. 06. 2020.)

[38] Videti šire o tome u *The Military Balance 1991–1992*, The International Institute for Strategic Studies, London, Autumn 1991, pp. 36–45.

dok su prave razmere pada bile daleko dramatičnije.[39] Budući da je na troškove odbrane odlazilo između 20-30 posto BDP-a, jasno je da je nastavljanje po starom bilo neodrživo.[40] Po rečima Vilijema Taubmana (William Taubman), „jedna od stvari koju je Gorbačov odbijao od starta, je bilo kakav pokušaj preoblikovanja sovjetskog sistema sredstvima sile i nasilja."[41] I tu je je ležala ogromna razlika između njega i njegovih prethodnika. Strah od tzv. „mađarskog kompleksa" odnosno strah da reforme ne dovedu do kraha sistema, nije sprečio Gorbačova da proba da ih započne i da pokuša da ih sprovede.[42] Ipak, pokušaji političke reforme (glasnost) i ekonomske reforme (perestrojka) umesto da ojačaju i sačuvaju sistem, zapravo su, po principu nenameravanih posledica, doveli do njegovog ubrzanog kraja.

„Evropa 1989. – godina revolucije"

Vrlo slično nekim drugim važnim razdobljima u istoriji, koje Henri Kisindžer naziva „krucijalnim"[43], događaji u Srednjoj i Istočnoj Evropi 1989. godine se po svom značaju mogu označiti kao takvi. Poznata istoričarka sa Pol Nice Škole za napredne međunarodne studije Univerziteta Džons Hopkins, Meri Elis Sarot (Mary Elise Sarotte), zove takve periode „isprekidani momenti" (punctuational moments).[44] Po njoj, da bi se ovakvi događaji konceptualizovali, „teorija isprekidane ravnoteže" iz evolucione biologije može biti od pomoći. Ova teorija, onako kako su je razvili Stiven Džej Guld (Stephen Jay Gould) i Nils Eldridž (Niles Eldredge) smatra da velike promene ne evoluiraju sporo. Pre se dešava da se one posle dužih razdoblja ravnoteže odnosno neaktivnosti (stasis – prim.

---

[39] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 55.

[40] Isto, p. 55.

[41] William Taubman, *Gorbachev: His Life and Times*, Simon & Schuster, New York, 2017, p. 227.

[42] Pod „mađarskim kompleksom" podrazumeva se „ubeđenje da će reforme odozdo neizbežno dovesti do gubitka kontrole" nad događajima u društvu i sistemu. Videti Neal Ascherson, "The Big Man Walking", *The London Review of Books*, 14. 12. 2017., https://www.lrb.co.uk/the-paper/v39/n24/neal-ascherson/big-man-walking, (pristupljeno 14. 12. 2017.)

[43] Za koncept „kruicijalnih razdoblja" videti Henri Kisindžer, *Obnovljeni svijet – Metternich, Castlereagh i problemi mira 1812–1822*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1976. Takva razdoblja su na primer doba zaraćenih država u Kini (480–221. godine p. n. e.), vreme Peloponeskog rata (431–404. godine p. n. e.), Makijavelijeva renesansna Italija, Tridesetogodišnji rat i Vestfalski mir, razdoblje Napoleonovih ratova i Bečkog kongresa... Navedeno prema Dragan R. Simić, *Svetska politika*, str. 13.

[44] Videti Mery Elise Sarotte, "The Wall comes down – A Punctuational Moment", in: Melvyn P. Leffler, Jeffrey W. Legro, Eds., *In Uncertain Times – American Foreign Policy after the Berlin Wall and 9/11*, Cornell University Press, Ithaca, 2011, pp. 13–25.

aut.) pojavljuju ubrzano, ali onda ustupaju mesto novom periodu neaktivnosti."[45] Dakle, evolucija se sastoji u tim brzim i kratkim „skokovima" i prilagođavanjima tim ubrzanim promenama tokom dugog perioda neaktivnosti. Meri Elis Sarot smatra da ova teorija, uprkos kontroverzama koje je izazvala, predstavlja „korisno sredstvo da razumemo trenutke slučajnosti i dramatičnih promena kao „isprekidane momente", koji zahtevaju političke odgovore. Jednom kad političke vođe načine svoj izbor kao neposredni odgovor na punktuacioni događaj, oni na taj način biraju put koji u velikoj meri određuje i oblikuje kasnije događaje."[46] Kazano rečnikom teorije neoklasičnog realizma, uloga lidera i njihovo opažanje konteksta u kom deluju, postaje jedna od najvažnijih determinanti njihovog ponašanja.[47] Ova, kako su je mnogi nazvali, „godina čuda" (annus mirabilis)[48] počela je povlačenjem sovjetskih snaga iz Avganistana, nastavila se, između ostalog, otvaranjem granica između Mađarske i Austrije, dolaskom „Solidarnosti" na vlast u Poljskoj, padom Berlinskog zida te dolaskom na vlast nekomunističkih snaga u Čehoslovačkoj, Bugarskoj i padom Čaušeskua u Rumuniji. Sve u svemu, u tih godinu dana određena je budućnost evropskog kontinenta u narednom periodu, na isti način kao što je gušenje demonstracija na trgu Tjenanmen u junu 1989. godine odredilo dalju sudbinu NR Kine.

Širenje demokratije i tržišta u Latinskoj Americi od 1982. do 1991. godine

Uprkos svom nesumnjivom značaju, Evroazija nije bila jedino važno područje u „dobu preobražaja". Naime, 1978. godine na početku ovog doba, „postojale su samo tri demokratije u celoj Latinskoj Americi. Na kraju decenije (misli se na 1980-te – prim. aut.) demokratija je trijumfovala duž skoro celog kontinenta."[49] Druga važna promena na ovim prostorima bilo je okretanje ka tržišnoj privredi i slobodnom tržištu. Prvi vesnik promena desio se u Dominikanskoj Republici 1978. da bi se nastavio promenama u Ekvadoru, godinu kasnije i Peruu 1980.

---

[45] Videti isto, op. cit., p. 14. Kao dobru alternativu ovakvom objašnjavanju ovih zgusnutih događaja, ona navodi ono što DŽ. Džon Ajkenberi (G. John Ikenberry) i Danijel Dedni (Daniel Deudney) zovu „momenti stvaranja poretka" (ordering moments). Ovo su momenti u kojima se dramatične promene dešavaju neverovatno brzo. Oni su retki i kratkotrajni, ali su ekstremno značajni." Videti G. John Ikenberry, Daniel Deudney, "The Unraveling of the Cold War Settlement", *Survival*, Vol. 51, No. 6, December 2009-January 2010, p. 42. navedeno prema: Isto, op. cit. p. 14.

[46] Isto, op. cit. p. 14.

[47] Videti šire o tome u Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobel, *Neoclassical realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 65–66.

[48] Videti Ivan Berend, *Centralna i Istočna Evropa 1944–1993*, CID, Podgorica, 2001.

[49] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, op. cit. p. 70.

godine.[50] Sve do 1989. godine došlo je do promena u Hondurasu, Boliviji, Argentini, El Salvadoru, Urugvaju, Brazilu, Gvatemali, Čileu i Paragvaju.[51] Poslednje domine, po rečima Rakmana, pale su 1990. godine kada je došlo do promena na Haitiju te u Panami i Nikaragvi.[52] Sve ove promene su bile deo onoga što je harvardski politikolog Semjuel Hantington nazvao „trećim talasom demokratizacije”.[53] Iako su ove promene imale više uzroka, Rakman izdvaja dužničku krizu iz 1982. godine kao posebno važnu.[54] Kao i uvek u istoriji, sistem koji nije funkcionisao, menjao se onim koji funkcioniše a zemlje Latinske Amerike počele su da gledaju kao uzor zemlje Istočne Azije i njihove uspešne ekonomske modele kao nešto što treba oponašati.[55] Posebno važnu ulogu u preobražaju Latinske Amerike odigrale su Bretonvudske institucije – Međunarodni monetarni fond i Svetska banka pa su širom kontinenta zemlje počele da primenjuju pravila tzv. „Vašingtonskog konsenzusa” – „smanjenje carina i poreza, olakšice za strane investitore, dopuštanje tržištu da određuje kamatne stope, smanjenje regulisanja, privatizaciju.”[56] Ipak, uprkos početnim uspesima, većina zemlja biće i dalje u problemima već krajem 1980-ih, iako će u najvažnijim i najvećim zemljama poput Brazila, Argentine i Meksika promene trajati duže a afekti „doba preobražaja” biti vidljiviji, posebno na međunarodnoj sceni.

Indija 1991 – „buđenje drugog azijskog giganta”

Posle turbulentnih 1980-ih, atentata na premijerku Indiru Gandi 1984. i njenog naslednika i sina Radživa u maju 1991. godine, Indija je bila na ivici sloma,

---

[50] Ibid, p. 71.

[51] Ibid, p. 71.

[52] Ibid. p. 71.

[53] Videti Semjuel P. Hantington, *Treći talas: demokratizacija na kraju XX veka*, Stubovi kulture, Beograd, 2004. Po Hantingtonu, prvi talas demokratizacije započeo je 1820-ih i trajao je do 1926. godine, kada je nekih 29 zemalja demokratizovano. Ipak, uspon Musolinija u Italiji označio je početak kraja ovog talasa, što je dovelo do oseke demokratskih država i pada njihovog broja na svega 12 do 1942. godine. Okončanje Drugog svetskog rata dovodi do ponovnog porasta broja demokratskih država i drugog talasa demokratizacije kada je po Hantingtonu, u zenitu ovog talasa 1962. godine bilo 36 demokratskih država. Ipak, u narednih 15-ak godina dolazi do ponovnog slabljenja demokratije i pada broja demokratskih država na 30 do 1975. godine. Treći talas, započinje promenama u, kako ističe Hantington, katoličkom krugu zemalja (skoro dve trećine od njih su bila katoličke po njegovoj računici) poput Portugalije i Španije (jer je prethodni talas, obuhvatao, pre svega, protestantske zemlje) i u razdoblju od 1974. do 1991. godine više od 30 zemalja su postale demokratske. Videti Samuel P. Huntington, “Democracy’s Third Wave”, *Journal of Democracy*, Spring 1991, pp. 12–13.

[54] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 72.

[55] Isto, p. 72.

[56] Isto, op. cit. p. 73.

kako ekonomskog tako i političkog. Po rečima Rakmana, „njene spoljne rezerve su pale na nivo ekvivalentan dvonedeljnom uvozu. U cilju osiguranja hitnog zajma od MMF-a u iznosu od 2.2 milijarde američkih dolara, Indija je morala u London fizički da transportuje deo svojih zlatnih rezervi."[57] Ipak, serijom ekonomskih reformi, Indija je uspela da se uključi u tokove savremene ekonomije i da postane jedan od najvećih dobitnika globalizacije, došavši po paritetu kupovne moći (PPP) do trećeg mesta na svetu 2020. godine, odmah iza NR Kine i Sjedinjenih Američkih Država.[58] Naravno, Indija je po kupovnoj moći po glavi stanovnika i jedna od najsiromašnijih država sveta i nalazi se po ovom kriterijumu na 156. mestu svetske lestvice[59], a stepen nejednakosti je ogroman. Ipak, kad se uzme kao celina Indija predstavlja veliku silu sa ogromnim potencijalom. Posebno važno mesto u usponu Indije pripada ministru finansija iz vremena preobražaja, i potonjem premijeru Indije (2004-2014), Manmohanu Singu (*Manmohan Singh)*. Ovaj indijski političar sa doktoratom na Oksfordu, shvatio je da zemlje poput Južne Koreje i Tajvana, koje su 1960-ih imale isti nivo razvoja kao Indija, imaju posle dvadesetak godina ekonomskog rasta BDP skoro 20-ak puta veći od indijskog.[60] Njihova politika koja je „stavljala naglasak na međunarodnu trgovinu i dinamični privatni sektor nudila je lekcije koje bi Indija mogla da nauči."[61] Čini se da je Indija, pri kraju „doba preobražaja" ipak uspela da uhvati korak sa ubrzanim tokovima globalizacije.

Zalivski rat 1991. godine – „Unipolarni trenutak"

Kad se sa neke duže istorijske distance bude pisala istorija posthladnoratovskog sveta, ratu u Zalivu iz 1991. godine, pripadaće veoma važno mesto. Naime, tek sa pobedom u ovom ratu Sjedinjene Američke Države su se oslobodile kompleksa „Vijetnamskog rata" i oreola gubitnika i uvele svet u čitav niz vojnih intervencija koji će preduzeti u poslednjoj deceniji dvadesetog i prvoj deceniji XXI veka. Ovaj rat je takođe bio uvod i u razdoblje američke dominacije posle Hladnog rata koji je nekadašnji kolumnista Vašington posta, Čarls Krauthamer (Charles Krauthammer) nazvao „unipolarnim trenutkom".[62] Ipak, uprkos već pomenutoj frazi „Novi svetski poredak" koju je predsednik Džordž Herbert Voker

---

[57] Isto, op. cit. p. 78.

[58] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/208rank.html, (pristupljeno 21. 08. 2020.)

[59] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html, (pristupljeno 21. 08. 2020.)

[60] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, pp. 80–81.

[61] Isto, op. cit. p. 81.

[62] Charles Krauthammer, „The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Winter 1990/1991, pp. 23–33.

Buš pokušao da uzdigne na nivo doktrine i nekakve nove američke velike strategije koja će zameniti strategiju obuzdavanja, rezultati u praksi zapravo nisu bili takvi. Po jednom od autora ovog rada, taj poredak koji je nastajao na ruševinama Hladnog rata nije bio ni novi, ni svetski a ni poredak.[63] Neposredno po napadu Iraka na Kuvajt, tadašnji zamenik državnog sekretara Lorens Iglberger (Lawrence Eagleburger) označio je ovo kao prvi rat u novom međunarodnom sistemu u kom će regionalni sukobi, poput ovoga, dobiti na značaju i da će zbog popuštanja zategnutosti u odnosima između supersila, regionalni lideri pomisliti da imaju više slobode u svom delovanju.[64] Ipak, Bušova ideja o Novom svetskom poretku veoma brzo je u sudaru sa realnošću počela da gubi na privlačnosti, da bi pri kraju njegovog mandata, njegov strateški tim, pre svega iz Sekretarijata odbrane, u kontroverznom dokumentu „Vodič kroz planiranje odbrane" (Defense Planning Guidance) zapravo predvideo ništa drugo do povratak na staro i umesto saradnje velikih sila zapravo njihovo nadmetanje i po mogućstvu što duži ostanak Sjedinjenih Američkih Država na mestu jedine supersile.[65] Kako je pisalo u tekstu dokumenta „naš prvi cilj (misli se na Sjedinjene Američke Države – prim. aut.) je da se spreči ponovna pojava novog rivala… to predstavlja pretnju koju je prethodno predstavljao Sovjetski Savez. Ovo je dominantni aspekt... i zahteva da nastojimo da sprečimo bilo koju neprijateljsku silu da dominira regionom čija bi prirodna bogatstva, pod konsolidovanom kontrolom bila dovoljna da stvore globalnu si-

---

[63] Videti Dragan R. Simić, *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999. Videti takođe i Džon Miršajmer, *Velika zabluda: Liberalni snovi i međunarodna realnost*, i Patrick Porter, *The False Promise of Liberal Order: Nostalgia, Delusion and the Rise of Trump*, Polity, London, 2020.

[64] Hall Brands, *From Berlin to Baghdad: America's Search for purpose in the post-cold War World*, The University Press of Kentucky, Lexington, 2008, pp. 49-50.

[65] Iako ovaj dokument nikada nije postao zvanična strategija, pojedini njegovi delovi su procureli u medije (Njujork Tajms i Vašington Post) u martu 1992. godine. Videti Patrick E. Tyler, "U.S. Strategy Plan Calls for insuring no Rivals to develop", *The New York Times*, March 8 1992, https://www.nytimes.com/1992/03/08/world/us-strategy-plan-calls-for-insuring-no-rivals-develop.html (pristupljeno 24. 08. 2020.) i Barton Gellman, "Keeping the U. S. First", *The Washington Post*, March 11 1992, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/03/11/keeping-the-us-first/31a774aa-fcd9-45be-8526-ceafc933b938/, (pristupljeno 24. 08. 2020.) Za deklasifikovani tekst ovog dokumenta videti https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb245/doc03_extract_nytedit.pdf, (pristupljeno 24. 08. 2020.) Za insajderska tumačenja videti Paul Wolfowitz, „Shaping the Future: Planning at the Pentagon, 1989–1993", in: Melvyn P. Leffler, Jeffrey W. Legro, Eds., *In Uncertain Times – American Foreign Policy after the Berlin Wall and 9/11*, Cornell University Press, Ithaca, 2011, pp. 44–62.; i posebno Eric S. Edelman, "The Strange Carreer of the 1992 Defense Planning Guidance", in: Melvyn P. Leffler, Jeffrey W. Legro, Eds., *In Uncertain Times – American Foreign Policy after the Berlin Wall and 9/11*, Cornell University Press, Ithaca, 2011, pp. 63–77. Za najbolji objektivni prikaz videti Hall Brands, "Choosing Primacy: US Strategy and Global Order at the Dawn of the Post-cold War World", *Texas National Security Review*, Vol. 1, Issue 2, Februry 2018, pp. 8–33.

lu."[66] Drugim rečima, Rat u Zalivu je pokazao da uprkos smirivanju Hladnog rata vojna sila ostaje važan instrument očuvanja bilo kakvog poretka a pogotovo onog koji treba da pomogne preostaloj supersili da spreči pojavu tzv. jednakih takmaca (peer competitor) i omogući da se period „strateške pauze" u kom još uvek neće doći do pojave takvih aktera, produži što je više moguće.

Međunarodni odnosi od 1991. do 2008. godine: „doba optimizma"

Kao što smo u uvodu rada već naveli, u svom opisu „doba optimizma" Rakman se opredeljuje za po njemu, pet ključnih elemenata ovog razdoblja: 1) veru u demokratiju; 2) veru u prevlast tržišta nad državom; 3) veru da će tehnološki napredak do te mere promeniti svet da će nas sama tehnlogija nužno dovesti do progresa, povećati sveopšti prosperitet i ubrzati proces globalizacije na sveopštu korist; 4) ideju „o demokratskom miru" koji će onako „kantovski", sam od sebe, dovesti do prestanka ratova između demokratskih država; i 5) verovanje da će u poslednjoj instanci američka vojska moći da pobedi bilo koju silu na zemaljskoj kugli.[67]

Demokratija: Frensis Fukujama i kraj istorije

Negde u februaru 1989. godine, Frensis Fukujama (Francis Fukuyama) tada tridesetšestogodišnji saradnik RAND korporacije i budući pomoćnik direktora Odeljenja za planiranje u Stejt Departrmentu (Policy Planning Staff), održao je na poziv svojih bivših profesora i mentora, Alena Bluma (Allan Blooom) i Natana Tarkova (Nathan Tarcov) na Univerzitetu u Čikagu predavanje na temu „Kraj istorije".[68] Predavanje je iste godine objavljeno u letnjem broju časopisa „Nacionalni interes" (The National Interest"), „zahvaljujući naporima Ovena Harijesa (Owen Harries), urednika časopisa... i radu njegovog malog tima."[69] Tekst je tri godine kasnije proširen i tako je nastala knjiga „Kraj istorije i poslednji čovek"

---

[66] Videti Hall Brands, „Choosing Primacy: US Strategy and Global Order at the Dawn of the Post-cold War World", *Texas National Security Review*, Vol. 1, Issue 2, Februry 2018, p. 23.

[67] Videti Gideon Rachman, „Zero-Sum World", *Financial Times*, October 23th 2010, https://www.ft.com/content/bcfb2d80-dd62-11df-beb7-00144feabdc0, (pristupljeno 23. 10. 2010.)

[68] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 97. Videti takođe i Frensis Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2002, str. 17.

[69] Frensis Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, op. cit. str. 17. za tekst videti Franscis Fukuyama, "The End of History", *The National Interest*, Summer 1989, pp. 3-18. Kad je tekst štampan Fukujama je potpisan kao pomoćnik direktora odeljenja za planiranje Stejt departmenta jer je u međuvremenu tu ponovo počeo da radi, što je članku davalo na težini i

(The End of History and the Last man).[70] Iako tekst odiše optimističkom notom u pogledu budućnosti Sjedinjenih Američkih Država i Zapada, samo izlaganje je zapravo bilo deo „serije predavanja o opadanju Zapada”[71] ali se kad ga je profesor Blum kontaktirao, on (misli se na Fukujamu – prim. aut.) okrenuo protiv mentorovog instinktivnog pesimizma.”[72] U tom, kako ističe jedan od autora ovog rada, „pobedničkom zanosu” on je otišao najdalje.[73] Fukujama „se nije zadržao samo na stavovima o „trijumfu slobodnog sveta”, „konačnoj pobedi nad silama totalitarizma i tiranije”, trajnoj pobedi demokratije, poštovanju ljudskih prava i dostizanju materijalnog blagostanja za sve ljude i narode” nego je smelo ustvrdio da ono „čemu smo možda svedoci nije samo završetak Hladnog rata ili proticanje određenog razdoblja posleratne istorije, nego kraj istorije. Reč je o krajnjoj tački ideološkog razvoja čovečanstva i univerzalizaciji zapadne liberalne demokratije kao završnog oblika ljudske vladavine... jer pobeda liberalizma odigrala se prvo na području ideja ili svesti, te je za sada nedovršena na području stvarnog ili materijalnog sveta.”[74] Tekst je doživeo ogromnu popularnost i mnogi su, delimično i zahvaljujući njegovoj poziciji u Odeljenju za planiranje Stejt departmenta, počeli da ga porede sa Džordžom Frostom Kenanom.[75] Ipak, iako će teza o kraju istorije, uz Hantingtonov „sukob civilizacija” i Miršajmerovu „tragediju politike velikih sila” biti od strane nekih uglednih profesora međunarodnih odnosa proglašena za jedno od najuticajnih viđenja sveta posle Hladnog rata,[76] svet prakse neće baš pratiti ovu tezu, pogotovo kada liberalizam i liberalna demokratija počinju da dobijaju alternativu kao način organizacije unutrašnjeg i međunarodnog života. Uprkos kritikama koje je izazvao, ovaj tekst je pogodio duh vremena u kom se pojavio i na najbolji način nas je uveo u doba optimizma.

---

naravno dovoljno „municije” za najrazličitije „teorije zavere” o tome šta to u stvari Amerika želi na kraju Hladnog rata.

[70] Videti Francis Fukuyama, *The End of History and the last Man*, Penguin, New York, London, 1992.

[71] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 97.

[72] Isto, op. cit. p. 98.

[73] Dragan R. Simić, *Poredak sveta*, op. cit. str. 254.

[74] Isto, op. cit. str. 254.

[75] Videti Derek Chollet, James Goldgeier, *America between the wars: From 11/9 to 9/11- the misunderstood years between the Fall of the Berlin Wall and the Start of the War on Terror*, Public Affairs, New York, 2008, p. 22.

[76] Videti Richard K. Betts, “Conflict or Cooperation? Three Visions Revisited”, *Foreign Affairs*, November/December 2010, pp. 186–194.

Prosperitet: Alen Grinspen i kraj ekonomske istorije

Uspon demokratije, pratio je naravno i uspon slobodnog tržišta, a po Rakmanu niko bolje ne personifikuje „ekonomiju doba optimizma od Alena Grinspena (Alan Greenspan)."[77] Kao čovek koji je bio na čelu američkih Federalnih rezervi od 1986. do 2006. godine, dakle punih dvadeset godina i za vreme 4 američka predsednika on je pravi simbol ekonomske dimenzije ovog razdoblja.[78] Za sve to vreme, njegovo verovanje u slobodno tržište i deregulaciju kapitala bila je mantra koju su prihvatili gotovo svi, i razvijene zemlje ali i zemlje u razvoju. I kao i kad je u pitanju politička dimenzija, i u ekonomskom smislu nije bilo alternativa slobodnom tržištu i ovakvom načinu organizovanja društva. Majkl Mandelbaum, sa Univerziteta Džons Hopkins, smatrao je da svetom posle Hladnog rata dominiraju tri osnovne ideje, koje su po njemu „osvojile svet": „mir kao pretpostavka odnosa među državama; demokratija kao najbolji način organizovanja političkog života i slobodno tržište kao neophodno sredstvo za stvaranje bogatstva."[79] Na sličnom tragu, u jednoj od „knjiga simbola" tog vremena, „Leksus i maslinovo drvo" (Lexus and Olive Tree), Tomasa Fridmana (Thomas L. Friedman) ravnoteža tržišta zamenjuje ravnotežu koja se vrti oko država.[80] Po njemu, „vodeća ideja (koja stoji – prim. aut) iza globalizacije je kapitalizam slobodnog tržišta – što više dopuštate silama tržišta da vladaju i što više otvarate vašu ekonomiju slobodnoj trgovini i konkurenciji, to će efikasnija i prosperitetnija vaša ekonomija biti... Stoga, globalizacija takođe ima svoj skup ekonomskih pravila – pravila koja se vrte oko otvaranja, deregulacije i privatizacije vaše ekonomije, a sve u cilju da je učinite konkurentnijom i atraktivnijom za strane investicije. Na vrhuncu Hladnog rata, 1975. godine, samo 8 procenata zemalja na svetu je imalo liberalne, kapitalističke režime slobodnog tržišta, a ukupne strane direktne investicije (u svetu – prim. aut.) su tada iznosile 23 milijarde dolara, prema procenama Svetske banke. Dvanaest godina kasnije, broj zemalja sa liberalnim ekonomskim režimima predstavlja 28 procenata (ukupnog broja država sveta), a ukupne strane investicije 644 milijarde dolara."[81] Stiven Pinker (Stephen Pinker) čak tvrdi da „bez obzira na horor koji ta reč izaziva u mnogim delovima političkog spektra, globalizacija je, slažu se razvojni analitičari, bila izvor bogatstva za siromašne."[82]

[77] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 104.

[78] Isto, p. 104.

[79] Videti Majkl Mandelbaum, *Ideje koje su osvojile svet: Mir, demokratija i slobodna tržišta u dvadeset i prvom veku*, Filip Višnjić, Beograd, 2004, str. 11.

[80] Videti Thomas L. Friedman, *Lexus and Olive Tree–Understanding Globalization*, Anchor Books, New York, 2000, Updated and Expanded Edition

[81] Isto, op. cit. p. 9.

[82] Videti Stiven Pinker, *Prosvećeni svet: argumenti u korist razuma, nauke, humanizma i napretka*, Laguna, Beograd, 2019, str. 136.

U svakom slučaju, iako je sasvim jasno da dobici od globalizacije nisu sasvim jednako raspoređivani, Branko Milanović je vrlo ubedljivo pokazao da najviše dobijaju zapravo srednje klase u zemljama u razvoju, posebno Kini i Indiji a najmanje srednje klase u razvijenim zemljama, posebno one u Sjedinjenim Američkim Državama i na Zapadu.[83]

Progres: Bil Gejts i trijumf tehnologije

Pored uspona liberalne demokratije i slobodnog tržišta „doba optimizma bilo je definisano i oblikovano tehnološkom revolucijom."[84] Kao i ranije tokom istorije, tehnologija je donosila promene i menjala osnove legitimiteta na kojima su političke zajednice počivale. Iako je proces sadašnjih promena još u toku, sasvim je jasno da se širenje upotrebe interneta u pogledu svojih posledica može uporediti sa onima koje je štamparija imala u 15, 16. i 17. veku na stvaranje modernih država i nastanak onoga što se danas obično naziva Vestfalskim sistemom država.[85] Brzina promena koja se dešavala posle pada Berlinskog zida na polju tehnologije bila je ogromna. U srcu onoga što Tomas Fridman naziva procesom izravnjavanja sveta (misli se na izravanjavanje u moći) svakako stoji tehnološka revolucija.[86] Ona je omogućila da se može stići bilo gde „dalje, brže, jeftinije i dublje" nego ikada ranije u ljudskoj povesti.[87] A vesnik i jedan od šampiona te revolucije bio je upravo Bil Gejts (Bill Gates). Osnovavši Majkosoft 1975, i već deset godina kasnije lansiravši „Vindouz" čiji je operativni sistem bio ne samo „prijateljski za korišćenje" nego i dostupan najširim slojevima stanovništva, Gejts je postao pravo oličenje onoga što je bilo simbol ove ere a to je bio optimizam.[88] Prilikom susreta sa Gejtsom na samitu u Davosu, Rakmanu se učinilo da je čovek kao on „ubeđen da najteži svetski problemi mogu biti „krakovani" – samo ako nađete prave ljude, i dovoljno novca i onda primenite moć tehnologije."[89] Ovaj „tehnološki optimizam koji je personifikovao Bil Gejts obojio je čitavu eru između

[83] Videti Branko Milanovic, *Global Inequality: a new approach for the Age of Globalization*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2016, pp. 10–24, naročito figura 1.1 na strani 11.

[84] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 116.

[85] Videti šire o tome u Henri Kisindžer, *Da li je Americi potrebna spoljna politika: u susret diplomatiji XXI veka*, BMG, Beograd, 2003, str. 16–20. i Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, CID, Podgorica, 2015, str. 23–49.

[86] Videti Tomas L. Fridman, *Svet je ravan: kratka istorija XXI veka*, op. cit. str. 61–211.

[87] Videti Thomas L. Friedman, "The Lexus and Olive Tree-excerpt", https://www.thomaslfriedman.com/the-lexus-and-the-olive-tree-excerpt/, (pristupljeno 29. 08. 2020.)

[88] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 118.

[89] Isto, op. cit. p. 118.

kraja Hladnog rata i finansijskog sloma 2008. godine. Vera, čak euforija o novim mogućnostima stvorenim novom tehnologijom, poduprla je američki optimizam o ekonomiji, globalizaciji, visokim finansijama, politici, miru i demokratiji, američkoj vojnoj moći i sposobnosti sveta da kombinuje ekonomski rast sa zaštitom životne sredine."[90] I ako možemo reći da je ova era počela već pomenutim „padom zida i podizanjem vindouza", ona se isto tako simbolički približila svom kraju 9. januara 2007. kada je Gejtsov glavni rival i konkurent, Stiv Džobs (Steve Jobs) predstavio prvi model ajfona (iphone). Tehnologija naravno nije nestala 2007. godine već se njen uticaj još i povećao u deceniji koja će uslediti posle ekonomske krize iz 2008. godine. Tehnološki napredak će Sjedinjenim Američkim Državama čak omogućiti da u drugoj deceniji 21. veka povećaju udeo u svetskom GDP-u sa 23 na 25 posto.[91] Po rečima Ručira Šarme (Ruchir Sharma) umesto ere energetskih kompanija koja su dominirale svetskom ekonomijom od 2000. do 2010., poslednjih deset godina sasvim je vidljivo da velike energetske kompanije ispadaju iz igre i ustupaju mesto tehnološkim džinovima.[92]

Mir: Bil Klinton i „Win-Win" svet

Ako postoji jedna teorija međunarodnih odnosa koja je obeležila eru optimizma i bila neka vrsta njenog simbola, onda je to teorija demokratskog mira (Democratic Peace Theory). Nastala kao neka vrsta obnove Kantovog učenja o miroljubivosti republikanskih državnih uređenja iznetih u knjizi „Večni mir" koju je Majkl Dojl (Michael W. Doyle) „vratio u život" sredinom osamdesetih godina prošlog veka, ova teorija je bila najvažnija teorijska konstrukcija na kojoj su počivale spoljne i bezbednosne politike ne samo predsednika Bila Klintona (Bill Clinton), za koga se ova teorija obično vezuje, već i Džordža Vokera Buša (George Walker Bush).[93] Suština ove teorije je da demokratije ne ratuju među sobom odnosno „ne idu u rat protiv drugih demokratija. Stoga, svet koji bi se sastojao

---

[90] Isto, op. cit. p. 118.

[91] Dr Prannoy Roy, "Writer Ruchir Sharma On 2020's Top 10 Trends: Full Transcript", https://www.ndtv.com/india-news/dr-prannoy-roy-analyst-ruchir-sharma-on-2020s-top-10-trends-full-transcript-2162821, (pristupljeno 12. 01. 2020.)

[92] Isto, op. cit.

[93] Videti šire o tome u Michael W. Doyle, "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 12. No. 3, Summer 1983, pp. 205–235. i Michael W. Doyle, "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs, Part II", *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 12. No. 4, Autumn 1983, pp. 323–353. Za vezu između američke spoljne i bezbednosne politike i teorije demokratskog mira videti Douglas Brinkley, "The Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine", *Foreign Policy*, Spring 1997, pp. 110–127.; Borna Zgurić, „Immanuel Kant, teorija demokratskog mira i vanjska politika SAD-a", u: Dejan Jović, Ur., *Liberalne teorije međunarodnih odnosa,* Fakultet političkih znanosati Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014, str. 79–111.; Piki Ish-Shalom, *Democratic Peace – A Political Biography*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2013.

samo od demokratskih država bi bio svet bez rata."[94] Pored nje, Džon Miršajmer, iz korpusa liberalizma izdvaja još dve teorije koje su osnova liberalnog poretka nastalog posle Hladnog rata, liberalni institucionalizam i teoriju ekonomske međuzavisnosti.[95] Zajedničko svim ovim teorijama je da one opisuju, da parafraziramo Džozefa Naja (Joseph S. Nye) kako se može „ublažiti" dejstvo anarhije u međunarodnim odnosima, a samim tim i povećati miroljubivost sveta posle Hladnog rata.[96] Tako jedan od najvećih anropoloških optimista posle Hladnog rata, već pominjani profesor Harvardskog univerziteta, Stiven Pinker, u njegovoj bestseler knjizi „Bolji anđeli naše prirode" razvija ideju da tokom istorije dolazi do smanjenja sveukupnog nasilja u odnosima između ljudi i država.[97] Neki autori čak idu toliko daleko da razdoblje od 1989. do 2014. smatraju najmiroljubivijom čevrtinom veka u istoriji.[98] Činjenice zaista govore u prilog takvim tezama.[99] Po Pinkeru, smanjena su sva „tri parametra rata – učestalost, trajanje i smrtonosnost."[100] Ukratko, verovanje da se međunarodni odnosi mogu organizovati kao „igra u kojoj svaka strana dobija" (win-win) bilo je u „dobu optimizma" jedan od glavnih postulata na kojima su se države, a osobito velike sile, međusobno posmatrale. Naravno da to nije značilo kraj nadmetanja među njima, ali je američko uverenje da će „širenje" (enlargement) „liberalne zajednice" i „uključivanje" (engagement) nekadašnjih protivnika, osobito NR Kine i Ruske Federacije, u međunarodni sistem koji su one stvorile i nastavile da ga održavaju i posle kraja bipolarnog sveta, bilo strateška i idejna osnova prve decenije sveta posle Hladnog rata.[101] Vreme će naravno pokazati da ne dobija baš svaka strana isto i da „igra čiji

---

[94] Videti Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila: izmenjeno i dopuneno izdanje*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, Beograd, 2017, str. 44–45.

[95] Videti John Mearsheimer, "Bound to fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", *International Security*, Vol. 43, No. 4, Spring 2019, p. 23.

[96] Videti Džozef Naj, *Kako razumevati međunarodne sukobe: uvod u teoriju i istoriju*, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 73–79.

[97] Videti Stephen Pinker, *The better Angels of Our Nature: Why Violence has declined*, Viking Press, London, 2011. Za skraćeni prikaz njegovih argumenata videti Stiven Pinker, „Propast rata: koncepcije ljudske prirode" u: Tom Palmer, Ur., *Mir, ljubav i sloboda*, Students for Liberty, Atlas Network, Beograd, 2015, str. 31–39.

[98] Videti Michael Mandelbaum, *The Rise and Fall of Peace on Earth*, Oxford University Press, New York, 2019, p. xi Razlog zbog čega Mandelbaum ovako oivičava ovu eru su verovatno pad Berlinskog zida 1989. i početak sukoba u Ukrajini 2014. godine.

[99] Za konkretne podatke videti Stiven Pinker, *Prosvećeni svet: argument u korist razuma, nauke, humanizma i napretka*, str. 222–236.

[100] Isto, op. cit. str. 223.

[101] Videti posebno strategiju nacionalne bezbednosti Sjedinjenih Američkih Država iz jula 1994. godine, prvu takvu strategiju koju je donela administracija predsednika Bila Klintona. "A National Security Strategy of Engagement and Enlargement", The White House, Washington, D. C, July 1994, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1994.pdf?ver=2014-06-25-121219-500, (pristupljeno 01. 09. 2020.) Za kompletnu listu strategija

je zbir nula" (zero-sume game) ipak ostaje važan, ako ne i preovlađujući okvir međunarodnog života.

Dominacija američke vojske i „doba optimizma"

Na isti način kako je prevlast Rima počivala na legijama, tako je „doba optimizma" i američke premoći počivalo na dominaciji američkih oružanih snaga. Kao i svaki međunarodni poredak, tako je i ovaj, nastao sa okončanjem Hladnog rata, počivao na „hijerarhiji koju su stvorili jaki, da bi držali mir pod njihovim uslovima."[102] Dakle, od *Pax Romana* do *Pax Americana*, suština je u uvek ista. Naravno da pored vojne moći, svaki poredak ima i svoje mekše strane na kojima počiva, kao što su ekonomska moć, pa i ono što se najšire može nazvati mekom moći, ali vojna sila ostaje, *ultima ratio* svakog poretka.[103] Kako piše Nuno Monteiro (Nuno Monteiro) „nadmoć Sjedinjenih Država posebno se očitava u domenu vojne moći. Sjedinjene Države su jedina zemlja čija moć ima globalni odbrambeni obim (defense perimeter)... kako bi promovisali bezbednost na globalnom nivou, američke oružane snage drže ili imaju pristup u više od 1000 objekata rasutih u više od 140 država, u kojima je smešteno više od 200.000 američkog vojnog personala."[104] Štaviše, Pentagon upravlja i sa 234 golf igrališta širom sveta, na kojima se vojnici mogu opuštati.[105] Iako je vojni budžet postupno smanjivan posle Hladnog rata, on je i dalje bio predominantan u odnosu na konkurente, posebno posle događaja od 11. septembra 2001. godine i početka rata protiv terorizma, i ratova u Avganistanu i Iraku, kada je došlo i do njegovog ogromnog povećanja. Međutim, kad se pogledaju brojke, zanimljivo je da su Amerikanci to radili sa relativno malim procentom BDP-a namenjenog održavanju vojne sile. Pol Kenedi je 2002. godine poredio odbrambene troškove imperija od 1500. godine do početka 2000-ih i zaključio „da se nikada ranije u istoriji nije desilo da vodeća zemlja sveta upravlja svetskim poslovima sa tako malo novca

---

nacionalne bezbednosti Sjedinjenih Američkih Država do 2006. godine videti https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/, (pristupljeno 01. 11. 2020.)

[102] Videti Patrick Porter, *The False promise of Liberal order: Nostalgia, Delusion and the Rise of Trump*, op. cit. p. 2.

[103] Šire o moći država u međunarodnim odnosima videti u Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Predgovor: Sjedinjene Američke Države i izazivači na početku 21. veka", u: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović i Nikola Jović, Ur., *Sjedinjene Američke Države i izazivači*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015, str. 9–26.

[104] Nuno P. Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2014, p. 1. Šire o američkim vojnim bazama u svetu videti u David Vine, *Base Nation: How U. S. Military Bases abroad harm America and the World*, Metropolitan Books, New York, 2015.

[105] Nuno P. Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, p. 1.

potrošenog na odbranu."[106] Na vrhuncu onoga što se obično označava kao „Drugi Hladni rat", „1985. godine budžet Pentagona je iznosio 6,5 posto ukupnog BDP-a ... Međutim, do 1998. godine troškovi odbrane u odnosu na ukupni BDP pali su na 3,2 posto... Biti sila broj jedan sa velikim troškovima (na odbranu – prim. aut.) je jedna stvar, a biti jedina supersila na svetu a da vas to ne košta puno, činjenica je koja zapanjuje".[107] Čak i danas, predsednik Tramp, za vreme čije administracije je došlo do povećanja budžeta za odbranu, „zatražio je i projektovao predlog budžeta za nacionalnu odbranu za 2020. godinu na nekih 750 milijardi dolara... što je tek preko 15 posto ukupnih troškova federalne uprave, 10 posto svih kombinovanih troškova američke vlade i oko 3,2 posto BDP-a."[108] To što pravi razliku, pored najvećeg vojnog budžeta, jeste naravno i prisustvo i relativna dominacija u svim dimenzijama fizičkog prostora: na morima i okeanima, u vazduhu i kosmosu.[109] Ova ključna prednost koju Beri Pozen (Barry Posen) naziva „gospodarenjem opštim dobrima čovečanstva" (command od the commons), bila je, barem u dobu optimizma neupitni izvor američke vojne premoći.[110] Ona je omogućila sprovođenje političke volje kao i ostvarenje američkih interesa u raznim delovima sveta, u desetinama vojnih ali i drugih intervencija i mešanja u poslove drugih država.[111] Ipak, preterana vera u nametanje rešenje isključivo putem vojne sile dovela je Sjedinjene Države u ogromne probleme već prilikom ratova u Avganistanu i Iraku, kada je postalo sasvim jasno da „gospodarenje opštim dobrima čovečanstva" malo šta znači na konkretnom terenu u suočavanju sa protivnicima koji znaju za šta se bore i koji koriste neke druge metode borbe, poput terorizma i drugih vrsta asimetričnih strategija.[112]

---

[106] Videti Paul Kennedy, "The Eagle has landed", *The Financial Times*, February 2nd, 2002, извор: internet, 15/08/10 http://www.ratical.org/ratville/JFK/JohnJudge/linkscopy/EagleLand.html, Navedeno prema: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Da li je opadanje neminovno? – Nekoliko argumenata protiv", *Srpska politička misao*, Godina XVIII, vol. 32, Broj 2, 2011, str. 180.

[107] Isto, op. cit. str. 180.

[108] Videti Michael E. O'Hanlon, "Is US defense spending too high, too low, or just right?", https://www.brookings.edu/policy2020/votervital/is-us-defense-spending-too-high-too-low-or-just-right/, (pristupljeno 01. 09. 2020.)

[109] Videti Barry Posen, "The Command of the Commons: The Military Foundation of U. S. Hegemony", *International Security*, Vol. 28, No. 1, Summer 2003, pp. 5–46.

[110] Isto

[111] Lista upotrebe sile od strane Sjedinjenih Američkih Država u inostranstvu od 1798. do 2020. godine može se naći u "Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798–2020", Congressional Research Service, July 20 2020, https://fas.org/sgp/crs/natsec/R42738.pdf, (pristupljeno 01. 09. 2020.)

[112] Šire o tome videti u Stanislav Stojanović, Ed., *Assymetry and Strategy*, Thematic Collection of Articles, Ministry of Defense of the Republic of Serbia, University of Defence, Strategic Research Institute, National Defence School, Belgrade, 2018.

Međunarodni odnosi od 2008. godine do 2020. godine: „doba anksioznosti"

Po Rakmanu, „tokom doba optimizma globalizacija i američka moć su podupirali međunarodni sistem... (i-prim.aut.) činilo se da sva realna moć leži u zapadnom svetu: moć ideja, moć novca – i kao poslednje sredstvo – moć vojske"[113] Iako je vremenski ovo razdoblje započeto 2008. godinom i ekonomskom krizom, zapravo se još od 11. septembra 2001. godine i prvih gubitnika globalizacije koji su počeli da se pojavljuju još 1990-ih, kako u nekadašnjim zemljama komunizma tako i drugim delovima sveta, mogu naslutiti prvi znaci „doba anksioznosti".[114] Postepeno, postulati demokratije, slobodnog tržišta, prosperiteta, mira i američke vojne premoći postaju upitni i gube na svojoj privlačnosti. Rakman izdvaja, pored slabljenja američke moći i nastanka „sveta čiji je zbir nula" odnosno povećane kompeticije među velikim silama, još četiri činioca koja, po njemu, dovode do preoblikovanja međunarodnog poretka u dobu anksioznosti.[115] Po njemu, „prvi je pojava istinski pravih globalnih političkih problema kao što su klimatske promene, terorizam i globalna ekonomska neravnoteža. Drugi je nesiguran i kontroverzan put za nove oblike globalnog upravljanja koji bi se borio sa tim problemima. Treći je novo pouzdanje autoritarnih sila u svetu – osobito, Kine i Rusije. Četvrti je pretnja od pojave novog talasa neuspelih država (failed states)."[116]

Kriza Zapada

Pre dve godine navršio se tačno jedan vek od kako je nemački filozof Osvald Špengler objavio knjigu „Propast Zapada".[117] Prvi tom izašao je iz štampe 1918. godine a drugi četiri godine kasnije. Knjiga je posle štampana i kao jednotomno izdanje i prevedena na mnoge svetske jezike.[118] Što zbog okolnosti strašnih posledica Prvog svetskog rata, što zbog snažnih argumenata, knjiga je postala jedan od najvažnijih primera onoga što profesorka Smilja Tartalja naziva „obnovom ciklizma u filozofiji istorije".[119] Naslanjajući se na dugu tradiciju pesimizma u pogledu onoga što nas očekuje u budućnosti i duboko sumnjajući u to da je istorija sveta istorija progresa, Špengler se pod uticajem Getea, Ničea i Nikolaja Danilevskog (čiju knjigu „Rusija i Evropa" pronalaze u njegovoj biblioteci) opredelio

---

[113] Isto, op. cit. p. 169.

[114] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, pp. 150–157.

[115] Isto, p. 170.

[116] Isto, op. cit. p. 170.

[117] Videti Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, Verlag Braumüller, Wien, 1918.

[118] Videti Osvald Špengler, *Propast Zapada*, Geca Kon, Beograd, 1936.

[119] Videti Smilja Tartalja, *Skriveni krug: obnova ciklizma u filozofiji istorije*, Posebno izdanje časopisa „Ideje", Beograd, 1976.

za „prihvatanje gvozdene zakonitosti kretanja po krugu”.[120] Po njemu, „svaka kultura prolazi kroz životna doba pojedinog čoveka... odnosno svaka mora imati svoje detinjstvo, mladost, svoju muževnost i svoju starost.”[121] Posle ekonomske krize iz 2008. godine, sasvim je jasno da se Zapad (a pod ovim podrazumevamo ne samo Zapadnu Evropu, nego i Sjedinjene Američke Države i Kanadu) nalazi u dubokoj krizi samopouzdanja. Štaviše, može se reći da je 2008. godina bila godina konferencija, tekstova, knjiga i sveukupnog narativa o opadanju američke moći, posledično i zapadne.[122] A u osnovi svega strajao je strah od prestanka ere dominacije zapadnog sveta. Ono što je svojevremeno označavano kao „Evropsko čudo” sada je doživljavalo svoj kraj.[123] Po rečima Farida Zakarije (Fareed Zakaria), to je bila treća korenita promena u raspodeli moći u poslednjih petsto godina.[124] Francuski politikolog Dominik Mojsi (Dominique Moïsi), je u svojoj knjizi „Geopolitika emocija” podelio svet na tri glavne emocije: kulturu straha (Zapad), kulturu poniženja (Bliski i Srednji Istok) i kulturu nade (Azija).[125] Emocije po njemu dominiraju svetom a razlog za to on delimično pronalazi u tome što „zato što Zapad više ne može da se oslanja ni na svoje vrednosti ni na opadajuću ekonomsku nadmoć, te na globalne promene reaguje s određenom gorčinom i u želji da sopstveni dragoceni otvoreni svet zaštiti od neprijateljskih

[120] Isto, str. 67.

[121] Isto, op. cit. str. 67.

[122] Videti šire o tome u Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Od Sputnjika do Lenova: šest talasa američkog deklinizma posle Drugog svetskog rata”, *GODIŠNJAK FPN,* 2010, Godina IV, Broj 4, str. 269–295. Na primer tada su štampane knjige poput Fareed Zakaria, *The Post-american World*, W. W. Norton, New York, 2008.; Parag Khana, *Second World*, Random House, New York, 2008. i Kishore Mahbubani, *The New Asian Hemisphere: The Irresistible shift of Power to the East*, Public Affairs, New York, 2008.

[123] „Evropsko čudo” je jedan od podnaslova u knjizi Pola Kenedija „Uspon i pad velikih sila” i istoimeno naslov čuvene knjige istoričara E. L. Džonsa o iznenađujućem usponu Evrope početkom novog veka. Videti Eric Jones, *The European Miracle: The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981. Naime, „evropskim čudom” se po Kenediju daje odgovor na pitanje „zašto se baš među rasutim i relativno sirovim narodima koji su naseljavali zapadne delove evroazijske kopnene mase dogodio nezaustavljiv proces ekonomskog razvoja i tehnološke inovacije koji će od njih napraviti komercijalne i vojničke predvodnike u svetskim zbivanjima.” Videti Pol Kenedi, *Uspon i pad velikih sila:ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, CID, Podgorica, Službeni List, SRJ, Beograd, 1999, str. 36–37.

[124] Videti Farid Zakarija, *Postamerički svet*, Heliks, Smederevo, 2009, str. 1. Prva promena bila je uspon Zapada, od početaka, krajem 15. veka do rasplamsavanja krajem 18. i u prvoj polovini 19. veka, druga uspon Sjedinjenih Američkih Država krajem 19. veka a treća promena kojoj smo po Zakariji savremenici, je „uspon ostalih.” Isto, op. cit. str. 1–2. Ovi „ostali” nisu samo zemlje u razvoju, već tu spadaju i drugi akteri međunarodnih odnosa, poput međunarodnih organizacija, transnacionalnih aktera pa i pojedinaca.

[125] Videti Dominik Mojsi, *Geopolitika emocija: kako kulture straha, poniženja i nade utiču na oblikovanje sveta*, CLIO, Beograd, 2012.

sila."[126] Drugi i osnovni razlog za bujanje emocija je taj što „globalizacija izaziva nesigurnost i pokreće pitanje identiteta."[127] A u pitanjima identiteta ništa nije sigurno, sve je slojevito, subjektivno i lako zolupotrebljivo. Ipak, treba naglasiti da se po Mojsiju emocije mogu menjati, jer se one „kao i godišnja doba smenjuju. Njihovi ciklusi mogu da budu duži ili kraći, u zavisnosti od kulture dešavanja u svetu, ekonomskog i političkog razvoja."[128] Posle migrantske krize, dugotrajnih ekonomskih poteškoća te neuspešnog upravljanja krizom izazvanom korona virusom, čini se da je na Zapadu taj osećaj straha i anksioznosti, još i veći nego što je to bilo u vreme kad su ove Rakmanove ideje originalno formulisane u vreme ekonomske krize iz 2008. godine.

Globalno (ne)upravljanje

Iako je kraj Hladnog rata po mnogim teoretičarima trebalo da označi slabljenje država kao glavnih aktera međunarodnog sistema, čini se da su ekonomska kriza i danas kriza izazvana korona virusom povećale a ne smanjile ulogu i značaj država u međunarodnim odnosima. Drugim rečima, čini se da se suverenitet odnosno države ipak ne povlače, da parafraziramo poznatu rečenicu Džona Miršajmera.[129] Nial Ferguson (Niall Ferguson) zove tu pojavu sukobom sila autoriteta i hijerarhije i sila izjednačavanja odnosno mreže.[130] Sva se istorija, može posmatrati i na ovaj način. Uzimajući za motiv svoje knjige „Trg i toranj: mreže, hijerarhije i borba za globalnu moć" (The Square and the Tower: Networks, Hierarchies, and the Struggle for Global Power) prelepi italijanski grad Sijenu, Ferguson tu na njenom glavnom trgu vidi dve ključne forme organizacije ljudskog života, hijerarhiju i mrežu. Po njemu, trg Kampo (Piaza del Campo) i toranj Manđo (Torre del Mangia) predstavljaju „dve forme ljudske organizcije prikazane u knjizi: oko vas, javni prostor koji je sagrađen u cilju svih vrsta više ili manje neformalnih ljudskih interakcija; iznad vas toranj, podignut sa namerom da simbolizuje i projektuje sekularnu moć... tenzija između raspodele mreža i hijerarhijskih poredaka je stara koliko i samo čovečanstvo."[131]

Sasvim je jasno da države ne mogu da reše sve probleme, pogotovo ne da domaše do onih one koji prelaze granice država. U tom smislu ideja globalnog upravljanja i izgradnje globalnih i međunarodnih organizacija i ustanova koje će se baviti takvim pitanjima postaje jedan od najvažnijih zadataka sa kojim se

---

[126] Isto, op. cit. str. 26.

[127] Isto, op. cit. str. 26.

[128] Isto, op. cit. str. 44.

[129] Videti Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009, str. 436–439.

[130] Videti Niall Ferguson, *The Square and the Tower: Networks, hieracrchies and the Struggle for Global Power*, Penguin, London, 2017.

[131] Isto, op. cit. p. 425.

čovečanstvo danas suočava. Pojava Grupe 20, trebala je da označi pokušaj da se što veći deo sveta angažuje u tim pitanjima i da se Grupa 7 najrazvijenih zemalja sveta koja je imala pre svega zapadne države članice, ojača i zemljama iz drugih delova zemljine kugle.[132] Posle ekonomske krize iz 2008. godine ovo je bilo naročito značajno. Samiti u Londonu u aprilu 2009. i Pitsburgu u jesen iste godine okupili su na jednom mestu zemlje koje su predstavljale „90 posto svetskog ekonomskog proizvoda, 80 posto trgovine i dve trećine svetskog stanovništva."[133] Pripadanje tih država, hantingtonovski rečeno, ne samo jednom civilizacijskom krugu, trebalo je da poveća legitimitet ovog tela i doprinese širem prihvatanju njegovih odluka. Ipak, sa slabljenjem multilateralizma, posebno u vreme predsednikovanja Donalda Trampa, i svojevrsnom renacionalizacijom međunarodnih odnosa i ponovnog jačanja uloge država, dolazi i do slabljenja globalnih i međunarodnih ustanova. Takođe, već pomenuto zahuktavanje novog Hladnog rata, u kojem će ovog puta vođe dva suprotstavljena tabora po svemu sudeći biti Sjedinjene Američke Države i Narodna Republika Kina, dodatno komplikuje stvari u polju globalnog upravljanja i organizovanja međunarodnog života uopšte. Po rečima Kristofera Lejna (Christopher Layne) profesora međunarodnih odnosa na teksaškom „A & M" Univerzitetu „tenzije postoje među današnjim velikim silama – pre svega Sjedinjenim Državama i Kinom – i bilo koja žarišna tačka može pokrenuti sukob među njima. Ove dve zemlje su na putu kolizije koju podgreva dinamika tranzicije moći i njihovog nadmetanja za status i prestiž, i bez promene u smeru, rat među njima će u narednim decenijama biti ne samo moguć nego i verovatan."[134] Drugim rečima od G7 i G 8, preko G 20 došli smo do G 2 a po nekima i do G-nula, jer Sjedinjene Države više ne žele a NR Kina još ne može da bude globalna sila sa globalnom odgovornošću za održavanje stabilnosti međunarod-

[132] Grupa 7 najrazvijenih država nastala je 1975. godine. Čine je Sjedinjene Američke Države, Savezna Republika Nemačka, Japan, Ujedinjeno Kraljevstvo, Fransucka, Italija i Kanada. Od 1997. do 2014. godine na godišnje samite pozivana je i Rusija pa se grupa označavala kao G 8 ili G7 + 1. Posle sukoba u Ukrajini i ruske aneksije Krima, Rusija je suspendovana iz članstva, s tim što treba napomenuti da je bivši američki predsednik Donald Tramp u junu 2020. godine predložio da se Rusija ponovo uključi u rad ove grupe (čemu su se usprotivili premijeri Kanade i Velike Britanije) a da se pozivi za prisustvo samitu pošalju i liderima Južne Koreje, Australije i Indije. Videti „G 7 leaders reject Russia's return after Trump summit invite", https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52885178, (pristupljeno 10. 11. 2020.)

[133] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 211. Grupa 20 je inače osnovana 1999. dodine i čini je 19 država i Evropska unija: Argentina, Australija, Brazil, Kanada, NR Kina, Francuska, Nemačka, Indija, Indonezija, Italija, Japan, Južna Koreja, Meksiko, Rusija, Saudijska Arabija, Južna Afrika, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Sjedinjene Američke Države i Evropska unija.

[134] Christopher Layne, „Coming Storms: The Return of Great-Power War", *Foreign Affairs*, November/December 2020, p. 42. Za slične argumente videti i Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, 2017, deseto poglavlje, str. 437–488.

nog sistema.[135] Takav svet bez lidera (leaderless world), zapravo postaje, po rečima Ričarda Hasa, svet u neredu (a world in disarray).[136] Po njemu, „iako možda to zvuči paradoksalno… u poretku zasnovanom na suverenoj obavezi neophodno je naći prostor i za svrsishodno učešće relevantnih nesuverenih entiteta."[137] Drugim rečima, treba ostaviti prostor i za države ali i za najširi krug nedržavnih aktera. Kriza izazvana korona virusom i neadekvatni odgovor multilateralnih institucija samo je produbio jaz između globanih problema koji ne poznaju državne granice i odsustva globalnog upravljanja koje bi te probleme rešavalo.

„Demokratija više nije jedina igra u gradu": Uspon autoritarizma posle Hladnog rata: „svet kao Rusija i Kina"[138]

Iako iz današnje perspektive to izgleda gotovo neverovatno, pomalo i patetično, ne može se negirati da su se u demokratiju polagale velike nade, posebno posle okončanja Hladnog rata. Kad se gledaju slike ili snimci iz već pomenute 1989. i vremena revolucija u zemljama Istočne i Centralne Evrope ne možemo a da se ne zapitamo kako se moglo desiti da se za manje od jedne generacije, stvari okrenu bukvalno naglavačke. Kako se to u nadahnutom predavanju održanom 13. februara 2019. godine u Zadužbini Ilije Milosavljevića Kolarca, zapitao jedan od „heroja 1989.", okfordski profesor, Timoti Garton Eš (Timothy Garton Ash), „da li smo bili naivni?"[139] U svakom slučaju, činjenica je da imamo sve manji broj demokratskih država u svetu i da je taj opadajući trend sasvim jasno uočljiv, uz porast broja država koje se u teoriji označavaju kao hibridni režimi.[140] Štaviše, neki dobri poznavaoci ovog uređenja tvrde da demokratije umiru pred našim očima.[141] Ekonomska kriza iz 2008, loše upravljanje migrantskom krizom iz 2015. godine,

---

[135] Za ideju G-nula sveta videti Ian Bremmer, *Every Nation for itself: Winners and Losers in G-Zero World*, Portfolio, New York, 2012.

[136] Videti za slične argumente u Ričard Has, *Svet u neredu: Američka spoljna politika i kriza starog poretka*, CIRSD, Beograd, 2017.

[137] Isto, op. cit. str. 249.

[138] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, pp. 226–242.

[139] Videti Timoti Garton Eš, „Da li smo bili naivni? Osvrt na očekivanja 1989, 30 godina kasnije", Beogradski Fond za političku izuzetnost, Zadužbina Ilije Milosavljevića Kolarca, 13. februar 2019. godine, https://www.youtube.com/watch?v=_XGOpBeVxQ4, (pristupljeno 11. 11. 2020. godine)

[140] Videti šire o tome u Steven Levitsky, Lucas A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2010.

[141] Videti Steven Levitsky, Daniel Ziblatt, *How Democracies Die*, Random House, New York, 2018. Po sopstvenom priznanju, pročitavši ovu knjigu Džo Bajden (Joe Biden) je odlučio da uđu u trku za predsednika Sjedinjenih Američkih Država na izborima 2020. godine. Videti Evan Osnos, *Joe Biden: the Life, the Run and what matters now*, Scribner, New York, 2020, p. 77.

kao i sve ono što se trenutno dešava sa virusom kovid-19 i ogroman broj obolelih i umrlih u zemljama Globalnog Zapada, te protivrečnosti oko rezultata američkih predsednilkih izbora od 3. novembra ove godine, svakako ne doprinose da se u demokratsko uređenje sa strane gleda kao na model i uzor. Pošto, po rečima Keneta Volca (Kenneth N. Waltz), „međunarodnu politiku čine slične jedinice koje jedne od drugih kopiraju aktivnosti”[142], sasvim je jasno da će se kopirati one uspešnije što ne znači nužno one sa demokratskim uređenjem nego one koje su prosto uspešne. I kao potpuni šok za one koji su bili svedoci promena u Evropi i svetu između 1989. i 1991. godine, odjednom počinju da se imitiraju Rusija i Kina a ne Sjedinjene Američke Države i Evropska unija. Odlazeći američki predsednik Donald Tramp, je po tvrdnjama njegovog bivšeg advokata Majkla Koena (Michael Cohen), čak zavideo Vladimiru Putinu što Rusijom može da upravlja kao što on upravlja svojom sopstvenom kompanijom.[143]

Glavni razlog za ovo Ivan Krastev (Ivan Krastev) i Stiven Holms (Stephen Holmes), autori knjige „Svetlo koje se ugasilo” (The Light that failed) vide u okončanju onoga što oni nazivaju doba imitacije (the age of imitation).[144] Po njima, kao što je svet bio unipolaran u pogledu rasporeda moći, sa Sjedinjenim Američkim Državama kao jedinom superisilom i pobednicom u Hladnom ratu na pijedestalu, i u idejnom smislu i u pogledu organizacije društva svet je bio predominantno liberalan i demokratski sa, alternativama koje nisu postojale ili su bile preslabe da postanu model koji će se oponašati.[145] Ipak, jednom kad je taj svet dobio alternativu (i to ekonomski uspešnu alternativu, što slučaj NR Kine i pokazuje) sasvim je jasno da „demokratija više nije jedina igra u gradu” i da demokratske države moraju da pronađu nove izvore legitimiteta i da samo pozivanje na nju više nije dovoljno da bi se promenilo nečije ponašanje ili dobili izbori, pogotovo u vremenima u kojima ljudi sve više biraju bezbednost a sve manje slobodu.[146]

---

[142] Videti Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Alexandria Press, Beograd, 2008, str. 109.

[143] Videti Mia Jankowitz, “Trump admires Putin because he is rich and runs Russia like it’s his personal company, according to Michael Cohen’s new book”, *Businnes Insider*, Septeber 7th 2020, https://www.businessinsider.com/trump-admires-putin-rich-runs-russia-like-company-michael-cohen-2020-9, (pristupljeno 11. 11. 2020.)

[144] Videti Ivan Krastev, Stephen Holmes, *The Light that Failed: Why the West is losing the fight for Democracy*, Pegasus Books, New York, 2019, p. 7.

[145] Isto, p. 12.

[146] Videti šire o tome u Timoti Snajder, *Put do neslobode: Rusija, Evropa, Amerika*, Ljevak, Zagreb, 2019.

Neuspele i krhke države: „svet kao Pakistan”[147]

U vreme vrhunca „doba optimizma”, Robert D. Kaplan (Robert D. Kaplan), u to vreme novinar časopisa „Atlantik Montli” (Atlantic Monthly) objavio je tekst koji je već samim svojim naslovom odudarao od preovlađujućeg raspoloženja epohe.[148] Opisujući dešavanja u Sijera Leoneu, i u Zapadnoj Africi generalno, Kaplan piše da je „Zapadna Afrika postala simbol ... demografskog, ekološkog i socijetalnog stresa u kojem se kriminalna anarhija pojavljuje kao stvarna „strateška” opasnost. Zaraze, prenaseljenost, ... kriminal, oskudica resursa, migracija izbeglica, pojačana erozija nacionalnih država i međunarodnih granica, jačanje privatnih vojski, bezbednosnih kompanija, i međunarodnih kartela koji trguju drogom se najviše manifestuju kroz prizmu Zapadne Afrike.”[149] Označavajući to stanje kao najbolji uvod u ono što se može dešavati u budućnosti i u drugim delovima sveta, Kaplan takvo stanje označava kao „dolazeću anarhiju.”[150] Gidion Rakman, stiče sličan utisak prilikom posete pakistanskom gradu Pešavaru 2007. godine i opisuje ga kao mesto „između globalizovanog sveta i anarhije.”[151] Smešten na tri sata vožnje od pakistanske prestonice, Islamabada, Pešavar se praktično graniči sa nestabilnim područjem Avganistana i sva ratna dešavanja u toj zemlji prelivaju se i na ovaj grad.[152] Dešavanja narednih meseci i godina u ovoj važnoj muslimanskoj zemlji, naoružanoj nuklearnim oružjem, od atentata na Benazir Buto, bivše premijerke, pa do terorističkih napada i nasilja na ulicama mnogih gradova, pretili su da se Pakistan praktično sunovrati u stanje anarhije i da postane ono što se u teoriji označavalo kao neuspela država (failed state).[153]

---

[147] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 243.

[148] Videti Robert D. Kaplan, “Coming Anarchy”, *The Atlantic Monthly*, February 1994, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/, (pristupljeno 14. 11. 2020.)

[149] Isto, op.cit.

[150] Isto.

[151] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, op. cit. p.243.

[152] Isto, p. 243.

[153] Kako prenosi profesor Filip Ejdus, „Države je prema kriterijumu snage moguće razvrstati u nekoliko kategorija. Snažne države (engl. strong states) su one koje imaju punu pozitivnu, odnosno empirijsku suverenost i koje su u stanju da isporuče javna dobra svojim građanima, a oni zauzvrat prihvataju vlast države kao legitimnu. Slabe (engl. weak states) su one države koje zbog loše ekonomske situacije, etničkih ili verskih razlika nisu u stanju da isporuče javna dobra svim građanima, koji zauzvrat u pitanje dovode vlast na delu njene teritorije ili čak na celoj teritoriji. U neuspelim državama (engl. failed states) vlast nije u stanju da pruži osnovna javna dobra i bezbednost na većem delu svoje teritorije. U ovakvim okolnostima, umesto zvaničnih vlasti, javna dobra počinju da pružaju oni koji autoritet države dovode pitanje. Konačno, urušene države (engl. collapsed states) su mesta haosa i bezakonja, u kojima

Rakman je video dva razloga za uvećanje broja neuspelih država.[154] Prvi prazlog je taj što „posle ratova u Iraku i Avganistanu, i sa vladinim troškovima koji su izmakli kontroli, američki će apetiti za naredna krvava i skupa vojna angažovanja biti veoma umanjeni."[155] Drugi razlog je pak bio taj što je u uslovima ekonomske krize, u vreme koje je Rakman i pisao ovu knjigu, bilo verovatno da će porasti broj neuspelih država.[156] U tom smislu, on iznosi tezu da će svet koji se bori sa posledicama „Velike recesije" sve više ličiti na Pakistan.[157] Iako je u početku postojao indeks neuspelih država, zbog kritika da je više obraćao pažnju na stanje nego na proces, u poslednje vreme govori se indeksu krhkih (fragile) država.[158] Kako piše na web sajtu Fonda za mir (Fund for Peace) koji objavljuje indeks krhkih država, „država koja je krhka ima nekoliko odlika, i ova fragilnost se može manifestovati na različite načine. Bez obzira na sve, neke od najkarakterističnijih odlika fragilnosti država podrazumevaju: gubitak fizičke kontrole nad teritorijom ili monopola na na legitimnu upotrebu fizičke sile; urušavanje legitimnosti vlasti da donosi kolektivne odluke; nesposobnost da se obezbede razumni javni servisi; nesposobnost međudelovanja sa drugim državama kao puna članica međunarodne zajednice."[159] Kad je u pitanju indeks krhkosti za 2020. godinu, treba reći da su najlošije rangirane Jemen, Somalija, Južni Sudan, Sirija i Demokratska Repu-

centralna vlast ima izuzetno malo ili nimalo empirijske suverenosti. U njima kriminalne bande nekažnjeno haraju, a ratne vođe prikupljaju plen." Videti Filip Ejdus, *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik, Beogradski Centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012, str. 148. Šire o tome videti u Robert I. Rotberg, „Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators", in: Robert I. Rotberg, Ed., *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, World Peace Foundation, Brookings Institution Press, Washington, D. C., 2003, pp. 1–25.

[154] Videti Gideon Rachman, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, p. 246.

[155] Isto, op. cit. p. 246.

[156] Isto, p. 247.

[157] Isto, p. 248.

[158] Videti Fragile States Index, The Fund for Peace, https://fragilestatesindex.org, (pristupljeno 14. 11. 2020.)

[159] Videti https://fragilestatesindex.org/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/, (preistupljeno 14. 11. 2020.) Postoji ukupno 12 indikatora koji se mere, svrstanih u četiri grupe (kohezija, ekonomski, društveni i politički indikatori). Kad je u pitanju kohezija mere se bezbednosni aparat, frakcionaštvo elita, nezadovoljstvo među grupama u društvu. Ekonomski indikatori obuhvataju ekonomsko opadanje, nejednaki ekonomski razvoj i odlazak ljudi i „odliv mozgova". Politički indikatori mere legitimnost države, javne usluge te ljudska prava i vladavinu prava dok društveni indikatori obuhvataju demografske pritiske, izbeglice i indikator interno raseljnih lica i na posletku indikator intervencije spoljnih aktera. Videti šire o tome https://fragilestatesindex.org/indicators/x1/, (pristupljeno 14. 11. 2020.)

blika Kongo dok su pet najodrživijih država na svetu po autorima ovog indeksa Finska, Norveška, Švajcarska, Danska i Island.[160]

U svakom slučaju, najnovija kriza izazvana virusom kovid-19, samo će pojačati pritisak i na ionako krhke i ranjive države i povećati broj onih koje će teškom mukom obezbeđivati bezbednost, javna dobra, socijalne i zdravstvene usluge svojim građanima.

Umesto zaključka: Srpsko – američki odnosi 1989–2019: Dugo plivanje uzvodno

Cilj ovog rada bio je da se opišu, istraže i objasne ključna dešavanja u međunarodnim odnosima u poslednjih tridesetak godina, od 1978. godine i početka reformi u Narodnoj Republici Kini, pa do najnovijih događaja izazvanih korona virusom. Iako smo ovo, imajući u vidu dužinu ljudske istorije, relativno kratko razdoblje, podelili na tri glavna doba (doba preobražaja, doba optimizma i doba ansksioznosti) koristeći se matricom britanskog spoljnopolitičkog novinara Gidiona Rakmana, sasvim je jasno da bi se stvari mogle organizovati i drugačije i da u stvarnosti nisu postojale i ne postoje jasne granice između ovih razdoblja. Ipak, ovakav pristup omogućio nam je da predstavimo dubinu i opseg promena koje su zadesile svet, kao i sve uspone i padove istorijskih kretanja, odnosno njihov spiralni a na trenutke čak i ciklični karakter.

Posledice ovih promena nisu mimoišle, naravno, ni ljude na našim prostorima. Odnosi Srbije sa Sjedinjenim Američkim Državama, kao nesumnjivo najmoćnijom zemljom poslehladnoratovskog sveta, išli su od loših ka još lošijim da bi se sasvim sunovratili u vreme bombardovanja naše zemlje 1999. godine i opet dostigli najnižu tačku u vreme snažne američke podrške jednostrano proglašenoj nezavisnosti Kosova i Metohije 2008. godine. Kako i zašto je do toga došlo nije bila tema ovog rada ali je nesporna činjenica da su naše vladajuće političke elite, u ključnim godinama preobražaja međunarodnog sistema, posebno onim između 1989. i 1991. godine, u velikoj meri pogrešno „pročitale" kuda se svet kreće. U odsustvu ili nedovoljnoj snazi kontekstualne inteligencije naših tadašnjih elita, kao jedne od ključnih odlika uspešnog liderstva, ništa bolje se nije moglo ni očekivati. Džozef Naj, poznati harvardski politikolog, definiše kontekstualnu inteligenciju kao „spobnost da se raspoznaju kretanja u složenim uslovima i dokaže prilagodljivost situacijama dok se nastoji da se oblikuju događaji."[161] Po njemu, tri ključne odlike kontekstualne inteligencije su: 1) razumevanje promenljivog

[160] Videti https://fragilestatesindex.org/data/, (pristupljeno 14. 11. 2020.)

[161] Videti Džozef Naj, *Liderstvo*, Klub Pus, Beograd, 2016, str. 145. „Bizmark je jednom prilikom o ovoj veštini rekao da predstavlja sposobnost „da se nasluti kretanje Boga kroz istoriju" i shvati znak u njegovom hodu i odeći dok brzo prolazi." Videti Alan J. P. Taylor, *Bi-*

okruženja; 2) sposobnost da se kapitalizuje na trendovima („kovanje svoje sreće"); 3) prilagođavanje stila i konteksta potrebama sledbenika.[162] Bez obzira na ponekad ne baš najprijateljskije namere druge strane i sve nepravde koje su prema nama počinjene tokom ovih tridesetak godina, ta „majka svih naših grešaka" za male i srednje države može biti kobna u njihovom suočavanju sa realnostima svetske politike. Budući da su države sasvim jasno „smrtni entiteti", nekad se i ne dobije druga šansa, odnosno kad stvari krenu jednim tokom, pitanje je da li se i po kojoj ceni stvari mogu vratiti na pravi „kolosek istorije". Drugim rečima i države mogu „umirati" i nestajati sa istorijske scene, na isti način kao i ljudi.

Uprkos nesumnjivom napretku koje je čovečanstvo doživelo u poslednjih tridesetak godina, neke su države, orvelovski rečeno, ipak i dalje jednakije od drugih odnosno moć je i danas ključni činilac u odnosima između ljudi i država. Sasvim je jasno da ona nije podjednako raspodeljena, kao što nikad nije ni bila. Takođe, iako su ratovi među državama danas retki, to naravno ne mora da znači da u budućnosti neki veliki sveopšti rat, između velikih sila neće iz temelja uzdrmati temelje civilizacije u kojoj živimo. U tom smislu, pouke iz prethodnih tridesetak godina mogu biti od koristi našim političkim odlučiocima ali i intelektualnim elitama, u jednom zanimljivom vremenu u kome se sada nalazimo, kada se istorija polako ali sigurno opet „zgušnjava" a ljudski kapaciteti da te promene u potpunosti shvate, ostaju ograničeni, kao i uvek.

Bibliografija

Allisson, Graham, "What happened to the Soviet Superpower's Nuclear Arsenal? Clues for the nuclear securitz summit", Discussion Paper #2012–0, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University, Cambridge, Massachussetts, 2012, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/3%2014%2012%20Final%20What%20Happened%20to%20Soviet%20Arsenals.pdf, p. 2, (pristupljeno 08. 06. 2020.)

Ascherson, Neal, "The Big Man Walking", *The London Review of Books*, 14. 12. 2017., https://www.lrb.co.uk/the-paper/v39/n24/neal-ascherson/big-man-walking, (pristupljeno 14. 12. 2017.)

Brands, Hall, *From Berlin to Baghdad: America's Search for purpose in the post-cold War World*, The University Press of Kentucky, Lexington, 2008.

---

smarck: The Man and the Statesman, Sutton, London, 1955, p. 115. navedeno prema: Džozef Naj, *Liderstvo*, op. cit. str. 145–146.

[162] Videti Joseph S. Nye, Jr., *Powers to Lead*, Oxford University Press, New York, 2008, p. 83. Navedeno prema: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Može biti samo jedan: Predsednički izbori u SAD i dva predsednička kandidata", *Politički život*, br. 6, Decembar 2012, str. 36. (31–43.)

Brands, Hall, “Choosing Primacy: US Strategy and Global Order at the Dawn of the Post-cold War World”, *Texas National Security Review*, Vol. 1, Issue 2, Februry 2018, pp. 8–33.

Brands, Hal and Jake Sullivan, “China Has Two Paths to Global Domination”, *Foreign Policy*, May 22nd 2020, https://foreignpolicy.com/2020/05/22/china-superpower-two-paths-global-domination-cold-war/, (pristupljeno 22. 05. 2020.)

Bush, George Herbert Walker, “September 11, 1990: Address before a Joint Session of Congress”, Miller Center, University of Virginia, https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-11-1990-address-joint-session-congress, (pristupljeno 28. 05. 2020.)

Carr, Edward H., *The Twenty Years' Crisis 1919–1939: An Introduction to International Relations*, The Macmilann Press LTD, London, 1946.

Chollet, Derek, James Goldgeier, *America between the wars: From 11/9 to 9/11- the misunderstood years between the Fall of the Berlin Wall and the Start of the War on Terror*, Public Affairs, New York, 2008.

Dinan, Dezmon, *Menjanje Evrope – istorija Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

Dr Prannoy, Roy, “Writer Ruchir Sharma On 2020's Top 10 Trends: Full Transcript”, https://www.ndtv.com/india-news/dr-prannoy-roy-analyst-ruchir-sharma-on-2020s-top-10-trends-full-transcript-2162821, (pristupljeno 12. 01. 2020.)

Ejdus, Filip, *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik, Beogradski Centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012.

Eš, Garton, Timoti, „Da li smo bili naivni? Osvrt na očekivanja 1989, 30 godina kasnije”, Beogradski Fond za političku izuzetnost, Zadužbina Ilije Milosavljevića Kolarca, 13. februar 2019. godine, https://www.youtube.com/watch?v=_XGOpBeVxQ4, (pristupljeno 11. 11. 2020. godine)

Ferguson, Niall, *The Square and the Tower: Networks, hieracrchies and the Struggle for Global Power*, Penguin, London, 2017.

Friedman, Thomas L., “The Lexus and Olive Tree-excerpt”, https://www.thomaslfriedman.com/the-lexus-and-the-olive-tree-excerpt/, (pristupljeno 29. 08. 2020.)

Fukujama, Frensis, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2002.

Has, Ričard, *Svet u neredu: Američka spoljna politika i kriza starog poretka*, CIRSD, Beograd, 2017.

Huntington, Samuel P., “Democracy's Third Wave”, *Journal of Democracy*, Spring 1991, pp. 12.34.

Ikenberry, G. John, Daniel Deudney, “The Unraveling of the Cold War Settlement”, *Survival*, Vol. 51, No. 6, December 2009, January 2010, pp. 39–62.

Jankowitz, Mia, “Trump admires Putin because he is rich and runs Russia like it's his personal company, according to Michael Cohen's new book”, *Businnes Insider*, Septeber 7th 2020, https://www.businessinsider.com/trump-admires-putin-rich-runs-russia-like-company-michael-cohen-2020-9, (pristupljeno 11. 11. 2020.)

Kaplan, Robert D. “Coming Anarchy”, *The Atlantic Monthly*, February 1994, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/, (pristupljeno 14. 11. 2020.)

Kenedi, Pol, *Uspon i pad velikih sila:ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, CID, Podgorica, Službeni List, SRJ, Beograd, 1999.

Kennedy, Paul, "The Chinese navy in the Baltic: A sign of things to come?", The Tribune Content Agency, September 13th 2017, https://tribunecontentagency.com/article/the-chinese-navy-in-the-baltic-a-sign-of-things-to-come/, (pristupljeno 13. 09. 2017.)

Kennedy, Paul, Evan Wilson, Eds., *Navies in Multipolar Worlds: from the Age of Sail to the Present*, Routledge, London, 2020.

Krastev, Ivan, Stephen Holmes, *The Light that Failed: Why the West is losing the fight for Democracy*, Pegasus Books, New York, 2019.

Krauthammer, Charles, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Winter 1990/1991, pp. 23–33.

Layne, Christopher, "Coming Storms: The Return of Great-Power War", *Foreign Affairs*, November/December 2020, pp. 42–48.

Levitsky, Steven, Daniel Ziblatt, *How Democracies Die*, Random House, New York, 2018.

Mandelbaum, Majkl, *Ideje koje su osvojile svet: Mir, demokratija i slobodna tržišta u dvadeset i prvom veku*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.

Mandelbaum, Michael, *The Rise and Fall of Peace on Earth*, Oxford University Press, New York, 2019.

Mearsheimer, John, "Bound to fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", *International Security*, Vol. 43, No. 4, Spring 2019, pp. 7–50.

Milanovic, Branko, *Global Inequality: a new approach for the Age of Globalization*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2016.

Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009.

Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja Štampa, Izmenjeno i dopunjeno izdanje, 2017.

Miršajmer, Džon, *Velika zabluda: liberalni snovi i međunarodna realnost*, CIRSD, Beograd, 2019.

Mojsi, Dominik, *Geopolitika emocija: kako kulture straha, poniženja i nade utiču na oblikovanje sveta*, CLIO, Beograd, 2012.

Naj, Džozef, *Liderstvo*, Klub Pus, Beograd, 2016.

Osnos, Evan, *Joe Biden: the Life, the Run and what matters now*, Scribner, New York, 2020.

O' Hanlon, Michael, "Is US defense spending too high, too low, or just right?", https://www.brookings.edu/policy2020/votervital/is-us-defense-spending-too-high-too-low-or-just-right/, (pristupljeno 01. 09. 2020.)

Pinker, Stiven, *Prosvećeni svet: argument u korist razuma, nauke, humanizma i napretka*, Laguna, Beograd, 2019.

Pojmovnik EU, Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji, Beograd, 2018.

Porter, Patrick, *The False Promise of Liberal Order: Nostalgia, Delusion and the Rise of Trump*, Polity, London, 2020.

Rachman, Gideon, „Zero-Sum World", *Financial Times*, October 23th 2010, https://www.ft.com/content/bcfb2d80-dd62-11df-beb7-00144feabdc0, (pristupljeno 23. 10. 2010.)

Rachman, Gideon, *Zero Sum World: Politics, Power and Prosperity after the Crash*, Atlantic Books, London, 2010.

Sarotte, Mery Elise, “The Wall comes down – A Punctuational Moment”, in: Melvyn P. Leffler, Jeffrey W. Legro, Eds., *In Uncertain Times – American Foreign Policy after the Berlin Wall and 9/11*, Cornell University Press, Ithaca, 2011, pp. 13–25.

Shambaugh, David, Ed., *China & the World*, Oxford University Press, New York, 2020.

Simić, Dragan R., *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.

Simić, Dragan R., *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009.

Simić, Dragan R., Dragan Živojinović, „Da li je opadanje neminovno? – Nekoliko argumenata protiv”, *Srpska politička misao*, Godina XVIII vol. 32, Broj 2, 2011, str. 169–190.

Simić, Dragan R., Dragan Živojinović, „Može biti samo jedan: Predsednički izbori u SAD i dva predsednička kandidata”, *Politički život*, br. 6, Decembar 2012, str. 31–43.

Simić, Dragan, Dragan Živojinović, Videti dnevni list *Danas* – vikend izdanje 28–29. septembar 2019, str. 2. Dostupno i on line preko: https://www.danas.rs/politika/trideset-godina-od-pada-berlinskog-zida-i-srpsko-americki-odnosi/ (Pristupljeno 27. maja 2020. godine)

Snajder, Timoti, *Put do neslobode: Rusija, Evropa, Amerika*, Ljevak, Zagreb, 2019.

Tartalja, Smilja, *Skriveni krug: obnova ciklizma u filozofiji istorije*, Posebno izdanje časopisa „Ideje”, Beograd, 1976.

Taubman, William, *Gorbachev: His Life and Times*, Simon & Schuster, New York, 2017.

The Fund for Peace, https://fragilestatesindex.org, (pristupljeno 14. 11. 2020.)

Tsygankov, Andrei P., *Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2012.

Volc, Kenet N., *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Alexandria Press, Beograd, 2008.

Walt, Stephen M., “All Great-Power Politics is local”, *Foreign Policy*, https://foreignpolicy.com/2020/08/24/all-great-power-politics-is-local/, (pristupljeno 26. 08. 2020.)

Zakarija, Farid, *Postamerički svet*, Heliks, Smederevo, 2009.

“G 7 leaders reject Russia’s return after Trump summit invite”, https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52885178, (pristupljeno 10. 11. 2020.)

https://fragilestatesindex.org/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/, (preistupljeno 14. 11. 2020.)

https://fragilestatesindex.org/indicators/x1/, (pristupljeno 14. 11. 2020.)

https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/208rank.html, (pristupljeno 21. 08. 2020.)

https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html, (pristupljeno 21. 08. 2020.)

Dragan R. Simić, Dragan Živojinović

INTERNATIONAL RELATIONS AND THIRTY YEARS SINCE THE FALL OF THE BERLIN WALL

Abstract

This paper describes and explains the key events in International Relations, since the fall of the Berlin Wall to the present day. The paper, in addition to the introduction and conclusion, consists of four parts. In the first part the theoretical matrix applied in the paper is given, which is based on the division by Gideon Rachman of the period from 1989 to the present into three distinctive periods. The second part of the paper deals with what Rachman calls "the age of transformation", i.e. the key events since 1978 and the beginning of Deng's reforms in the People's Republic of China until 1991 and the collapse of the Soviet Union, with special emphasis on the events between 1989 and 1991 and changes in Central and Eastern Europe. The third part of the paper presents „the age of optimism", i.e. the period of the collapse of the Soviet Union until the outbreak of the economic crisis in September 2008. The last fourth part of the paper, presents key events since 2008 to the present day, during what Rachman calls "the age of anxiety."

Keywords: International Relations; The fall of the Berlin Wall; International Order; United States of America; Globalization

UDK 327.7/.8(430)"1989"

Radmila Nakarada[*]
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

PAD BERLINSKOG ZIDA TRIDESET GODINA KASNIJE – POGLED S PERIFERIJE

Sažetak: Ukazujući na nicanje novih zidova nakon pada Berlinskog, na prisustvo strukturalnog nasilja u procesu ujedinjenja Nemačke, na obnovu antagonizma Zapada (SAD i EU) i Rusije, porast militarizacije, autorka ukazuje da kraj Hladnog rata nije doneo očekivanu meru nadilaženja antagonističkih podela na pozornici Evrope i sveta, niti izvesnost mira. Teza ovog rada je da, pored istorijskog nasleđa i geopolitičkih interesa, jedan od ključnih uzroka ambivalentnog raspleta Hladnog rata, leži u činjenici da se njegov kraj dogodio u trenutku kada je globalnom tranzicijom ka neoliberalnom poretku stepen razaranja socijalne države daleko odmakao, i da demokratizacija, osvajanje političkih sloboda, nije dovoljno snažna poluga mira bez socijalne jednakosti (i bratstva). Argumentujući tezu i kontekstualizujući sudbinu Jugoslavije u tom širem okviru, autorka dolazi do zaključka da se ujedinjenje Nemačke i raspad Jugoslavije ne može isključivo objasniti odnosom civilizovanog centra i primitivne periferije, već i načinom inkorporacije država u neoliberalni poredak.

Ključne reči: Berlinski zid, Hladni rat, Nemačka, ujedinjenje, neoliberalizam, Rusija, SAD, Evropska unija, Jugoslavija.

Uvod

Svet prošaran postignućima i neizvesnostima, impresivnim materijalno-tehnološkim usponima i upadljivim „etičkim čišćenjem", isprepletanim legalnim i nelegalnim globalnim ekonomskim tokovima, fragmentarnim istinama i medijskim lažima, proizvodi „višak nerazgovetnosti". Stoga se može postaviti pitanje da li smo nakon trideset godina od pada Berlinskog zida, kraja Hladnog rata, i

[*] Imejl: nakara@eunet.rs; Rad primljen 1. marta 2021. godine

koju godinu manje od početka nasilnog raspada Jugoslavije, dospeli do interpretativne izvesnosti – pouzdano znamo šta se desilo i kuda su se svet, Evropa, balkanski region uputili krajem prošlog veka, ili se ipak nalazimo usred uskovitlanih nedoumica, nedovršenih spoznaja. Drugim rečima, u meri u kojoj su sami događaji izmicali tadašnjim predviđanjima/dijagnozama, postavlja se pitanje da li danas njihov smisao, uzroci i posledice pripadaju koherentnom razumevanju, ili smo još uvek suočeni sa suprotstavljenim stanovištima i krupnim otvorenim pitanjima, između ostalog, i o domašaju, kapacitetima samih društvenih nauka. Da podsetimo, pad Berlinskog zida i nenasilno ujedinjenje dve Nemačke, tj. kraj Sovjetskog Saveza kojim se okončao Hladni rat, gotovo niko nije predvideo.[1] Isto tako, sa upadljivim izuzetkom procena američkih obaveštajnih službi,[2] nakon kraja Hladnog rata nije očekivan ni nasilan raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, već njeno ubrzano približavanje EEZ.

Pad Berlinskog zida i „ponovno ujedinjenje" Nemačke su se na Zapadu slavili kao definitivni trijumf liberalnog poretka nad socijalizmom, širenje polja slobode i efikasnijeg ekonomskog razvoja. Uklanjanjem simbola ideološke podele Evrope, civilizacijske sramote kojom je istočnonemačka država svojevremeno morala fizički da sprečava masovni odlazak vlastitih građana, neki su tumačili kao čin kojim se suspendovala Jalta, a Drugi svetski rat definitivno priveo kraju (E. Hobsbawm). Drugi su to posmatrali kao fundamentalnu istorijsku korekciju, („vraćanje Istočne Evrope u normalne istorijske koloseke"), koja će postaviti globalne temelje saradnji, partnerstvu, miru i stabilnosti, dakle, kao„događaj koji će promeniti svet".[3] Međutim, nemačke i evropske ode radosti zbog epohalnog

---

[1] Među retkim je profesor Johan Galtung, koji je 1980. godine na osnovu analize temeljnih društvenih protivrečnosti predvideo pad sovjetske imperije za jednu deceniju. Kasnije je primenjujući sličnu analizu unutrašnjih protivrečnosti američkog društva, predvideo da će i američka imperije krenuti sličnim putem i doživeti pad 2020. godine. Vidi: *The Fall of the US Empire And Then What?* TRANSCEND University Press, Stadtschlaining, 2009.

[2] CIA, SNIE 15–83, *Yugoslavia:An Approaching crisis*, 26 January, 1983, Approved For Release, 2008/08/26. Dostupno na: www.cia.gov; (Pristupljeno 23. 11. 2020.) Vidi i National Intelligence Estimate (NIE) pod naslovom *Yugoslavia Transformed* iz 1990, izveštaj. koji je predvideo da će Jugoslavija u roku od godinu dana prestati da funkcioniše kao federalna država i da će se verovatno raspasti u roku od dve godine uprkos ekonomskim reformama. Navedeno prema Gregory F. Treverton, Renanh Miles, *Unheeded Warning of War:Why Policymakers Ignored the 1990 Yugoslavia Estimate,* CIA, Center for the Study of Intelligence, October 2016, p.1. Dostupno na: www.cia.gov (Pristupljeno: 23. 11. 2020)

[3] K. Dümmel, direktor Predstvništva Fondacije Konrad Adenaur u BiH je smatrao da je *„Pad Berlinskog zida promenio povest sveta", dok drugi autori smatraju da je reč o „prekretnici", „završetku kratkog XX veka" i „početku nove epohe".Vidi u:* Dragan Štavljanin," Posle 25 godina od pada Berlinskog zida, podižu se novi, 8". Novembar/studeni, 2014, Slobodna Evropa,Dostupno na: https://www.slobodnaevropa.org/a/posle-25.godina.od-pada-berlinskog-zida-podizu-se-novi/ Pristupljeno: 23. 11. 2019.

događaja,[4] kao i trijumfalizam glavnog pobednika Hladnog rata – SAD, prikrivale su punu meru složenosti zbivanja, istovremenost nenasilnih i nasilnih tokova, poštovanja i ogrešenja o volju građana, željenih dobitaka i nepredviđenih gubitaka. Izmicale su i dublji, tvrdokorniji istorijski temelji antagonističke polarizacije koje su prethodile i nadilazile ideološke razlike, tj. Hladni rat Sovjetskog Saveza i Zapada. Zastor pojednostavljenosti umestio se između optimističkih očekivanja i dimenzija budućih izneveravajućih raspleta, ali je potisnuo iz vidokruga i dalekosežne posledice promicanja globalnog neoliberalnog poretka kao okvira unutar kojeg se kraj hladnoratovskog zapleta odvijao. Zbog toga ostaje pitanje da li je „pad Berlinskog zida događaj koji je promenio svet", ili su prethodne promene, naročito poglavlje koje je započelo sedamdesetih godina, porazom Kejnzijanske paradigme, zajedno sa ponovnim izranjanjem dubljih istorijskih matrica dovele do pada Berlinskog zida i specifične formule ujedinjenja Nemačke?

Putokazi kao složenijem tumačenju

Putokazi ka složenijem tumačenju se nalaze u prostoru između očekivanja koje je pad Berlinskog zida kao simbol radikalnog preoblikovanja evropske fizičke, političke i ideološke kartografije stvorio, s jedne strane, i prirode konkretnih odgovora koji su usledili, stepena (ne)gostoprimstva koji se ispoljio i mere uvažavanja složenih potreba građana, s druge. U kratkim crtama pokušaću da naznačim procepe u osvojenim slobodama, posvećenosti stabilnom miri i bratstvu, uvažavajući slojevitosti turbulentnih zbivanja koja se ne mogu prikazati bez više boja.

Zid(ovi)

Slojevite putanje i prostori nesklada su različitog smera i opsega. Kreću se od domašaja samog čina rušenja zida, načina ujedinjenja dve Nemačke, preko odnosa sa Rusijom, novog okreta ka militarizaciji, doprinosa ujedinjenje Nemačke sukobima na tlu SFR Jugoslavije, i stižu do globalnih pometnji. Ukoliko se krene od početnog simbola promene, rušenja Berlinskog zida, već se stiže do višesmislenih ishoda.

Uklanjanje „građevine straha" se slavilo kao prvi čin procesa ujedinjenja Nemačke, ukidanja nasilnog fizičkog razdvajanja građana, porodica, suseda, ali i kao čin čvršćeg ustoličenja evropskog poretka otvorenih granica, slobodnog

[4] Vidi Rejček Knebel, Pjer Ramber, „Istočna Nemačka, istorija jedne aneksije", *Le Monde diplomatique*, br. 53, decembar 2019, str. 6–7. Autori navode da su se „događaji 9. novembra 1989. uglavnom odvijali uz muzičku pratnju „Ode radosti", ali da je kasnije postao očigledan „nesklad između velike ideje 'ponovnog ujedinjenja' i nasilja koje je pratilo ovu navodno mirnu revoluciju." (s. 6)

kretanje ljudi, roba i kapitala, i stabilnog mira. Tri decenije posle, vidimo da je umesto posvećenog stvaranja Evrope kao prostora slobodnog kretanja ljudi, završetak Hladnog rata vremenom iznedrio Evropu premreženu novim žičanim i betonskim zidovima koji su šest puta duži od Berlinskog.[5] Za tri decenije je podignuto ukupno 13 novih zidova na granicama država EU[6] ili unutar Šengenskog prostora (npr. u Norveškoj). Pored fizičkih zidova na kopnu, pojavili su se i tzv. „morski" zidovi, posredstvom rigoroznog patroliranja mornaričkih brodova duž Mediterana, kao i „virtuelni" zidovi nastali pojačanom kontrolom državnih granica primenom savremene vojne tehnologije.[7] U izgradnji novih barijera straha, posebno je zabrinjavala činjenica da su na trenutak nikli i zidovi diskriminacije unutar evropskih društava (npr. u Slovačkoj, Rumuniji, Češkoj), čija je funkcija bila da razdvoji nepoželjne manjine, pre svega Rome, od ostatka populacije.[8]

Činjenica da je nicanje novih zidova u najvećoj meri podstaknuto „najezdom izbeglica" 2015. godine iz ratnih područja, Sirije, Libije, Avganistana, Eritreje, kao i migranata u bekstvu od očajnih ekonomskih okolnosti iz pretežno afričkih država[9] ne umanjuje izneveravanje očekivane širine „gostoprimstva", koje je pokrenulo rušenje Berlinskog zida. Tim pre, kada se ima u vidu da je i posthladno-

[5] Robin Niblett, „Why We Build Walls: 30 Years After the Fall of the Berlin Wall", Chatham House, London, 8 November, 2019, Dostupno na: www.chathamhouse.org (Pristupljeno 14. 12. 2020). Autor potvrđuje da su od pada Berlinskog zida evropske države izgradile na svojiim granicama preko 1000 kilometara novih zidova što je jednako šest puta dužem Berlinskom zidu. Do kraja Hladnog rata u svetu je postojalo na državnim granicama samo 15 zidova i ograda, ali danas, nakon tri decenije postoji bar 70.

[6] Deset od 28 članica je izgradilo jedan ili više zidova na svojim granicama da bi sprečile prolazak migranata i /ili zadržavanje izbeglica:To su: Španija, Grčka, Mađarska, Bugarska, Austrija, Slovenija, Velika Britanija, Letonija, Estonije, Litvanija.

[7] Više o tome vidi kod: Ainhoa Ruiz Benedicto, Pere Brunet, *Building walls, Fear and securitization in the Euoropean Union* Report, of the Transnational Institute, 09 November, 2018. Dostupno na: www.tni.org/en/publication (Pristupljeno 14. 12. 2020). Autori smatraju da se ovim putem Evropa uspostavlja kao tvrđava naspram Drugosti, a s povećanom primenom nadzornih i vojnih tehnologija podstiče se rasizam, ksenofobija i nesigurnost kod vlastitih građana, čime se „sekuritizuju socijalni problemi". Sve to postaje plodno tlo za uspon ekstremnih desničarskih snaga. U odbranu „Evrope trvđave", budžet Frontex (Evropske agencije za graničnu i priobalnu stražu), se povećao sa 6.2 miliona evra koliko je iznosio 2005. na 302 miliona 2017. dok je za budžetski ciklus 2021–2027. predviđeno 11. 27 milijardi evra.

[8] Iako su neki od tih zidova nakon kritike EK demontirani, u slovačkom gradu Košice on je npr. opstao.

[9] Iako to nije predmet našeg razmatranja, osim u funkciji rasprave o rušenju jednog i izgradnji više drugih zidova u Evropi nakon Hladnog rata, ne gubimo iz vida da su ispoljene razlike među politikama članica EU prema izbegličkom talasu koji je zapljusnuo Evropu, od manje restriktivne politike Nemačke do veoma restriktivne politike Mađarske. Ne gubimo iz vida ni činjenicu da su u slučaju Nemačke u mekšoj politici sudelovali njeni ekonomski interesi, nedostatak radne snage, a u Mađarskom slučaju osetljivost na svaku pretnju njenoj suverenosti.

ratovskoj Evropi još uvek preostajao dug suočavanja sa tragičnim posledicama vlastite nasilne kolonijalne prošlosti po razvoj i identitet kolonizovanog stanovništva, pošto su one sastavni deo još uvek nerazrešenog zaostajanja od kojeg migranti beže. Istovremeno, zanemaruje se i odgovornost za intervencije u nedavnoj prošlosti pojedinih članica EU koje su doprinele rasplamsavanju tekućih sukoba u nizu država Bliskog Istoka, Severne Afrike i talasu novih izbeglica. Odbacivanje ideološke podele nije dovelo proces ujedinjenja Evrope do velikodušnije otvorenosti u ime uvažavanje vlastitih učinaka ali i istorijske odgovornosti. Tome su se, u različitim dozama, isprečili strahovi, ksenofobija od Drugosti, time su se gradili zidovi tvrđave Evrope. [10]

Međutim, u kojoj meri uklanjanje zida kao simbola podele Evrope nije proizvelo doslednu privrženost nagoveštaju nove otvorenosti pokazuje i činjenica da se uzdržana gostoljubivost nije samo manifestovala prema vanevropskim izbeglicama i migrantima, već se pre toga već iskazala i prema građanima novopridošlih članica EU. Oni su takođe, neretko, percipirani od strane građana starih članica kao ugrožavajuća Drugost. Dimenzije izneveravanja načela otvorenosti, ujedinjenja iskazivalo se u prvom krugu otporom (administrativnim merama država i incidentima nasilja samih negostoljubivih građana) prema dolasku pripadnika novopridošlih članova EU sa istoka Evrope. Simbol otpora postao je antagonistički odnos prema prilivu tzv „poljskih vodoinstalatera" u Veliku Britaniju,[11] od kojih su neki i životom platili svoje shvatanje ujedinjenje Evrope.[12] (Klasna) solidarnost je izostala, ustuknula je pred opasnošću od „socijalnog dampinga" egzistencijalnog osećaja ugroženosti lokalnog stanovništva.

Na ruševinama zida blokovske podele Evrope iznikli su administrativni, fizički i mentalni, zidovi osenčeni starim stereotipima i predrasudama, kao i novim strahovima i neizvesnostima koje je proizveo transnacionalni neoliberalni poredak, razarajući upravo načinom svoje globalne ekspanzije sposobnost raspoznavanja novih lokacija moći, sposobnost preduzimanja kolektivnih političkih akcija na temelju jasne identifikacije ko su beneficijeri a ko žrtve, ko su saveznici a ko oponenti, razarajući solidarnost, osećanje za zajednicu dramatičnim socijalnim nejednakostima koje je stvarao.[13] Puna razgovetnost smisla putanje koja vodi od rušenje jednog zida i izgradnji desetina drugih će se obelodaniti kada se spoje,

---

[10] „Tvrđava Evropa" svoje temelje ima u Šengenskom sporazumu iz 1985. godine koji pravi jasnu razliku između unutrašnje sigurnosti i spoljne opasnosti zbog čega je stvarala uslove za veću mobilnosti unutar granica EU i veću kontrolu spoljnih granica.

[11] James Slack, "We didn't expect all those Polish plumbers, admits Blair aide: Senior adviser reveals how Labour chronically mishandled Eastern European immigration", *Daily Mail*, 25 03 2015 Dostupno na: www.dailymail.co.uk (Pristupljeno: 25. 11. 2020.).

[12] Jakub Krupa, The killing of a Polish man exposes the reality of post-referendum racism, *Guardian*, 5 09 2016. Dostupno na: www.theguardian.com (Pristupljeno: 25. 11.2020).

[13] Wolfgang Streeck, *How Will Capitalism End?,* Verso, London, 2016.

ukrste nerazrešeni nanosi prošlosti, socijalne posledice globalnog kapitalizma sadašnjosti i složeni izazovi budućnosti.

Način ujedinjenja

Druga slika pomešanih boja, odnosi se na sam način ujedinjenja dve Nemačke. Dublje zagledani analitičari su iza radosti i slavlja slobode, iza insistiranja da je ujedinjenje bio blistav čin nenasilja i da je on sproveden savršenom primenom važećih pravnih načela, uvažavanjem volje građana Istočne Nemačke, primetili da kraj Hladnog rata ipak nije bio jednoznačno poglavlje nenasilja. Prema pojedinim autorima, nasilje je bilo u tolikoj meri prisutno da su oni zaključili da zapravo i nije bila reč o ujedinjenju već o aneksiji.[14] Fizičkog, direktnog nasilja u demontiranju zida (poretka u Istočnoj Nemačkoj) praktično nije bilo ni od strane vlasti, ni od strane Sovjetskog Saveza, ali strukturno nasilje je obeležilo sam način i proces ujedinjenja. Nisu su ujedinile dve ravnopravne države po rečima Helmuta Kola, već je Istočna Nemačke ušla u Saveznu Republiku Nemačku a ne obrnuto, kako je precizirao ministar Vofgang Šojble. To je za početak podrazumevalo izostanak izjašnjenja dve Nemačke o novom ustavu, odricanje Istočne Nemačke od svih svojih državnih simbola (od zastave do himne) a na kraju njeno potpuno poništavanje.[15] Uslove, brzinu i modalitete ujedinjenja je definisala dakle, jedna strana.[16] Preko noći je, suspendovan „specifičan identitet" druge strane, bez pažljivog filtriranja učinaka, posebno, u sferi rada, zdravstva, obrazovanja, kulture, na kojima se on temeljio.

Kada se slavi ujedinjenje, neretko se previđa činjenica da je pobuna u Istočnoj Nemačkoj započela demonstracijama građana protiv autoritarnog režima u prilog političkih reformi, demokratizacija a ne i ukidanja socijalističkog sistema i ujedinjenja sa Zapadnom Nemačkom. Na početku je dominirala ideja o socijalističkoj alternativi, tj. prilična doza vere u mogućnost njegovog demokratskog obličja. Već pomenuti autori R. Knebel i P. Ramber navode da neposredno nakon pada Zida, „ogromna većina protivnika režima nije želela ujedinjenje sa Zapadnom Nemačkom, već demokratizaciju DDR-a, – njih 71% prema istraživanju

[14] Vidi Rejček Knebel, Pjer Ramber, „Istočna Nemačka, istorija jedne aneksije", navedeno delo, str. 6–7.

[15] R. Knebel, P. Ramber, navedeno delo, str. 6.

[16] Kada je članica pregovaračkog tima Istočne Nemačke, ministarka Krista Luft predložila u toku razgovora o koracima i dinamici ekonomske transformacije njene zemlja, da se Istočnoj Nemačkoj pruži nekoliko godina kako bi se prilagodila i svojim tempom restruktuirala privredu, kancelar Helmut Kol je to glatko odbio, nalažući trenutno sprovođenje ekonomske tranzicije u vidu šok terapije. Vidi: dokumentarnu seriju NETFLIX, *A Perfect Crime*, 2020. Dokumentarna serija se inače bavi do danas nerešenim ubistvom člana SDP Detlefa K. Rovedera (Detlev K. Rohwedder) koji je bio na čelu agencije za privatizaciju i restrukturaciju istočnonemačke ekonomije (*Trojhand*).

Špigla (*Der Spigel*, 17. decembar, 1989)”.[17] Prema tome, prvi čin strukturnog nasilja predstavlja, moglo bi se reći, preusmeravanje volje većine građane Istočne Nemačke od zalaganje za političke reforme postojećeg poretka, njegovu demokratizaciju, ka pitanju ujedinjenja i ubrzane transformacije u liberalno-tržišno društvo. Političke snage Zapadne Nemačke su se višestruko mobilisale da upravo neutralizuju ideju socijalističke alternative i ujedinjenje sprovedu kao „apsolutnu likvidaciju DDR-a”.[18] Kancelar Kol je ekonomskim predlogom o monetarnoj uniji (izjednačavanju kursa zapadne i istočne marke), koji je građanima Istočne Nemačke izgledao kao put ka trenutnom ekonomskom boljitku, nadigrao prvobitno iskazanu volju građana i pretvorio pitanje ujedinjenja u centralnu temu prvih slobodnih parlamentarnih izbora koji su održani 18. marta 1990. Na izborima Socijaldemokratska partija, koja je slovila kao favorit, a zalagala se za sporije ujedinjenje i novi zajednički ustav, dobila je 21%, dok je Hrišćansko-demokratska unija (CDU), koja se zalagala za ubrzano ujedinjenje pobedila sa 48% glasova.[19] U ovom prvom činu nasilja, ostvarila se u novim okolnostima TINA („there is no alternative”/ne postoji alternativa) filozofija/strategija Margaret Tačer lansirane sedamdesetih godina prošlog veka.

Drugi čin strukturnog nasilja je sama brzina i zamašnost ekonomske transformacije, sprovedena od strane zvaničnika SR Nemačke. Prelaz na tržišnu ekonomiju je sproveden u brutalnom neoliberalnom kodu, „šok terapijom”, sveopštom privatizacijom bez mehanizama zaštite prava istočnonemačkih radnika. Glavnu ulogu u transformaciji privrede, restrukturiranju, likvidiranju i privatizaciji imovine imala je specijalno osnovana Agencija (*Trojhand*) na čijem čelu je bio pomenuti Detlef Roveder. Tempo, žestina i posledice preduzetih koraka – dramatično uvećavanje nezaposlenosti,[20] porast socijalne nejednakosti, pad industrijske proizvodnje, depopulacija pojedinih regiona odlaskom dva miliona Istočnih Nemaca u potrazi za poslom – dovodili su do otpora, tj. štrajkova i protesta, a na kraju i do atentata na samog Rovedera 1991. godine. Privatizacijom 15.000 istočnonemačkih preduzeća, zatim, banaka i rudnika, vlasnici najvrednijih ekonomskih resursa postaju Zapadni Nemci (85%) dok Istočni Nemci ostaju vlasnici svega 8% vlastitih resursa. Istovremeno sa ekonomskom aproprijacijom

---

[17] R. Knebel, P. Ramber, navedeno delo, str. 6

[18] Isto.

[19] Thomas R. Cusack, Wolf-Dieter Eberwein, “The Endless Election: 1990 in the German Democratic Republic,” in D. Berg-Schlosser, R. Rytlewski (eds), *Political Culture in Germany, Palgrave Macmillan, London,* pp.188–212, 1993. *htttps://doi.org10.1007/978-1349-22765-5_14*

[20] Reportaža o privatizaciji telekomunikacione firme u gradu Grajsvald od strane Simensa ilustruje dramu nezaposlenosti na istoku zemlje. Simens je preduzeće nakon kraćeg vremena zatvorio i preko noći je pola stanovništva grada ostalo bez zaposlenja. Rose Conlon, The Unintended Consequences of German Unification, dostupno na: marketplace.org/2019/11/2, pristupljeno: 25. 11. 2019.

imovine, resursa, na kulturnom planu je izvršena opsežna čistka – 70.000 kulturnih poslenika je otpušteno. Šok terapija i čistke stvorile su plodno tlo za pojavu ekstremnih desničarskih partija, kao što je Alternativa za Nemačku, (AfD) koja je postepeno jačala i na izborima 2017. sa 12,6% glasova postala treća najjača stranka u Bundestagu.[21] Da parafraziram izjavu bivšeg gradonačelnika Hamburga H. Fošera, navedenu u već citiranom tekstu R. Knebel i P. Ramber, transformacija Istoka, njegovo privođenje slobodi i razvoju predstavljala je najveći projekat bogaćenja Zapadnih Nemaca.[22]

Tri decenije od ujedinjenja Nemačke, unutrašnji tragovi podela na Istok i Zapad nisu iščezli iako su se donekle ublažili. Istočni deo, koji je kao suverena država bio najjača privreda među socijalističkim zemljama, još uvek ekonomski zaostaje za zapadnim delom zemlje za 1/3, (plate su niže, nezaposlenost veća, odlazak mladih i školovanih se nastavio), i po ekonomskim parametrima nalazi se negde između Čilea i Meksika. Istraživanja pokazuju da se više od polovine istočnih Nemaca još uvek osećaju građanima drugog reda,[23] a u više mahova istočna/zapadna podela se izražavala i kroz različite političke stavove prema međunarodnim zbivanjima. Na primer, Partija demokratskog socijalizma (naslednica KP) se nije slagala sa NATO bombardovanjem Republike Srbije 1999. ostajući privržena stavu da za Nemačku važi imperativ „nikad više rat". Nasuprot tome postojala je široka podrška zapadnih političara i medija vojnoj intervenciji, uključujući i tadašnjeg sveže izabranog socijaldemokratskog kancelara, Gerharda Šredera i ministra inostranih poslova, lidera Zelene stranke Joške Fišera. Podršku je navodno nametao drugi imperativ „nikad više Aušvic" na koji su se pozivali zapadnonemački političari u svetlu etničkog čišćenja koje je Milošević sprovodio.[24] Ukratko ujedinjenje je doprinelo uzdizanju Nemačke na centralnu poziciju

[21] U poslednje vreme, članstvo ove partije je nešto opalo, ali je ona svejedno ušla i u Evropski parlament 2019. sa 11 poslanika. „Krajnja desna Alternativa za Nemačku prvi put beleži opadanje članstva", Dostupno na: Euractiv.rs. 1. 02. 2021. Pristupljeno: 1.02. 2021.

[22] Ovu ocenu relativiziraju pojedini analitičari ukazujući na ogromnu sumu novca koju je Zapadna Nemačka uložila u razvoj Istočne Nemačke (procenjuje se da je reč o dve hiljade milijardi evra do 2019. godine), kao i na činjenicu da od trenutka ujedinjenja do danas građani bivše Zapadne Nemačke plaćaju solidarni poraz takođe namenjen smanjivanju jaza između dva dela države. Međutim, istovrmeno treba imati u vidu da su glavni beneficijeri npr. ogromnog ulaganja u istočnonemačku javnu infrastrukturu, zapadnonemačke građevinske firme.

[23] Tobias Buck, "Many east Germans see themselves as second-class citizens", *Financial Times*, September 25, 2019, Dostupno na: ft.com, pristupljeno: 1. 10. 2020. Autor navodi da se prema istraživanju koje je naručila vlada, 57% istočnih Nemaca oseća kao da su drugorazredni građani, a samo 38% stanovništa na istoku smatra da je ujedinjenje uspešno. Rezultati su prema analitičarima posledica akumuliranih frustracija, ali delom i traumatičnih teškoća kroz koje su mnogi stanovnici istoka prošli u toku ekonomskog sloma nakon 1990. godine.

[24] Andreas Huyssen, "After the War", *Harvard Design Magazine*, No. 10, November 1999, dostupno na: http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/10/after-the-war Pristupljeno: 23. 11. 2020.

u evropskim okvirima, njenom većem međunarodnom „samopouzdanju", ali svojim senkama nije dovelo do očekivanog stepena unutrašnje kohezije.

Odnos Zapada prema Rusiji

Epohalan značaj koji se pripisivao okončanju Hladnog rata logično je podrazumevao i uspostavljanje novog tipa odnosa Zapada (Evrope, SAD) i Rusije, pomeranje od konfrontacija ka saradnji i partnerstvu.[25] To je upućivalo na otvaranje novih prostora političke i ekonomske saradnje, poštovanje vojnih sporazuma postignutih za vreme Hladnog rata i pokretanje sledećeg kruga inicijativa u prilog razoružanja, kao i bitno relativiziranje suzdržanosti prema evropskom identitetu Rusije, ali i rusko uvažavanje civilizacijskih učinaka Zapada. Nakon relativno kratkog zamaha u obečavajućem pravcu („perioda kratkog konsenzusa" koji je obuhvatio i Sporazum o partnerstvu i saradnji EU i Rusije 1997. godine kao jedan od iskaza težnje Rusije da se institucionalo redefiniše u skladu sa zapadnim načelima), odnosi sa Rusijom su počeli da se, uz oscilacije, postepeno vraćaju u stare antagonističke okvire, u tolikoj meri da su se od 2000. godine pojavljivale ocene da Hladni rat nije ni okončan, ili da je novi Hladni rat započeo, ili da ga je zamenio Hladni mir. Rusija se od potencijalnog partnera definitivno pretvorila

[25] Jack F.Matlock Jr. "Who is the Bully? The US Has Treated Russia Lika a Loser Since the End of the Cold War", *Washington Post*, March 14, 2014. Dostupno na: www.washingtonpost.com Pristupljeno: 1. 02. 2021.

Bivši američki ambasador u Moskvi, Džek Matlok je kao svedok potvrdio da su se na decembarskom sastanku na Malti 1989. M. Gorbačov i Džordž Buš stariji, složili da je nestala ideološka osnova za rat, i da dve države jedna drugu više ne smatraju neprijateljem. To je iznedrilo dve godine saradnje Sovjetskog Saveza i SAD na obustavi trke u naoružanju, zabrani hemijskog oružja, postizanju sporazumu o radikalnom smanjenju nuklearnog oružja. Međutim, tri godine kasnije, kako Matlok ukazuje, Buš je najavio drugačiji odnos svojom izjavom da je Božijom milošću, Amerika pobedila u Hladnom ratu. Trijumfalizam je, prema autoru, obojio ponašanje tri sledeća američka predsednika: Klinton je povukao poteze koji su narušavali postignuto razumevanje da SAD neće zloupotrebiti povlačenje Sovjetskog Saveza iz Istočne Evrope, bombardovale su Srbiju bez saglasnosti SB UN, i širile NATO na bivše članice Varšavskog pakta. Saradljivom Putinu koji je došao na vlast 2000. godine i pružio podršku SAD nakon napada 11. septembra., sarađivao prilikom američke invazije na Avganistan i povukao ruske baze sa Kube, odgovor je pružio Buš mlađi, kako ističe Matlok, širenjem NATO na Baltik i Balkan, i podizanjem vojnih baza na tim prostorima, povlačenjem SAD iz ABM sporazuma, napadom na Irak, i aktivnim učestvovanjem u obojenim revolucijama u ruskom okruženju – Ukrajini, Gruziji, Kirgistanu, da bi nagovestio i eventualni prijem Ukrajine i Gruzije u NATO, prelazeći time crvenu liniju, što se Rusije tiče. Obama je, prema autoru, napravio pozitivan iskorak postižuci novi START sporazum, ali je za vreme njegovog mandata u Kongresu donet akt kojim je Rusija izdvojena kao država u kojoj se krše ljudska prava, što su i ruske vlasti i javnost doživeli kao potvrdu američkog istrajnog neprijateljstva.

ponovo u glavnu opasnost[26] po bezbednost Evrope i svetski mir nakon ukrajinske krize 2014, tj. zbog svog, kako joj se iznova upisivalo, inherentnog ekspanzionističkog poriva,[27] želje da iznova uspostavi svoju imperiju koju je, doduše prethodno više manje mirno, prepustila nestanku. (Ranih devedesetih Rusija je mirno povukla svoju vojsku na „2000 kilometara od Berlina", dopustila stvaranje 14 novih postsovjetskih država, ostavljajući pri tome oko 30 miliona Rusa u novostvorenim državama bez garantovane manjinske zaštite[28]). Opasnost je pretila Evropi i svetu i zbog toga što je na njenom čelu već dve decenije autokrata/despot Putin nalik, Hitleru, Staljinu..., i što je karakter ruske civilizacije takav da ona ne može da izgradi demokratski politički poredak zasnovan na poštovanju ljudskih i manjinskih prava.

Posthladnoratovski konsenzus je započeo procesom tranzicije tj. ruskim otvaranjem prema novim zapadnim prijateljima i aktivnim učešćem međunarodnih aktera, posebno Amerike. u procesima političke i ekonomske transformacije Rusije. Međutim, kako Stiven Koen (S. Cohen), opisuje,[29] misionarski cilj pretvaranja Rusije u kapitalističku i demokratsku državu je podrazumevao njeno svođenje na poslušnog učenika i regrutovanje legije savetnika finansiranih od vlade SAD, raznih fondacija, obrazovnih institucija koji su na sebe „preuzeli zadatak da Rusiju ubede da ekonomska transformacija podrazumeva „šok terapiju" a nikako socijaldemokratski model kome su građani bili skloniji".[30] Dakle,

[26] Nakon Ukrajinske krize, više od 70% ispitanika u Evropi i SAD je imalo nepovoljno mišljenje Rusiji. Navedeno prema: Gi Metan, *Rusija-Zapad: hiljadu godina rata*, Novi Sad, Akademska knjiga, Beograd Informatika, 2017, str. 28.

[27] Gi Metan dokumentuje da mit o ruskoj sklonosti ekspanzionizmu počiva na lažnom testamentu Petra Velikog kojeg su sredinom 18. veka sastavile francuske diplomate tobož otkrivajući veliki ruski plan da osvoji veći deo Evrope. Prevara je otkivena 1879. godine. Uprkos tome, dokument su ozbiljno uzimali u obzir od diplomata napoleonskog doba, do Trumana i Čerčila, a život mita se nastavio do današnjeg dana. Vidi:Gi Metan, *Rusija-Zapad: hiljadu godina rata*., navedeno delo, str. 142–145.

[28] Gorbačov je kritikovan zbog olake, besplatne predaje sovjetske imperije, na šta je on odgovorio: *„Mnogi ljudi u Rusiji govore da sam prepustio teritorije pod kontrolom tadašnjeg Sovjetskog Saveza. Međutim, čega sam se ja odrekao i šta sam dao? Poljsku, Poljacima, Čehoslovačku – Česima i Slovacima. To je istovremeno olakšalo i život našoj zemlji. Zamislite da je skoro pola miliona elitnih i dobro naoružanih sovjetskih vojnika, koji su tada bili razmešteni u Istočnoj Evropi, intervenisalo i sprečilo tamošnje narode da slobodno biraju. To bi bez sumnje izazvalo Treći svetski rat"*. Navedno prema: Dragan Štavljanin, „Posle 25 godina od pada Berlinskog zida, podižu se novi", 8. novembar/studeni, 2014, Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: https://www.slobodnaevropa.org/a/posle-25.godina.od-pada-berlinskog-zida-podizu-se-novi/ Pristupljeno: 23. 11. 2019.

[29] Stephen Cohen, *Failed Crusade: America and the Tragedy of Post-Communist Russia*, London, W.W. Norton, 2001.

[30] Koen pokazuje da istraživanja od kasnih osamdesetih nadalje, stalno pokazuju da većina ruskih građana želi sistem nalik evropskoj socijaldemokratiji, dakle," nasuprot programu („uslovima") američkog krstaškog pohoda". Navedeno delo, str. 49.

transformacija se sprovodila na temelju oštrih budžetskih rezova, obustavljanja potrošačkih i socijalnih subvencija, potpune privatizacije državnih preduzeća, otvaranja tržišta za strane investicije i minimalne uloge države. Pritom, savetnici su finansijski podržavali lokalne istomišljenike, instruisali ministre, pravili nacrte zakona, sastavljali ukaze predsednika, pisali udžbenike i učestvovali u Jeljcinovom izbornom timu. Misionarski projekat i njegova lokalna izvedba su se krajem devedesetih (1998), kako Koen opisuje, pretvorili u novi slom. Investicije su se smanjile za 20% u poređenju sa početkom tranzicije, dok se BDP prepolovio u odnosu na 1990. godinu, kapital je bežao, siromaštvo se povećalo, korumpirani oligarsi su se enormno obogatili, dužina životnog veka se skratila, a „zdravstveni profil Rusije" dramatično je pao.[31]

Prema Koenu, izneverena očekivanja posthladnoratovskog razvojnog boljitka, kao i izostanak istinske zainteresovanosti SAD i EU za razvoj Rusije koja će doneti značajnu ekonomsku podršku procesu tranzicije, obnovili su u Rusiji predstavu o inherentno neprijateljskom, licemernom Zapadu. Demodernizacija i usredsređenenost na što slobodniji pristup ruskim resursima a ne na ruski razvoj, širenje NATO na istok[32] od 1999. godine uprkos obećanju[33] da se to neće dogoditi nakon ruskog povlačenja, bombardovanje Jugoslavije 1999, („danas Jugoslavija, sutra Rusija"), i novi krug intervencionizma na Bliskom istoku nasuprot ruskom protivljenju (Irak, Libija), ojačali su unutrašnje zastupnike mišljenja da Rusija nije poželjan partner niti vredna poverenja i da je ona „glavna meta bezbednosnih aranžmana Zapada" (S. Koen), neprijatelj koga treba dokrajčiti. Međutim, odnosi Rusije sa SAD i EU sve do ukrajinske krize imali su i povremene oscilacije ka istrgnutim oblicima saradnje u borbi protiv terorizma, u pokušajima rešavanja pojedinih dugotrajnih sukoba, kao i u nastojanjima da se izvesni oblici političke koordinacije i dijaloga, naročito između EU i Rusije, uspostave. Sa Ukrajinskom krizom odnosi su dospeli u fazu nedvosmislenog antagonizma i otvorili zaoštreno

---

[31] Stephen Cohen, *Failed Crusade*, navedno delo. pp. 40–42.

[32] Džordž Kenan (G. Kennan) je 1998. godine istakao da je „širenje NATO ogromna greška. Nije postojao bilo kakav razlog za to. Niko nikom nije pretio." Citirano prema John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault", *Foreign Affairs*, sep/oct. 2014, Dostupno: na www.foreignaffairs.com Pristupljeno: 5. 12. 2019.

[33] Vidi: Joshua R. Itzkowitz Shifrinson, "Deal or No Deal? The End of the Cold War and the U.S. Offer to Limit NATO Expansion", *International Security*, Vol. 40, No. 4, (Spring 2016), pp. 7–44.

Autor nastoji da pruži odgovor na pitanje da li su prilikom pregovora o ponovnom ujedinjenu Nemačke, SAD dale obećanje Sovjetskom Savezu da se NATO neće širiti na Istočnu Evropu. Na osnovu najnovije arhivske građe koja je postala dostupna poslednjih godina, njegov zaključak je da su SAD takvo obećanje dali. Američki zvaničnici su tokom pregovara devedesetih, u više navrata neformalno uveravali Sovjete da se NATO neće širiti a da će evropska bezbednosna arhitektura uključiti i Sovjetski Savez. Sud autora je da su SAD koristile usmene garancije da se NATO neće širiti kako bi eksploatisale slabost Sovjeta i osnažile poziciju SAD u posthladnoratovskoj Evropi.

poglavlje sistematskog pokušaja uzajamnog slabljenja[34] (sankcijama, propagandom, podrškom lokalnim opozicionim partijama, otimanjem saveznika), kao i razvojem novog oružja i zastrašivanja vojnim manevrima/vežbama koji su po obimu bez presedana.

Ukrajinska politička kriza se na Zapadu prikazuje kao povod koji je poslužio Rusiji da izvrši aneksiju Krima, čime je ona brutalno ispoljila svoje težnje da obnovi imperiju. Džon Miršajmer je osporio takvo tumačenje pokazujući da su za ukrajinsku krizu zapravo prevashodno odgovorne EU i SAD koje su svojim ekspanzionističkim potezima nastojale da Ukrajinu istrgnu iz ruske i inkorporiraju je u zapadnu orbitu. Sudelujući obilnom finansijskom i političkom podrškom opoziciji u svrgavanju izabrane pro-ruske vlasti i njenom zamenom pro-zapadnom vladom, nagoveštavajući mogućnost učlanjenja Ukrajine (i Gruzije) u NATO, EU i SAD su najavile svoje dalje širenje na istok[35] i dolazak na „dovratak Rusije", ugrožavajući time njene vitalne strateške interese. Strah Rusije da će je u bliskoj budućnosti zaokružiti članice NATO provocirao je, smatra Miršajmer, odgovor u vidu ujedinjenja sa Krimom (rusko tumačenje), tj. aneksije Krima (zapadno viđenje). Nakon drugog po redu referenduma (prvi je održan 1991.)[36] teritorija sa 90% ruskog stanovništva je pripojena Rusiji. Istovremeno je započeo i sukob na istoku Ukrajine, u Donbasu, a Rusija je optužena za vojnu podršku pobunjenicima. Nakon ukrajinske krize zapadne države su uvele Rusiji više krugova ekonomski bolnih sankcija, Ukrajina je postala prostor „zamrznutog sukoba", dubokih podela i dugotrajne nestabilnosti, a odnosi neprijateljstva i retorika pretnje između Zapada (pre svega SAD i pojedinih članica EU, kao što je Poljska na primer) i Rusije su dobili na intenzitetu.

Iskustvo tranzicije, tj. priroda, način i učinci transformacije, kao i nastavak geopolitičkog rivalstva, su rezultirali opasnom redukcijom saradnje, i širenjem tenzija na nove prostore – od Arktika do svemira. Međutim, ako se istraživačka sonda spusti dublje od tegobne tranzicije i trenutnog rivalstva, dolazi se i do istorijskih uporišta antagonizma „dugog trajanja", do ambivalentne međusobne percepcije koja prethodi i nadilazi okvir Hladnog rata i njegovog kraja.

Traganja za objašnjenjem ovog „procesa dugog trajanja" idu u više pravaca. Jedan smer traganja za uzrokom istrajnosti antagonizma seže do religijskog raskola, šizme iz 11. veka (1054), kada se hrišćanski svet podelio na istočni i

[34] Nicu Popescu, How Russia and the West try to weaken each other, 22 jan. 2021, Dostupno na: ECFR.EU/article/ Pristupljeno: 1.02. 2021.

[35] Prema Miršajmeru, Rusija nije imala ništa protiv da se NATO zadrži u Evropi i pacifikuje ujedinjenu Nemačku, ali se protivila njegovom širenju. Navedeno delo.

[36] Kako objašjava Gi Metan, drugi referendum, na kome se izjasnilo 95% stanovnika Krima u korist zajednice s Rusijom, je samo potvrdio prethodni referendum koji je organizovan 1991. godine i na kome se 94,3% stanovništva izjasnilo za nezavisnu republiku Krim. Ukrajinski parlament je poništio taj referendum retroaktivnim zakonom. Gi Metan, *Rusija-Zapad: hiljadu godina rata*, navedeno delo. s. 77.

zapadni deo tj. na katoličku i pravoslavnu crkvu. Prema pojedinim autorima, ova religijska podela je ireverzibilna.[37] Drugi autori uporište za uporan neprijateljski odnos vidi u „nedovršenim identitetima" dve strane, tj. potrebi da se nasuprot Drugosti zaokruži vlastiti identitet. Zapadna civilizacija je gradila svoj identitet posredstvom tj. nasuprot Drugosti kojoj su pripadale Turska i Rusija kao države navodno inferiornih naroda, koji moraju učiti kako da postanu sve više kao „mi" i „sve manje drugačiji".[38] Rusija se vekovima posmatrala kao šegrt Evrope, potencijalni otpadnik i pretnja, ali i prostor fascinantne kulture. S druge strane, Ruska civilizacija je svoj indentitet delom gradila nasuprot Zapadu/Evropi, kojoj je morala da prizna veći stepen ekonomske efikasnosti, materijalnog blagostanja, ali je zato smatrala da je reč o nasilnijoj, moralno i duhovno inferiornijoj civilizaciji. U oba slučaja odnos prema Drugosti sadrži ose ambivalentnosti koje se mogu izraziti sledećim pitanjima: Da li je Rusija deo Evrope ili Azije? Da li je Evropa privlačna, prosvetiteljska ili odbojna, agresivna? Da li je Rusija zastrašujuća ili fascinirajuća? Da li evropski model podražavati ili odbaciti? Sve su to pitanja koja ispisuju krug unutar kojeg se Zapad i Rusija kreću sve do danas, krug u kome se predrasude i retorika prošlosti i sadašnjosti mešaju.

Dovoljno je uzeti jedan markantan primer koji to ilustruje, recimo delo markiza de Kistina (De Custine), koji je pisao. *Pisma iz Rusije 1839.*[39] Po njegovom viđenju, Rusija je „najturobnija, najmonotonija i najopustošenija zemlja na svetu". Ruski narod je devijantske vere, građani divljaci, lišeni ukusa (što dokazuju njihova arhitektura) i talenta, viteštva, tolerancije (p. 15) jedino je sposoban za osvajanja, a pri tome lišen moralne dimenzije (p. 17), predodređen za ropsko podaništvo pod tiranijom vlastitih despota koji ne mare za ideje, činjenice i realnost (p. 14). Rusija je po njemu definitivno zaostala zemlja, ali i sila koje svet treba najviše da se plaši. (p. 17). Na tim predrasudama se uspinje superiornost Zapadnog, evropskog čoveka[40] koji je u svojim velikodušnijim trenucima pokušavao da nauči zaostale Ruse civilizaciji, čemu su se oni sistematski opirali. Činjenica da se devetnaestovekovnim bojama zaostalosti, surovosti i podaništva, autokratizma i ekspanzionizma i današnja Rusija[41] prevashodno iscrtava, potvrđuje dakle, da

---

[37] Vladimir Baranovksy, „Russia a part of Europe or apart from Europe", *International Affairs* 76, No 3, pp. 443–458.

[38] Iver Nojman, *Upotrebe Drugog, „Istok" u formiranju evropskog identiteta*, Beograd, Službeni glasnik 2011. str. 125–130.

[39] Astolphe de Custine, *Letters from Russia*, Penguin Books, London, 2004 p. 30. Inače autor je nakon boravka u Rusiji od jedanaest nedelja uspeo da napiše 4 toma o toj zemlji.

[40] Na osnovu nekoliko anegdota, De Kistin zaključuje da treba žaliti zemlju, u kojoj svaki stranac deluje kao spasilac u očima potlačenog domaćina jer on predstavlja istinu, otvoren govor i slobodu među ljudima koji su svega toga lišeni.

[41] Gi Metan je obnovljeni antiruski kliše na Zapadu opisao na sledeći način: „Rusija je nazadna zemlja, nerazvijena, ekspanzionistička, koja sanja samo o tome da obnovi svoje propalo carstvo i koja uživa u despotizmu svojstvenom njenoj nacionalnoj tradiciji. Rusi su ograničena

postoje duboki koreni predrasudnosti. Delom i iz tih razloga rušenje Berlinskog zida, kraj Hladnog rata, nenasilno demontiranje sovjetske imperije, nisu mogli da pohrane predrasude na police istorije i da uspostave novo poglavlje odnosa izvan njihovog dejstva.

I savremena ruska percepciju Zapada nosi pečat dugotrajnih ambivaletnosti. Percepcije su se kretale od konačnog uspostavljanja partnerskih odnosa do zaključka da je Zapad ipak duboko neprijateljski usmeren ka Rusiji i da želi da je dotuče. Sledeći iskaz sa provladinog sajta to ilustruje: „Rusija ima istorijskog geopolitičkog neprijatelja, koji je tokom mnogih vekova posmatrao našu državu kao pretnju njihovim planovima da uspostave globalnu dominaciju i sve čini da nam naude. I to će činiti i u budućnosti, jer to je anglosaksonski način odnošenja prema protivniku, to je sâma suština anglosaksonskog stava prema Rusiji, prema sili koja je poremetila planove Londona da uspostavi globalnu dominaciju pre dva veka i to čini danas kad je reč o globalnom projektu Vašingtona i Londona. To ni najmanje ne iznenađuje, to je priroda sukoba između dve suprotstavljane (i duhovno i geopolitički) civilizacije...”[42]

Ekonomska transformacija Rusije, geopolitička sudari, oživljavanje i naslanjanje na predrasude dugog trajanja, obnovili su nakon pada Berlinskog zida jezik pretnji i poteza koji nose poruku neizbežnosti sukoba.

Novi krug militarizacije

Imajući u vidu da je vreme Hladnog rata obeleženo stalnim rastom vojnih troškova neprijateljskih vojnih blokova, tj. besomučnom trkom u naoružanju, intervencijama u „vlastititom geopolitičkom dvorištu”, kao i „posredničkim” ratovima u Trećem svetu, a nadasve potencijalnom nuklearnom apokalipsom, njegov kraj je upućivao na temeljan zaokret ka značajnom smanjenju svetskih vojnih troškova i doslednijem zalaganju za zabranu nuklearnog oružja; većem stepenu poštovanja međunarodnog prava i obuzdavanju intervencionizma kao načina ostvarenju vlastitih geopolitičkih interesa. Drugim rečima, očekivalo se da će se glavni učinak završetka Hladnog rata očitavati u većoj izvesnosti svetskog mira. Zbog toga stepen napredovanja ka izvesnosti mira predstavlja ključni domen provere prirode, smera i domašaja promena koje su usledile okončanjem Hladnog rata.

a. Period nakon završetka Hladnog rata započeo je značajnim smanjenjem vojnih troškova, a nakon trideset godina se završio njihovim dosad najvećim porastom. Prva decenija se, zahvaljujući desetostrukim sovjetskim umanjenjem vla-

bića, nacionalisti, konzervativci odnosno reakcionari, surovi i pijanice, ali ponekad dodirnuti kratkotrajnim poetskim i umetničkim sjajem.” Gi Metan, *Rusija-Zapad: hiljadu godina rata*, navedno delo, s. 71.

[42] Maria Lipman, How Russia has come to loathe the West, ECFR, 13. March, 2015. Dostupno na www.ECFR.eu

stitih ulaganja,[43] završila sa najnižim svetskim vojnim troškovima koji su iznosili 740 milijardi dolara, dok se treća decenija završila njihovim rekordnim rastom, koji su 2019. dostigli gotovo dve hiljade milijarde dolara (1917 milijardi).[44] Za povećanje su najzaslužnije SAD i NR Kina.[45]

Nakon perioda stagnacije usled ekonomske krize 2008. godine porast troškova među zapadnoevropskim državama usledio je od 2015.[46] Rast predvodi Nemačka, čiji su troškovi porasli za 10% tokom 2019. i iznosili su 49.3 milijarde dolara. Povećanje se objašnjava percepcijom povećane ruske pretnje nakon ukrajinske krize.[47] Procentualni rast troškova u bivšim socijalističkim državama, u Poljskoj, Bugarskoj i Rumuniji na primer, kao izraz državnih i društvenih prioriteta i percepcije bezbednosnih pretnji u novim okolnostima, zaslužuje poseban pomen. Poljska, saglasno svojoj percepciji ruske pretnje, sistematski je povećavala svoje vojne troškove i spada u red malobrojnih evropskih zemalja koje su dostigle postavljeni cilj NATO i izdvajaju 2% BDP za odbranu. Poljska naime, izdvaja 2.1% svog BDP, što je 2020. iznosilo 13 milijardi dolara.[48] U Bugarskoj su se ti troškovi u 2019. godini povećali za 127% i iznose 2.127 milijardi dolara, što se objašnjava potrebom modernizacije i nadilaženja zavisnosti u vojnom domenu od Rusije. Rumunija je prema SIPRI u periodu od 2010. do 2019. godine povećala vojne troškove za 154%.[49]

---

[43] SIPRI procenjuje da su sovjetski vojni troškovi pali sa 257 milijardi dolara koliko su iznosili 1987. godine na 24.1. milijarde dolara, ili dugačije rečeno sa 16, 6% udela u BDP 1987. na 3,8% 1997. Dostupno na: www.sipri.org/yearbook/1998/06/ Pristupljeno: 23. 11. 2020.

[44] Punu besmislenost navedenih ogromnih ulaganja u naoružanje, pored posledica klimatskih promena koje su sve razornije po ljudsku dobrobit, posebno je ogolila pandemija koja je usledila krajem 2019/2020 godine. Ona je prikazala nemoć najjačih sila (bez dovoljno bolnica, maski, lekova, itd.) da se ponesu sa sićušnim virusom i obezbede adekvatnu zaštitu i elementarnu negu svojim građanima, dok sve više sredstava ulažu u razvoj svojih vojnih potencijala. Međutim, postoje stručnjaci koji uprkos svemu upozoravaju da ukoliko bi pandemija uticala na smanjenje zapadnoevropskih vojnih troškova, posledice po bezbednost bi bile pogubne. Vidi CSIS Briefs naveden u fusnoti 43.

[45] Vojni izdaci SAD su 2019. iznosili 732 milijarde dolara; Kine 261 milijardu a Rusije, 65,1 milijardu dolara. SIPRI, "Trends in World Military Expenditure 2019", dostupno na: sipri.org/media/pres-release/2020/, April 27. 2020. Pristupljeno: 23. 11. 2020.

[46] Generalni sekretar NATO Jens Stoltenberg je naveo da su evropske članice NATO uredno povećavale vojne budžete „od 2015. (kada su oni porasli za 1,7%) do 2019. (kada su porasli za 4,6%)". Vidi: Center for Strategic and International Studies, "Toward a New 'Lost Decade'? Covid-19 and Defense Spending in Europe", CSIS Briefs, October 15, 2020. Dostupno na: www.csis.org Pristupljeno: 8. 01. 2021.

[47] SIPRI Yearbook 2020, Summary, p. 10. Dostupno na: Sipri.org/sites/ Pristupljeno: 19. 02. 2021.

[48] Center for Strategic and International Studies, "Toward a New 'Lost Decade'? Covid-19 and Defense Spending in Europe", CSIS Briefs, navedeno delo.

[49] SIPRI, Trends in World Military Expenditure 2019, navedeno delo

Ovoj slici pripada i više puta pomenuto širenje NATO na istok i povećanje broja članica sa 16 na 30 zaključno sa 2020. godinom. Pored širenja članstva posredstvom prijema 14 bivših socijalističkih država, uprkos kako smo već pomenuli obećanju Rusiji da to neće učiniti, NATO je u ime projekcije neizbežnog sukoba sa Rusijom (pre)rasporedio i svoje vojnike i ubojito oružje (od dronova do nuklernih raketa) na prostorima na kojima ih ranije nije bilo – u Poljskoj, Baltičkim državama, Rumuniji, Bugarskoj, Mađarskoj.[50] Istovremeno, nijednog trenutka nije pokrenuta ozbiljna i istrajna kampanja povlačenja nuklearnog oružja koje je u okviru NATO bilateralnih aranžmana (*nuclear sharing*) raspoređeno na teritoriji pet članica NATO (Belgije, Holandije, Nemačke, Italije i Turske). Procenjuje se da je u pomenutim zemljama razmešteno između 150-200 nuklearnih raketa. Ako se tome doda da je Rusija rasporedila nuklearne rakete na teritoriji Kalinjingrada, tada je jasno da se usmerenje ka demilitarizaciji nije prevladalo niti se učinio odvažniji korak ka denuklearizaciji posthladnoratovske Evrope.

b. Jezgrovitu paradoksalnost posledica demontiranja Hladnog rata predstavlja i činjenica da je novi krug intervencionizma započeo gotovo u istom trenutku kada je rušen Berlinski zid. Reč je o intervenciji koju su SAD izvele u Panami,[51] uprkos protivljenju UN, kako bi svrgnule s vlasti dojučerašnjeg saveznika, generala Norijegu, pošto je „izvršio zločin samostalnosti" (Noam Čomski). Naime, oni nije bio spreman da obnovi ugovor kojim bi se produžila američka uprava panamskim kanalom, smatrajući da je došlo vreme da ona pređe u ruke Panamaca. Intervencija je pravdana zaštitom demokratije što će postati deo opšteg narativa za sve intervencije koje su nakon toga usledile. Ona naime postavlja scenu za buduće slične akcije narušavanjem normi međunarodnog prava u ime viših etičkih normi koje potiru načelo suvereniteta; spektakularnim načinom izvođenja operacije tj. upotrebom disproporcionalne sile; ravnodušnoću i/ili izostankom kri-

---

[50] Statement of the No to war – No to NATO Network on NATO2030. Saopštenje kritikuje izveštaj NATO pod naslovom *NATO 2030: United for a new Era*, zbog toga što nova agenda nužno vodi beskrajnim ratovima, stavljajući akcenat na pretnje s ciljem da se opravda dalje naoružavanje i vojna ekspanzija;. Kinu i Rusiji tretira kao sistemske rivale; podvlači važnost zadržavanja nuklearnog oružja: čime zajedno sa predupređujućim opcijama korišćenja nuklearnog oružja, koje su razmatrane i u Rusiji, krši Sporazum o neširenju nuklearnog oružja; zagovara i dalje ulaganje milijardi u naoružavanje, jednom rečju, zastupa militaristički pristup bezbednosti. Dostupno: https://www.no-to-nato.org/2021/02/ Pristupljeno: 5. 02. 2021.

Vidi i: European greens, Towards a nuclear weapons free Europe, EGP Resolution adopted at the 29th EGP Council in Berlin, 23–25 November 2018. Rezolucija je zahtevala da se ukloni nuklearno oružja NATO, SAD i Rusije sa teritorije Evrope (Nemačke, Belgije, Holandije, kao i Zapadne Rusije tj. Kalinjingrada) i da nuklearne sile prestanu da ulažu u modernizaciju ovog oružja. Dostupno na: https:europeangreens.eu. Pristupljeno: 6. 02. 2019.

[51] Intervencija SAD pod nazivom, *Operacija praveden cilj*, je započela polovinom decembra 1989. i trajala je mesec dana.

tičnosti domaćih medija i lansiranjem za vlastitu javnost prihvatljivog moralnog cilja.[52]

Međutim, unutar evropskog prostora posebno je dramatična činjenica da je vrlo brzo nakon ujedinjenja, Nemačka učestvovala u generisanju i produženju sukoba na evropskom tlu – nasilnom raspadu Jugoslavije, a u poslednjem poglavlju jugoslovenskih sukoba, deset godina nakon pada Berlinskog zida, je učestvovla u NATO bombardovanju Srbije. Drugim rečima, Evropa je ubrzo nakon okončanja Hladnog rata doživela na svom tlu vreli rat u kojem je značajnu ulogu igrala i ujedinjena Nemačka. Dakle, nasuprot optimističkim očekivanjima da će kraj Hladnog rata doneti istrajne mirovne dividende, brzo se sabrala spremnost na kršenje međunarodnih pravnih normi i upotrebu sile u ime navodne globalne moralne zavisnosti i odgovornosti civilizovanih država za svetski poredak. Članice EU su nakon Jugoslavije, sa ili bez SAD nastavile sa učešćem u intervencijama, između ostalog u Avganistanu, Iraku, Libiji, Siriji, itd. šireći haos i nestabilnost.

Na osnovu izloženog, može se zaključiti da je EU imala istorijsku šansu da postane snažna civilna sila posvećena mirnom rešavanju sukoba da se nakon kraja Hladnog rata i nestanka Varšavskog pakta, založila za ukidanje i druge vojne alijanse – NATO, da je snažno podržala vladavinu međunarodnog prava na globalnom nivou (umesto što je unela dodatnu proizvoljnosti prihvatajući npr. načelo da vojne intervencije mogu biti nelegalne ali legitimne ako su izvedene u ime viših moralnih načela), i da je postala glavni zastupnik globalne inicijative za razoružanje i zabranu nuklearnog oružja,[53] za pretvaranja Evrope u zonu bez nuklearnog oružja. Promene koje su usledile nakon ujedinjena Nemačke, kraja Hladnog rata, umesto da rezultiraju multidimenzionalnom demilitarizacijom, one su dovele do „multidimenzionalne militarizacije" u trenutku kada se istovremeno i u najbogatijim evropskim državama, kao što je Nemačka, širilo siromaštvo.[54] Multidimenzionalna militarizacija je obuhvatala povećavanje vojnih troškova,[55]

---

[52] How George H.W. Bush's 1989 invasion of Panama set the stage for US wars to come, Dec. 8, 2018. Dostupno na: www.greenleft.org.au, pristupljeno: 23. 07. 2019.

[53] Samo su četiri članice EU, Austrija, Irska, Malta i Švedska potpisale novi Sporazum UN o Zabrani nuklearnog oružja, a jedino ga je Austrija i ratifikovala. Većina evropskih država odbila je čak i da učestvuje u pregovorima 130 država, koji su do sporazuma i doveli.

[54] Prema izveštaju Fondacije Bertelsmen u Nemačkoj 2.8 miliona dece rastu u siromaštvu. Poslednjih 10 godina povećao se broj stanovnika koji je izložen riziku od siromaštva na 18,9% dok je raj procenat u EU 20%. Jaz između bogatih i siromašnih regiona u Nemačkoj takođe raste. Stopa siromaštva je najmanja u Bavarskoj (11,7%), a najveća u Bremenu (22,7%). Zbog toga ne čudi što se diskrepancija između dobrobiti građana i ulaganje u novi krug militarizacije procenjuje kao opasniji trend za stabilnost integrativnih procesa EU od Bregzita. "1 in 5 children in Germany grow up in poverty", Dostupno na: www.dw.com Pristupljeno, 20. 12. 2020.

[55] Evropske članice NATO su povećale svoje vojne troškove za 4,6% u 2019. godini. Povećanje troškova se pravda rastućom pretnjom od Rusije, terorističkim akcijama na Bliskom Istoku i Africi, kao i usponom Kine. CSIS brief, Toward a New "lost Decade"?, navedeno

broja vojnog osoblja i konvencionalnog oružja,[56] modernizaciju nuklearnog arsenala Velike Britanije i Francuske, kao i lansiranje projekta stvaranja „zajedničkih snaga za intervencije” (Makron), i/ili zajedničke vojske (Orban).[57] Vremenom su se predlozi novih projekata obogatili i obnovom ideje u delu nemačke javnosti prema kojoj bi Nemačka trebalo da postane nuklearna sila, imajući u vidu tenzije sa predsednikom Trampom i naraslim nepoverenjem prema spremnosti Amerike da pruži nuklearnu zaštitu evropskim saveznicima, s jedne strane, i izostanka kapaciteta EU za nuklearno odvraćanje, s druge. U takvoj situaciji argument zastupnika nuklearizacije Nemačke glasi da ona nema drugi izbor nego da se osloni na sebe i razvije svoj samostalni nuklearni potencijal.[58]

Navedeni podaci svedoče o onespokojavajućem izostanku istrajne, sistematske posvećenosti razoružanju, posebno denuklearizaciji Evrope, što je mogao da bude i snažan impuls Rusiji i SAD da učine sličan korak. Mogućnost zaokreta od nesigurnosti, straha i nepoverenja se u velikoj meri zagubila u obnovljenim neizvesnostima mira, u „novoj požudi za ratom” (Ingeborg Maus), u novim socijalnim izobličenostima.

Pogled s Periferije

Rasprostranjen je zaključak da ujedinjenje Nemačke predstavlja snažan iskaz evropskog integrativnog i mirovnog potencijala, dok nasilan raspad Jugoslavije[59] predstavlja civilizacijski kontrapunkt ne-evropskog dela Evrope. Umesto razu-

---

delo. Emma Beswick, EU countries increase military spending due to growing perceptions of Russia threat, Euronews, /2019/04/29 Dostupno na: https://www.euronews.com Pristupljeno: 3. 05. 2019.

[56] Global Militarization Index, 2018. Dostupno na: https://www.bicc.de Pristupljeno: 6.02.2019.

[57] Erhard Crow, et al. The Militarization of the EU, Transforme! Europe, dostupno na: https://www.transform-network.net Pristupljeno:6. 02. 2019.

[58] Takvo stanovište je izložio Kristijan Hak (Christian Hacke). Vidi: Heather Hurlburt, Having Decided it Can’t Relay on America, Germany Debates Acquiring Its Own Nuclear Weapon, dostupno na: nymag.com/inteligencer/2018/08/why-Germany- is-talking-about-getting-its-own nuclear-weapon.html . Aug 17, 2018.Pristupljeno: 7. 12. 2020. Nemačka Zelena stranka koja se zalagala za Evropu bez nuklearnog oružja, iznova svoju pacifističku orijentaciju izneverava početkom 2021. godine kada se zbog Rusije kao sve veće pretnje založila za opstojavanje nuklearnog oružja na tlu Evrope kao nužnog zla. Matthew Karnitscnig, “German Greens go nuclear overl call to renew NATO vows”, Politico, Jan 23 2021. Dostupno na: www.Politico.eu/article/ Prstupljeno: 02. 09. 2021.

[59] Božidar Jezernik, *Jugoslavija zemlja snova*, Beograd, Biblioteka XX vek, 2018. Autor Jugoslaviju vidi kao veliku „nepoznanicu, zagonetku” (str. 5), koja se između ostalog, dva puta ostvarila u istoriji a da „nijednom nije umrla prirodnom smrću” (str. 7). Po njegovom sudu raspad devedesetih nije bio predodređen „niti su njeni nacionalizmi bili toliko netolerantni da se problemi ne bi mogli rešiti pomoću glasačkih kutija.” (str. 5)

mevanja smera epohalnih promena, u Jugoslaviji je došlo do ratnog sunovrata. Slika integracije civilizovanog dela Evrope i dezintegracija periferije na prvi pogled deluje kao precizan snimak dva međusobno protivrečna toka – prosvećenog centra i nazadne evropske periferije. Međutim, iza „samoočiglednog” proviruju i neke nedoumice i zapažanja koje naznačenu sliku dovode donekle u pitanje.

Ako imamo u vidu da je proces ujedinjenja bio i proces poništavanje društvene energije koja je težila reformi socijalističkog poretka u Istočnoj Nemačkoj, kao i proces dalje erozije socijalnog kapitalizma u Zapadnoj Nemačkoj[60] pred snažnim procesom neoliberalnog[61] preoblikovanja sveta, a da je raspad Jugoslavije označio nestanak jednog simbola alternativnosti imajući u vidu njen projekat samoupravljanje i politiku nesvrstanosti (bez obzira na sve njihove granice i nedoslednosti), onda u konačnom ishodu učinak dva različita poglavlja je inkorporacija u globalni poredak čija logika promicanja iscrtava nove kartografije i poništava ideje o alternativi. U tom kontekstu Tačerkin TINA iskaz nije zapažanje nego pretnja, ili u najboljem slučaju strategija. Sudbina SIRIZE u Grčkoj i Korbina u Velikoj Britaniji, to potvrđuju.

Prema tome, ako je logika procesa koji je doveo do kraja Hladnog rata višeznačna sa pozitivnim i negativnim tokovima, nasilnim i nenasilnim dimenzijama, raspad Jugoslavije nije kontrapunkt tom epohalnom događaju već upravo izraz njegove višeznačnosti.

Povezanost dva poglavlja koja su predmet razmatranja se ispoljava i na još jedan način. Ogleda se u činjenici da je Nemačka nakon ujedinjenja odigrala centralnu ulogu u raspadu Jugoslavije, učestvujući u pisanju hrvatskog ustava, politikom hitrog priznanja secesionističkih republika, učešćem u nadgledanju Jadrana, neba nad Bosnom, sankcijama, medijskoj demonizaciji jedne od strane u sukobu – Srbije,[62] učešćem u NATO bombardovanju Srbije, slanjem svojih trupa na Kosovo.[63] Kada je reč o dalekosežnim posledicama hitrog priznanja secesio-

[60] Tariq Ali, *The Extreme Center, A second warning*, London, Verso, 2015. T. Ali smatra da kraj Hladnog rata ne predstavlja samo kraj socijalizma već i socijaldemokratije, i da su se levičarske partije u zapadnoevropskim društvima priklonile ekstremnom centru.

[61] Volfgang Strik rezimira odlike novog globalnog poretka: promena principa distribucije odozdo na gore, država je podređena tržištu i ne vrši funkciju korektivne redistribucije; poredak donosi niže poreze za bogate, manje regulacije, slabljenje sindikata; povratak pretnje nezaposlenosti, stvaraju se nove lokacije moći mrežom finansijskog kapitala i industrije; smanjuje se prostor za kolektivne akcije – nedostaje osećanja solidarnosti i zajedništva; otežano je razumevanje vlastitih interesa, demokratijaje izgubila pozitivnu ekonomsku ulogu. Wolfgang Streck, *How will Capitalism End?*, London, Verso, 2016, pp. 22–25.

[62] Ljiljana Glišović, *Srbija u ogledalu nemačke štampe 1987–2006*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

[63] A. Hyssen, podvlači istorijsku ironiju, da su deset godina nakon pada Berlinskog zida nemačke trupe kao deo NATO snaga za održavanje mira ušle na Kosovo. Andreas, Hyssen, “After the War”, *Harvard Design Magazine* No. 10, November 1999, Dostupno na: http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/10/after-the-war Pristupljeno: 10. 12. 2019.

nističkih republika Slovenije i Hrvatske, navodimo reči Ingeborg Maus: „Tako je spoljno ohrabrivanje i zvanično priznavanje separatističkih težnji unutar Jugoslavije – pod vodećom ulogom Nemačke – dovelo u pitanje sasvim načelno postojeći ustav savezne države, i time utrlo put u Hobsovo takozvano bezakonsko i bezustavno „prirodno stanje” niza građanskih ratova. Ta posledica jedne neodgovorne politike priznavanja poslužila je, s druge strane, potpaljivačima ratnog stanja u Jugoslaviji za opravdanje vojnih intervencija”.[64]

Učestvujući u nasilnoj promeni evropske kartografije, kršenjem i/ili nedoslednom primenu međunarodnopravnih normi u slučaju Jugoslavije, Nemačka je sa svojim evropskim i atlantskim saveznicima otvorila mogućnost sličnih raspleta i u drugim regionima, ali i dezintegrativnim tendencijama unutar EU (Bregzit). Dakle, njen integrativan učinak ima i svoju dezintegrativnu senku.

Odnos jugoslovenske intelektualne i političke elite prema padu Berlinskog zida

Među intelektualcima pažnju zaslužuju procene da pad Berlinskog zida obeležava početak kraja socijalizma kao istorijski iscrpljene/potrošene alternative, što je dovelo do temeljnog iskoraka ka ujedinjenju Evrope, širenju političkih i ekonomskih sloboda. Međutim, Srbija, dosledna svojoj privrženosti retrogradnim izborima, propustila je da uoči pravi smisao epohalnog događanja[65] i ostala, za razliku od većine ostalih republika, na braniku komunizma. Drugim rečima, iznova se nije opredelila za superiornu putanju/opciju nego je nastavila da prkosi hodu istorije. Kako Ivan Čolović ironično primećuje, srpska politička elita je sagledavala pad Berlinskog zida kroz vizuru „događanje naroda”, tj. izabrala je da u tome vidi podršku svojoj „antibirokratskoj revoluciji”. Tako su paradoksalno pobune protiv komunizma u Istočnoj Nemačkoj, po njemu, dale krila komunistima u Srbiji, a oni su krenuli putem sunovrata. Postoje varijacije na istu temu – ispoljavanja jugoslovenske/srpske zaostalosti, slepila, nerazumevanja „promenjenje (globalne) paradigme”, ili cinične političke zloupotrebe događaja u Istočnoj Nemačkoj, ali one se u osnovi svode na isticanje gotovo iskonske sklonosti ka sudbonosnim promašajima, vlastitom izuzimanju iz glavnih istorijskih tokova i zakivanju na periferiji.

Zanimljivo je da svi oni koji su bez ostatka tumačili pad Berlinskog zida kao dobrodošli obrt koji vodi države koji su razumeli logiku nove epohe, iz re-

[64] Ingeborg Maus, *Ljudska prava, demokratija i mir*, Albatros Plus, Beograd, 2017, str. 143.

[65] „Jugoslavija pogrešno shvatila pad Berlinskog zida” glasi jedan podnaslov u navedenom tekstu Dragana Štavljanina, na koji se nadovezuje više sagovornika koji potvrđuju isti stav. Mile Lasić, zaključuje: „Apsurd je u tome što se najslobodnija zemlja, takozvanog komunističkog svijeta jugoistočne Evrope, odlučila na krv i na rat i istrebljenje, dok su zemlje, koje su živjele u okruženju diktature i staljinizma, našle mudrosti da probleme rješavaju mirnim putem i da ne završe u građanskom i drugim vrstama ratova.”

presivnog i ekonomski neefikasnog komunizma u slobodu i prosperitet, gotovo nikakav oprez ne izražavaju povodom socijalnih, ekonomsko-ekoloških posledica globalizovane neoliberalne paradigme kao temelja svetle budućnosti bivših socijalističkih država i Evrope u celini.[66] U tom odsustvu razmatranja veze između lokalnih i globalnih tokova, ispoljava se takođe već često viđena netrpeljivost prema složenostima istorijskih događaja, nestrpljenje prema nijansama koja nadilaze manihejske podele, što takođe vodi previdima i pojednostavljenim tumačenjima realnosti.

Kada su političke elite u pitanju, one su u svom tumačenju pada Berlinskog zida naglašavale onu dimenziju događaja koja je podržavala njihove interese i strategije, s tim što su jugoslovenski političari (recimo ministri inostranih poslova Jugoslavije), naglasak stavljali na širi značaj i podvlačili činjenicu da su odnosi konfrontacija zamenjeni pregovorima (Raif Dizdarević), da su promene rezultat evolucije u Sovjetskom Savezu i otvorene orijentacije Nemačke i SAD, uz napomenu da je Jugoslavija uvek bila angažovana na prevladavanju Hladnog rata (Budimir Lonačar). U Srbiji, kao što je već pomenuto, vladajući režim je stavio naglasak na „događanje naroda" zanemarujući ideološki lom, dekonstrukciju komunističkih režima. Drugi su posredstvom ujedinjenja dve Nemačke videli promenu kartografije kao glavno obeležje. U tom sklopu su i predstavnici manjina, Adem Demaći na primer, videli u padu Berlilnskog zida pre svega, ostvarenje dugogodišnjeg sna Nemaca i protumačili ga kao podsticaj da i drugi evropski narodi, kao npr. albanski, dosanjaju svoj san, secesijom Kosova i Metohije od Srbije i ujedinjenjem sa Albanijom.[67] Predstavnici razvijenijih Republika Jugoslavije, su pripisali sebi davnašnju pripadnost Evropi koja je privremeno suspendovana neprirodnim obitavanjem na tlu Balkana. Povratak prirodnom okruženju je preveden u nalog okončanja ne samo socijalističkog poretka već i poništenju jugoslovenske države. Kao što konstatuje, Branko Caratan, pad Berlinskog zida je ubrzavao procese demokratizacije ali i disolucije Jugoslavije.

Na kraju, ako sravnimo ocene da je na prostoru Jugoslavije, a naročito Srbije izostalo adekvatno razumevanje kraja Hladnog rata, sa metežom sveta koji je nakon tri decenije na delu, veliko je pitanje ko je uistinu dobacio do razumevanje višeznačnog smisla i posledica rušenja Berlinskog zida. Da li su to oni koji su

[66] U već pomenutom tekstu Dragana Štavljanina, npr. pojedini sagovornici (B. Lutovace, B. Radaković, M. Živanović) pominju da promene nakon Hladnog rata nisu u potpunosti pozitivne, da nije došlo do radikalnije transformacije međunarodnih odnosa, da su se obnovile podele i sukobi, ali se te ocene ne konkretizuju.

[67] Adem Demaći: „Doživeli smo to kao početak. Verovali smo da će stvari u svetu da dođu na svoje mesto. Mi smo verovali da će se jednog dana dogoditi ujedinjenje Nemačke, ali ne na tako miran način, da se neće usprotiviti neke sile koje nisu to želele. Pale su sve barijere i smetnje, koje smo predviđali i kojih smo se bojali. Mi smo to doživeli kao početak otvaranja perspektive i za neke druge, manje narode, da i oni jednog dana ostvare svoj san i želju da se ujedine". Vidi: Dragan Štavljanin, navedeno delo.

kraj Hladnog rata shvatili kao vraćanje u punom kapacitetu Evrope kao globalnog aktera i SAD kao svetskog hegemona? [68] Ni ta očekivanja se nisu do kraja ispunila. Prema tome, složena slika posthladnoratovskog sveta, pokazuje da kada je u pitanju tumačenje pada Berlinskog zida, nije smisleno pripisivati neko ekstra (palanačko) slepilo Srbiji, nerazumno dogmatsko, ideološko poricanje očiglednog, jer „očigledno" je prepuno izneverenih očekivanja i nenadanih posledica.

Zaključak

Kako vreme prolazi, višesmislenost posledica kraja Hladnog rata, postaje sve vidljivija. Uzroci koji su doveli do kraja specifičnog tipa sukoba između dva ideološka bloka i raspleta koja su u mnogome odudarala od optimističkih očekivanja/predviđanja, imaju svoja geopolitička uporišta, naležu na istorijske matrice dugog trajanja, ali su i deo neoliberalnog projekta kojim se od sedamdesetih godina preoblikuje svet. Saglasno tome, pored svih odrednica suštine završetka Hladnog rata koje su u opticaju (kraj Jalte, Drugog svetskog rata, kraj istorije, pobeda slobode, itd.) treba dodati i sledeću: on predstavlja i važno poglavlja u konstituisanju novog, globalnog neoliberalnog konsenzusa i poništavanja ideje o alternativi. Uključivanjem te šire matrice, prirode globalizacije neoliberalnog, predatorskog kapitalizma,[69] višesmerne posledice „epohalnog događaja", koje nisu donele svetu očekivanu izvesnost mira, demokratije,[70] vladavine prava, postaju nešto jasnije. Iz posthladnoratovskog sveta pristižu slike neprevladanih podela unutar Nemačke, novonastalih unutar EU, građanskih ratova i humanitar-

[68] Piter Frankopan, međutim ceni da su takva očekivanja završila fijaskom, pomeranjem klatna ekonomske moći ka Aziji, tj. pre svega, Kini. Peter Frankopan, *The Silk Roads, a New History of the World*, Bloomsbury, London, 2016.

[69] Vidi: William I. Robinson, *Global Police State*, Pluto Press, London, 2020.

[70] O razlazu ekonomije i demokratije, eroziji demokratije i u najrazvijenim državama, vidi, W. I. Robinson, "Global Capitalist Crisis and Twenty-First Century Fascism: Beyond the Trump Hype", *Science and Society*, 83/2, 2019; W. Streeck*, How Will Capitalism End? Essays on a Failing System*, navedeno delo; Colin Crouch, *Post-Democracy After the Crisis,* Polity Press, Cambridge, 2020; Robert Kuttner, *Can Democracy Survivive Global Capitalism*, W.W. Norton and Company, New York, 2018.

Kada je u pitanju domašaj demokratije u EU prisećanja novinara Žaka Diona ukazuju na primere suspendovanja volje građana ponavljanjem izbora do željenog ishoda ili prostim nametanjem: „1992. godine, Danci su glasali protiv Mastrihtskog ugovora; morali su ponovo na glasanje. Dve hiljade prve, Irci su glasali protiv Ugovora iz Nice; morali su ponovo na glasanje. Dve hiljade pete, Francuzi i Holanđani glasali su protiv Ugovora o Ustavu Evropske unije (TCE): on im je nametnut pod imenom Lisabonski sporazum. Dve hiljade osme, Irci su glasali protiv Lisabonskog sporazuma; morali su ponovo na glasanje. Dve hiljade petnaeste, 61,3% stanovnika i stanovnica Grčke glasalo je protiv briselskih mera štednje – koje su im svejedno nametnute." Navedeno prema*:* Serge Halimi, Pjer Ramber, „Liberali protiv populista, lažna dilema", *Novi plamen*, (Preuzeto iz *Le Monde Diplomatique*) oktobar 15, 2018. Dostupno na: https://www.noviplamen.net/glavna/liberali-proti-polulista-lazna-diema/, Pristupljeno: 23. 12. 2020.

nih kriza, antagonističkih odnosa između ključnih globalnih aktera/međusobnih konkurenata, pojačane militarizacije, sve razornijih posledica klimatskih promena, ekstremnih socijalnih nejednakosti,[71] novih lokacija moći van domašaja demokratske kontrole, uspona ekstremne desnice, prodora tehnoloških inovacija bez utvrđenog etičkog kodeksa a s velikim potencijalom kontrole, nadzora nad građanima. Akteri osmišljavanja alternativa postojećem, su nestali, oslabili, ili izgubili vlastitu viziju, smer, socijalno uporište. Nade u reafirmaciju opšteg dobra, solidarnosti, saradnje i partnerstva sudarile su se sa obnovom predrasuda, potrebom za definitivnom pobedom, dominacijom, pohlepom, tvrdokornim interesima privilegovane manjine. Za države periferije, prostori autonomije, useci za alternative su nakon tri decenije transformacije/tranzicije vrlo uski. Svojom ekonomskom zavisnošću i unutrašnjim raskolima između nacionalnih i transnacionalnih snaga, gotovo da nemaju prostora za autonomne izbore.

Izoštreno se na kraju nameću dva pitanja: imajući u vidu da „pad Berlinskog zida" nije doprineo stvaranju mehanizama koji bi nadigrali, ili korigovali socijalne i ekološke posledice neoliberalizma već je doprineo njihovom širenju i produbljivanju, smanjujući kapacitete alternativnog razmišljanja u prilog opšteg dobra, da li je „epohalan događaj" pad Berlinskog zida, ili je epohalan događaj obrt koji se desio sedamdesetih padom/porazom socijalnog, kejnzijanskog, kapitalizma, a kraj Hladnog rata je jedno njegovo značajno poglavlje? Da li je rušenje Berlinskog zida epizoda kojom se okončao Drugi svetski rat, ali istovremeno i započeo „Treći svetski rat na fragmentaran način."?[72]

Literatura

Ali, Tariq, *The Extreme Center, A second warning*, Verso, London, 2015.

Benedicto, Ruiz Ainhoa, Brunet, Pere, *Building walls, Fear and securitization in the European Union* Report, of the Transnational Institute, 09 November, 2018. www.tni.org/en/publication

Baranovksy, Vladimir, "Russia a part of Europe or apart from Europe", *International Affairs* 76, No 3, pp. 443–458.

Blum, Ulrich, "The East Germany's Growth Trap: Structrual Limits to Convergence?", *Intereconomics*, Vol 4, 2019, no 6, pp. 359–368.

---

[71] Prema podacima Oxfam-a bogatstvo 2.153 svetskih milijardera je veće od 4,6 milijardi (60%) svetskog stanovništva. "World's billionares have more than 4,6 billion of people", dostupno na: oxfam.org, 20. Jan. 2020. Pristupljeno: 24. 01. 2020.

[72] To je konstatacija Pape Franje. On je 2014. izjavio da je „bujica sukoba širom današnjeg sveta efektivno Treći svetski rat u fragmentima. Pohlepa, netolerancija, žudnja za moći, to su motivi za rat." "Pope Francis warns 'piecemeal' Wold War III has begun", CNBC, www.cnbs.com 13. 09. 2014.

Center for Strategic and International Studies, “Toward a New ’Lost Decade’? Covid-19 and Defense Spending in Europe”, CSIS Briefs, October 15, 2020. www.csis.org

CIA, SNIE 15–83, *Yugoslavia: An Approaching crisis*, 26 January, 1983, Approved For Release, 2008/08/26/ www.cia.gov

Crouch, Colin, *Post-Democracy After the Crisis*, Polity Press, Cambridge, 2020.

De Custine Astolphe, *Letters from Russsia*, Peguin Books, London, 1991.

Frankopan, Peter, *The Silk Roads, A New History of the World*, London, Bloomsbury, 2016.

Galtung, Johan, *The Fall of the US Empire And Then What?* TRANSCEND University Press, Stadtschlaining, 2009.

Glišović, Ljiljana, *Srbija u ogledalu nemačke štampe 1987–2006*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

Hyssen, Andreas, “After the War”, *Harvard Design Magazine* No. 10, November 1999, http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/10/after-the-war

Jezernik, Božidar, *Jugoslavija zemlja snova*, Beograd, Biblioteka XX vek, 2018.

Knebel, Rejčel, Ramber, Pjer, „Istočna Nemačka, istorija jedne aneksije”, *Le Monde Diplomatiquie*, broj 53, *Nedeljnik*, Decembar 2019, str. 6–7.

Kuttner, Robert, *Can Democracy Survivive Global Capitalism*, W.W. Norton and Company, New York, 2018.

Matlock, Jack F. Jr., “Who is the Bully? The US Has Treated Russia Lika a Loser Since the End of the Cold War”, *Washington Post*, March 14, 2014. www.washingtonpost.com

Mearsheimer, John, “Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault”, *Foreing Affairs*, sep/oct. 2014, www.foreignaffairs.com

Metan Gi, *Rusija-Zapad, Hiljadu godina rata, Rusofobija od Karla Velikog do ukrajinske krize*, Akademska knjiga, Informatika, Novi Sad, Beograd, 2017.

Maus, Ingeborg, *Ljudska prava, demokratija i mir*, Albatros plus, Beograd, 2017.

Neuneck Gotz, “The Deep Crisis of Nuclear Arms Control and Disarment: The State of Play and the Challenges”*, Journal for Peace and Nuclear Disarment*, vol. 2 2019, Issue 2, pg. 431–52.

Nakarada, Radmila, *Raspad Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.

Niblett, Robin, “Why We Build Walls: 30 Years After the Fall of the Berlin Wall”, Chatham House, London, 8 November, 2019, www.chathamhouse.org

Nojman, Iver, B. *Upotrebe drugog, „Istok u formiranju evropskog identiteta*, Službeni glasnik, Beograd, 1999.

Oxfam, „World’s billionares have more than 4,6 billion of people”, www.oxfam.org 20. Jan. 2020.

Popescu, Nicu, How Russia and the West try to weaken each other, 22 jan. 2021, www.ECFR.EU/article/

Robinson, William I., *Global Police State*, Pluto Press, London, 2020.

“Global Capitalist Crisis and Twenty-First Century Fascism: Beyond the Trump Hype”, *Science and Society*, 83/2, 2019;

Shifrinson, Itzkowitz R. Joshua, “Deal or No Deal? The End of the Cold War and the U.S. Offer to Limit NATO Expansion”, *International Security*, Vol. 40, No. 4, (Spring 2016), pp. 7–44, mitpressjournals.org

SIPRI Yearbook 2020, Summary, p. 10. www.Sipri.org/sites/

Streeck, Wofgang*, How will Capitalism End?, Essays on a Failing System,* London, Verso, 2016.

Štavljanin, Dragan, „Posle 25 godina od pada Berlinskog zida, podižu se novi, 8”. Novembar/studeni, 2014, Slobodna Evropa, https://www.slobodnaevropa.org/a/posle-25.godina.od-pada-berlinskog-zida-podizu-se-novi/

Tatalovic, Siniša, Malnar Dario, “Migration and refugee crisis in Europe: State on the Balkans”, *Međunarodni problemi*, Vol.68, issue 4, 2016, pp. 285–308.

Treverton, Gregory F., Miles, Renanh, *Unheeded Warning of War:Why Policymakers Ignored the 1990 Yugoslavia Estimate*, CIA, Center for the Study of Intelligence, October 2016, p. 1. www.cia.gov

Woodward, Susan, *Balkan Tragedy, Chaos and Dissolution after the Cold War*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1995.

UDK 327.7/.8: 323(73:497.4/.7)

Radina Vučetić[*]
Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet

USPON I PAD AMERIČKE MEKE MOĆI U JUGOSLAVIJI I SRBIJI

Apstrakt: Rad se bavi fenomenom američke meke moći na globalnom nivou, ali i u Srbiji i Jugoslaviji. Prati se kako je Amerika „izvozila" svoju kulturu i na koji način je vodila javnu diplomatiju u 20. veku, s posebnim akcentom na ulogu meke moći u Hladnom ratu. Na kraju se postavlja pitanje šta je s američkom mekom moći posle kraja Hladnog rata, kako se ona koristi u 21.veku u Americi, ali i u Srbiji, kao i na koji način danas meku moć koriste druge velike sile, poput Kine.

Ključne reči: meka moć, javna diplomatija, amerikanizacija, stipendije, jugoslovensko-američki odnosi, srpsko-američki odnosi, Džozef S. Naj

Amerika, kao vodeća sila 20.veka, sticala je i pokazivala svoju premoć na različite načine – dominirala je svetom vojno, ekonomski i tehnološki, a svoj uticaj ostvarivala je i kroz meku moć. Koncept meke moći (*soft power*) javio se 1990, i razvijan je kasnije, u značajnim studijama harvardskog profesora Džozefa Naja – *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (1990), *Soft Power: The Means of Success in World Politics* (2004) i *The Powers To Lead* (2008). Mekom moći Naj se bavio i u knjizi *The Future of Power* (2011), u kojoj je razradio nov koncept moći, za koji se od tada sve više zalaže – pametnu moć (*smart power*), koja spaja tvrdu moć (*hard power*) sa strategijama meke moći. Prema Džozefu Naju, meka moć neke zemlje počiva prvenstveno na tri izvora: njenoj kulturi, političkim vrednostima i spoljnoj politici. Amerika je svoju meku moć gradila na svim ovim izvorima, ali je tokom 20. veka u borbi „za srca i duše" naročito delotvoran bio „izvoz" američke kulture, jer se pokazalo da države mogu da postignu političke ciljeve širom sveta kroz izvoz kulture, sistema vrednosti i ideja – dakle privlačenjem i pridobijanjem drugih, sredstvima javne diplomatije.[1]

---

[*] Imejl: rvucetic@gmail.com; Rad primljen 17. maja 2020. godine.

[1] Više u: Joseph S. Nye Jr., *Soft Power. The Means To Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2005. i Joseph S. Nye, Jr. "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals*

Ovo „pridobijanje i privlačenje drugih" u 20. veku odvijalo se i kroz proces amerikanizacije, koji se pokazao kao jedan od nezaobilaznih faktora američke meke moći. Iako je amerikanizacija često tekla spontano, i bez namera ili upliva države, ona je uspevala da nekad i bolje od diplomatije radi za Sjedinjene Američke Države. Ovaj vid meke moći najčešće se odnosio na širenje američkih uticaja kroz medije, popularnu kulturu i transnacionalni konzumerizam, uz pomoć kojih su nametane američke vrednosti ostatku sveta.[2] Ne čudi otud što je Stejt department, naročito sa zagrevanjam Hladnog rata, uvrstio ovakvo širenje američkih uticaja u arsenal svog hladnoratovskog oružja, pa je na različite načine „usmeravao" amerikanizaciju sveta.

Prvi ozbiljan američki prodor u Evropu načinjen je uz pomoć masovne kulture, koja će od tada do danas biti jedno od najvažnijih oružja u borbi za „srca i duše" ostatka sveta. Na kraju 19. veka američka zabava za široke mase postaje prvi put vidljivija u Evropi koju tada osvajaju Barnumov cirkus i Divlji Zapad Bufalo Bila („Wild West Buffalo Bill Show").[3] U ovom prvom talasu amerikanizacije, svojevrsni američki kulturni diplomata bio je Bufalo Bil. Priča o legendi i ikoni Divljeg Zapada, Bufalo Bilu, nastala je na osnovu romantizovane biografije Vilijama Kodija (William Cody), koji se borio u građanskom ratu, ratovao protiv Indijanaca, bio kurir „poni-ekspresa" i lovac na bizone.[4] U vreme uspona masovne kulture, Vilijam Kodi je iskoristio popularnost bitke kod Litl Bighorna da napravi revijski spektakl „Divlji Zapad Bafalo Bila", u kome su inscenirane bitke kauboja i Indijanaca, a u kojima se on pojavljivao kao glavna zvezda. Posle velikog uspeha koji je ovaj šou doživeo u Americi, Bufalo Bil je krenuo u Evropu, gde je svoj šou prvo predstavio u okviru Američke izložbe u Londonu 1887. Do zatvaranja izložbe, šou Bufalo Bila izveden je više od 300 puta pred oko dva i po miliona ljudi, a 11. maja 1887. videla ga je i kraljica Viktorija.[5] Posle londonskog trijumfa, Bufalo Bil je krenuo u Birmingem i Mančester, potom u Francusku, Španiju, Nemačku, i dalje po Evropi, a tada prvi put američka masovna kultura stiže i na ove prostore, jer se „Bufalo Bil šou" izvodio u Kikindi (5. jula 1906),

of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World (Mar., 2008), p. 96.

[2] Jan Nederveen Pieterse, "Hyperpower Exceptionalism: Globalization the American Way", in: Ulrich Beck, Nathan Sznaider and Rainer Winter (eds.), *Global America? The Cultural Consequences of Globalization*, Liverpool University Press, Liverpool, 2003, p. 80.

[3] David Ellwood, *The Shock of America. Europe and the Challenge of the Century*, Oxford University Press, Oxford, 2016, 46.

[4] Od engleske reči za bizona – buffalo je i dobio nadimak Bufalo Bil.

[5] Robert W. Rydell and Rob Kroes, *Buffalo Bill in Bologna: The Americanization of the World, 1869–1922*, University of Chicago Press, Chicago, 2005, pp. 30–31, 106; Frank Christianson (ed.), *The Popular Frontier. Buffalo Bill's Wild West and Transnational Mass Culture*, University of Oklahoma Press, Norman, 2017, p. 10.

Zrenjaninu (6. jula 1906), Pančevu (7. jula 1906) i Vršcu (8. jula 1906).[6] Da je šou Bufalo Bila bio prvi primer amerikanizacije Evrope svedoči podatak da se i termin „amerikanizacija" pojavio u britanskoj štampi upravo u godini dolaska Bufalo Bila u Veliku Britaniju.[7]

Pokazalo se da su od početaka procesa amerikanizacije, što pokazuje i gostovanje Bufalo Bila, ovi prostori bili otvoreni za sve što je dolazilo iz Amerike, pa su tako u sledećem velikom talasu amerikanizacije 1920-ih godina, Beograd, Srbija i Kraljevina Jugoslavija postali otvoreni za džez, američke igre čarlston, šimi, fokstrot, belekbotom, a tada počinje i dominacija holivudskih filmova u domaćim bioskopima. U Beogradu je već 1928, izlazio filmski časopis *Hollywood*, a u Srbiji je, primera radi, samo 1939. godine uvezeno 500 američkih filmova. To je doba kada se osnivaju prvi džez orkestri *Mickey Jazz*, *Jolly Boys*, *SADŽO*, *Melody Boys* i *The Hawaii Band*, pojavljuju se američki stripovi, a 1929. u prestonici gostuje i tada najveća svetska zvezda popularne kulture, Džozefina Bejker. Ako se pogleda Beograd tih godina, delovalo je da je američka popularna kultura svuda – u bioskopima, dansing salama, u modi... Opčinjena američkom popularnom kulturom, Milena Pavlović Barili tada slika Rudolfa Valentina i Džozefinu Bejker.[8]

Sve ovo još je bilo deo opšteg procesa amerikanizacije, koji se odvijao bez velikog upliva američke države. U korišćenju javne diplomatije, Amerika je bila relativno spora u odnosu na velike evropske zemlje. Uspon američke javne diplomatije počeo je za vreme Prvog svetskog rata kada je Vudro Vilson osnovao Komitet za javno informisanje (Committee on Public Information). Do daljeg razvoja došlo je za vreme Drugog svetskog rata kada je delovao Ured za ratno informisanje (Office of War Information), ali do pravog uspona ovog vida diplomatije dolazi tek za vreme Hladnog rata. Tada se kao važan politički akter aktivno uključuje američka javna diplomatija (public diplomacy) koja se bavi uspostavljanjem, razvijanjem i unapređivanjem odnosa sa drugim državama kroz „razmenu ideja", tj. kroz kulturu, umetnost i obrazovanje. Tome je naročito doprineo Smit-Muntov zakon iz 1948,[9] kojim se javna diplomatija izdvojila kao jedan od američkih prioriteta sa ciljem „da vlada SAD promoviše bolje razumevanje Amerike u inostranstvu, i da pojača međusobno razumevanje između naroda SAD i drugih naroda". Osnivanje Informativne službe SAD (USIA) 1953. godine koja je usmeravala i vodila američku kulturno-prosvetnu politiku prema inostranstvu,

[6] Charles Eldridge Griffin, *Four Years in Europe with Buffalo Bill*, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2010, pp. xviii–xix.

[7] Frank Christianson (ed.), *The Popular Frontier*, p. 19.

[8] Radina Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 84, 170–171; Simona Čupić, *Građanski modernizam i popularna kultura. Epizode modnog, pomodnog i modernog (1918–1941)*, Galerija Matice Srpske, Novi Sad, 2011, str. 33–67.

[9] Smit-Muntov zakon (Smith-Mundt Act) nazvan je po senatorima Aleksandru Smitu i Karlu Muntu, a poznat je i kao United States Information and Educational Exchange Act.

dodatno je pomoglo institucionalizaciji javne diplomatije i širenju američkih uticaja kroz prikazivanje kulturnog, naučnog i tehnološkog blaga Amerike.[10] Koliko je u Hladnom ratu ovaj vid javne diplomatije bio važan, svedoči podatak da je Informativna služba SAD, prema jugoslovenskim procenama iz 1969, tada imala više od 12.000 zaposlenih u 230 filijala u 112 zemalja širom sveta, sa 111 posebnih misija u kojima je bilo zaposleno 8000 službenika, a na raspolaganju je imala 7800 bioskopskih dvorana, 170 televizijskih stanica, 43 radio-stanice u SAD i 59 u inostranstvu.[11]

Osnivanjem Informativne službe SAD, u njenu nadležnost došle su i ključne institucije američke javne diplomatije – američki informativni centri van granica Amerike, čiji je glavni zadatak bilo distribuiranje časopisa, knjiga, filmova, organizovanje izložbi, kurseva jezika i kulturno-prosvetne razmene, odnosno davanje stipendija. Ovi američki informativni centri osnovani su posle Drugog svetskog rata u skoro svim nekomunističkim zemljama u svetu, od Argentine do Tajvana.[12] Veliku ulogu u širenju američkih uticaja, kao svojevrsno ogledalo Amerike i svojevrstan izlog američkih političkih ideja, imale su američke biblioteke/čitaonice, u kojima su, besplatno, članovi mogli da dođu do najraznovrsnijih časopisa i knjiga, uključujući i one koje su kritikovale vlade zemalja u kojima su se nalazile te čitaonice.[13] Centralno mesto ovakvog „javnog širenja" američkih uticaja u Jugoslaviji (ili američke propagande, kako je navođeno u mnogobrojnim izveštajima za vreme socijalističke Jugoslavije) bila je Američka čitaonica u Beogradu, koja je počela s radom u martu 1945. godine,[14] dakle, pre formalnog okončanja rata, što je bilo drugačije nego u ostatku Istočnog bloka, gde je njihovo otvaranje sprečavano.[15] Kao ispostava Informativne službe SAD, ona je, poput ostalih američkih čitaonica u svetu, obuhvatala niz različitih funkcija i namena – u njoj su se nalazile biblioteka, čitaonica, galerija i sale za koncerte, predavanja i projekcije filmova, a bila je i informativni centar, u kome se moglo saznati više o Americi.[16] U sećanjima Beograđana, Američka čitaonica ostala je jedno od mitskih mesta susreta sa američkom kulturom, mesto na kome su se listali američki časopisi na finoj mirišljavoj hartiji u boji, odakle su se pozajmljivale džez i rokenrol plo-

---

[10] Informativna služba SAD (United States Information Agency, USIA) je postojala od 1953. do 1999. i imala je 190 ureda u 142 zemlje. Danas je u sklopu Stejt departmenta kao Biro za obrazovanje i kulturu (Bureau of Educational and Cultural Affairs).

[11] Arhiv Jugoslavije, 507, XXVI, K-2/5, Inostrana propaganda u Jugoslaviji, 1969.

[12] Hans Georg Hiller von Gaertringen, *Pop, Politics, and Propaganda.Amerika Haus Berlin through the Ages*, C/O Barlin Foundation, Berlin, 2015, p. 41.

[13] Richard T. Arndt, *The First Resort of Kings. American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*, Potomac Books, Inc., Washington, 2006, p. 156.

[14] Poređenja radi, Dom sovjetske kulture osnovan je 11. juna 1946.

[15] Hans Georg Hiller von Gaertringen, *Pop, Politics, and Propaganda*, p. 45.

[16] Radina Vučetić, „Američka 'javna diplomatija' u Jugoslaviji 50-ih i 60-ih godina XX veka", *Tokovi istorije*, 1/2014, str. 82–88.

če, kao i najraznovrsnija literatura; mesto čije su izloge u Knez-Mihailovoj ulici krasile fotografije i slike koje su dočaravale američki način života i američka tehnološka dostignuća.

Još jedan važan segment američke meke moći, neposredno po završetku Drugog svetskog rata, a sa zagrevanjem Hladnog rata, postali su programi obrazovne i kulturne razmene. Kako je govorio jedan od glavnih „hladnoratovskih ratnika", Džordž Kenan, bilo je neophodno koristiti najrazličitije resurse za javnu diplomatiju, te su tako program akademske i kulturne razmene postali nešto poput Maršalovog plana ideja i nezaobilazan deo američke spoljne politike.[17] Po međunarodnom programu razmene na polju obrazovanja, a u realizaciji Stejt departmenta, u Ameriku je godišnje dolazilo na hiljade odabranih stipendista, koji su, kao gosti, studirali, predavali, bavili se naučno-istraživačkim radom, sticali praktična iskustva i upoznavali ne samo stvari iz domena svojih struka, nego i *American way of life*. Veliku ulogu u ovom vidu diplomatije imala je i američka „naučna filantropija", naročito posle 1945, u okviru koje su bogati pojedinci, fondacije i nevladine organizacije odigrali presudnu ulogu u integraciji zapadnoevropskih intelektualaca preko programa razmene, ali i u privlačenju onih iz komunističkih zemalja i zemalja Trećeg sveta.[18] Za ovu vrstu razmene, samo šezdesetih godina, u Americi je postojalo stotinak programa koje je finansirala američka vlada, uz pomoć privatnih fondacija (Fordova fondacija, Fulbrajtova fondacija, Leaders' Exchange Program, Ajzenhauerova fondacija, Rubinova fondacija).[19] Koliko je taj broj rastao najupečatljivije pokazuje vladin sajt za alumniste američkih programa razmene, na kome je pobrojan čak 431 program.[20]

Svojevrstan Maršalov plan, samo za oblast obrazovanja i nauke, vezan je za Fulbrajtov program, nazvan po senatoru Arkanzasa Vilijamu Fulbrajtu, koji je rano uvideo da za promovisanje američkih nacionalnih interesa kultura i intelektualne delatnosti imaju podjednak značaj kao i ekonomija, vojska i politika. On je, zapravo, samo sledio generalnu američku strategiju, realizovanu posredstvom filma, muzike i drugih elemenata popularne kulture, fokusirajući je i na elitu onih prostora ka kojima su propagandne aktivnosti bile usmerene. Umetnost, a naročito popularna kultura, okretali su poglede na Ameriku najširih slojeva stanovništva s tih prostora, a Fulbrajtove stipendije bile su namenjene onima koji su te

---

[17] Radina Vučetić, „Američke stipendije u Jugoslaviji 1950-ih i 60-ih godina XX veka", *Tokovi istorije* 2/2019, str. 135–136.

[18] Oliver Schmidt, "Small Atlantic World. U.S. Philantrophy and the Expanding International Exchange of Scholars afer 1945", in: Jessica C. E. Gienow-Hecht and Fank Schumacher (eds.), *Culture and International History*, New York and Oxford: Berghahn Books, 2003, 115–116.

[19] Neke od ovih fondacija su osnavane početkom 20. veka, na primer, Karnegijeva 1910. godine, Rokfelerova 1913, dok je Fordova osnovana 1936, a Fulbrajtova 1946. godine.

[20] "List of Exchange Programs", Bureau of Educational and Cultural Affairs, https://alumni.state.gov/list-exchange-programs (2.05.2020)

najšire slojeve mogli dalje da usmeravaju, pa i da predvode. Fulbrajtov zakon (Fulbright's Act) izglasan je 1946, i njime su bile predviđene stipendije za pripadnike različitih nacija, koji bi studirali i usavršavali se u Americi, kao i za američke studente, profesore i istraživače koji bi boravili u inostranstvu. Ovaj zakon stupio je na snagu 1948. godine, i u prvih deset godina uključivao je 28 zemalja, a tokom šezdesetih, od istočnoevropskih zemalja u saradnju sa fondacijom bile su uključene Jugoslavija, Poljska i Rumunija.[21] Najveći broj Fulbrajtovih stipendija u Evropi imala je Zapadna Nemačka, a Jugoslavija je bila odmah iza nje, što svedoči o važnosti Jugoslavije u američkoj spoljnoj politici. O jugoslovenskom značaju svedoči i podatak da je sam senator Vilijem Fulbrajt prisustvovao potpisivanju sporazuma u Beogradu 9. novembra 1964. U celokupnoj kulturno-prosvetnoj saradnji SAD sa istočnoevropskim zemljama najobimniji program upravo je bio sa Jugoslavijom, a Amerikanci su navodili Jugoslaviju kao pozitivan primer, ističući da ona, za razliku od ostalih komunističkih zemalja, ima „liberalnu politiku razmene" i „da se ne plaši kontakta sa buržoaskim idejama i načinom života."[22] Od svog nastanka do kraja 20. veka, Fulbrajtov program je obuhvatio stotine hiljada studenata, profesora i naučnika iz celog sveta, koji su sticali američka iskustva, i prenosili ih sredinama iz kojih su dolazili. Na taj način stvarala se „planirana elita" okrenuta Americi i američkim vrednostima, ali i idealima demokratije, koja je američka znanja i američke vrednosti donosila u Srbiju/Jugoslaviju.

Pored stipendija, kojima se uticalo na intelektualnu elitu širom sveta, veliku ulogu u procesu amerikanizacije, ali i u javnoj diplomatiji, odigrao je radio, jer su se putem vladinih radio stanica, od kojih su vodeće američke radio stanice bile Glas Amerike (Voice of America) i Radio Slobodna Evropa/Radio Sloboda (Radio Free Europe/Radio Liberty) širile vesti, ali i željenu sliku Amerike, po celom svetu. Cilj Glasa Amerike, kao svojevrsnog glasila Stejt departmenta, bio je „da promoviše bolje razumevanje Amerike u drugim zemljama, i međusobno razumevanje naroda Amerike sa narodima drugih zemalja".[23] Tokom celog socijalističkog perioda, širom Jugoslavije odjekivao je glas Grge Zlatopera uz pozdrav slušaocima „Ovde Vašington, glas Amerike", a iz mnogih kuća odjekivali su zvuci džeza i rokenrola. Jedna od najpoznatijih emisija Glasa Amerike bila je "Music USA" koju je vodio legendarni Vilis Kanover, a koja je uradila možda i najviše na promociji džeza u hladnoratovskom svetu, pa i u Jugoslaviji. Na ovoj emisiji su se formirali, a onda i sami bili puštani na njoj i vodeći jugoslovenski džez-muzičari, poput Duška Gojkovića, što pokazuje da se u američkoj javnoj

[21] Radina Vučetić, „Američke stipendije u Jugoslaviji 1950-ih i 60-ih godina XX veka", str. 146–147.

[22] Isto, str. 138.

[23] Philip M. Taylor, *Global Communications, International Affairs and the Media since 1945*, Routledge, London-New York, 2003, p. 34.

diplomatiji nije sve odvijalo samo u jednom pravcu – izvozom američke popularne kulture, već i da je dolazilo do razmene i uspostavljanja ozbiljnih kontakata.

Džez je vrlo brzo počeo da igra važnu ulogu u Hladnom ratu, kada džez-muzičari postaju svojevrsni američki džez-ambasadori.[24] Stejt department je najviše doprineo popularizaciji džeza za vreme Hladnog rata i njegovom „usmeravanju" u komunističke zemlje, ali i u Afriku, na Bliski istok, u Južnu Ameriku i Aziju, promovišući ideju slobode i američkog modernizma. Pored toga, Stejt department je na ovaj način promovisao i afroameričke muzičare, šaljući tako u svet sliku ravnopravnosti rasa u Americi, što je 1950-ih i 1960-ih godina, kada je džez diplomatija bila na vrhuncu, bilo daleko od realnosti. Kao deo američke meke moći, na svetske turneje sredinom 1950-ih kao džez-ambasadori kreću Luj Armstrong, Dizi Gilespi, Beni Gudman i Dejv Brubek, pa tako, zahvaljujući jugoslovenskom okretanju Zapadu, ali i američkoj javnoj diplomatiji, najveće zvezde američkog džeza sviraju u Beogradu – Dizi Gilespi (1956), orkestar Glen Miler (1957), Luj Armstrong (1959, 1965), Ela Ficdžerald (1961), Kol Poter (1964), Vudi Herman (1966), a od 1971. se organizuje Beogradski džez festival na kome učestvuju Majls Dejvis, Čarli Parker, Luj Armstrong, Dizi Gilespi, Rej Čarls... I pogled na svakodnevicu mladih već 1950-ih i 1960-ih, ukazivao je na domete amerikanizacije i prihvatanje američke popularne kulture – slušali su se džez i rokenrol, nosio se džins, pila se koka-kola, žvakale su se žvake, gledali američki filmovi. Mladi u socijalističkoj Jugoslaviji slušali su muziku kao i mladi sa Zapada, zahvaljujući Radio Luksemburgu, Glasu Amerike, domaćim rokenrol emisijama, muzičkim časopisima poput *Džuboksa*, ili emisijama poput *Koncert za mladi ludi svet*. Muzičari i grupe poput Elvisa Prislija, Boba Dilana, Dorsa, Džimija Hedriksa, Dženis Džoplin 1960-ih, ili Metalike, Kisa, Aerosmita, Brusa Springstina 1970-ih i 1980-ih, bili su deo jugoslovenske svakodnevice. Kada sa usponom MTV-ja planetarnu slavu doživljavaju Madona, Majkl Džekson, Red Hot Čili Pepers, Nirvana, Lejdi Gaga, i oni takođe postaju idoli u Srbiji i Jugoslaviji. Mladi u Jugoslaviji su pad Berlinskog zida dočekali s mogućnošću da na MTV-ju slušaju Madonu, ili da putem CNN-a gledaju istorijske trenutke u Berlinu, što je bilo nezamislivo u ostatku Istočnog bloka.

Do velikih i krupnih promena je, zahvaljujući mekoj moći i delatnosti Informativne službe SAD i CIA,[25] dolazilo i u visokoj kulturi, o čemu najupečatljivije, kada je Beograd u pitanju, svedoči Muzej savremene umetnosti i čitav niz američkih izložbi koje su Beograđani mogli da vide u njemu. I tu su stipendije igrale važnu ulogu. Fordov stipendista Miodrag B. Protić organizovao je Muzej

[24] Opštirnije u: Penny M. Von Eschen, *Satchmo Blows Up The World. Jazz Ambassadors Play the Cold War*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2006. i Lisa E. Davenport*, Jazz Diplomacy. Promoting America in the Cold War Era, University Press of Mississippi*, Jackson, 2013.

[25] O angažovanosti CIA u programima kulturne razmene, opširnije u: Frensis Stonor Saunders, *Hladni rat u kulturi – CIA u svetu umetnosti i književnosti*, Dosije, Beograd, 2013.

savremene umetnosti po modelu Muzeja moderne umetnosti u Njujorku, a u Beogradu su organizovane izložbe američkog apstraktnog ekspresionizma i pop-arta, te je Jugoslavija bila jedina zemlja sa komunističkom ideologijom u kojoj je tako nešto bilo moguće. Sve ovo bilo je deo promišljene američke javne diplomatije, kada Jugoslavija postaje nezaobilazni deo hladnoratovskog projekta Muzeja moderne umetnosti iz Njujorka i njegovog „Međunarodnog programa izložbi”, koji je ustanovljen 1952, s ciljem promovisanja američke savremene umetnosti u inostranstvu. Prva takva izložba održana je u Beogradu već 1956 (Izložba američke umetnosti), kao deo velikog američkog projekta „Moderna umetnost u SAD” (Modern Art in the USA), koji je podrazumevao pokretnu izložbu 12 apstraktnih ekspresionista u osam evropskih gradova, od kojih je Beograd bio jedini grad sa komunističkom ideologijom, a zatim su se tokom celog postojanja socijalističke Jugoslavije nizale važne izložbe američke savremene umetnosti, uz podršku Stejt departmenta.[26]

Ukrštanje otvorenosti Jugoslavije prema američkoj kulturi sa interesima američke javne diplomatije bio je vidljiv i u pozorištu, koje je već od pedesetih bilo otvoreno za američki modernu dramu i pisce poput Tenesija Vilijemsa, Artura Milera, Judžina O’Nila, za mjuzikle poput *Kose* i *Isus Hrist Super Star*, ali i za avangardu koja od 1967. dolazi na BTEF, poput trupa La MaMa ili Living Theatre, za koje tada nije bilo mnogo razumevanja ni u Zapadnoj Evropi. Na talasu prihvatanja avangardnog od strane Jugoslavije, a uz pomoć Stejt departmenta, avangarda stiže u Jugoslaviju i kroz muziku Džona Kejdža i moderni balet Alvina Nikolaja.[27]

Bez obzira da li su u pitanju bili odlasci u Američku čitaonicu, slušanje Glasa Amerike ili džeza i rokenrola, gledanje *Mačke na usijanom limenom krovu* ili *Kose*, posete izložbama američkog apstraktnog ekspresionizma i pop-arta, ili, pak, kupovina u samoposlugama, koje su modelovane po američkom modelu, sve su to bili načini na koje je Amerika, posredstvom meke moći, slala poruku o slobodi i pravu na izbor. Na taj način, američka javna diplomatija je kroz meku moć doprinosila poboljšanju jugoslovensko-američkih odnosa, ali i suštinskom prihvatanju američke kulture i američkih vrdnosti, zahvaljujući čemu se menjalo celokupno društvo.

Sveukupni dometi američke meke moći za vreme Hladnog rata i pogled na domete američke meke moći u socijalističkoj Jugoslaviji, ukazuju da je ovo oružje američke javne diplomatije često bilo efikasnije od najmodernijeg naoružanja koje nije uvek donosilo pobede Americi, što je možda najbolje pokazao Vijetnamski rat. Poruka slobode i saradnje, ma kako i kojim putem da je stizala, bila je ta koja je opredelila rezultat borbe za „srca i duše” u Hladnom ratu, ali koja je i trajno amerikanizovala srpsko i jugoslovensko društvo.

---

[26] Radina Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, str. 240–247.

[27] Isto, str. 260–291.

Kraj Hladnog rata u potpunosti je promenio odnos Amerike prema javnoj diplomatiji i upotrebi meke moći, a raspad Jugoslavije uticao je na pravljenje radikalnog reza u inače dobrim srpsko-američkim odnosima. Amerika kao da je poverovala u Fukujaminu tezu o kraju istorije, i da će, kao pobednik u Hladnom ratu, posle pada komunizma predvoditi novi, unipolarni svet, te da samim tim nema mnogo razloga da javnoj diplomatiji posvećuje onoliko pažnje koliko je to činila za vreme Hladnog rata. Preovlađujuća je bila ideja da je Amerika toliko moćna, da ona treba da bude univerzalni arbitar u tome šta je dobro, a šta loše, dok ostali treba samo da je slede. Takvu samopercepciju pratilo je sve jače oslanjanje na tvrdu, a sve manje na meku moć. Od 1990-ih se, tako, Amerika sve više uzdala u vojnu moć, zanemarivši druge oblike meke moći, zahvaljujući kojima je pobedila u Hladnom ratu, ali i zadobijala „poklonike" Amerike širom sveta. Sve ovo se odražavalo i na Informativnu službu SAD – broj zaposlenih se stalno smanjivao, baš kao i budžet za javnu diplomatiju, tako da je od pada Berlinskog zida do 1999. budžet Informativne službe SAD dodatno smanjen za 10%. Završni udarac Informativna služba SAD dobila je 1999, kada je rasformirana i vraćena pod okrilje Stejt departmenta.[28] Informativna služba SAD, koja je na svom vrhuncu 1960-ih imala više od 12.000 zaposlenih, imala ih je manje od 7.000, pre nego što je potpala pod nadležnost Stejt departmenta 1999.[29] Ova ključna hladnoratovska institucija za širenje američkih ideja, koja je značajno doprinela američkoj pobedi u Hladnom ratu, započela je tada svoj pad koji se neminovno odrazio i na percepciju Amerike u današnjem svetu. Od 1999. zatvoren je veliki broj američkih informativnih centara, a trenutna situacija je takva da je Administracija predsednika SAD Donalda Trampa nacrtom budžeta za 2020. godinu predvidela smanjenje sredstava za inostrane radio programe za 22 procenta, uključujući i ukidanje tri servisa Radija Slobodna Evropa (RFE/RL).[30] I Džozef Naj je u svojim analizama istakao dodatni pad američke meke moći od početka Trampove administracije.[31]

Pad značaja meke moći u američkoj politici poklopio se sa padom ugleda Amerike u svetu koji je prvenstveno izazvan američkim intervencijama u Avganistanu i Iraku. U javnosti je slabila slika Amerike kao predvodnika demokratskog i slobodnog sveta, a sve više je jačala slika Amerike kao države koja silom nameće ostalim zemljama sopstvene vrednosti i pogled na svet. Sve ono što je decenija-

---

[28] Od tada deluje kao Bureau of Educational and Cultural Affairs.

[29] Joseph S. Nye, Jr., "Public Diplomacy and Soft Power", p. 98.

[30] „Trampov predlog budžeta predviđa smanjenje finansija za Radio Slobodna Evropa", Slobodna Evropa, 13.3.2019. https://www.slobodnaevropa.org/a/29828725.html (pristupljeno 13.3.2020)

[31] Joseph S. Nye, Jr., "American Soft Power after Trump", in: *The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power 2019*, Portland, USC Center on Public Diplomacy, pp. 49–52. https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf (5.3.2020)

ma radila javna diplomatija kroz akademsku razmenu, džez koncerte, holivudske filmove, avangardne predstave, savremenu umetnost, i mnoge druge kulturne programe, šaljući kroz njih ideju slobode, polako je bledelo pred slikom Amerike koja umesto džez-ambasadora šalje ultimatume, često praćene vojnim intervencijama. Statistike o slici Amerike u svetu danas govore tome u prilog, ali su i dobar pokazatelj da je Americi potebna nova diplomatija. Primera radi, od 2003, pa sve do danas, međunarodni ugled Amerike je u opadanju, a pozitivan ugled Amerike u inostranstvu je niži nego ikad.[32] Posledice pada američkog ugleda posle invazije na Irak analizirao je i BBC, te je anketa rađena 2007. u 25 zemalja pokazala da više od polovine ispitanika smatra da Amerika igra negativnu ulogu u svetu.[33] Upravo zbog ovakve slike Amerike i pojačanog antiamerikanizma, sve veći broj ličnosti iz sveta američke politike, ali i sve veći broj naučnika koji se bave američkom javnom diplomatijom i mekom moći, kritikuju smanjenje budžeta i generalnu marginalizaciju aktivnosti u ovoj sferi, ali za sada kao da ne postoji dovoljno razumevanje značaja javne diplomatije i njenih uspeha u prošlosti, ni u samoj Beloj kući, ali ni u Kongresu.[34]

I za Srbiju i srpsko-američke odnose je, kao i za američku javnu diplomatiju, 1999. bila prelomna. Godina u kojoj je rasformirana Informativna služba SAD, koja je od 1953. učinila mnogo na promovisanju američkih vrednosti i demokratije u celom svetu, ali i u Jugoslaviji, bila je i godina u kojoj je Srbija bombardovana od strane NATO i godina u kojoj su srpsko-američki odnosi pali na najnižu tačku od njihovog uspostavljanja. Zgrada Američke čitaonice, koja se nalazila u glavnoj prestoničkoj ulici, tada je demolirana. Nekadašnji simbol traganja za slobodom, bez ozbira da li su do nje vodile stranice *Njujorka Tajmsa* i *Vašington posta*, romani američkih pisaca, ploče ili najnoviji stripovi, postao je simbol Amerike kao neprijatelja. Kako je to zabeležio novinar *Vremena*, „danas je teško razumeti uzbuđenje sa kojim su se u Beogradu posle Drugog svetskog rata slušale džez ploče u Američkoj čitaonici, inače krcatoj uzoraka života jednog drugog, lepšeg i slobodnijeg sveta, iako nešto od toga može da se nasluti u filmskim reminiscencijama na pedesete godine poput one u filmu Jovana Aćina *Bal na vodi,*" zato što je slika demolirane Američke čitaonice za vreme bombardovanja postala jedna od najupečatljivijih slika odnosa stanja Srbije i Amerike.[35]

---

[32] "America's international image continues to suffer", Pew Research Center, October 1, 2018. https://www.pewresearch.org/global/2018/10/01/americas-international-image-continues-to-suffer/ (pristupljeno 6.3.2020)

[33] Joseph S. Nye, Jr., "Public Diplomacy and Soft Power", p. 96.

[34] Kathy R. Fitzpatrick, *U.S. Public Diplomacy in a post-9/11 World: From Messaging to Mutuality*, September 2011. https://www.uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/useruploads/u35361/2011%20Paper%206.pdf (5.3.2020)

[35] Nebojša Grujičić, „Strani kulturni centri: prozori u svet", *Vreme*, 24.1.2002. https://www.vreme.com/cms/view.php?id=306231&print=yes (13.3.2020)

Posle bombardovanja, kada je demokratska opozicija radila na rušenju Miloševićevog režima, američka meka moć ponovo se pokazala kao izuzetno važna za poboljšanje srpsko-američkih odnosa, ali i za promovisanje ideja slobode i demokratije. Važnu ulogu je ponovo odigrao radio. Po rezultaima istraživanja koje je naveo Džozef Naj, neposredno pre 5. oktobra, 45% odraslih u Srbiji je slušalo Radio slobodna Evropa i Glas Amerike, dok je samo 31% građana slušalo „državni" radio (Radio Beograd), što je pokazivalo ne samo „kome se veruje", nego i koliko je radio doprinosio popravljanju tada jako narušenih srpsko-američkih veza.[36] Ono što je, međutim, ostalo kao najilustrativniji primer prisustva američke meke moći u Srbiji jeste sudbina Američke čitaonice u Beogradu. I kada je posle demokratskih promena 2000-ih došlo do poboljšanja srpsko-američkih odnosa, Američka čitaonica se više nikad nije vratila u veliku zgradu u glavnoj pešačkoj zoni, već je svoje aktivnosti svela na male prostorije Američkog kutka kao „podstanar" u Domu omladine, što je i na simboličkom nivou označilo promenu odnosa Amerike ne samo prema Srbiji, nego i uopšte prema ulozi i značaju javne diplomatije u američkoj spoljnoj politici.

Za to vreme, dok je Amerika još bila na lovorikama pobede u Hladnom ratu, smatrajući da joj meka moć više nije potrebna u nekadašnjoj meri, drugi su počeli da jačaju svoju meku moć, naučivši hladnoratovske lekcije. Dok je Amerika smanjivala broj programa i budžet za javnu diplomatiju, drugi, poput Kine, Rusije i Turske, krenuli su u ofanzivu, koristeći meku moć baš kao Amerika kada je bila na svom vrhuncu. Kina je najviše od svih pojačala upotrebu meke moći kroz kulturu, diplomatiju i predstavljanje svog sistema ostatku sveta.[37] Iako Kini još nedostaju kulturne industrije poput Holivuda, a njeni univerziteti nisu među najviše rangiranim, ona sve više počinje da koristi svoju tradicionalnu kulturu za promovisanje kineskih vrednosti.[38] Kineski zvaničnici i profesori su još 1990-ih počeli da naglašavaju značaj kineske kulture za međunarodne odnose, ali je meka moć prvi put zvanično pomenuta kao deo nacionalne politike na XVII Nacionalnom kongesu Komunističke Partije Kine 2007, kada je predsednik Hu Đintao (Hu Jintao) izjavio da Kina treba da pojača svoju meku moć, a to je ponovio i Ši Đinping (Xi Jinping) 2014. godine. Od tog doba Peking sve više razvija međunarodnu medijsku mrežu i osniva kulturne centre širom sveta. Smatra se da je do sada Kina uložila milijarde dolara za poboljšanje sopstvenog imidža u svetu.[39] Ki-

[36] Joseph S. Nye, Jr. „Public Diplomacy and Soft Power", p. 100.

[37] Christopher Layne, "The unbearable lightness of sowt power", u: I. Parmar and M. Cox (eds.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretica, Historical and Contemporary Perspectives*, Routledge, London and New York, 2010, p. 66.

[38] Joseph S. Nye, Jr., *Is the American Century Over?*, Camridge and Malden MA, Polity Press, 2015, p. 47.

[39] Joseph S. Nye, Jr., *Is the American Century Over?*, p. 59; Ingrid d'Hooghe, *The Limits of China's Soft Power in Europe: Beijing's Public Diplomacy Puzzle*, Netherlands Institute of International Relations, January 2010, https://www.clingendael.org/sites/default/files/

neska meka moć naročito je ojačala posle uspešne organizacije Olimpijskih igara 2008, i zahvaljujući otvaranju Konfučijevih instituta širom sveta. Primera radi, kineska vlada je osnovala prvi Konfučije institut u Seulu 2004, a danas ih je više od 500 širom sveta.[40] U njima, besplatno, ljudi mogu da uče mandarinski kineski, kinesku kaligrafiju, kuvanje i o kineskoj kulturi, a sve više jača i akademska razmena, te je 2017. Kina bila treća najpopularnija destinacija za univerzitetsku razmenu među svetskom studentskom populacijom.[41] Ne čudi otud što je 2008, posle velike svetske ekonomske krize koja je naročito pogodila Ameriku, ali i posle fantastičnog uspeha Kineza sa Olimpijskim igrama, u kineskom dnevniku *Ženmin Žibao* navedeno da „postoji veliki potencijal za razvoj kineske meke moći". Ako se sumira poslednja decenija, Kinezi su povećavali broj Konfučije instituta i stipendija za strane studente, a Amerikanci su smanjivali broj Američkih čitaonica i budžet za akademsku razmenu; Kinezi su povećavali sate kineskog radio programa na engleskom jeziku, a Glas Aamerike je smanjivao broj sati sopstvenog programa.[42] Na taj način je u 21.veku Kina postala ta koja je koristeći i meku moć, konstantno radila, i još radi, na sticanju globalne premoći.

Kineska meka moć sve više se oseća i u Srbiji.[43] Trenutno u Srbiji deluju dva Konfučijeva instituta – na Filološkom fakultetu u Beogradu i na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Velika je kineska aktivnost i u saradnji s univerzitetima, pa su tako na Univerzitetu u Beogradu aktivna dva centra – jedan na Fakultetu političkih nauka (u okviru Centra za studije Azije i Dalekog istoka), drugi na Filozofskom fakultetu (Centar za kineske studije), a sve je veći broj i stipendija koje daje kineska vlada. Na koje sve načine velike sile koriste meku moć, sve više je vidljivo i na beogradskom Sajmu knjiga, na kome je primetna dominacija Rusije i Kine, od broja prevedenih i objavljenih dela (naročito se primećuje ulaganje Kine u prevode i izdanja različitih monografija o istoriji Kini, politici Kine i kine-

pdfs/20100100_cdsp_paper_dhooghe_china.pdf, Eleanor Albert, "China's Big Bet on Soft Power", *Council of Foreign Relation*, 9.2.2018. https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power; (pristupljeno 5.3.2020)

[40] Podaci govore da broj polaznika kurseva u Konfučije institutima – njih milion i po, nadmašuje zbir polaznika Francuskih kulturnih centara (Alliance Francaise – 500.000 polaznika), Britanskog saveta (British Council – 370.000 polaznika) i Instituta Servantes (Instituto Cervantes – 115.000 polaznika). Izvor: Diego Torres, "China's Soft Power Offensive", *Politico*, 26.12.2017. https://www.politico.eu/article/china-soft-power-offensive-confucius-institute-education/ (5.3.2020)

[41] Eleanor Albert, "China's Big Bet on Soft Power", *Council of Foreign Relation*, 9.2.2018. https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power (pristupljeno 5.3.2020)

[42] Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, str. 9, 113, 116.

[43] Ovaj tekst je pisan za vreme COVID-19 pandemije, ali s obzirom da se radi o zborniku sa konferencije koja je održana 2019. godine, u njega neće ući analiza upotrebe kineske meke moći u Srbiji, ali i celom svetu, vezane za pandemiju.

skoj civilizaciji), do pozicija štandova izdavača koji ih izdaju.[44] Visoka ulaganja u kinesku meku moć, međutim, još ne čine Kinu poželjnom na onaj način na koji je to Amerika uspevala svojom mekom moći, ali treba imati u vidu da se radi ne samo o drugačijim sistemima, nego i o drugačijoj filozofiji, i da Kina računa da mora da pređe mnogo duži put zarad ostvarivanja projektovanih ciljeva.

Kakve su onda šanse za američku meku moć u Srbiji? Kao i kod razmatranja pitanja američke (pre)moći u 21. veku, i za Srbiju je neminovno pitanje da li je smanjenje korišćenja meke moći Amerike u svetu i Srbiji definitivan, i da li ima nade za oporavak. Povratak na uspešne modele primene meke moći, svakako je poželjna opcija, a razvijanje dugotrajnih odnosa među državama i narodima kroz stipendije, naučne razmene, konferencije i seminare, uvek je činilo i Ameriku i američke vrdnosti vildjivi(ji)m, i uticalo je na učvršćivanje, ali i na unapređenje bilateralnih odnosa sa Amerikom. Ne treba zaboraviti da je u svetu više od 700.000 ljudi učestvovalo u programima razmene američke vlade, a da je među njima i oko 200 svetskih lidera, među kojima su bili i Anvar el Sadat, Helmut Šmit i Margaret Tačer.[45] Džozef Naj je, svestan značaja ovakvog vida diplomatije, istakao da Amerika izdavaja 500 puta više novca za vojsku, nego što daje za medije i akademsku razmenu. Kako je naveo, „Propovedati strancima nije najbolji način za njihovo preobraćenje. Promovisanje demokratije, ljudskih prava i razvoj civilnog društva ne sprovode se najbolje sa uperenom cevi", te je, nasuprot tome, predložio jačanje javne diplomatije putem "face to face" kontakata kroz programe razmene, uz fokus na mlade ljude.[46] Već i delimičan uvid u delatnost srpskih stipendista koji su bili u Americi pokazuje da je „face to face" diiplomatija pokazala zavidne rezultate. Mnogi stipendisti, na koje je američko iskustvo ostavilo neizbrisiv pečat, bili su ujedno i ličnosti koje su ostavile trag u političkom, kulturnom umetničkom, društvenom i naučnom životu Jugoslavije i Srbije, menjajući ga i demokratizujući ga. I najnovija akademska istorija dva fakulteta sa razvijenim američkim studijama – Fakulteta političkih nauka i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu govori u prilog tezi o značaju "face to face" kontakata. Centar za studije SAD Fakulteta političkih nauka, osnovan je 2004. godine, godinu dana posle boravka njegovog osnivača i direktora profesora Dragana R. Simića na stipendiji na Univerzitetu Južne Karoline (University of South Carolina), dok je Centar za američke studije Filozofskog fakulteta osnovan 2018, neposredno posle boravka sadašnje upravnice Centra, autorke ovog teksta, na stipendiji na Njujork Univerzitetu (New York University). Pojednostavljeno gle-

[44] Radina Vučetić, „Odakle učimo o američkoj istoriji", u: Vesna Aleksić, Radina Vučetić (ur.), *Sjedinjene Američke Države u društvenim i humanističkim naukama u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka; Filozofski fakultet, Beograd, 2019, str.102.

[45] Joseph S. Nye, Jr. "Public Diplomacy and Soft Power", p. 102.

[46] Joseph S. Nye, Jr. "The future of soft power in US foreign policy", u: I. Parmar and M. Cox (eds.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretica, Historical adn Contemporary Perspectives*, London and New York: Routledge, 2010, 7, 10.

dano, dve stipendije su „napravile" dva centra koja su postala jezgro proučavanja Amerike, američke politike, istorije, privrede, ekonomije, kulture i društva, i nezaobilazna polazna tačka za sve studente koji u Srbiji žele da se bave Amerikom i američkim studijama. Ovaj mali, ali važan pokazatelj ujedno je i putokaz Americi kuda i kako dalje sa javnom diplomatijom i mekom moći. Sigurno je da bi dalje ulaganje u akademsku razmenu značilo dalje poboljšanje srpsko-američkih odnosa, a promena ovakve politike na globalnom nivou pomogla bi promeni opšte percepcije Amerike, ali i pravljenju nove/stare hijerarhije velikih sila u 21. veku.

Literatura

Arndt, Richard T., *The First Resort of Kings. American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*, Potomac Books, Inc., Washington, 2006.

Christianson, Frank (ed.), *The Popular Frontier. Buffalo Bill's Wild West and transnational Mass Culture*, University of Oklahoma Press, Norman, 2017.

Čupić, Simona, *Građanski modernizam i popularna kultura. Epizode modnog, pomodnog i modernog (1918–1941)*, Galerija Matice Srpske, Novi Sad, 2011.

D'Hooghe, Ingrid, *The Limits of China's Soft Power in Europe: Beijing's Public Diplomacy Puzzle*, Netherlands Institute of International Relations, January 2010, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20100100_cdsp_paper_dhooghe_china.pdf, (pristupljeno 5.3.2020)

Davenport, Lisa E., *Jazz Diplomacy. Promoting America in the Cold War Era, University Press of Mississippi*, Jackson, 2013.

Eldridge Griffin, Charles, *Four Years in Europe with Buffalo Bill*, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2010.

Ellwood, David, *The Shock of America. Europe and the Challenge of the Century*, Oxford University Press, Oxford, 2016.

Fitzpatrick, Kathy R., *U.S. Public Diplomacy in a post-9/11 World: From Messaging to Mutuality*, September 2011.

Layne, Christopher, "The unbearable lightness of sowt power", in: I. Parmar and M. Cox (eds.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretica, Historical and Contemporary Perspectives*, Routledge, London and New York, 2010, pp. 51–82.

Naj, Džozef S., *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012.

Nederveen Pieterse, Jan, "Hyperpower Exceptionalism: Globalization the American Way", in: Ulrich Beck, Nathan Sznaider and Rainer Winter (eds.), *Global America? The Cultural Consequences of Globalization*, Liverpool University Press, Liverpool, 2003, pp. 67–94.

Nye, Joseph S. Jr., *Soft Power. The Means To Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2005.

Nye, Joseph S. Jr., "American Soft Power after Trump", in: *The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power 2019*, Portland, USC Center on Public Diplomacy, pp. 49-52. https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf (5.3.2020)

Nye, Joseph S. Jr., "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World (Mar., 2008), pp. 94–109.

Nye, Joseph S. Jr., "The Future of Soft Power in US Foreign Policy", in: Inderjeet Parmar and Michael Cox (eds.), *Soft Power and US Foreign Policy. Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, Routledge, London and New York, 2010, pp. 4–11.

Nye, Joseph S. Jr., *Is the American Century Over?*, Camridge and Malden MA, Polity Press, 2015.

Rydell W. Robert and Rob Kroes, *Buffalo Bill in Bologna: The Americanization of the World, 1869–1922*, University of Chicago Press, Chicago, 2005.

Schmidt, Oliver, "Small Atlantic World. U.S. Philantrophy and the Expanding International Exchange of Scholars afer 1945", in: Jessica C. E. Gienow-Hecht and Fank Schumacher (eds.), *Culture and International History*, New York and Oxford: Berghahn Books, 2003, pp. 115–134.

Stonor Saunders, Frensis, *Hladni rat u kulturi – CIA u svetu umetnosti i književnosti*, Dosije, Beograd, 2013.

Taylor, Philip M., *Global Communications, International Affairs and the Media since 1945*, Routledge, London-New York, 2003.

Von Eschen, Penny M., *Satchmo Blows Up The World. Jazz Ambassadors Play the Cold War*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2006.

Von Gaertringen, Hans Georg Hiller, *Pop, Politics, and Propaganda. Amerika Haus Berlin through the Ages*, C/O Barlin Foundation, Berlin, 2015.

Vučetić, Radina, *Koka-kola socijalizam*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.

Vučetić, Radina, „Odakle učimo o američkoj istoriji", u: Aleksić, Vesna, Vučetić, Radina, *Sjednjene Američke Države u društvenim i humanističkim naukama u Srbiji*, Beograd: Institut ekonomskih nauka; Filozofski fakultet, Beograd, 2019, str. 101–113.

Vučetić, Radina, „Američka 'javna diplomatija' u Jugoslaviji 50-ih i 60-ih godina XX veka", *Tokovi istorije*, 1/2014, str. 75–103.

Vučetić, Radina, „Američke stipendije u Jugoslaviji 1950-ih i 1960-ih godina" ("US Scholarships in Yugoslavia in the 1950s and 1960s"), *Tokovi istorije*, 2/2019, str. 135–165.

Internet linkovi

„Trampov predlog budžeta predviđa smanjenje finansija za Radio Slobodna Evropa", 13.3.2019. https://www.slobodnaevropa.org/a/29828725.html (pristupljeno 13.3.2020)

"America's international image continues to suffer", Pew Research Center, October 1, 2018. https://www.pewresearch.org/global/2018/10/01/americas-international-image-continues-to-suffer/ (pristupljeno 6.3.2020)

Albert, Eleanor, "China's Big Bet on Soft Power", *Council of Foreign Relation*, 9.2.2018. https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power; (pristupljeno 5.3.2020)

Nebojša Grujičić, „Strani kulturni centri: prozori u svet", *Vreme*, 24.1.2002. https://www.vreme.com/cms/view.php?id=306231&print=yes (13.3.2020)

Torres, Diego, "China's Soft Power Offensive", Politico, 26.12.2017. https://www.politico.eu/article/china-soft-power-offensive-confucius-institute-education/ (5.3.2020.)

UDK 327:323(73:497.11)

Slobodan Marković[*]
University of Belgrade
Faculty of Political Science

YUGOSLAVIA AND THE UNITED STATES IN THE 1980S. HOW DID AN IMPORTANT PARTNERSHIP BECOME A MATTER OF SECONDARY IMPORTANCE?

Abstract: The paper deals with US-Yugoslav relations in the 1980s. This period is viewed in the paper as the period of the gradual American disenchantment with Yugoslavia and of Yugoslavia's self-marginalisation. The author identifies the reason for the disenchantment in 1. the Yugoslav economic crisis during the 1980s, 2. The decrease of Yugoslavia's geo-strategic importance after the events in Afghanistan and Poland, 3. The less than favourable intelligence reports on the future prospects of Yugoslavia, and 4. The shift of focus in American international PR during the 1980s to other communist countries of Eastern Europe.

Although the 1980s are usually described as one of the good periods in US-Yugoslav relations[1], it was precisely in this period that Yugoslavia gradually lost the significance it once had for the USA. There were several reasons that caused this change:

1. Yugoslav economic crisis
2. Decrease of geo-strategic importance of Yugoslavia
3. Unfavourable intelligence reports on Yugoslavia
4. Shift of focus of American international PR during the 1980s to other communist countries

To understand what happened in these mutual relations, one needs to include perspectives that can go beyond the conclusions of occasional round-tables, scholarly conferences and meetings of that period dedicated to

---

[*] e-mail: slobamarkovich@gmail.com; article accepted on January 25th 2021

[1] Ivo Visković, "1970s and 1980s as the Peak in Serbian-American Relations", in Ljubinka Trgovčević (ed.), *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia* (Belgrade: Faculty of Political Science, 2008), pp. 142–148.

US-Yugoslav relations. Most of them have, by inertia, discussed the mutual relations in the superfluous phrases of „mutual friendship and co-operation".

1. Economy. How did communist Yugoslavia become a beggar?

The first deterioration happened in the field of economy. The US economic assistance to Yugoslavia was, from the very beginning in 1951 till 1991, motivated by non-economic reasons and unsurprisingly failed to promote sustainable growth in communist Yugoslavia.

Among the many politically motivated decisions of the United States of America regarding the Yugoslav economy, one had far-reaching consequences. Prompted by Yugoslavia, the US decided to support and sponsor Yugoslavia's accession to GATT. It took several years for Yugoslavia to meet its minimum standards and it was admitted to GATT in August 1966. This, however, proved to be a Pyrrhic victory for Yugoslavia, and also for Romania which was admitted in November 1971 with US sponsorship, because it allowed both countries increased access to foreign loans since Yugoslavia and Romania, as members of GATT, made an impression of having much more viable economies than in reality they had ever had. In the period 1968–1976, the Yugoslav foreign debt quadrupled to 8 billion US dollars, and then more than doubled by 1982, reaching 20 billion. John R. Lampe quite aptly called this policy in the 1970s "reckless lending".[2]

The problem was what these loans were used for. They could have stimulated the Yugoslav economy, but in reality they were used to cover the current account deficit. Typical miscalculations happened with joint ventures. They could have flourished indeed after 1966, and Yugoslavia had full capacity to do what China would do several decades later. Moreover, in the same period Yugoslavia signed agreements with FR Germany and other countries on sending its workers to those countries. So, workers who applied to the local Yugoslav Bureaus for unemployed persons were officially directed to work in capitalist countries. Under such circumstances, it was more than natural to encourage joint ventures in which Yugoslav workers could stay in their own country where they would enjoy a higher level of labour protection.

For purely ideological reasons Yugoslav communists did exactly the opposite of what common sense would suggest and enacted a law on joint ventures in 1967 which made it impossible for foreign investors to have both majority ownership and freedom of management. As a result, huge foreign loans were structured in such a way that only 2% of Western funding was used for foreign investment. Particularly damaging for joint ventures was the new law of 1978

[2] John R. Lampe, *Yugoslavia as History. Twice there was a country* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), pp. 321–322.

that transformed all joint ventures into so-called OUR-s (or BOALs in English – "basic organizations of associated labour"). Majority ownership for foreign capital was allowed only in 1984 and unrestricted operations in these companies no earlier than 1988.[3]

Consequently, "the Great Reversal" of 1979–1985 began. The term was coined by Harold Lydall.[4] It will suffice to compare the contents of two key Anglo-American economic analyses of the "Yugoslav economic system". The book by Ichak Adizes published in 1971 praised industrial democracy in the Yugoslav style,[5] while Harold Lydall's book of 1984 was more balanced and was the first to seriously discuss the failures of the self-management system, particularly after 1979. Referring to the period 1950–1979, Lydall demonstrated that communist Yugoslavia did "remarkably well for thirty years". This, however, happened in a very favourable period for the global economy "when almost any system could flourish". The post-1979 crisis was the real test of the weaknesses of the self-management system. Lydall, who was originally quite sympathetic to the system of self-management,[6] concluded in 1984: "More and more Yugoslavs are now coming to recognize that the fundamental obstacles to the solution of the country's problems arise from the existing rigid political and ideological dogmas. But it is very difficult to change these in a communist one-party system".[7] Lydall also openly described what the system of a single allowed Marxist-Leninist party in Yugoslavia meant. It included "complete monopoly of political power, and absolute dominance in the media, education, the youth movement, the trade unions, the army, the police, and every other organization except the Church".[8] Lydall's title from 1989 is even more telling: *Yugoslavia in Crisis*.[9]

In the 1980s the United States became Yugoslavia's "lender of last resort".[10] The biggest US creditor of Yugoslavia was Manufacturers Hanover Trust of New York. In 1981 it faced serious problems to raise a loan of 500 million USD for the Yugoslav National Bank. After the problems of PM Planinc with the Paris Club of creditors, the former US ambassador Eagleburger created "The Friends of Yugoslavia" and was able to attract 2 billion US dollars + 1.4 through the IMF, the World Bank and the Bank for International Settlements. Later Yugoslavia got an additional 3 billion package of refinancing debt. From that moment, commu-

[3] Ibid, p. 320.

[4] Harold Lydall, *Yugoslav Socialism. Theory and Practice* (Oxford: Clarendon Press, 1984).

[5] Ichak Adizes, *Industrial Democracy Yugoslav Style: The Effects of Decentralization on Organizational Behavior.* New York: Free Press. 1971.

[6] Harold Lydall, *Yugoslav Socialism. Theory and Practice* (Oxford: Clarendon Press, 1986, 2nd ed.), 292.

[7] Ibid, p. 191.

[8] Ibid, p. 282.

[9] Harold Lydall, *Yugoslavia in Crisis* (Oxford: Clarendon Press, 1989).

[10] Lampe, *Yugoslavia. Twice there was a Country*, p. 275.

nist Yugoslavia became fully dependent on the American political willingness to mediate with other donors about Yugoslav debts.[11]

So, in December 1985, a CIA memorandum to George Shultz clearly identifies MYRA (multiyear rescheduling agreement) as the main expectation from the Yugoslav side. MYRA was supposed to happen in the spring of 1986. "Belgrade clearly views the US as the key to obtaining this agreement. It knows that some European governments are now leaning against a MYRA agreement and are skeptical that proposed reform measures will be fully implemented. According to the Yugoslavs, however, these governments would probably approve this concession if the US got behind it".[12]

In other words, Yugoslavia became just one of many Eastern European beggars that wanted more and more money from the USA. In America, there was a clear understanding that all these countries had a very hard time even dealing with their current debts, let alone with new ones.

2. Geostrategic. From being the only anti-Soviet communist country to being one of many

After the Soviet invasion of Afghanistan in December 1979, it seemed that the Yugoslav-American partnership was re-established following the Yugoslav pro-Soviet period of 1976–1978. American intelligence data from 1980 on Yugoslavia demonstrate that the main US concern was if the Yugoslav military with its civilian leadership would invite the Soviet troops following Tito's death or not. However, not a single NIE appeared between 1979 and 1983, which testifies to Yugoslavia's increasing irrelevance.

In 1984, the Olympics took place in Los Angeles. They were boycotted by the countries of the Soviet bloc. Only Yugoslavia, Romania and China took part in the games. At the opening ceremony, Romanian and Yugoslav teams got huge applauses and this was seen in Yugoslavia as another token of appreciation of the special Yugoslav position. Yet, that very fact showed that there were two and not one communist country from Europe that had chosen not to follow the Soviet boycott.

Actually, from the American perspective, there were even more than two. For the purposes of the visit of George Shultz to Yugoslavia, Romania and Hungary in December 1985, the CIA concluded that the three countries had much more in common "than they would have liked". The first paragraph of the report

[11] Ibid, pp. 321–322, 326–327.

[12] "Memorandum for EURA – Office of European Analysis, Directorate of Intelligence", December 6–7, 1985. Sanitized Copy Approved for Release 2010/08/06: CIA-RDP85T01058R000405670001-4. The released document is redacted and therefore does not provide full insight into the analysis.

summarises its findings: “Each struggled with a faltering economy aggravated by energy shortages and large debt obligation to foreign creditors. And all are uneasy on what Gorbachev era means for their future. At the same time there is a prevailing view in these ruling circles that they are uniquely placed to build bridges between the East and the West”.[13] The key thing was that in this report Yugoslavia was viewed merely as one of three communist countries in serious economic and political problems, and the report makes no special reference to any peculiar position of Yugoslavia, something that had definitely existed in the period from the 1950s to the early 1980s.

It was precisely when the Yugoslav dictator Josip Broz Tito died that Solidarity emerged in August 1980 and got huge concessions by May 1981, and these concessions remained in place until December 1981 and the introduction of Martial Law in Poland. As Norman Davies put it: “Within a year, Solidarity threatened to topple the existing order without even trying”.[14] This was unprecedented. What had been achieved in Poland in terms of liberty and democracy in several months surpassed anything that the Americans could have ever dreamt of in communist Yugoslavia, in spite of billions of dollars granted or invested into the Yugoslav economy, Yugoslav military and Yugoslav scientists and scholars.

In 1994, in an interview given to a Belgrade journalist, Henry Kissinger said that he was not surprised that nationalism had emerged as the key ideological force in post-communist countries and concluded: “if you want to oppose communism, it is best to be a nationalist.”[15]

The experience of Afghanistan and Poland clearly demonstrated to the USA that the three potent factors that could be used against the Soviet Union were: religion, nationalism and the creation of political opposition. The problem of Yugoslavia was that the use of the first two would automatically destabilize the country. In other words, a certain incompatibility between US overall objectives in Eastern Europe and its policy in Yugoslavia was increasingly felt during the 1980s. The long-awaited destruction of the Soviet Union meant the use of means that could not but destabilize communist Yugoslavia. That was something that Yugoslav communists were not fully aware of and something for which they had no answer. A possible answer was internal democratization – a process that the majority of the Yugoslav communist leadership seemed both unwilling and unable to implement.

To understand the contrast between the 1970s and the 1980s in US-Yugoslav relations, it is enough to mention that, in the period 1970–1980, three US

---

[13] https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T01058R000405670001-4.pdf

[14] Norman Davies, *Europe. A History*. London: Oxford University Press, 1997, p. 1108.

[15] Interview of Henry Kissinger given to Dragan Bisenić and published in the Belgrade daily *Borba* on November 20, 1994. Dragan Bisenić, *Od baklje do lomače* (Belgrade, 2002), p. 90.

presidents visited Yugoslavia (R. Nixon in 1970, G. Ford in 1975, and J. Carter in 1980), and that the President of Yugoslavia, Josip Broz Tito, visited the States twice (in 1971 and 1978). In contrast to the five visits of the highest rank in the period 1970–1980, not a single comparable visit took place in the period 1981-1990.

Yugoslav foreign policy experts concluded very early that the era of Ronald Reagan meant the period of marginalization of Yugoslavia. Ranko Petković noticed that Reagan watched the process of the disintegration of Yugoslavia from a distance and "was focused on much more pressing global affairs, having ignored the previous importance and role of Yugoslavia in international affairs and in American politics".[16] This fact is even more remarkable in view of Reagan's focus on the Soviet Union. Obviously, by the 1980s, Yugoslavia's example became much less relevant for the promotion of US overall foreign policy goals and for the American efforts to finally defeat its main global adversary. Examples and opportunities offered by the crises in Afghanistan and Poland became much more meaningful.

3. Intelligence reports and Yugoslavia as a potential troublemaker

In terms of National Intelligence Estimates (NIE), there were 34 of them on Yugoslavia in the period 1948–1990, and only three in the period 1979–1990.[17] It should be noted that as early as 1950 NIE 7 had the title "Importance of Yugoslavia to the West". The most optimistic was the report on Yugoslavia from May 1961, which assessed that this country had reached the level of "a politically stable nation which has embarked upon a process of sustainable economic growth".[18]

The report from 1979 predicts that Yugoslavia would enter "a period, probably prolonged, of great uncertainty and potential instability". The report anticipates the possibility of "an eruption in Kosovo" and concludes: "no amount or kind of Western support can... prevent Yugoslavia's constituent nationalities from embarking on a civil war, if they are determined to do so".[19] It is interesting to note that, at a congress of sociologists held in Uppsala one year earlier, Zbigniew Brzezinski had spoken of the possible disintegration of Yugoslavia.[20] These were

[16] Ranko Petković, *Jedan vek odnosa Jugoslavije & SAD* (Belgrade: VINC, 1992), 116.

[17] Gale Stokes, "American National Intelligence Estimates on Yugoslavia", in Ljubinka Trgovčević (ed.), *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia* (Belgrade: Faculty of Political Science, 2008), p. 173.

[18] Gale Stokes, *op. cit.*, p. 178.

[19] *Yugoslavia from "national communism" to national collapse: US intelligence community estimative products of Yugoslavia, 1948–1990*, Washington : National Intelligence Council, 2006. Gale Stokes, op. cit., pp. 181–182.

[20] Dragan Bisenić, *Od baklje do lomače*, p. 271.

the earliest American voices announcing what could happen, but they were isolated at that time.

Analyses in the 1980s would show oscillations in American assessments of whether Yugoslavia would be stable and whether it would survive or not. Nonetheless, it is important to note that since 1979 all American diplomats dealing with the Balkans had at their disposal the assessment of American top experts on Yugoslavia that this country could end up in a civil war. This means that American intelligence data suggested two important things: 1. that the country into which the USA had invested billions of dollars could actually disintegrate, and 2. that the USA could hardly do anything to stop such a denouement.

A report of January 31, 1983, SNIE 15–83 had the ominous title "Yugoslavia: An Approaching Crisis?" It is focused on the country's economic slowdown and ethnic tensions. It predicts a serious crisis and anticipates that Yugoslavia would be left to its own devices in its troubles.[21]

Lawrence Eagleburger, who in the early 1980s had played the key role in the efforts to provide economic help to Yugoslavia, became the Deputy Secretary of State in March 1989. In his confirmation hearing, he described the situation in Yugoslavia as "very dangerous" and concluded that, in terms of the issues of nationality, this was the worst situation since World War II.[22]

Finally, the last NIE report on communist Yugoslavia, entitled "Yugoslavia Transformed", was even more pessimistic. The report clearly stated: "The old Yugoslav federation is coming to an end because the reservoir of political will holding Yugoslavia together is gone. Within a year the federal system will no longer exist; within two years Yugoslavia will probably have dissolved as a state."[23]

This report for the first time sketches the geostrategic preferences of the future states: "...In Slovenia, and to a lesser extent Croatia, the new nationalism is westward looking, democratic, and entrepreneurial; in Serbia, it is rooted in statist economics, military tradition, and a preference for strong central government led by a dynamic personality. And, when the breakup actually happened, there seemed to be no policy in which the benefits of intervention were at least equal to the costs."[24]

Gale Stokes summarised the findings of the last three NIE reports on Yugoslavia (1979, 1983 and 1990): "The estimators understood that if Yugoslavs ended up destroying their country, there was nothing the United States could do about it."[25]

---

[21] *Yugoslavia from "national communism" to national collapse*, p. 27.

[22] Quoted from Gale Stokes, op. cit., 184.

[23] *Yugoslavia from "national communism" to national collapse*, p. 715.

[24] Gale Stokes, *op. cit*., p. 187.

[25] Ibid, p. 187.

4. PR during the Cold War versus PR during the Perestroika

In the 1960s and the 1970s, Yugoslavia served to the USA as a shop-window for other Eastern European countries. They were supposed to see what awards could be achieved if an anti-Soviet platform could get accepted in some of these countries. This worked well and, as many Kremlinologists have observed, Yugoslav goods (actually Western-styled goods produced in Yugoslavia) such as fashion products for women were very highly sought-after in the USSR, and in Moscow many were ready to queue for hours to buy a pair of Yugoslav shoes. Yugoslavia even exported its rock music to the USSR. So, the Cold War image of Yugoslavia was that it imitated the West in many popular culture aspects such as fashion, music, etc.

The National Geographic offers a striking example of what happened to the Yugoslav image in the USA between 1970 and 1990. In May 1970, the cover story of *The National Geographic* was entitled "Yugoslavia. Six Republics in One". The article shows soccer fans, modern buildings in New Belgrade, Western fashion in Yugoslavia, the US rock musical *Hair* performed in Belgrade.[26] Twenty years later, in August 1990, the article "Yugoslavia. A House Much Divided" was printed with an Oriental theme on the cover page describing a land that "was infamous for tribal vendettas". It shows photos of a poor Macedonian family, "ancient rivalries" in Kosovo, an ethic map of Yugoslavia that implies future divisions. It also shows the return of religious freedoms and ends with a warning that South Slavs no longer had to worry about foreigners: "Their demons dwell within. As do their hopes".[27]

In the 1980s, in the age of Perestroika, communist Yugoslavia and its intellectual milieu were no longer able to produce a single symbol of freedom that could appeal to the American public. While during the Cold War *New Class* by Milovan Djilas played one of the vital roles in the anti-Soviet narratives of the 1980s, the symbols of anti-Soviet resistance became Lech Walesa and Vaclav Havel.

In May 1989, George Bush addressed the citizens of Mainz during his visit to the FRG and said: "But democracy's journey East is not easy. Intellectuals like the great Czech playwright Vaclav Havel still work under the shadow of coercion. And repression still menaces too many peoples of Eastern Europe. Barriers and barbed wire still fence in nations. So, when I visit Poland and Hungary this summer, I will deliver this message: There cannot be a common European home until all within it are free to move from room to room. And I'll take another message:

[26] Robert Paul Jordan, "Yugoslavia. Six Republics in One", *National Geographic*, Vol. 137, No. 5 (May 1970), pp. 589–633.

[27] Kennet C. Danforth, "Yugoslavia. A House Much Divided", *The National Geographic*, Vol. 178, No. 2 (August 1990), p. 123.

The path of freedom leads to a larger home, a home where West meets East, a democratic home, the commonwealth of free nations".[28]

By the spring of 1989, it was clear that Poland and Hungary had become the most important countries in Eastern Europe for the USA, but this shift actually happened gradually during the 1980s. It was quite conspicuous that, during his Eastern European tour in 1989, President Bush did not even visit Yugoslavia.

Conclusion

The process of the marginalization of Yugoslavia began in the late 1970s. In the 1980s, the American intelligence community gradually came to the realization that Yugoslavia was in a deep crisis. In the early 1980s, US policy makers realized that without substantial economic aid Yugoslavia could dissolve. Additionally, US scholars came to the conclusion that the Yugoslav economic system of self-management could never become efficient. By 1979, the Yugoslav foreign debt had reached a level that could not be easily managed. As a result, servicing the Yugoslav debt became the main issue in the bilateral relations of communist Yugoslavia with the USA in the 1980s. Unsurprisingly, the US officials increasingly viewed Yugoslavia as just one in a series of Eastern European countries that campaigned to get US loans and concluded that it was not very different from the members of the Eastern bloc. This was quite a new assessment in comparison with the US estimations in the period 1950–1980.

Over the course of the 1980s, the USA was a sympathetic and benevolent observer of events in communist Yugoslavia. It realized very early that, if the situation went wrong, it could not do a lot. What happened in US-Yugoslav relations in the 1980s could be summarised as Yugoslavia's auto-marginalisation. In that process, Yugoslavia gradually but clearly descended from an important American partner advertised by the US as a frontrunner of democratization to a country overtaken by countries like Poland, Czechoslovakia and Hungary in their pace of democratization and in their commitment to becoming a part of the West.

From 1979 on, the USA began taking advantage of the promotion of religious freedoms and of local nationalisms as a foreign policy tool with the overall aim of dismantling communism. Under such circumstances, it was quite difficult to harmonise US priorities in Yugoslavia, where *status quo* seemed the only viable option with an increasingly active general US foreign policy. By 1989, US officials became increasingly aware that little could be done to preserve Yugoslavia and the NIE report of 1990 fully acknowledged that fact.

[28] "President's address, Mainz, May 31, 1989", *The Department of State Bulletin*, Vol. 89, No. 2149 (August 1989).

In spite of the fact that Yugoslavia was fully marginalised in the 1980s, in retrospect, one cannot find any evidence that the USA contributed to this process. To the contrary, the benevolent political and economic support of the United States in the first half of the 1980s clearly demonstrated American sympathies. It was rather Yugoslavia's incapacity to make any reasonable economic and social reforms that led to its self-marginalisation.

Having all this in mind, one can conclude that the period of the 1980s should not be viewed as a peak in mutual relations but rather as a period of the American gradual disenchantment with communist Yugoslavia. Yugoslavia was still seen by the US in a dominantly favourable light, but it was precisely in this period that Americans realized that their capacity to preserve Yugoslavia was increasingly limited and also too costly.

Bibliography

Bisenić, Dragan *Od baklje do lomače,* BMG, Beograd, 2002.

Danforth, Kennet C. "Yugoslavia. A House Much Divided", *The National Geographic*, Vol. 178, No. 2, August 1990.

Davies, Norman, *Europe. A History*. Oxford University Press, London, 1997.

Jordan, Robert Paul, "Yugoslavia. Six Republics in One, *National Geographic*, Vol. 137, No. 5, May 1970, pp. 589–633.

Lampe, John R., *Yugoslavia as History. Twice there was a country,* Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Lydall, Harold, *Yugoslav Socialism. Theory and Practice,* Clarendon Press, Oxford, 1986, 2nd edition.

Lydall, Harold, *Yugoslavia in Crisis,* Clarendon Press, Oxford, 1989.

Lydall, Harold, *Yugoslav Socialism. Theory and Practice,* Clarendon Press, Oxford, 1984.

Petković, Ranko, *Jedan vek odnosa Jugoslavije & SAD*, VINC, Beograd, 1992.

"President's address, Mainz, May 31, 1989", *The Department of State Bulletin*, Vol. 89, No. 2149, August 1989.

Stokes, Gale, "American National Intelligence Estimates on Yugoslavia", in Ljubinka Trgovčević (ed.), *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia,* Faculty of Political Science Belgrade, 2008, pp. 172–187.

Visković, Ivo, "1970s and 1980s as the Peak in Serbian-American Relations", in Ljubinka Trgovčević (ed.), *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, Faculty of Political Science, Belgrade, 2008, pp. 142–148.

UDK 327.7/.8: 323(497:497.11)

Dragan Đukanović*
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

TRI DECENIJE POSTHLADNORATOVSKOG BALKANA I STRATEŠKI SPOLJNOPOLITIČKI IZBOR(I) SRBIJE[1]

Apstrakt: U ovom članku autor analizira strateške izbore partnerstva Srbije nakon okončanja Hladnog rata 1989. godine ponajpre u okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (do 1992), a zatim i u bivšoj Saveznoj Republici Jugoslaviji (1992–2003) i nekadašnjoj Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora (2003–2006). Za razliku od svih država svog okruženja, Srbija nije odabrala predominantno strateško partnerstvo sa Sjedinjenim Američkim Državama, ocenjuje autor, što je uticalo na njenu oslabljenu međunarodnu poziciju posebno u etapi raspada Jugoslavije (1992–1999), ali i u kasnijem razdoblju. U periodu od 2000–2004. godine Srbija nije, kako se očekivalo, ustanovila strateško partnerstvo sa SAD, već se, naprotiv, bavila predominantno „tehničkim" pitanjima za poboljšanje bilateralnih odnosa. Umesto toga od 2006. godine, nakon obnove pune srpske državnosti, postepeno je opet napravljen zaokret u odnosu na Zapad, te je Srbija u ovom razdoblju zaključila sedam strateških partnerstava i to sa Kinom (2009), Rusijom (2013), Ujedinjenim Arapskim Emiratima (2013) i Azerbejdžanom (2013). Takođe, zaključena su partnerstva i sa Italijom (2010), Francuskom (2011) i Grčkom (2019).

Autor na kraju zaključuje i da aktuelna geopolitička (za)okruženost Srbije strateškim partnerima SAD ukazuje na nužnost da se promisle i re-

---

* Imejl: dragan.djukanovic@fpn.bg.ac.rs; Rad primljen 13. februara 2020. godine.

[1] Izlaganje sa konferencije „Srpsko-američki odnosi: Trideset godina od pada Berlinskog zida", koja je bila održana od 26. do 28. septembra 2019. godine u organizaciji Centra za studije SAD Fakulteta političkih nauka u Beogradu.

Rad je zasnovan na tekstu „Tri decenije strateškog spoljnopolitičkog izbora Srbije i njegove posledice", koju je autor je objavio u beogradskom dnevnom listu *Danas* 29. septembra 2019. godine. Objavljeno i u štampanom izdanju novina od 28. septembra 2019. godine. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/tri-decenije-strateskog-spoljnopolitickog-izbora-srbije-i-njegove-posledice/ (Pristupljeno 21. januara 2020)

definišu odnosi između zvaničnog Vašingtona u Beograda u vremenu kada su ostali nerešeni još brojni regionalni odnosi i problemi.

Ključne reči: Srbija, spoljna politika, strateško partnerstvo, SAD, Ruska Federacija, Zapadni Balkan.

Uvod

Početak 1988. godine u Beogradu obeležio je prvi multilateralni hladnoratovski sastanak država Balkana, odnosno ministarska konferencija.[2] Na njoj je ukazivano na brojne probleme koji postoje u odnosima između država tadašnjeg Balkanskog poluostrva, koji su i tada predominantno bili vezani za čitav niz manjinskih pitanja. Ova konferencija je bila održana 24–26. februara 1988. godine u Beogradu.[3]

Drugi veoma značajan događaj s kraja ove decenije bio je vezan za obeležavanje šest stotina godina Kosovske bitke na Kosovu Polju 28. juna 1989. godine.[4] Na njemu je komunističko rukovodstvo Srbije već tada jasno ukazalo da nije bilo zadovoljno ranije okončanim procesom oduzimanja autonomije Kosovu i Vojvodini, kao i svojim uticajem u Crnoj Gori, već da predstoje i određeni drugi vidovi borbe.[5]

Treći, takođe bitan spoljnopolitički događaj bio je vezan za Deveti samit Pokreta nesvrstanih, koji je u septembru 1989. godine, takođe, održan u Beogradu.[6] Na njemu je Jugoslavija potvrdila svoju dotadašnju spoljnopolitičku orijentaciju, ali na određeni način se pokazalo da niti jugoslovenska administracija, a niti komunističke elite u tadašnjim njenim republikama nisu bili zainteresovani za ovaj kurs.[7] Već tada su se „kristalisale” dve opcije – jedna proevropska koja je podrazumevala okretanje ka tadašnjoj Evropskoj zajednici, dok je druga postupno gradila svoje pozicije vezano za redefinisanje nacionalnih teritorija i statusa

[2] Duško Lopandić, *Regionalne inicijative u Jugoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Evropski pokret u Srbiji, 2001, str. 105–106.

[3] Dnevnik 3, *Televizija Beograd*, 24. februar 1988. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=k9M-Vw0yiSQ (Pristupljeno 21. januara 2020)

[4] Dragan Štavljanin, „Trideset godina od Miloševićeve najave ratova na Gazimestanu”, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 28. juni 2019. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/srbiija-gazimestan-milosevic/30026025.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

[5] Isto.

[6] Leo Mates, „Nesvrstanost poslije Devetog samita”, *Međunarodni problemi*, Vol. XLII, br. 1, Beograd, 1990, str. 7–15.

[7] Данчо Марковски, *Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија*, Фондација Фридрих Еберт – канцеларија во Скопје, Скопје, 2018, стр. 88–89.

na jugoslovenskom području.[8] Uporedo sa pojavom višepartizma u Sloveniji i Hrvatskoj pojavljuju se i političke opcije koje su zagovarale što hitnije rešavanje statusa ovih republika i njihovo približavanje pre svega ponovo redefinisanoj Srednjoj Evropi.[9]

Niko tokom sudbonosne 1989. godine nije niti slutio da će se Jugoslavija ubrzo naći pred takvim izazovima koji će se postaviti i pitanje njenog opstanka, ali i novih geopolitičkih okolnosti. Zapravo pad Berlinskog zida 9. novembra 1989. godine, a kasnije i revolucija u Rumuniji i svrgavanje Nikolae Čaušeskua (Nicolae Ceaușescu) 25. decembra 1989. godine suštinski su i iz temelja uzdrmali i tadašnju Jugoslaviju. Između prvobitne podrške promenama međunarodnih okolnosti, nove političke elite pre svega Srbije su evoluirale stavove ka tome da će upravo taj novi odnos snaga u Evropi ugroziti srpske nacionalne planove u predstojećem procesu disolucije Jugoslavije.[10]

Nove posthladnoratovske međunarodne okolnosti i SFR Jugoslavija (1989–1992)

Promena međunarodnih okolnosti u Evropi, koja je usledila nakon pada Berlinskog zida krajem 1989. godine, ubrzala je rekonfiguraciju političkih odnosa. Podeljena Evropa ponovo je pokazala nameru da se hladnoratovski odnosi prevaziđu, kao i da se ojača uspostavljanje liberalno-demokratskog poretka. To je predominantno uticalo na tadašnje države Istočne Evrope, koje se u posthladnoratovskom rečniku geopolitike češće ponovo označavaju kao Srednja Evropa, i koje prestaju biti komunistička Istočna Evropa.[11] Sve one su se veoma brzo ponajpre lišile uticaja Sovjetskog Saveza, koji će i sâm nestati krajem 1991. godine, a potom i krenule sa individualnim uspostavljanjem strateških partnerstava sa Sjedinjenim Američkim Državama.[12] Zatim je usledilo i osiguranje njihove evroatlantske perspektive, što je podrazumevalo i ulazak u Severnoatlantski savez i Evropsku uniju.[13]

---

[8] Dragan Đukanović, „SFR Jugoslavija i Evropska ekonomska zajednica: od uspešne saradnje i potencijalnog članstva do suspenzije svih sporazuma”, *YU historija*. Dostupno preko: http://www.yuhistorija.com/serbian/medj_politika_txt00c1.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

[9] Dragan Đukanović, *Spoljnopolitički identiteti Srbije: protivrečnosti i refleksije*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2019, str. 111–114.

[10] Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine”, *Međunarodna politika*, god. LXVI, br. 1158–1159, Beograd, str. 115–117.

[11] Dragan Đukanović, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću*, Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Službeni glasnik, Beograd, 2016, str. 106.

[12] Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičke orijentacije država Zapadnog Balkana: uporedna analiza”, *Godišnjak fakulteta političkih nauka*, godina 4, broj, 4, Beograd, 2010, str. 295–313.

[13] Isto, str. 296.

Tokom ovog razdoblja nekadašnja Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je nakon održanih prvih višestranačkih izbora postala i žrtva unutrašnjeg rascepa oko spoljnopolitičkih pitanja. Sa jedne strane, nova rukovodstva u Sloveniji i Hrvatskoj najpre su zahtevala da dođe do napuštanja njihovog, kako su govorili, balkanskog okruženja i okretanje ka evropskim integracijama i svrstavanju u krug srednjoevropskih država. Sa druge strane, u Socijalističku partiju Srbije transformisani srpski komunisti mislili da svaki zaokret ta globalnom Zapadu nije za Srbiju i srpski narod u Jugoslaviji poželjan spoljnopolitički izbor.[14] U tom smislu su se zalagali za zadržavanje privida politike nesvrstanosti, koja sa druge strane nije korespondirala sa načelima i principima Pokreta nesvrstanih. Ova „nova nesvrstanost" podrazumevala je suštinski otklon od Zapada i tako reći samo prividno nepribližavanje Sovjetskom Savezu.[15]

Ipak, umnogome su rasli nivoi očekivanja republičkih vlasti u Beogradu od Sovjetskog Saveza da će se u odsudnim trenucima polovinom 1991. godine suštinski naći kao zaštitnik srpskog faktora u Jugoslaviji i generalno na Balkanu. Isto se nastavilo i sa Ruskom Federacijom nakon nestanka SSSR jer ni ona nije zapravo „stala u zaštitu" Srba tokom dramatičnih godina raspada SFR Jugoslavije i to onako kako je zvanični Beograd to očekivao.[16] „Nova nesvrstanost" tako se pre svega odražavala na odnos prema Zapadu, i sve je manje imala veze sa članstvom u Pokretu nesvrstanih koji je postepeno postajao anahron a kod srpskog rukovodstva se pojavila i određena, pre svega, kulturološka distanca i to posebno prema afričkom i azijskom krugu njegovih država članica.[17] U savremenoj paradigmi upravo je takva politika 90-ih godina je supstituisana vojnom neutralnošću nakon 2007. godine.

Slovenačka i hrvatska rukovodstva su smatrala da je nužno da se federacija preoblikuje, a zapravo osnovni je cilj bilo ubrzano izdvajanje iz jugoslovenske federalne države.[18] Neposredno pre raspada SFR Jugoslavije došlo je do izvesnih ponuda i očekivanja da se država pridruži Evropskoj asocijaciji za slobodnu trgovinu – EFTA, kao i da unapredi svoje odnose sa Evropskom zajednicom.[19] Polovinom 1989. godine tadašnje Predsedništvo Jugoslavije je pokazalo interesovanje da se zemlja dodatno poveže sa Evropskom ekonomskom zajednicom i Savetom Evrope.[20] Slično je ponovila i Savezna skupština u aprilu 1991. godine kada je

---

[14] Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine", nav. delo, str. 116.

[15] Dragan Đukanović, „Tri decenije strateškog spoljnopolitičkog izbora Srbije i njegove posledice", nav. delo.

[16] Isto.

[17] Isto.

[18] Dragan Đukanović, „SFR Jugoslavija i Evropska ekonomska zajednica: od uspešne saradnje i potencijalnog članstva do suspenzije svih sporazuma", nav. delo.

[19] Isto.

[20] Isto.

usvojena i posebna „Deklaracija o evropskim integracijama”.[21] No, realan razvoj događaja i ulazak u ratni scenario svakako je rezultirao time da taj „evropski put” Jugoslavije zapravo bude neka vrsta njenog poslednjeg spoljnopolitičkog trzaja i to u momentu kada nije postignuta saglasnost o njenom opstanku i unutrašnjoj demokratskoj transformaciji.

Tada ujedno presudno dolazi i do značajnih modifikacija očekivanja srpskog rukovodstva. Ono je bilo vođeno izrazito velikom podrškom javnosti novom/oživljenom srpskom nacionalnom planu od polovine 80-ih godina što je podrazumevalo preoblikovanje postjugoslovenskog područja i očuvanje koncepta da se Srbi izbore za teritorijalnu autonomiju u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Naime, to svakako nije bilo u saglasnosti sa novim međunarodnim okruženjem, okončanjem Hladnog rata i nedvosmislenom globalnom suprematijom Sjedinjenih Američkih Država. Takođe, implementiranje srpskog nacionalnog programa nije bilo praćeno strateškim partnerstvom sa Sjedinjenim Američkim Državama nego upravo suprotno – ojačanom verbalnom i diplomatskom konfrontacijom sa ovom zemljom. Iako su SAD dugo pokušavale očuvati spoljni okvir Jugoslavije podržavajući njenu unutrašnju transformaciju i demokratizaciju, a čega su se pridržavale do samog kraja 1991. godine nova realnost je zapravo potvrdila da to više nije moguće.[22]

Tadašnji srpski predsednik, Slobodan Milošević više je puta odbijao sastanak sa Vorenom Cimermanom (Warren Zimmermann), zapravo poslednjim ambasadorom Sjedinjenih Američkih Država u SFR Jugoslaviji.[23] Prema Cimermanovim kasnijim izjavama on kod srpskog predsednika Miloševića nije nailazio na blagonaklon odnos kada je govorio o položaju Albanaca na Kosovu tokom 1990. godine ili pak kasnije tokom kriza u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1991–1992).[24] Zapravo to su, između ostalog, bili pokazatelji koji će dugoročno predodrediti odnose Srbije/Savezne Republike Jugoslavije sa SAD.

Ratni događaji od polovine 1991. godine Srbiju su, tada još uvek u sastavu „krnje” SFR Jugoslavije, zapravo ostavili bez partnera u realizaciji svojih ciljeva tokom nestanka ove federacije. Pomoć, iako stalno očekivana, nije stigla ni iz Sovjetskog Saveza/kasnije Ruske Federacije, što je poziciju Srbije učinilo gotovo nemogućom. Takva frustriranost zbog odsustva pomoći zvanične Moskve i stalni diplomatski uticaji Zapada na zvanični Beograd, paralelno sa nestankom i poslednjih obrisa jugoslovenske države tokom 1990. i 1991. godine značajno su podstakli antizapadno raspoloženje, a koje se odražavalo pre svega u odnosu na

[21] Isto.

[22] Živorad Kovačević, *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd, 2007, str. 79–88.

[23] „Svedočenje Vorena Cimermana o susretima sa Slobodanom Miloševićem”, *Nedeljnik*, Beograd, 11. mart 2018. Dostupno preko: https://arhiva.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/on-je-najhladnija-osoba-koju-sam-upoznao-nije-imao-lepu-rec-ni-za-nekog-srbina-svedocenje-vorena-cimermana-o-susretima-sa-milosevicem/ (Pristupljeno 21. januara 2020)

[24] Isto.

Sjedinjene Američke Države i Severnoatlantski savez.[25] Odrazi takvog raspoloženja su zapravo dominantni i danas i, štaviše, postali su politički *mainstream*. Zato je i „uklapanje” Srbije u njen zapadnobalkanski i evropski ambijent izrazito težak proces, jer je pre svega postojeći „projekat” Zapadnog Balkana upravo rezultat posthladnoratovskog delovanja SAD i generalno Zapada u ovom delu Evrope.[26]

Odsustvo prvobitnog strateškog partnerstva sa Sjedinjenim Američkim Državama za Srbiju je značilo i ulazak u fazu izrazite međunarodne izolacije (sankcije od 1992–1995), ali i takvo dugoročno održavanje ovih odnosa da je zapravo i posle promene vlasti u Beogradu 2000. Godine, resetovanje odnosa sa ovom zemljom postalo nemoguće. Posledice odsustva takvog izbora su postale evidentne i u kasnijem periodu disolucije Jugoslavije, kao i u savremenoj srpskoj spoljnopolitičkoj realnosti.

Između suočavanja sa novom međunarodnom realnošću i promenama na postjugoslovenskom području (1992–1999)

Pokušaji vlasti Savezne Republike Jugoslavije da izađu iz potpune međunarodne izolacije kroz vidnu podršku mirovnim rešenjima za Bosnu i Hercegovinu, tokom eskalacije krize od 1992. do 1995. godine (Vens-Ovenov, Oven-Stoltenbergov, plan Kontakt grupe...), značili su zapravo pokušaj da se zemlja drugačije pozicionira u svom okruženju.[27] Ona je tada bila u punoj konfrontaciji sa značajnim delom svog postjugoslovenskog okruženja, a pre svega sa vlastima u Zagrebu i Sarajevu.

Uočljivi su postepeno postali pokušaji predsednika Slobodana Miloševića da osnaži odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama i to na način da se u preddejtonskom razdoblju samostalno postavi kao „konstruktivan” partner koji će obuzdati i sasvim nerealna očekivanja rukovodstva bosanskih Srba za odvajanje iz sastava Bosne i Hercegovine. Slično ponašanje Milošević je pokazao i tokom pada nekadašnje Republike Srpske Krajine u Hrvatskoj (polovinom 1995), kada, i pored izvesnih strahovanja na Zapadu, nije vojno reagovao.[28] Takođe, preko svojih političkih ekspozitura podržao je i mirno reintegrisanje istočnih delova Hrvatske u njen pravni i politički sistem posle potpisivanja Erdutskog sporazuma u novembru 1995. godine. Štaviše, od 1996. godine Milošević je uspostavio i

---

[25] Dragan Đukanović, „Tri decenije strateškog spoljnopolitičkog izbora Srbije i njegove posledice”, nav. delo.

[26] Isto.

[27] Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine”, nav. delo, str. 116.

[28] Isto.

diplomatske odnose sa Republikom Hrvatskom i krenuo u proces postepene normalizacije odnosa između Beograda i Zagreba.[29]

Priznanje doduše veoma unutrašnje složene Bosne i Hercegovine nakon Dejtonskog sporazuma (1995), takođe, je pokazalo činjenicu da Slobodan Milošević postaje svestan nove realnosti i da se udaljio od prvobitne realizacije projekta koji je značio konstruisanje proširene srpske države, koja bi podrazumevala višestruku izmenu avnojevskih granica. Takođe, nerealnim se pokazala i potencijalna asocijacija Savezne Republike Jugoslavije i Grčke, koju je još 1993. godine predlagao Slobodan Milošević.[30] Sličnu ulogu on je pokazao i na Balkanskoj konferenciji na Kritu početkom novembra 1997. godine pokušavši da dokaže vodećim međunarodnim akterima da će se Savezna Republika Jugoslavija postupno uklopiti u svoje okruženje, ali i da će biti konstruktivan akter balkanskih odnosa nakon okončanih oružanih sukoba na postjugoslovenskom području.[31]

U građanskim i nevladinim krugovima su se još početkom 1997. pojavile ideje o nužnosti redefinisanja spoljne politike Savezne Republike Jugoslavije. Sa jedne strane, Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji je 1997. godine u svom alternativnom spoljnopolitičkom dokumentu istakao da „*odnosi sa SAD predstavljaju prioritet u spoljnopolitičkom delovanju Jugoslavije*",[32] međutim nije pomenuto, a niti šire elaborirano partnerstvo dveju država. Sa druge strane, u medijski veoma zapaženom apelu tadašnjim vlastima, novinari Slavko Ćuruvija i Aleksandar Tijanić su 19. oktobra 1998. godine u nedeljniku *Evropljanin* istakli nužnost promene tadašnje spoljne politike SR Jugoslavije i to kroz „*povratak u međunarodne institucije*" i kandidovanje za članstvo u Evropskoj uniji i Partnerstvu za mir.[33] Ni u ovom dokumentu nije pomenuto strateško partnerstvo sa Sjedinjenim Američkim Državama.

Zapravo, eskalacija kosovske krize tokom 1998. i 1999. godine dovela je do ponovnog udaljavanja Miloševića od Sjedinjenih Američkih Država i Zapada ge-

---

[29] Stefan Bošković, „Prvi koraci u konsolidaciji odnosa SR Jugoslavije sa državama nastalim od SFR Jugoslavije u periodu od 1995. do 2000. godine", *Međunarodna politika*, Vol. LXX, br. 1174, Beograd, april-jun 2019, str. 39–54.

[30] „Kako je propala Miloševićeva ideja o konfederaciji Jugoslavije i Grčke?", *Vesti online*, 30. maj 2017. Dostupno preko: https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Srbija/652880/Kako-je-propala-Miloseviceva-ideja-o-konfederaciji-Jugoslavije-i-Grcke (Pristupljeno 21. januara 2020)

[31] Stevan Nikšić, „Samit na Kritu: Balkanci na raskršću", *NIN*, Beograd, 5. novembar 1997. Dostupno preko: http://www.nin.co.rs/arhiva/2445/tema.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

[32] „Predlog platforme za alternativnu spoljnu politiku Foruma za međunarodne odnose", Beograd, 18. februar 1997. u: Nataša Dragojlović at al. (urs), *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011, str. 281.

[33] „Šta je sledeće Miloševiću", *Evropljanin*, Beograd, 19. oktobar 1998. Dostupno preko: https://www.slavkocuruvijafondacija.rs/sta-je-sledece-milosevicu-tekst-zbog-kojeg-je-zabranjen-evropljanin/ (Pristupljeno 21. januara 2020)

neralno i to prevashodno zbog neprihvatanja ponuđenog mirovnog plana iz Rambujea u februaru 1999. godine od strane zvaničnog Beograda. Ponovo očekujući političku, ali i vojnu potporu Ruske Federacije kada je u pitanju kriza na Kosovu, Savezna Republika Jugoslavija ponajpre nudi ulazak u Savez Rusije i Belorusije u aprilu 1999. godine (što od strane ovog saveza nije ni razmatrano), a već mesec dana kasnije Trojka (SAD, Evropska unija i Ruska Federacija) u Beograd donose konačnu ponudu koja je podrazumevala potpuno povlačenje policijskih i vojnih snaga Srbije i SR Jugoslavije sa teritorije Kosova, a nakon višemesečnog bombardovanja od strane NATO.[34] Ovo je pokazalo da je i Rusija, kao „neformalni strateški partner" SR Jugoslavije u koga se polagalo najviše nada, ponovo nije uspela postati zaštitnik srpskih planova na području nekadašnje Jugoslavije, a što se u toj deceniji nekoliko puta ponovilo.[35] Njena podrška SR Jugoslaviji je ostala izrazito deklarativna, dok je sve do polovine 2000-tih Ruska Federacija podržavala zapravo tadašnju zapadnu orijentaciju prema odveć konstituisanom Zapadnom Balkanu.

Ova faza u procesu traženja strateškog partnera od Moskve do Vašingtona i nazad, tokom raspada Jugoslavije završila se naime ponovo (samo)izolacijom zvaničnog Beograda, a nakon čega je usledio pritisak Zapada da se kroz nove političke aktere promoviše i nova kako unutrašnja, tako i spoljna politika. To je, ipak, samo u određenoj meri, bilo realizovano nakon 5. oktobra 2000. godine. Naime do suštinskog i radikalnog zaokreta u oblasti spoljne politike zapravo je došlo više na normativnom/deklarativnom nego na realnom planu.

Razdoblje nakon 2000. godine – izrazita pluralnost strateških partnerstava Srbije

Posle promene vlasti u Beogradu 2000. godine bilo je za očekivati upravo uspostavljanje strateškog partnerstva Savezne Republike Jugoslavije sa Sjedinjenim Američkim Državama, a po ugledu kako je to crnogorsko republičko rukovodstvo uradilo s početka 1997. godine.[36] U ekspozeu saveznog ministra inostranih poslova SR Jugoslavije, Gorana Svilanovića od 21. oktobra 2001. godine strateška partnerstva nisu spominjana.[37] Ovaj dokument jeste ključan pokušaj diskontinuiteta u spoljnoj politici SR Jugoslavije, ali ipak nije uspeo da to stvarno

[34] Dragan Đukanović, *Spoljnopolitički identiteti Srbije: protivrečnosti i refleksije*, nav. delo, str. 29.

[35] Isto.

[36] Dragan Đukanović, „Kontinuitet vanjske politike Crne Gore od 1997. godine: uspjesi i izazovi", u: Zoran Stojanović (ur.), *Spoljna politika Crne Gore – istorija i savremenost*, Podgorica, 2019, str. 121–137.

[37] „Ekspoze Gorana Svilanovića, saveznog ministra za inostrane poslove u Saveznoj skupštini SR Jugoslavije", Beograd, 24. oktobar 2001. u: Nataša Dragojlović et al. (urs), *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, str. 286–301.

i postane. Strateško partnerstvo SRJ sa SAD je na izvesni način zamagljeno u ovom ekspozeu jer je konstatovano da su „*SAD, Rusija i Kina danas partneri, a ne protivnici*”.[38] Ovim je ukazano na diversifikaciju spoljnopolitičkih vektora ka ovim zemljama, a ne samo prema zvaničnom Vašingtonu. Ipak, odnosi Beograda i Vašingtona se označavaju kao oni koji imaju „*poseban značaj*”.[39]

Međutim, posebno nakon 2003. godine i ubistva premijera Zorana Đinđića i ovakve ideje postaju sve manje ostvarive, a zaključenje (isključivo) strateškog partnerstva sa Sjedinjenim Američkim Državama sasvim neizvodljivo. Dolaskom desnih političkih partija na vlast 2004. godine spoljnopolitički kurs se u potpunosti ponajpre relativizuje, a zatim i suštinski menja. Sjedinjene Američke Države su ponovo viđene kao zemlja koja podržava kosovski separatizam i koja pokušava da svoju globalnu dominaciju transponuje na region Zapadnog Balkana na način svakako neusaglašen sa srpskim „interesima”. Tada dominantnoj Demokratskoj stranci Srbije, koja je određivala i spoljnopolitički kurs državne zajednice Srbija i Crna Gora, sve se više pridruživala i Demokratska stranka, koja je u ranijem periodu bila zastupnik evroatlantskih integracija.[40] Ovo je posebno postalo dominantno u periodu kohabitacije lidera dveju partija od 2004. do 2007. godine.[41]

Kulminacija upravo takvih odnosa i međusobne partijske saradnje predstavlja s kraja 2007. godine proklamovanje vojne neutralnosti, što definitivno jeste označilo dodatno distanciranje ne samo u odnosu na Severnoatlantski savez, već pre svega prema Sjedinjenim Američkim Državama.[42] Dakle, iza ovoga stale su i pojedine proevropske snage, a pre svega tadašnja Demokratska stranka.

Zato se suštinski može govoriti o postepenom preuzimanju spoljnopolitičkog diskursa Demokratske stranke Srbije od strane Demokratske stranke u periodu kada je ona postala dominantan politički činilac između 2008. i 2012. godine.[43] Zapravo u ovom razdoblju Demokratska stranka se nije vratila svojoj

---

[38] Isto, str. 288.

[39] Isto, str. 300.

[40] Vladimir Gligorov, „Besciljna spoljna politika”, *Peščanik*, Beograd, 24. Mart 2008. Dostupno preko: https://pescanik.net/besciljna-spoljna-politika/ (Pristupljeno 21. januara 2020); Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine”, nav. delo, str. 117–118.

[41] U ovom razdoblju premijer Vlade Srbije je bio Vojislav Koštunica, predsednik Demokratske stranke Srbije, a predsednik Republike Srbije, Boris Tadić, predsednik Demokratske stranke.

[42] Katarina Đokić, „Vojna neutralnost: Nećemo u NATO, možemo sami?”, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2019. Dostupno preko: http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/7086/Vojna-neutralnost-necemo-u-NATO-mozemo-sami.shtml (Pristupljeno 21. januara 2020)

[43] Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine”, nav. delo, str. 119–121.

spoljnoj politici iz perioda premijera Zorana Đinđića (2000–2003), već je raskinula bilo kakav stvarni kontinuitet sa njom. Dakle, Demokratska stranka je tada, u razdoblju kada su vladajuću koaliciju, između ostalog, činile ova partija i Socijalistička partija Srbije, od 2008. do 2012. godine u potpunosti modifikovala svoju spoljnopolitičku orijentaciju s početka decenije. To je bilo ne samo vezano za vojnu neutralnost, već i zato što je Srbija zaključila brojne aranžmane kojima se u potpunosti vezala u energetskom sektoru za Rusku Federaciju.[44]

Kako bi se na određeni način manje uočio novi zaokret Srbije ka Istoku nakon 2008. godine dolazi do zaključenja većeg broja pojedinačnih „strateških partnerstava" Srbije ne samo sa Ruskom Federacijom (2013), već i sa Kinom (2009), Ujedinjenim Arapskim Emiratima (2013) i Azerbejdžanom (2013).[45] Treba napomenuti da je Srbija zaključila i strateška partnerstva sa tri evropske zemlje – Italijom (2010), Francuskom (2011) i Grčkom (2019). Tako je zamisao jednog uistinu strateškog savezništva Srbije sa Sjedinjenim Američkim Državama zapravo i suštinski nestala, a paralelno sa tim položaj zemlje u njenom novom evroatlantskom spoljnopolitičkom ambijentu nije poboljšan. Sa druge strane, Crna Gora je i nakon obnove svoje državnosti 2006. godine nastavila sa negovanjem strateškog partnerstva sa SAD, što je doprinelo tome da je 2017. godine postala i članica Severnoatlantskog saveza.[46]

Navedeni pluralizam strateških partnera Srbije nije pratilo i stvarno unapređenje međunarodnog položaja Srbije. Takođe, ona je ostala predominantno vezana u većini sfera upravo za Evropsku uniju. Istovremeno, delovanje Sjedinjenih Američkih Država na Zapadnom Balkanu od polovine 2000-tih takođe je bilo manje evidentno. Crnogorska nezavisnost 2006. i jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova 2008. godine za zvanični Vašington su stvorili privid da je Zapadni Balkan izašao is postkonflikne faze, te da je prešao u sasvim novu fazu interne stabilnosti. Ta izvesna nezainteresovanost SAD za Zapadni Balkan se odrazila i na odnos prema Srbiji, a rešavanje preostalih regionalnih problema bilo je povereno Evropskoj uniji, odnosno pre svega Saveznoj Republici Nemačkoj. Zbog toga su postojala i nastojanja vlasti u Srbiji da se izgrade što čvršći odnosi sa ovom zemljom, ali do realizacije još jednog strateškog partnerstva i to sa Nemačkom nikada nije došlo.

---

[44] Žarko Petrović, „Rusko-srpsko strateško partnerstvo: sadržina i domašaj", ISAC fond, Beograd. Dostupno preko: https://www.isac-fund.org/download/Zarko_Petrovic-Rusko-srpsko_stratesko_partnerstvo-sadrzina_i_domasaj.pdf (Pristupljeno 21. januara 2020)

[45] Dragan Đukanović, Dragan Živojinović, „Strateška partnerstva Republike Srbije", *Godišnjak FPN*, godina V, br. 6, decembar 2011, str. 299–312; Milenko Pešić, „Sva srpska strateška partnerstva", *Politika*, Beograd, 27. maj 2018. Dostupno preko: http://www.politika.rs/sr/clanak/404513/Sva-srpska-strateska-partnerstva (Pristupljeno 21. januara 2020)

[46] Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Crne Gore nakon obnove nezavisnosti 2006. godine", *Glasnik Odjeljenja društvenih nauka Crnogorske akademije nauka i umjetnosti*, Vol. 24, br. 24, Podgorica, 2019, str. 289–307.

Izostanak aktivne uloge Sjedinjenih Američkih Država u prvoj etapi jugoslovenske krize (1991–1992) dovelo je do njene pune eskalacije i prolongiranja.[47] Kompenziranje političke uloge SAD od tadašnje Evropske zajednice u potpunosti je bilo nedelotvorno.[48] Tek zahvaljujući osnaženoj ulozi SAD na Balkanu, odnosno postjugoslovenskom području, zaključen je mir u Bosni i Hercegovini (1995), okončan sukob na Kosovu (1999), kao i postignuto rešenje za interne sukobe u današnjoj Severnoj Makedoniji (2001).[49] SAD su ključno uticale i na postepenu i mirnu reintegraciju istočnih delova Hrvatske s kraja 1995. godine.[50] U savremenoj opservaciji balkanskih odnosa treba naglasiti da su SAD su presudno doprinele zaključivanju Prespanskog sporazuma (2018) između Severne Makedonije i Grčke, kao i krajem 2019. godine aktiviranju Akcionog plana za članstvo (MAP) za članstvo Bosne i Hercegovine u NATO.[51] Takođe, ova država će nedvosmisleno imati lidersku poziciju kada je u pitanju potencijalno okončanje dijaloga između Beograda i Prištine, a kojim od 2011. godine poprilično neuspešno moderira Evropska unija. Naravno, treba istaći i doprinos SAD ulasku Crne Gore i Severne Makedonije u NATO tokom 2017. i 2020. godine.

Vlasti u Srbiji, ipak, sagledavaju da bi svaka konfrontacija sa Sjedinjenim Američkim Državama predstavljala problem za njenu stabilnost i ekonomsku konsolidaciju. Upravo iz navedenog razloga postavlja se i pitanje da li će odnosi Srbije sa SAD biti temeljno preispitani. To će zapravo biti nužna posledica ne samo prevazilaženja nekoliko izrazito osetljivih bilateralnih pitanja (paljenje Ambasade SAD u Beogradu 2008. i ubistvo braće Bitići 1999), već i dubljeg promišljanja odnosa sa državom koja na Zapadnom Balkanu i uopšte u okruženju Srbije ima mnoštvo svojih strateških partnera. Zapravo svi zapadnobalkanski susedi Srbije, ali i vlasti u Prištini, uveliko imaju individualna strateška partnerstva sa SAD.

Stalna konfrontacija između Vašingtona i Moskve će se isto tako odražavati na poziciju Srbije, ali i jačanje uloge Kine na ekonomskom planu u Jugoistočnoj Evropi. Zato se navedeno preispitivanje odnosa između Srbije i Sjedinjenih Američkih Država pojavljuje kao sasvim realan predstojeći proces, koji će se višeznačno odraziti i na poziciju zemlje. Sa druge strane, značajno je napomenuti da unutrašnje spremnosti u Srbiji za te nove odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama, imajući u vidu istraživanja javnog mnjenja, kao da nema.[52]

---

[47] Dragan Đukanović, „Tri decenije strateškog spoljnopolitičkog izbora Srbije i njegove posledice", nav. delo.

[48] Isto.

[49] Isto.

[50] Isto.

[51] Dragan Đukanović, „Bosna i Hercegovina na neizvesnom putu ka članstvu u NATO", *Međunarodni problemi*, god. LXXI, br. 3, Beograd, 2019, str. 335–361.

[52] „Građani Srbije vide SAD kao neprijatelja, ali smatraju da Tramp treba da dođe u posetu", *Radio 021*, Novi Sad, 19. septembar 2019. Dostupno preko:, https://www.021.rs/story/

Zaključak

Konsekvence izostanka strateškog partnerstva sa Sjedinjenim Američkim Državama nakon 1989. godine ponajpre bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a potom i Savezne Republike Jugoslavije i Državne zajednice Srbija i Crna Gora sasvim se jasno primećuju i danas.[53] Srbija zapravo i dalje pokušava da iznalazi stalne alternativne spoljnopolitičke puteve u odnosu na svoje neposredno okruženje, kako u odnosu prema postjugoslovenskom okruženju, tako i prema istočnim delovima Balkanskog poluostrva. To proizvodi i veoma učestalo menjanje i dopunjavanje spoljnopolitičkih prioriteta i ciljeva.[54] Značajni strateški zaokreti u spoljnoj politici Srbije, a posle proklamovanja vojne neutralnosti 2007. godine, zemlju su značajno distancirali u odnosu na Zapad, kao i Sjedinjene Američke Države. Ovim je *de facto* napušten izvorni evroatlantski smer kretanja Srbije, koji je i onako „stidljivo" bio otpočet u okviru Savezne Republike Jugoslavije tokom 2000. godine. Ujedno i pokušaj „*reseta*" odnosa Srbije i SAD nakon 2009. godine nije dao značajnije rezultate.[55]

Sve navedeno tako ukazuje na određenu vrstu trodecenijskog kontinuiteta spoljnopolitičke aktivnosti Srbije koja nije donela ranije željene rezultate. Naprotiv, odsustvo strateškog partnerstva kakvo su Sjedinjene Američke Države pojedinačno zaključivale sa državama Srednje Evrope (nakon 1989. godine), kao i sa svim postjugoslovenskim i balkanskim državama, Srbiju će potencijalno ostaviti izvan realne mogućnosti da vlastite prioritete i ciljeve uspešno sprovede. Stalno iščekivanje tektonskih promena na globalnoj međunarodnoj sceni, koje treba da rezultira pre svega takvom pozicijom da Rusija postane dominantna na Balkanskom poluostrvu i kao takva da utiče na njegovo novo preoblikovanje, postaje tako glavna odlika savremene spoljne politike Srbije.[56] Stoga Srbija može ostati usamljena prevashodno u odnosima prema svojem neposrednom susedstvu, odnosno sa zemljama koje zapravo imaju individualna partnerstva sa Sjedinjenim Američkim Državama. Ta partnerstva su potvrđena i članstvom država Jugoistočne Evrope u Severnoatlantskom savezu, sa izuzetkom Bosne i Hercegovine, koja

Info/Srbija/223848/Gradjani-Srbije-vide-SAD-kao-neprijatelja-ali-smatraju-da-Tramp-treba-da-dodje-u-posetu.html (Pristupljeno 21. januara 2020); Dragan Đukanović, „Tri decenije strateškog spoljnopolitičkog izbora Srbije i njegove posledice", nav. delo.

[53] Isto.

[54] Isto.

[55] „Bajden u Beogradu: Otvoreno iza zatvorenih vrata", *Glas Amerike*, Vašington, 20. maj 2009. Dostupno preko: https://ba.voanews.com/a/a-29-2009-05-20-voa5-86169707/683-947.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

[56] Snežana Čongradin, „Dubravka Stojanović: Čekamo Ruse i radujemo se Trećem svetskom ratu", *Danas*, Beograd, 21. jul 2018. Dostupno preko: https://www.danas.rs/drustvo/dubravka-stojanovic-cekamo-ruse-i-radujemo-se-trecem-svetskom-ratu/ (Pristupljeno 21. januara 2020)

je krajem 2019. godine nakon dužeg niza godina odblokirala svoj put ka članstvu. No, na ovom pitanju će svakako insistirati i nova administracija SAD, predvođena predsednikom Džozefom Bajdenom (Joseph Biden), uostalom kao što je to radila i Trampova administracija.

Literatura

„Bajden u Beogradu: Otvoreno iza zatvorenih vrata”, *Glas Amerike*, Vašington, 20. maj 2009. Dostupno preko: https://ba.voanews.com/a/a-29-2009-05-20-voa5-86169707/683947.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

Bošković, Stefan, „Prvi koraci u konsolidaciji odnosa SR Jugoslavije sa državama nastalim od SFR Jugoslavije u periodu od 1995. do 2000. godine”, *Međunarodna politika*, Vol. LXX, br. 1174, Beograd, april–jun 2019, str. 39–54.

Čongradin, Snežana, „Dubravka Stojanović: Čekamo Ruse i radujemo se Trećem svetskom ratu”, *Danas*, Beograd, 21. jul 2018. Dostupno preko: https://www.danas.rs/drustvo/dubravka-stojanovic-cekamo-ruse-i-radujemo-se-trecem-svetskom-ratu/ (Pristupljeno 21. januara 2020)

Dnevnik 3, *Televizija Beograd*, 24. februar 1988. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=k9M-Vw0yiSQ (Pristupljeno 21. januara 2020)

Đokić, Katarina, „Vojna neutralnost: Nećemo u NATO, možemo sami?”, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2019. Dostupno preko: http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/7086/Vojna-neutralnost-necemo-u-NATO-mozemo-sami.shtml (Pristupljeno 21. januara 2020)

Đukanović, Dragan, „Kontinuitet vanjske politike Crne Gore od 1997. godine: uspjesi i izazovi”, u: Zoran Stojanović (ur.), *Spoljna politika Crne Gore – istorija i savremenost,* Podgorica, 2019, str. 121–137.

Đukanović, Dragan „Spoljnopolitičke orijentacije država Zapadnog Balkana: uporedna analiza”, *Godišnjak fakulteta političkih nauka,* godina 4, broj, 4, Beograd, 2010, str. 295–313.

Đukanović, Dragan, „Bosna i Hercegovina na neizvesnom putu ka članstvu u NATO”, *Međunarodni problemi*, god. LXXI, br. 3, Beograd, 2019, str. 335–361.

Đukanović, Dragan, „SFR Jugoslavija i Evropska ekonomska zajednica: od uspešne saradnje i potencijalnog članstva do suspenzije svih sporazuma”, *YU historija*. Dostupno preko: http://www.yuhistorija.com/serbian/medj_politika_txt00c1.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

Đukanović, Dragan, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Crne Gore nakon obnove nezavisnosti 2006. godine”, *Glasnik Odjeljenja društvenih nauka Crnogorske akademije nauka i umjetnosti*, Vol. 24, br. 24, Podgorica, 2019, str. 289–307.

Đukanović, Dragan, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine”, *Međunarodna politika*, god. LXVI, br. 1158–1159, Beograd, str. 115–127.

Đukanović, Dragan, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću*, Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Službeni glasnik, Beograd, 2016.

Đukanović, Dragan, *Spoljnopolitički identiteti Srbije: protivrečnosti i refleksije*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2019.

Đukanović, Dragan, Živojinović, Dragan, „Strateška partnerstva Republike Srbije", *Godišnjak FPN*, godina V, br. 6, decembar 2011, str. 299–312.

„Ekspoze Gorana Svilanovića, saveznog ministra za inostrane poslove u Saveznoj skupštini SR Jugoslavije", Beograd, 24. oktobar 2001. u: Nataša Dragojlović at al. (urs), *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011, str. 286–301.

Gligorov, Vladimir, „Besciljna spoljna politika", *Peščanik*, Beograd, 24. Mart 2008. Dostupno preko: https://pescanik.net/besciljna-spoljna-politika/ (Pristupljeno 21. januara 2020

„Građani Srbije vide SAD kao neprijatelja, ali smatraju da Tramp treba da dođe u posetu", *Radio 021*, Novi Sad, 19. septembar 2019. Dostupno preko: https://www.021.rs/story/Info/Srbija/223848/Gradjani-Srbije-vide-SAD-kao-neprijatelja-ali-smatraju-da-Tramp-treba-da-dodje-u-posetu.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

„Kako je propala Miloševićeva ideja o konfederaciji Jugoslavije i Grčke?", *Vesti online*, 30. maj 2017. Dostupno preko: https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Srbija/652880/Kako-je-propala-Miloseviceva-ideja-o-konfederaciji-Jugoslavije-i-Grcke (Pristupljeno 21. januara 2020)

Kovačević, Živorad, *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd, 2007.

Lopandić, Duško, *Regionalne inicijative u Jugoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Evropski pokret u Srbiji, 2001.

Марковски, Данчо, *Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија*, Фондација Фридрих Еберт – канцеларија во Скопје, Скопје, 2018, стр. 88–89.

Mates, Leo, „Nesvrstanost poslije Devetog samita", *Međunarodni problemi*, Vol. XLII, br. 1, Beograd, 1990, str. 7–15.

Nikšić, Stevan, „Samit na Kritu: Balkanci na raskršću", *NIN*, Beograd, 5. novembar 1997. Dostupno preko: http://www.nin.co.rs/arhiva/2445/tema.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

Pešić, Milenko, „Sva srpska strateška partnerstva", *Politika*, Beograd, 27. maj 2018. Dostupno preko: http://www.politika.rs/sr/clanak/404513/Sva-srpska-strateska-partnerstva (Pristupljeno 21. januara 2020)

Petrović, Žarko, „Rusko-srpsko strateško partnerstvo: sadržina i domašaj", ISAC fond, Beograd. Dostupno preko: https://www.isac-fund.org/download/Zarko_Petrovic-Rusko-srpsko_stratesko_partnerstvo-sadrzina_i_domasaj.pdf (Pristupljeno 21. januara 2020)

„Predlog platforme za alternativnu spoljnu politiku Foruma za međunarodne odnose", Beograd, 18. februar 1997. u: Nataša Dragojlović at al. (urs), *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011, str. 281.

„Svedočenje Vorena Cimermana o susretima sa Slobodanom Miloševićem", *Nedeljnik*, Beograd, 11. mart 2018. Dostupno preko: https://arhiva.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/on-je-najhladnija-osoba-koju-sam-upoznao-nije-imao-lepu-rec-ni-za-nekog-srbina-svedocenje-vorena-cimermana-o-susretima-sa-milosevicem/ (Pristupljeno 21. januara 2020)

„Šta je sledeće Miloševiću", *Evropljanin*, Beograd, 19. oktobar 1998. Dostupno preko: https://www.slavkocuruvijafondacija.rs/sta-je-sledece-milosevicu-tekst-zbog-kojeg-je-zabranjen-evropljanin/ (Pristupljeno 21. januara 2020)

Štavljanin, Dragan, „Trideset godina od Miloševićeve najave ratova na Gazimestanu", *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 28. juni 2019. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/srbiija-gazimestan-milosevic/30026025.html (Pristupljeno 21. januara 2020)

Dragan Đukanović

THREE DECADES OF THE POST-COLD WAR BALKANS AND STRATEGIC FOREIGN POLICY CHOICE (S) OF SERBIA

Abstract

In this article, the author analyzed Serbia's strategic choices of partnership after the end of the Cold War in 1989, primarily within the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (until 1992), and then in the former Federal Republic of Yugoslavia (1992–2003) and the former State Union of Serbia and Montenegro (2003–2006). The author concluded that unlike all the countries in its surroundings, Serbia did not choose a predominantly strategic partnership with the United States, which has influenced its weakened international position, especially during the breakup of Yugoslavia (1992–1999), but also later. In the period 2000-2004, Serbia did not establish a strategic partnership with the United States as expected, but it rather addressed predominantly technical issues to improve bilateral relations. However, since 2006, after the restoration of full Serbian statehood, a reversal has been gradually made in relation to the West, and during this period Serbia concluded seven strategic partnerships with Russia (2013), China (2009), the United Arab Emirates (2013) and Azerbaijan (2013). Moreover, Serbia's strategic partnership with Italy (2010), France (2011) and Greece (2019) was established.

Finally, the author concluded that Serbia's current geopolitical surroundings with US strategic partners indicate the need to rethink and redefine relations between official Washington and Belgrade at a time when many more regional relations and problems remain unresolved.

Keywords: Serbia, foreign policy, strategic partnership, USA, Russian Federation, Western Balkans.

II DEO

SRPSKO – AMERIČKI ODNOSI I KLJUČNE PROMENE U MEĐUNARODNOM PORETKU U RAZDOBLJU OD 2016. DO 2020. GODINE

UDK 327.7/.8: 339.5(73)

Aleksandar Milošević[*]
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

AMERIKA PRE SVEGA: SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE I MEĐUNARODNI TRGOVINSKI POREDAK POSLE 2016. GODINE

Sažetak: U radu se razmatra spoljnotrgovinsko delovanje američke administracije za vreme mandata predsednika Donalda Trampa. Nezadovoljstvo postojećim trgovinskim odnosima i globalnom ulogom SAD je doživelo kulminaciju sprovođenjem politike „Prvo Amerika" i proglašenjem ekonomskog nacionalizma ključnim elementom Trampovog ekonomskog programa. Američka verzija novog ekonomskog nacionalizma ističe bilateralni pristup regulisanju trgovinskih odnosa i unilateralno delovanje, nasuprot multilateralizmu koji je proglašen neefikasnim i neadekvatnim načinom za zadovoljavanje ekonomskih interesa SAD. Zbog toga se SAD zalažu za preoblikovanje postojećeg međunarodnog trgovinskog poretka isključivo u skladu sa sopstvenim interesima, zaoštravajući odnose sa ključnim trgovinskim partnerima ali i zahtevajući promene u funkcionisanju Svetske trgovinske organizacije. Međutim, pošto se ovakvo delovanje SAD ne dešava u vakuumu, posledice do kojih vode aktivnosti usmerene na redefinisanje postojećih odnosa, mogu dodatno oslabiti ulogu SAD u svetskim poslovima, urušiti Svetsku trgovinsku organizaciju i uneti dodatnu neizvesnost u međunarodni trgovinski poredak.

Ključne reči: SAD, međunarodna trgovina, Donald Tramp, ekonomski nacionalizam, „Prvo Amerika", Svetska trgovinska organizacija

Delovanje američke administracije za vreme mandata predsednika Donalda Trampa je višestruko uzdrmalo postojeći međunarodni trgovinski poredak. Status Svetske trgovinske organizacije, najvažnije institucije svetske trgovine je ugrožen, a napetosti predstavljaju ključno obeležje trgovinskih odnosa SAD sa ključnim partnerima.[1] Ipak, nezadovoljstvo Sjedinjenih Američkih Država posto-

[*] Imejl: aleksandar.milosevic@fpn.bg.ac.rs; Rad primljen 13. januara 2021. godine.

[1] Najznačajniji trgovinski partneri SAD su Kanada, Meksiko, Kina, Japan, Evropska unija. Videti: https://ustr.gov/countries-regions (pristupljeno 8.1.2021)

jećim stanjem nije moguće svesti na unilateralno delovanje postojeće administracije ili kapriciozne ispade aktuelnog predsednika već se ipak može identifikovati izvestan kontinuitet sa trgovinskom politikom prethodnih američkih administracija. Celokupan posthladnoratovski period karakteriše opadanje udela razvijenih ekonomija u međunarodnoj trgovini koje je praćeno usponom drugih aktera iz tzv. tržišta u nastajanju (Kine i Indije, pre svih). Uz to, institucionalno posmatrano, zastoj Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora je doprineo značajnom rastu broja zaključenih regionalnih trgovinskih sporazuma, pri čemu su SAD bile jedan od ključnih promotera strategije kompetitivne liberalizacije i njenog konstitutivnog elementa: zaključivanja bilateralnih trgovinskih sporazuma. Usporavanje stope rasta međunarodne trgovine posle finansijske krize iz 2008. godine je dodatno uticalo na povećanje američkog nezadovoljstva postojećim trgovinskim odnosima i međunarodnom ulogom SAD. Iz ovih razloga, namera za redefinisanjem trgovinske pozicije SAD je bila prisutna i kod Trampovih neposrednih prethodnika, Džordža Buša mlađeg i Baraka Obame, što postaje vrlo jasno kada se pažljivo analiziraju zvanični trgovinski dokumenti američkih administracija od 2000. do 2019. godine.[2]

Ono što se, međutim, izdvaja kao specifičnost spoljnotrgovinske politike Trampove administracije, svakako pored vrlo osobenog stila aktuelnog američkog predsednika jeste njegova lična usredsređenost na postojanje američkog trgovinskog deficita. Trampove javne opaske o nepovoljnom američkom trgovinskom bilansu su praćene čestim ponavljanje tvrdnje da postojeći međunarodni trgovinski poredak i njegovi ključni akteri, koji su istovremeno i najznačajniji američki trgovinski partneri, neprestano koriste dobronamernost Sjedinjenih Američkih Država i nesposobnost njegovih prethodnika.[3] Jednostavno rešenje za ovako postavljen problem je bilo preoblikovanje postojećeg međunarodnog trgovinskog poretka u skladu sa interesima njegovog (još uvek) najznačajnijeg aktera, Sjedinjenih Američkih Država, obuhvativši zaoštravanje odnosa sa trgovinskim partnerima ali i zahteve za promenama u funkcionisanju Svetske trgovinske organizacije. Međutim, pošto se ovakvo delovanje SAD ne dešava u vakuumu, posledice do kojih vode aktivnosti usmerene na redefinisanje postojećih odnosa mogu dodatno oslabiti ulogu SAD u svetskim poslovima, urušiti Svetsku trgovinsku organizaciju i uneti dodatnu neizvesnost u međunarodni trgovinski poredak.

---

[2] Videti: *Office of the United States Trade Representative, Trade Policy Agenda and Annual Report*, dostupno na ://ustr.gov/index.php/about-us/policy-offices/press-office/reports-and-publications\ (pristupljeno 8.1.2021)

[3] Patrick Gillespie, Trump hammers America's worst trade deals ever, *@CNNMoney*, 27 September 2016, dostupno na https://money.cnn.com/2016/09/27/news/economy/donald-trump-nafta-hillary-clinton-debate/ (pristupljeno 8.1.2021)

Početni koraci

Za vreme trajanja svoje predsedničke kampanje, tokom 2016. godine, predsednički kandidat Donald Tramp je više puta izjavio da su nepovoljni trgovinski sporazumi koje su zaključili prethodni predsednici odgovorni za gubitak radnih mesta u SAD i rast američkog trgovinskog deficita. Nasuprot očekivanjima, Tramp je ovakav ton zadržao i posle preuzimanja predsedničke funkcije i u svom inauguralnom obraćanju, utvrdivši da SAD moraju „zaštititi svoje granice od pustošenja drugih zemalja koje proizvode naše proizvode, kradu naše kompanije i uništavaju naša radna mesta”.[4] Nova američka administracija je, u skladu sa obećanjima izabranog predsednika, povukla SAD iz Transpacifičkog partnerstva, suštinski zaustavila pregovore o zaključenju Sporazuma o Transatlantskom trgovinskom i investicionom partnerstvu sa Evropskom unijom i ponovo otvorila pregovore o reviziji Severnoameričkog sporazumu o slobodnoj trgovini i Sporazuma o slobodnoj trgovini sa Južnom Korejom. Međutim, iako neposredni akteri i pojedini komentatori aktuelnih zbivanja, uglavnom sa desne strane političkog spektra hvale doslednost američkog predsednika i njegovo ispunjavanje predizbornih obećanja, čini se da je delovanje nove američke administracije dovelo do porasta nezadovoljstva i nesigurnosti kod ekonomskih ali i političkih partnera SAD širom sveta.[5]

Dvanaest država Pacifičkog regiona (među kojima su, između ostalog i Australija, Vijetnam, Japan, Novi Zeland) je, bez obzira na povlačenje SAD, nastavilo da primenjuje sporazum o Transpacifičkom partnerstvu. Inače, ovakvo delovanje američke administracije suštinski dovodi u pitanje ranije proklamovanu privrženost SAD regionu Istočne Azije za vreme značajnog ekonomskog rasta Kine i njenog sve aktivnijeg uticaja proizvodeći nesigurnost kod američkih partnera u regionu. U drugom delu sveta, Evropi, suočivši se sa posledicama delovanja Trampove administracije, nemačka kancelarka Angela Merkel je zaključila da je „era u kojoj smo se u potpunosti mogli osloniti na druge završena, u određenoj meri” i da EU mora uzeti „svoju sudbinu u svoje ruke”[6], dok se francuski predsednik Makron u više navrata založio za uspostavljanje strateške autonomije Evropske unije naglašavajući potrebu za njenom nezavisnošću od drugih aktera (pre svega, od SAD).[7]

---

[4] Donald J. Trump, *The Inaugural Adress*, dostupno na https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/ (pristupljeno 8.1.2021)

[5] Videti: Robert E. Lightizer, *Trump's Trade Policy Is Making America Stronger: A Response to Critics*, dostupno na https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-07-20/trumps-trade-policy-making-america-stronger (pristupljeno 8.1.2021)

[6] Politico EU, *Angela Merkel: Europe must take 'our fate' into own hands*, https://www.politico.eu/article/angela-merkel-europe-cdu-must-take-its-fate-into-its-own-hands-elections-2017/ (pristupljeno 8.1.2021)

[7] Emanuel Macron, *The Macron Doctrine*, dostupno na https://geopolitique.eu/en/macron-grand-continent/(pristupljeno 10.1.2021)

Vodeći se idejom o postizanju veće ekonomske koristi za SAD, sprečavanju da SAD budu „kasica prasica koju svi pljačkaju” i obezbeđivanju „boljih trgovinskih sporazuma”, Trampova administracija je nastavila sa sprovođenjem trgovinskog dela programa „Prvo Amerika”, stavivši ekonomski nacionalizam u središte svoje ekonomske politike.[8] Sredinom 2018. godine, pri pokušaju izravnavanja računa sa trgovinskim partnerima, američka administracija se pozvala na propise po kojima je predsedniku dozvoljeno da uvodi carine ako je to potkrepljeno razlozima nacionalne bezbednosti. Nespremnost prethodnih američkih vlasti da se pozovu na ovakav razlog je u velikoj meri bio zasnovan na strahu od protekcionizma i reakcije drugih aktera u globalnom trgovinskom sistemu. Posle početnog koraka, Tramp je uveo carine od 25% na uvoz čelika i 10% na uvoz aluminijuma, što je naišlo na snažno odobravanje proizvođača čelika i aluminijuma ali i na prigušeno gunđanje uvoznika ovih proizvoda. Usledio je odgovor najznačajnijih američkih trgovinskih partnera, Evropske unije, Kanade, Kine, Meksika koji su, suprotno očekivanjima Trampovih savetnika, uzvratili istom merom, uvodeći carine na uvoz burbona, soje i proizvoda od soje, Harli Dejvidson motora, i drugih proizvoda iz SAD. Međutim, i pored negativnih posledica po domaća preduzeća zbog uvođenja recipročnih mera, predsednik SAD je ostao privržen politici „Prvo Amerika”, promovišući ekonomski nacionalizam kao ideju vodilju sopstvenog pristupa međunarodnim ekonomskim odnosima. Američka verzija novog ekonomskog nacionalizma u prvi plan stavlja razvoj bilateralnih trgovinskih odnosa i, po potrebi, unilateralno delovanje SAD, nasuprot multilateralizmu koji je označen kao neefikasan i nesposoban da prevaziđe međunarodne trgovinske sporove i koji zbog toga više ne predstavlja adekvatan put za zadovoljavanje američkih interesa. Iz ovakvog pristupa neminovno je proistekao i negativan stav prema Svetskoj trgovinskoj organizaciji.

Nezadovoljstvo Sjedinjenih Američkih Država funkcionisanjem Svetske trgovinske organizacije

Posebno nezadovoljstvo predstavnika američke administracije ali i samog predsednika Trampa, usmereno je prema Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO) koja predstavlja simbol trgovinskog multilateralizma i stožernu organizaciju međunarodnog trgovinskog poretka. Institucionalni izdanak Urugvajske runde multilateralnih trgovinskih pregovora, STO je proizvod višedecenijskih aktivnosti SAD na stvaranju međunarodnog trgovinskog sistema zasnovanog na za-

[8] Anne Perkins, Donald Trump at G7: ’US is not a piggy bank to be robbed’, *The Guardian*, June 9, 2018, dostupno na https://www.theguardian.com/world/2018/jun/09/donald-trump-at-g7-us-is-not-a-piggy-bank-to-be-robbed; Trampov spoljnopolitički govor „Prvo Amerika” je dostupan na https://time.com/4309786/read-donald-trumps-america-first-foreign-policy-speech/ (pristupljeno 8.1.2021)

jedničkim pravilima. Pregovori o novim principima globalne trgovine u okviru Doha runde, pod okriljem STO su očigledno doživeli neuspeh i pored toga što je Svetska trgovinska organizacija postala skoro univerzalna međunarodna organizacija, sa 164 članice.[9] Nemogućnost postizanja dogovora nije štetila samo ugledu i doprinela većoj marginalizaciji STO već je aktere neuspešnih multilateralnih pregovora usmerila u pravcu bilateralnog ali i unilateralnog delovanja.[10] Brojni zaključeni regionalni trgovinski sporazumi su pretili da obesmisle bilo kakav nastavak multilateralnog pregovaranja. Neuspešni pregovori su, takođe, doveli u pitanje buduću ulogu STO u formulisanju globalnih trgovinskih pravila i otvorili problem njene relevantnosti, tj. eventualne potrebe za promenom njene strukture i/ili mandata. Ova tema je postala posebno važna za zemlje u razvoju koje su multilateralno pregovaranje opravdano razumele kao najbolji način za ostvarivanje svojih ekonomskih interesa. O rastu značaja ove grupe zemalja u globalnoj ekonomiji govori podatak da je njihov udeo u trgovini robama porastao sa 34,7 na 47,8 procenata posle 2000. godine.[11] Prihvatajući postojeća pravila, zemlje u razvoju su kroz organizovane blokove postale nezaobilazni faktor u pregovaračkom procesu, spremne na aktivno suprotstavljanje ključnim trgovinskim akterima u prilikama kada su smatrale da je potrebno odbraniti sopstvene trgovinske interese. S druge strane, uvođenje novih tema (trgovina i zaštita konkurencije, transparentnost u procesima javnih nabavki, odnos trgovine i investicija) iz „duboke trgovinske agende" u bilateralne sporazume koje su zaključivali ključni trgovinski akteri je dodatno ugrozilo postojeće multilateralne trgovinske pregovore i vodeću ulogu Svetske trgovinske organizacije u njima. Izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz Evropske unije i napeti pregovori o njihovim budućim ekonomskim odnosima, uz unilateralne akcije Trampove administracije su dodatno podrili temelje postojećeg trgovinskog poretka.

Sjedinjene Američke Države kao najznačajniji globalni promoter slobodne trgovine i strategije kompetitivne liberalizacije tokom poslednjih nekoliko godina u izvesnoj meri menjaju pristup regulisanju sopstvenih trgovinskih odnosa. Administracija Donalda Trampa, lično sumnjičavog prema slobodnoj trgovini, suštinski se okreće neomerkantilizmu nastojeći da obezbedi što bolje pozicije za SAD u odnosima sa najznačajnijim trgovinskim partnerima.[12] Shvatanje da je

---

[9] WTO1, *Members and Observers*, dostupno na https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (pristupljeno 8.1.2021)

[10] Stephen W. Hartman, The WTO, the Doha Round Impasse, PTAs, and FTAs/RTAs, *The International Trade Journal*, Vol. 27, 2013, pp. 411-430.

[11] Anabel González, Euijin Jung, *Developing countries can help restore the WTO's dispute settlement system*, dostupno na https://www.piie.com/publications/policy-briefs/developing-countries-can-help-restore-wtos-dispute-settlement-system (pristupljeno 8.1.2021)

[12] Videti: Miguel Rodríguez Mendoza, A New Architecture for the WTO?, u Carlos A. Primo Braga, Bernard Hoekman, *Future of the Global Trade Order*, European University Institute, IMD, Fundação Dom Cabral, 2017, p. 92.

bilateralnim putem moguće lakše zadovoljiti sopstvene interese pregovarajući sa pozicije moći, dodatno je usmerilo aktivnosti SAD u ovom pravcu. Iako su Sjedinjene Američke Države ključni kreator postojećeg trgovinskog sistema i mehanizma za rešavanje trgovinskih sporova u okviru STO, američko nezadovoljstvo njegovim funkcionisanjem je sve više i sve vidljivije iskazivano. Članovima Apelacionog tela ovog mehanizma predstavnici američke administracije zameraju da su pri rešavanju pojedinačnih slučajeva više bili skloni stvaranju novih pravila nego tumačenju postojećih (čime su izašli iz okvira uspostavljenih sporazumima koji su stupili na snagu osnivanjem STO 1995. godine) ali i da su u nekoliko navrata prekoračivali vremenske rokove predviđene za donošenje odluke u prvoj instanci i po žalbi.[13] Sjedinjene Američke Države jesu tužene više puta nego druge članice STO ali ipak nisu izgubile više sporova od drugih zemalja. Više od 90% žalbi mehanizmu za rešavanje sporova u okviru Svetske trgovinske organizacije ne bude prihvaćeno, bez obzira ko su strane u postupku. Prema podacima Svetske trgovinske organizacije, aktivnosti Sjedinjenih Američkih Država ne izlaze iz ovih okvira.[14]

Iako nezadovoljstvo funkcionisanjem mehanizma za rešavanje sporova postoji već duže vreme, tek je Trampova administracija počela ozbiljno da razmatra čak i opciju povlačenja SAD iz Svetske trgovinske organizacije. Međutim, jednostrana odluka predsednika o napuštanju STO (bez saglasnosti Kongresa) bi mogla da bude osporena pred domaćim sudovima, što bi svakako imalo dugotrajne negativne posledice po američke ekonomske interese. U nameri da iskaže svoje nezadovoljstvo postojećim stanjem i podstakne razgovore o reformi ove institucije, američka administracija se nije saglasila sa imenovanjem novih članova (ili obnavljanjem mandata postojećim) u Apelacionom telu STO od leta 2017. godine. Do potpune blokade rada ovog organa je došlo u decembru 2019. godine od kada više ne postoji kvorum za njegovo funkcionisanje.[15] Ipak, opstruktivno ponašanje nije predstavljalo prepreku za SAD da pred istim telom uloži žalbe na nefer trgovinske prakse Evropske unije, Kine, Meksika i drugih članica Svetske trgovinske organizacije, što dugoročne američke namere, u najmanju ruku, čini nejasnim. Uz ovo, američka administracija je jednostrano uvođenje carina Kini na robu u vrednosti od 250 milijardi dolara zasnovala na odeljku 301 sopstvenog Zakona o trgovini iz 1974. godine što dodatno urušava pravila i procedure na kojima počiva međunarodni trgovinski

---

[13] Aditya Rathore and Ashutosh Bajpai, The WTO Appellate Body Crisis: How We Got Here and What Lies Ahead?, *Jurist*, dostupno na https://www.jurist.org/commentary/2020/04/rathore-bajpai-wto-appellate-body-crisis/ (pristupljeno 8.1.2021)

[14] Videti: WTO2, *Annual Report for 2018 (Appelate Body)*, dostupno na https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_anrep_2018_e.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

[15] Za funkcionisanje Apelacionog tela je potrebno da bude formirano Veće od troje sudija. Međutim, od decembra 2019. godine, a zahvaljujući nemogućnosti izbora novih članova (ili obnavljanja mandata postojećim), Apelaciono telo ima samo jednog člana.

poredak.[16] Takođe, uvođenje carina od 10% na aluminijum i od 25% na čelik, na osnovu odeljka 232 Zakona o širenju trgovine, bazirano na razlozima nacionalne bezbednosti, podseća na loše prikriveni protekcionizam američke administracije i može postati presedan za sve buduće slučajeve u kojima bi države nezadovoljne svojim trgovinskim pozicijama mogle da uvođenje različitih protekcionističkih mera zasnuju na sličnim argumentima. Očigledno je da ponašanje SAD, praćeno njihovom sklonošću ka bilateralnom pregovaranju ali i jednostranom delovanju, budućnost Svetske trgovinske organizacije čini neizvesnom, uvećavajući zebnju da trgovinski sistem zasnovan na opštevažećim pravilima biva menjan sistemom u kome najmoćniji akteri stvaraju pravila koja slabiji moraju da prihvate. Pored odbacivanja multilateralizma, važan element trgovinske politike Trampove administracije je redefinisanje bilateralnih odnosa sa najvažnijim trgovinskim partnerima, Kinom, Evropskom unijom i državama članicama Severnoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini, Kanadom i Meksikom.

Trgovinski odnosi SAD sa najvažnijim partnerima za vreme mandata predsednika Trampa

Trgovinski odnosi sa Kinom

Unilateralno delovanje Sjedinjenih Američkih Država je najvidljivije u trgovinskim odnosima sa Kinom koju američka administracija ali i sve više značajnih političkih aktera u Vašingtonu, nezavisno od političke pripadnosti, vidi kao najznačajniju dugoročnu pretnju američkim ekonomskim i političkim interesima. U tom smislu, ne sme se prenebregnuti podatak da nezadovoljstvo aktivnostima Kine u međunarodnim trgovinskim odnosima nije počelo sa Trampovom administracijom. Optužbe za postojanje nefer trgovinskih praksi, krađu intelektualne svojine i manipulaciju valutom postoje već dugi niz godina i bile su predmet interesovanja i prethodnih američkih vlasti. Predsednik Džordž Buš mlađi nije želeo da primeni zaštitne mere koje je imao na raspolaganju da ne bi naškodio sopstvenim potrošačima koji bi, u tom slučaju, skuplje plaćali uvozne proizvode ali i da ne bi dodatno podstakao zahteve za državnu pomoć sektora koji bi bili pogođeni preduzetim merama. S druge strane, on je formalno i normalizovao trgovinske odnose sa Kinom, odobravajući joj status stalnih normalnih trgovinskih odnosa 2001. godine, nakon ulaska Kine u Svetsku trgovinsku organizaciju.[17] Čak je i trgovinski predstavnik SAD u administraciji predsednika Trampa, Robert Lajtajzer (Robert Lightizer) izjavio da su „SAD pogrešile podržavajući prijem

[16] U.S. Trade Act, 1974, dostupno na https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-88/pdf/STATUTE-88-Pg1978-2.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

[17] The White House, *President Grants Permanent Trade Status to China*, dostupno na https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/12/20011227-2.html (pristupljeno 8.1.2021)

Kine u STO pod uslovima koji su se pokazali neefikasnim u osiguravanju kineskog prihvatanja otvorenog, tržišno orijentisanog trgovinskog režima."[18] U stvari, američki pristanak na prijem Kine u STO, neki autori smatraju strateškom greškom SAD zbog činjenice da je normalizovanje trgovinskih odnosa pod okriljem STO značajno doprinelo ekonomskom rastu Kine.[19] Bušov naslednik na funkciji predsednika SAD, Barak Obama, nastavio je sa ambivalentnom politikom prema Kini. Obamina administracija je nastojala da kroz zaključivanje mega-regionalnih trgovinskih sporazuma, kakvi su TPP i TTIP, izoluje Kinu i u krajnjoj instanci je primora da poštuje novonastajuća pravila i standarde koji su stvarani ovim sporazumima. Postoji shvatanje po kome je stvaranje Azijske infrastrukturne investicione banke dodatno doprinelo ubrzavanju pregovora o zaključivanju Transpacifičkog partnerstva.[20] Ipak, Obamina administracija je pokušala i da unapređuje postojeće odnose sa Kinom kroz Ekonomski i strateški dijalog (U.S. – China Economic and Strategic Dialogue) ali i kroz pregovore o zaključivanju bilateralnog investicionog sporazuma, ali sa ograničenim uspehom. U septembru 2015. godine, SAD i Kina su postigle dogovor po kome se obe strane obavezuju da neće sprovoditi ili podržavati sajber kriminal usmeren ka krađi intelektualne svojine, trgovinskih tajni ili drugih informacija koje bi mogle da budu iskorišćene u svrhu sticanja tržišnih prednosti za bilo koju od strana u sporazumu.[21]

Dakle, u ponašanju administracije predsednika Donalda Trampa prema Kini, pored nesumnjivih razlika u suštini ali i stilu vođenja politike, mogu se uočiti sličnosti sa aktivnostima prethodnih američkih administracija. Izvesne zajedničke tačke se mogu identifikovati i sa trgovinskom politikom predsednika Ronalda Regana koji je, nastojeći da ograniči japanski izvoz u SAD, takođe pokazivao snažne protekcionističke inklinacije.[22] O povezanosti ovakvih shvatanja spoljno-

---

[18] USTR1, *2017 Report to Congress On China's WTO Compliance*, 2018, dostupno na https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Reports/China%202017%20WTO%20Report.pdf, p.2 (pristupljeno 8.1.2021)

[19] Videti, npr: John Mearshemier, U.S.-China rift runs real risk of escalating into a nuclear war,*The Asahi Shimbun*, dostupno na http://www.asahi.com/ajw/articles/13629071 ili Peter Navarro*, Only Economic Nationalism Will Win the Day Against China*, dostupno na https://www.prosperousamerica.org/peter_navarro_only_economic_nationalism_will_win_the_day_against_china (pristupljeno 8.1.2021)

[20] Cheng Li, *Assessing U.S.-China Relations under the Obama Administration*, dostupno na https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/(pristupljeno 8.1.2021)

[21] Herb Lin, *What the National Counterintelligence and Security Center Really Said About Chinese Economic Espionage*, dostupno na https://www.lawfareblog.com/what-national-counterintelligence-and-security-center-really-said-about-chinese-economic-espionage (pristupljeno 8.1.2021)

[22] Videti: Ivan Vujačić, Aleksandar Milošević, Economic Consequences of Mr. Trump, *Serbian Political Thought*, vol. 14, No. 2/2016, Institute for Political Studies, pp. 25 – 42, issn: 1450-5460, udc: 32, 2016.

trgovinskih odnosa govori i činjenica da je trgovinski predstavnik SAD u administraciji predsednika Donalda Trampa bio Robert Lajtajzer koji je bio zamenik trgovinskog predstavnika SAD za vreme mandata Ronalda Regana.

U nameri da uvođenjem carina na kinesku robu smanji postojeći trgovinski deficit i primora Kinu da prihvati odnose razmene koji bi bili prihvatljiviji za SAD, Trampova administracija je postala akter trgovinskog konflikta sa ovom zemljom, što je, u krajnjoj instanci, štetilo američkim firmama i proizvelo negativne posledice po globalnu ekonomiju, stvarajući okruženje u kome napetosti u bilateralnim odnosima i trgovinski ratovi postaju nova normalnost.

Vođen sopstvenim predrasudama o negativnim efektima međunarodne trgovine po privredu SAD ali i stavovima svojih najbližih savetnika, predsednik Tramp je zauzeo gotovo nepomirljiv stav prema Kini, optužujući je za nefer trgovinsku praksu i agresivno ponašanje koje proizvodi negativne posledice po Sjedinjene Američke Države kroz gubitak poslova za američke radnike i rast trgovinskog deficita SAD.[23] Gotovo pedesetogodišnje nastojanje različitih američkih administracija da Kinu mirno integrišu u ekonomski institucionalni okvir napravljen posle Drugog svetskog rata po dominantno zapadnim merilima, formalno je okončano 2018. godine, proglašenjem Kine „ekonomskim neprijateljem" SAD i uvođenjem carina na kineske proizvode u vrednosti od 60 milijardi dolara, uz ograničavanje kineskih investicija u američke tehnološke kompanije.[24] Tvrdeći da Kina „siluje" SAD i „sprovodi najveću krađu u istoriji sveta", unilateralnim delovanjem Trampova administracija pokušava da smanji američki trgovinski deficit (u odnosima sa Kinom) i primora Kinu na promenu postojećih nefer trgovinskih praksi.[25] Do kraja avgusta 2019. godine američke vlasti su odlučile da uvedu/povećaju carine na kinesku robu u vrednosti od 550 milijardi dolara, što je predstavljalo gotovo ceo kineski izvoz u SAD.[26] Kineske vlasti su, očekivano, odgovorile sličnim merama tako da su kao početni korak uvele dodatne carine (od pet ili deset procenata) na 5.078 proizvoda, što je odgovaralo američkom izvozu u Kinu u vrednosti od oko 75 milijardi dolara. U sledećem koraku, Kina je povećala carinske stope na uvoz sirove nafte, soje (za pet), govedine i svinjetine za

[23] Američki deficit sa Kinom u robnoj trgovini je za 2016. i 2017. godinu iznosio 346,8 i 375,1 milijardi dolara, respektivno. Videti: https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html (pristupljeno 8.1.2021)

[24] Mark Landler and Jim Tankersley, *Trump Hits China With Stiff Trade Measures*, https://www.nytimes.com/2018/03/22/us/politics/trump-will-hit-china-with-trade-measures-as-white-house-exempts-allies-from-tariffs.html (pristupljeno 8.1.2021)

[25] Nick Gass, Trump: *'We can't continue to allow China to rape our country'*, https://www.politico.com/blogs/2016-gop-primary-live-updates-and-results/2016/05/trump-china-rape-america-222689 (pristupljeno 8.1.2021)

[26] USTR2, *USTR Statement on Section 301 Tariff Action Regarding China*, dostupno na https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2019/august/ustr-statement-section-301-tariff (pristupljeno 8.1.2021)

deset procenata, nakon čega je usledilo ponovno uvođenje carina na automobile i auto-delove, što je uz postojeće carine na različite kategorije proizvoda (viski, etanol, tečni naftni gas, povrće, itd) značilo da je gotovo 90% američkog izvoza u Kinu potpadalo pod neki vid carinskih ograničenja.[27]

Aktivnosti američke administracije usmerene tvrdnjom predsednika Trampa da su „trgovinski ratovi dobri i da je lako pobediti u njima" su proizveli značajne posledice po privredu SAD i Kine ali i po globalni sistem međunarodne trgovine.[28] Po različitim studijama, trgovinski rat sa Kinom je doveo do pada BDP Sjedinjenih Američkih Država od 0,3[29] do 0,7[30] procenata. Pored ovog, u istraživanju koje su sproveli ekonomisti iz Banke Federalnih rezervi Njujorka i Univerziteta Kolumbija, Amiti, Sang i Weinstein, zaključuje se da će trgovinski rat dovesti do pada stope rasta američkih investicija za 0,3% u 2019, odnosno za 1,6% u 2020. godini.[31] Više puta ponovljen pristup američke administracije da će čvrsta carinska politika SAD dovesti do pronalaska alternativa za uvoz iz Kine, uključujući i povratak industrije u SAD, nije se obistinila.

Američki deficit u trgovini sa Kinom je tokom 2018. godine smanjen zahvaljujući manjoj razmeni ali je ukupni američki trgovinski deficit porastao zbog povećanja manjka u trgovini sa Evropskom unijom, Južnom Korejom, Meksikom, Japanom, i drugim zemljama.[32] Pogotovo je zanimljiv podatak da je zbog unilateralnog delovanja SAD za vreme administracije predsednika Trampa došlo do izmeštanja određenih proizvodnih kapaciteta iz Kine ali ne u Sjedinjene Američke Države, kako je najavljivano, već u druge države regiona jugoistočne Azije. Iz ovih razloga je tokom 2018. godine i kasnije zabeležen značajan rast američkog uvoza iz Vijetnama, Bangladeša, Tajvana, Južne Koreje i drugih zemalja regiona.[33] Ovakav razvoj događaja je, u suštini, očekivan zbog činjenice da je brojne

---

[27] Videti: Chad P. Bown & Melina Kolb, *Trump's Trade War Timeline: An Up-to-Date Guide*, Peterson Institute fpr International Economics, dostupno na https://www.piie.com/sites/default/files/documents/trump-trade-war-timeline.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

[28] Videti: Joe Deaux et al., *Trump Says Trade Wars Are 'Good, and Easy to Win'*, dostupno na https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-03-01/trump-is-said-to-delay-decision-on-steel-and-aluminum-tariffs (pristupljeno 8.1.2021)

[29] Videti: Mark Zandi, Jesse Rogers & Maria Cosma, *Trade War Chicken: The Tariffs and the Damage Done*, dostupno na https://www.moodysanalytics.com/-/media/article/2019/trade-war-chicken.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

[30] Videti: Shawn Donnan, *Trump's China Buying Spree Unlikely to Cover Trade War's Costs*, https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-12-18/trump-s-china-buying-spree-unlikely-to-cover-trade-war-s-costs (pristupljeno 8.1.2021)

[31] Mary Amiti, Sang Hoon Kong & David Weinstein, The Effect of the U.S.-China Trade War on U.S. Investment, *NBER Working Paper* No. 27114, DOI 10.3386/w27114, 2020.

[32] USCB1, *Trade in Goods with World, Seasonally Adjusted*, dostupno na https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0004.html (pristupljeno 8.1.2021)

[33] USCB2, *Trade in Goods with Vietnam*, dostupno na https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5520.html

proizvode, kakvi su odeća i obuća, na primer, jeftinije proizvoditi van SAD čak i uz postojanje carina na njihov uvoz. Razlozi za to su različiti, od znatno viših nadnica, tržišta rada ograničene fleksibilnosti u SAD, pa do mogućnosti za uvoz jeftinijeg repromaterijala iz Kine u ove zemlje zahvaljujući postojanju globalnih proizvodnih lanaca. Ipak, bitno je pomenuti da je u pomenutim sektorima privrede, trend premeštanja proizvodnje iz Kine u neke od država regiona postojao i ranije, zbog rasta nadnica kineskih radnika ali je svakako trgovinski rat ubrzao postojeće trendove.[34] Zbog dramatičnog porasta uvoza iz Vijetnama, ova zemlja je postala potencijalna meta budućih američkih protekcionističkih mera kao što je uvođenje carina na uvoz čelika, na primer, a sve zbog sumnje da se čelik iz Kine izvozi u SAD preko Vijetnama s ciljem izbegavanja američkih carinskih i antidamping mera.[35] Nastojeći da izađe u susret željama SAD, Vijetnam je usvojio zabranu da kineska kompanija Huavei učestvuje u uvođenju 5G mreže ili prodaji adekvatne opreme lokalnim telekomunikacionim provajderima.[36] I pored ovog, nakon procesa istraživanja kog je pokrenula kancelarija američkog trgovinskog predstavnika, na osnovu odeljka br. 301 Zakona o trgovini, ministarstvo finansija SAD je u decembru 2020. godine Vijetnam zvanično proglasilo valutnim manipulatorom uz optužbu za sticanje „nefer kompetitivne prednosti u međunarodnoj trgovini."[37] Iako su ovo zvanično navedeni razlozi koji podsećaju na početne korake američkog unilateralnog delovanja prema Kini, postoji mišljenje da se iza svega nalazi pritisak na Vijetnam da utiče na smanjenje svog trgovinskog suficita sa SAD bilo kroz povećanje kupovina američkih proizvoda ili kroz ograničavanje sopstvenog izvoza u SAD. Ovakvo ponašanje SAD predstavlja odstupanje od dosadašnje prakse s obzirom da je za analizu manipulisanja valutom nadležno ministarstvo finansija SAD. Međutim, u ime Trampove administracije, vodeću ulogu u procesu istraživanja ponašanja Vijetnama je odigrala kancelarija trgovinskog predstavnika dok je Ministarstvo finansija SAD imalo sporednu ulogu, što upućuje na zaključak da je uvođenje carina potencijalni prvi američki odgovor na utvrđeno manipulisanje valutom što svakako usložnjava proces međuagencij-

---

[34] Kompanije kao što su Epl (Apple), Fokskon (Foxconn), Nintendo i druge su povećale proizvodne kapacitete u Vijetnamu tokom poslednjih nekoliko godina (pristupljeno 8.1.2021).

[35] John Reed & Valentina Romei, US-China trade war gives Vietnam a winning streak, *Financial Times*, June 23, 2019.

[36] Videti: Bennett Murray, Vietnam Doesn't Trust Huawei an inch, *Foreign Policy*, https://foreignpolicy.com/2019/05/09/vietnam-doesnt-trust-huawei-an-inch/ (pristupljeno 8.1.2021)

[37] Poziciju Ministarstva finansija SAD je moguće videti na: https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1212 Centralna banka Vijetnama je odbacila ove navode, tvrdeći da je njeno delovanje usmereno u pravcu „kontrole inflacije i stabilizacije makroekonomije, a ne ostvarivanja nefer prednosti u međunarodnoj trgovini". Videti: https://www.nst.com.my/world/world/2020/12/650285/vietnam-rejects-us-currency-manipulation-charge (pristupljeno 8.1.2021)

skog dogovaranja ali i sam proces istrage i odlučivanja o merama odmazde čini nejasnim.

Američka administracija je izvršila pritisak i na druge partnere SAD iz ovog regiona, Japan i Južnu Koreju, tvrdeći da Japan sprovodi nefer trgovinske prakse dok je predsednik Tramp važeći trgovinski sporazum SAD i Južne Koreje nazvao užasnim.[38] Dženifer Miler (Jennifer M. Miller) tvrdi da je, u stvari, celokupno viđenje spoljne politike (uključivši i spoljnotrgovinsku politiku) koje ima predsednik Tramp umnogome određeno njegovim doživljajem Japana kao ključnog ekonomskog takmaca SAD nakon Drugog svetskog rata koji je do te pozicije stigao zahvaljujući eksploatisanju dobronamerne američke spoljnotrgovinske politike ali i odbrambenom štitu koji su mu omogućile Sjedinjene Američke Države.[39] Kao rezultat američkog pritiska, Japan i SAD su 2019. godine zaključili trgovinski sporazum koji bi omogućio povoljniji pristup poljoprivrednim proizvodima (govedina, svinjetina, brašno, kukuruz, vino) iz SAD na japansko tržište. Na drugoj strani, Trampova administracija se obavezala na nastavak sveobuhvatnih pregovora za vreme čijeg trajanja neće biti uvođenja dodatnih carina ili kvota na uvoz japanskih proizvoda u SAD, pri čemu je posebna pažnja posvećena uvozu japanskih automobila.

Sporazum o slobodnoj trgovini SAD i Južne Koreje (KORUS) iz 2007. godine je 2018. godine zamenjen blago revidiranim sporazumom.[40] O nevelikim izmenama koje sadrži novi sporazum (u odnosu na stari) svedoči podatak da za njegovo stupanje nije bila potrebna ratifikacija u američkom Kongresu iako je u javnim nastupima predstavnika američke administracije zaključivanje ovog sporazuma proglašavano gotovo revolucionarnim.[41]

Ipak, dodatnu analizu ovakvog američkog ponašanja u regionu posebno komplikuje činjenica da Japan, Vijetnam i Južna Koreja predstavljaju ključne saveznike SAD u regionu istočne i jugoistočne Azije, naročito značajnih u svetlu

[38] Videti: Trampov stav o trgovini sa Japanom: https://www.ft.com/content/195f9678-c29a-11e7-a1d2-6786f39ef675; Trampovu poziciju u odnosu na sporazum o slobodnoj trgovini sa Južnom Korejom: https://www.washingtonpost.com/politics/trump-we-may-terminate-us-south-korea-trade-agreement/2017/04/27/75ad1218-2bad-11e7-a616-d7c8a68Mc1a66_story.html

[39] Videti: Jennifer A. Miller, Let's Not be Laughed at Anymore: Donald Trump and Japan from the 1980s to the Present, *Journal of American-East Asian relations*, Vol. 25, 2018, pp. 138-168.

[40] Videti: https://www.trade.gov/us-korea-free-trade-agreement; Takođe, videti: https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/fact-sheets/2018/september/fact-sheet-us-korea-free-trade (pristupljeno 8.1.2021)

[41] Za procenu značaja revidiranog sporazuma o slobodnoj trgovini sa Južnom Korejom, videti: https://www.piie.com/publications/policy-briefs/korea-us-free-trade-agreement-summary-assessment; Izjava predsednika Trampa povodom potpisivanja revidiranog sporazuma: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-president-moon-republic-korea-u-s-korea-free-trade-agreement-signing-ceremony/ (pristupljeno 8.1.2021)

više puta iskazane potrebe za ekonomskim i političkim obuzdavanjem Kine što dugoročnu strategiju delovanja Sjedinjenih Američkih Država u ovom kontekstu čini posebno nerazumljivom. Ipak, o nepredvidivim akcijama američke administracije za vreme mandata predsednika Donalda Trampa svedoči uznapredovali proces pogoršanja odnosa sa tradicionalnim saveznicima kao što je Evropska unija.

Trgovinski odnosi sa Evropskom unijom

O odnosu američke administracije prema Evropskoj uniji posle 2016. godine dovoljno govori podatak koji je izneo Entoni Gardner (Anthony Gardner), američki ambasador pri EU u periodu 2014–2017. godine, da su predstavnici tranzicionog tima izabranog predsednika Trampa, pozivali lidere Unije, tvrdeći da će se EU raspasti i raspitujući se koja će je zemlja posle Ujedinjenog Kraljevstva sledeća napustiti.[42] Takvo ponašanje je nastavljeno i po stupanju nove administracije na dužnost. Predsednik Donald Tramp se u svom usredsređivanju na spoljnotrgovinski položaj SAD nije bavio isključivo azijskim partnerima/konkurentima već je pažnju usmerio i ka Nemačkoj zbog postojanja njenog značajnog trgovinskog suficita u odnosima sa SAD. Volfgang Šojble (Wolfgang Schauble), nemački ministar finansija u periodu 2009–2017. godine, je izjavio da je ključni razlog nemačkog suficita, pre svega, izvozna konkurentnost Nemačke ali je iskoristio i priliku da ukaže na postojanje značajnih makroekonomskih debalansa.[43] Dodatno, na iznenađenje mnogih, on je istakao da je evro potcenjen i da je uzrok tome nezavisna monetarna politika Evropske centralne banke koja je pod predsednikom Dragijem vodila monetarnu politiku kvantitativnog olakšavanja što je dovelo do depresijacije evra.

U ovom kontekstu, bitno je pomenuti da spoljnotrgovinska politika spada u isključivu nadležnost Evropske unije, pa je nezadovoljstvo SAD koje je usmereno ka pojedinačnim državama Unije (Nemačkoj, na primer), u stvari bilo usmereno prema EU u celini. Administracija predsednika Donalda Trampa je suštinski zaustavila pregovore o zaključivanju Transatlantskog trgovinskog i investicionog partnerstva (TTIP) sa Evropskom unijom, uvela carine na uvoz čelika iz Unije i zaustavila izbor članova Apelacionog tela u okviru mehanizma za rešavanje sporova pri STO za šta je EU bila posebno zainteresovana. Pored ovog, američka pretnja uvođenjem carina na uvoz automobila iz EU u SAD se sve vreme nadvijala nad ionako ugroženim transatlantskim trgovinskim odnosima. Unilateralno delovanje američke administracije je doprinelo da Evropska unija pokuša da pronađe tačke slaganja sa drugim akterima globalnih trgovinskih odnosa o gorućim

[42] Alex Barker, Trump team rang EU and asked 'What country is leaving next?', *Financial Times*, January 13, 2017.

[43]

pitanjima svetske trgovine, ne očekujući razumevanje predstavnika Sjedinjenih Američkih Država.

Jedan od sporazuma „ostalih" je dogovor o uspostavljanju višestranog privremenog apelacionog aranžmana (u skladu sa pravilima STO) koje bi trebalo da se bavi trgovinskim sporovima između potpisnika, u slučaju da postoji žalba neke od strana u sporu na odluku panela Svetske trgovinske organizacije po kojoj nije moguće delovati (s obzirom da Apelaciono telo faktički ne postoji zbog nespremnosti SAD da učestvuje u izboru njegovih članova).[44] Ovaj aranžman bi privremeno obavljao funkciju Apelacionog tela sve dok ono počne da funkcioniše. Potpisnici sporazuma su Evropska unija, Kina, Brazil, Čile, Gvatemala, Hong Kong, Island, Kanada, Kolumbija, Kostarika, Južna Koreja, Meksiko, Norveška, Novi Zeland, Panama, Singapur, Švajcarska, Ukrajina i Urugvaj.[45] Činjenica da su pomenute članice STO, a pre svega Kina i EU, uspele da pronađu, makar privremen, način za zaštitu sopstvenih interesa, a nasuprot stavu SAD, svedoči o produbljivanju jaza u odnosima tradicionalnih saveznika i glavnih kreatora postojećeg globalnog trgovinskog sistema, Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država. Ocenjujući novonastalo stanje u njihovim ukupnim odnosima, Ričard Has, (Richard Haass) predsednik uticajnog Saveta za spoljne odnose je napisao: „Izjava Merkelove po kojoj je era u kojoj se Evropa u potpunosti mogla osloniti na druge završena, i da mora uzeti sudbinu u svoje ruke je prelomni trenutak i ono što SAD nastoje da izbegnu od Drugog svetskog rata".[46]

Ipak, pobeda Džozefa Bajdena na predsedničkim izborima u SAD 2020. godine je podstakla očekivanja u Evropskoj uniji da je u budućnosti moguća promena američkih stavova i neka vrsta smirivanja napetosti u međusobnim odnosima, uz očekivanje pojedinačnih neslaganja. Jedan od izazova za buduće transatlantske trgovinske odnose će biti pokušaj usaglašavanja stavova EU i SAD vezanih za razvoj telekomunikacija (mobilne mreže pete generacije, na primer) i njegovih mogućih posledica po nacionalnu bezbednost. Naravno, fokus interesovanja oba trgovinska partnera jeste zavisnost lokalnih telekomunikacionih kompanija od kineskih partnera, a pre svega od Huavei tehnologije. Posebno polje moguće buduće saradnje je u segmentu deljenja privatnih podataka što nije bilo ostvarivo u prethodnom periodu zbog neslaganja među pregovaračima, a i zbog postojanja odluka Evropskog suda pravde o sporazumima koji se odnose na privatnost podataka.

---

[44] WTO, Statement on a mechanism for developing, documenting and sharing practices and procedures in the conduct of WTO disputes, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/august/tradoc_158911.12-Suppl.5%20(002).pdf (pristupljeno 8.1.2021)

[45] Potpisnici su se saglasili o izboru deset arbitara koji mogu učestvovati u odlučivanju po žalbi neke od strana u postupku na prvostepenu odluku panela STO. Videti: http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2143

[46] Stav Ričarda Hasa je dostupan na https://twitter.com/RichardHaass/status/8688-46535274094593 (pristupljeno 8.1.2021)

U svakom slučaju, očekivanja zvaničnika EU od buduće Bajdenove administracije su značajna ali je verovatno da povratak u „staru normalnost", tj. u stanje koje je postojalo pre izbora Donalda Trampa za predsednika SAD, nije moguće ostvariti. Ono što bi bilo moguće je američko tretiranje Evropske unije kao partnera u kreiranju globalnih trgovinskih pravila i kao verovatnog saveznika u ograničavanju Kine (kao zajedničkog suparnika), u slučaju postizanja saglasnosti među njima. U ovom kontekstu će biti zanimljivo posmatrati reakcije u SAD na uspešan kraj pregovora o zaključivanju investicionog sporazuma između Evropske unije i Kine krajem 2020. godine.[47] Ipak, trebalo bi imati u vidu da ovakav sporazum u izvesnom smislu može tumačiti i kao (zakasnela?) reakcija Unije na smanjenje trgovinskih tenzija SAD i Kine kroz zaključivanje sporazuma o Fazi 1, što ne sprečava američke zvaničnike da jasno izraze svoje nezadovoljstvo poboljšanjem odnosa EU i Kine.

Trgovinski odnosi sa Kanadom i Meksikom

Ističući da je Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA) „možda najgori trgovinski sporazum ikada napravljen", Donald Tramp je u kampanji za predsedničke izbore 2016. godine obećao da će ga revidirati, u slučaju da bude izabran.[48] Iako su potencijalni i stvarni ekonomski efekti ovog sporazuma bili predmet brojnih debata, pogotovo zbog činjenice da su niskokvalifikovani radnici u nekim od industrijskih država SAD (kakav je Mičigen, na primer) izgubili radna mesta zbog preseljenja proizvodnje u Meksiko, tek je predsednik Tramp u centar svog političkog delovanja stavio moguće povlačenje SAD iz ovog sporazuma. Interesantno je da su pre ovakvog razvoja događaja glavni kritičari ekonomskih efekata Severnoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini bile uglavnom progresivno orijentisane grupe kao što su radnički sindikati, borci za očuvanje životne sredine i neke od organizacija za zaštitu potrošača.

Nastojeći da primora Kanadu i Meksiko na otvaranje pregovora o izmenama postojećeg sporazuma, predsednik Tramp je jednostrano uveo carine na uvoz čelika i aluminijuma iz više zemalja, među kojima su bile i Kanada i Meksiko, obe članice NAFTA. Kanada je uzvratila uvođenjem carinskih stopa do 25% na američki uvoz u vrednosti od oko 16,6 milijardi kanadskih dolara, dok je meksička vlada izrazila svoje nezadovoljstvo jednostranom odlukom Sjedinjenih Američkih Država i najavljujući uvođenje ekvivalentnih mera koje bi bile vremenski

---

[47] Videti reagovanje Džejka Salivena (Jake Sullivan), predloženog savetnika za nacionalnu bezbednost u Bajdenovoj administraciji: https://twitter.com/jakejsullivan/status/1341180109118726144 (pristupljeno 8.1.2021)

[48] Trampove opaske pri potpisivanju USMCA, dostupne na https://edition.cnn.com/politics/live-news/trump-us-mexico-canada-remarks-oct-18/h_2c0a8c6bad4dc7a2f98acda7c57ea454 (pristupljeno 8.1.2021)

oročene za period važenja američkih carina na meksički izvoz.[49] Ovo je posebno važno ako se ima u vidu da se Meksiko i Kanada nalaze na drugom i trećem mestu liste najznačajnijih trgovinskih partnera SAD.[50]

Posle višemesečnih pregovora i američkih pritisaka na Kanadu praćenih pretnjom da će biti izostavljeni iz budućeg dogovora sa Meksikom, tri strane su se saglasile o zaključivanju novog sporazuma pod nazivom USMCA (The United States-Mexico-Canada Agreement).[51] Iako je sporazum predstavljen kao radikalno drugačiji od prethodnog, postoji gotovo opšta saglasnost među stručnjacima koji se bave trgovinskim odnosima da se ne radi o dramatičnoj promeni već o podešavanjima važećeg sporazuma. Po novim odredbama, carinskih dažbina će biti oslobođeni automobili pod uslovom da je najmanje 75% njihovih delova napravljeno u SAD, Meksiku i Kanadi, što predstavlja povećanje u odnosu na ranije zahtevanih 62,5% domaćeg sadržaja.[52] Takođe, dogovoreno je otvaranje kanadskog tržišta za uvoz mleka i mlečnih proizvoda iz SAD. Iz oblasti prava intelektualne svojine, usvojeno je produženje važenja autorskih prava sa 50 na 70 godina posle smrti autora ali i desetogodišnje dopuštenje američkim farmaceutskim kompanijama da mogu da prodaju biološke proizvode na teritoriji Kanade i Meksika, uz obećanje da neće imati generičku konkurenciju na tržištu ovih država u tom periodu. Kanada je uspela da sačuva poglavlje 19 iz NAFTA sporazuma (poglavlje 10 u USMCA) koje sadrži mogućnost da se njegova potpisnica može obratiti neutralnom telu ako smatra da je izložena nefer trgovinskim restrikcijama drugih aktera sporazuma.[53] Meksiko je uspeo u u tome da USMCA predvidi zahtev da domaći kamioni treba da ispune američke standarde što bi im omogućilo kabotažu u Sjedinjenim Američkim Državama, uz mogućnost da američke vlasti ograniče broj meksičkih kamiona u slučaju da to šteti američkim interesima.[54]

---

[49] Larry Elliott et al, US on brink of trade war with EU, Canada and Mexico as tit-for-tat tariffs begin,*The Guardian* dostupno na https://www.theguardian.com/business/2018/may/31/us-fires-opening-salvo-in-trade-war-with-eu-canada-and-mexico (pristupljeno 8.1.2021)

[50] USCB3, Top Trading Partners, dostupno na https://www.census.gov/foreign-trade/statistics/highlights/top/index.html (pristupljeno 8.1.2021)

[51] USMCA1, *Agreement between the United States of America, the United Mexican States, and Canada 7/1/20 Text,* dostupno na https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement/agreement-between (pristupljeno 8.1.2021)

[52] Interesantna je odredba u sporazumu po kojoj se zahteva da najmanje 40% vrednosti automobila ili 45% vrednosti lakih kamiona moraju napraviti radnici koji zarađuju najmanje 16$ na sat. Videti: https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Releases/USTR%20USMCA%20Autos%20White%20Paper.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

[53] USMCA3, *Trade Remedies – USMCA Chapter 10*, dostupno na https://usmca.com/trade-remedies-usmca/(pristupljeno 8.1.2021)

[54] Videti: USTR3, *USMCA MX-US Side Letter on Auto Safety Standards*, dostupno na https://ustr.gov/sites/default/files/files/agreements/FTA/USMCA/Text/MX-US_Side_Letter_on_Auto_Safety_Standards.pdf. Videti i https://www.thetrucker.com/trucking-news/uncate-

Iako revidirani NAFTA sporazum predstavlja politički uspeh za administraciju predsednika Trampa, pogotovo ako se uzme u obzir njegovo lično, višedecenijsko, bavljenje ovom temom, stvarni dugoročni ekonomski efekti ovih promena ostaju upitni. S druge strane, ne treba zaboraviti da je nezadovoljstvo tradicionalnih američkih partnera produbljeno agresivnim ponašanjem i pritiscima SAD što može imati dugoročne negativne posledice po njihove ukupne odnose.

Zaključak

Unilateralno delovanje i protekcionističke mere Trampove administracije su ugrozile međunarodne trgovinske odnose unoseći dodatnu neizvesnost i ugrožavajući normativne temelje postojećeg trgovinskog poretka. Iako je nezadovoljstvo SAD gubitkom hegemonske pozicije u sistemu i sopstvenim trgovinskom položajem prisutno već gotovo dve decenije, politika aktuelnog predsednika preti da naruši uticaj koji SAD imaju u formiranju trgovinskih pravila i sistema baziranog na njima (rules-based system). Na drugoj strani, zemlje u razvoju nastoje da iskoriste sve mogućnosti koje im pruža postojeći sistem, uključujući i uslovljavanje nastavka multilateralnih trgovinskih pregovora stavljanjem na dnevni red pitanja za koje su posebno zainteresovane. Geopolitički motivi (kakav je ekonomsko obuzdavanje Kine, na primer) za zaključivanje tzv. mega-regionalnih trgovinskih sporazuma (TPP, TTIP) su se u Sjedinjenim Američkim Državama sukobili sa sve uticajnijim unutrašnjim oponentima, kao što su nevladine organizacije i predstavnici civilnog društva, posebno zainteresovanim za probleme intelektualne svojine, zaštitu životne sredine i mehanizma za rešavanje sporova na relaciji investitor-država. Dodatnu neizvesnost u funkcionisanje postojećeg sistema je unelo i kapriciozno i narcisoidno ponašanje predsednika Trampa koji je najznačajnije trgovinske partnere SAD okrivio za slabljenje američke ekonomske moći optužujući ih da u savezu sa vašingtonskom elitom i predstavnicima velikih globalnih kompanija pljačkaju američke radnike. Dodatan udarac već uzdrmanoj globalnoj trgovini su nanele pandemija virusa korona i mere za borbu protiv njega, dovodeći do značajnog smanjenja robne i trgovine uslugama ali i do prekida globalnih proizvodnih lanaca i promovišući trgovinski protekcionizam.[55]

Čak iako su netačne tvrdnje, po kojima je delovanje predsednika Trampa više od svega vođeno namerom uništavanja nasleđa svog neposrednog prethodnika, Baraka Obame, što je u presretnutim depešama istakao i Kim Darok (Kim Darroch), bivši britanski ambasador u SAD, aktivnosti američke administracije

gorized/carriers-based-in-mexico-can-still-operate-in-united-states-under-usmca (pristupljeno 8.1.2021)

[55] Videti: UNCTAD, COVID-19 drives large international trade declines in 2020, dostupno na https://unctad.org/news/covid-19-drives-large-international-trade-declines-2020 (pristupljeno 8.1.2021)

za vreme Donalda Trampa su svakako izazvale značajne poremećaje u liberalnoj konstrukciji postojećeg međunarodnog trgovinskog poretka.[56] Koliko god njegovi zagovornici verovali u mogućnost povratka u prethodno stanje (stanje status quo ante), čini se da to nije realno očekivati, bez obzira na promene politika koje će neminovno doneti nova administracija. O donekle izmenjenom fokusu buduće američke vlade svedoči i zalaganje Džejka Salivena, „zlatnog dečka" spoljnopolitičkog establišmenta Demokratske stranke i budućeg savetnika za nacionalnu bezbednost u Bajdenovoj administraciji, za predvidljivu i konzistentnu američku spoljnu politiku čija bi efektivnost trebalo da bude procenjivana kroz koristi koje proizvodi za pripadnike američke srednje klase.[57] Već i sama činjenica da američki lideri javno sve manje pokazuju privrženost odbrani međunarodnog poretka u čijem su stvaranju Sjedinjene Američke Države imale vodeću ulogu, upućuje na promene koje mogu imati ozbiljne i veoma značajne globalne posledice.

Literatura

Ahmed, Salman et al., *Making U.S. Foreign Policy Work Better for the Middle Class*, dostupno na https://carnegieendowment.org/2020/09/23/making-u.s.-foreign-policy-work-better-for-middle-class-pub-82728 (pristupljeno 8.1.2021)

Amiti, Mary, Sang Hoon Kong & David Weinstein, The Effect of the U.S.-China Trade War on U.S. Investment, *NBER Working Paper* No. 27114, DOI 10.3386/w27114, 2020.

Barker, Alex, Trump team rang EU and asked 'What country is leaving next?', *Financial Times*, January 13, 2017.

Bown, Chad P. & Melina Kolb, *Trump's Trade War Timeline: An Up-to-Date Guide*, Peterson Institute for International Economics, dostupno na https://www.piie.com/sites/default/files/documents/trump-trade-war-timeline.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

Deaux, Joe et al., *Trump Says Trade Wars Are 'Good, and Easy to Win'*, dostupno na https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-03-01/trump-is-said-to-delay-decision-on-steel-and-aluminum-tariffs (pristupljeno 8.1.2021)

Donnan, Shawn, *Trump's China Buying Spree Unlikely to Cover Trade War's Costs*, https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-12-18/trump-s-china-buying-spree-unlikely-to-cover-trade-war-s-costs (pristupljeno 8.1.2021)

Elliott, Larry et al, US on brink of trade war with EU, Canada and Mexico as tit-for-tat tariffs begin, *The Guardian*, May 31, 2018, dostupno na https://www.theguardian.

[56] Benjamin Mueller, British Leaks Describe Trump's 'Act of Diplomatic Vandalism' on Iran Deal, The New York TImes, dostupno na nytimes.com/2019/07/13/world/europe/britain-leaks-press-freedom.html (pristupljeno 8.1.2021)

[57] Ahmed, Salman et al., *Making U.S. Foreign Policy Work Better for the Middle Class*, dostupno na https://carnegieendowment.org/2020/09/23/making-u.s.-foreign-policy-work-better-for-middle-class-pub-82728 (pristupljeno 8.1.2021)

com/business/2018/may/31/us-fires-opening-salvo-in-trade-war-with-eu-canada-and-mexico (pristupljeno 8.1.2021)

Gass, Nick, *Trump: 'We can't continue to allow China to rape our country'*, https://www.politico.com/blogs/2016-gop-primary-live-updates-and-results/2016/05/trump-china-rape-america-222689 (pristupljeno 8.1.2021)

Gillespie, Patrick, Trump hammers America's worst trade deals ever, *@CNNMoney*, 27 September 2016, dostupno na https://money.cnn.com/2016/09/27/news/economy/donald-trump-nafta-hillary-clinton-debate/ (pristupljeno 8.1.2021)

González, Anabel & Euijin Jung, Developing countries can help restore the WTO's dispute settlement system, *Policy Brief 20-1*, Peterson Institute for International Economy, 2020.

Hartman, Stephen W., The WTO, the Doha Round Impasse, PTAs, and FTAs/RTAs, *The International Trade Journal*, Vol. 27, 2013, pp. 411–430.

Landler, Mark & Jim Tankersley, *Trump Hits China With Stiff Trade Measures*, https://www.nytimes.com/2018/03/22/us/politics/trump-will-hit-china-with-trade-measures-as-white-house-exempts-allies-from-tariffs.html (pristupljeno 8.1.2021)

Li, Cheng, *Assessing U.S.-China Relations under the Obama Administration*, dostupno na https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/ (pristupljeno 8.1.2021)

Lightizer, Robert E., *Trump's Trade Policy Is Making America Stronger: A Response to Critics*, dostupno na https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-07-20/trumps-trade-policy-making-*america-stronger (pristuplljeno 8.1.2021)*

Lin, Herb, What the National Counterintelligence and Security Center Really Said About Chinese Economic Espionage, dostupno na https://www.lawfareblog.com/what-national-counterintelligence-and-security-center-really-said-about-chinese-economic-espionage (pristupljeno 8.1.2021)

Macron, Emanuel, *The Macron Doctrine*, dostupno na https://geopolitique.eu/en/macron-grand-continent/(pristupljeno 10.1.2021)

Mearshemier, John, U.S.-China rift runs real risk of escalating into a nuclear war,*The Asahi Shimbun*, dostupno na http://www.asahi.com/ajw/articles/13629071 (pristupljeno 8.1.2021)

Mendoza, Miguel Rodríguez, A New Architecture for the WTO?, u Carlos A. Primo Braga, Bernard Hoekman, *Future of the Global Trade Order*, European University Institute, IMD, Fundação Dom Cabral, 2017, p. 92.

Miller, Jennifer A., Let's Not be Laughed at Anymore: Donald Trump and Japan from the 1980s to the Present, *Journal of American-East Asian Relations*, Vol. 25, 2018, pp. 138–168.

Mueller, Benjamin, British Leaks Describe Trump's 'Act of Diplomatic Vandalism' on Iran Deal, *The New York Times*, July 7, 2013, dostupno na nytimes.com/2019/07/13/world/europe/britain-leaks-press-freedom.html (pristupljeno 8.1.2021).

Murray, Bennett, Vietnam Doesn't Trust Huawei an inch, *Foreign Policy*, dostupno na https://foreignpolicy.com/2019/05/09/vietnam-doesnt-trust-huawei-an-inch/ (pristupljeno 8.1.2021)

Navarro, Peter, *Only Economic Nationalism Will Win the Day Against China*, dostupno na https://www.prosperousamerica.org/peter_navarro_only_economic_nationalism_will_win_the_day_against_china (pristupljeno 8.1.2021)

Politico EU, *Angela Merkel: Europe must take 'our fate' into own hands*, dostupno na https://www.politico.eu/article/angela-merkel-europe-cdu-must-take-its-fate-into-its-own-hands-elections-2017/ (pristupljeno 8.1.2021)

Rathore, Aditya & Ashutosh Bajpai, The WTO Appellate Body Crisis: How We Got Here and What Lies Ahead?, *Jurist*, dostupno na https://www.jurist.org/commentary/2020/04/rathore-bajpai-wto-appellate-body-crisis/ (pristupljeno 8.1.2021)

Reed, John & Valentina Romei, US-China trade war gives Vietnam a winning streak, *Financial Times*, June 23, 2019.

The White House, *President Grants Permanent Trade Status to China*, dostupno na https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/12/20011227-2.html (pristupljeno 8.1.2021)

Trump, Donald J., *The Inaugural Adress*, dostupno na https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/ (pristupljeno 8.1.2021)

UNCTAD, *COVID-19 drives large international trade declines in 2020*, dostupno na https://unctad.org/news/covid-19-drives-large-international-trade-declines-2020 (pristupljeno 8.1.2021)

USCB1, Trade in Goods with World, Seasonally Adjusted, dostupno na https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0004.html (pristupljeno 8.1.2021)

USCB2, *Trade in Goods with Vietnam*, dostupno na https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5520.html (pristupljeno 8.1.2021)

USCB3, *Top Trading Partners*, dostupno na https://www.census.gov/foreign-trade/statistics/highlights/top/index.html (pristupljeno 8.1.2021)

USMCA1, Agreement between the United States of America, the United Mexican States, and Canada 7/1/20 Text, dostupno na https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement/agreement-between (pristupljeno 8.1.2021)

USMCA2, USMCA, *Trump's new NAFTA deal*, dostupno na https://www.vox.com/2018/10/3/17930092/usmca-mexico-nafta-trump-trade-deal-explained (pristupljeno 8.1.2021)

USMCA3, *Trade Remedies – USMCA Chapter 10*, dostupno na https://usmca.com/trade-remedies-usmca/ (pristupljeno 8.1.2021)

USTR1, *2017 Report to Congress On China's WTO Compliance*, 2018, dostupno na https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Reports/China%202017%20WTO%20Report.pdf, p.2 (pristupljeno 8.1.2021)

USTR2, *USTR Statement on Section 301 Tariff Action Regarding China*, dostupno na https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2019/august/ustr-statement-section-301-tariff (pristupljeno 8.1.2021)

USTR3, *USMCA MX-US Side Letter on Auto Safety Standards*, dostupno na https://ustr.gov/sites/default/files/files/agreements/FTA/USMCA/Text/MX-US_Side_Letter_on_Auto_Safety_Standards.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

U.S. Trade Act, 1974, dostupno na https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-88/pdf/STATUTE-88-Pg1978-2.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

Vujačić, Ivan & Aleksandar Milošević, Economic Consequences of Mr. Trump, *Serbian Political Thought*, vol. 14, No. 2/2016, Institute for Political Studies, pp. 25 – 42, issn: 1450-5460, udc: 32, 2016.

WTO, *Statement on a mechanism for developing, documenting and sharing practices and procedures in the conduct of WTO disputes*, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/august/tradoc_158911.12-Suppl.5%20(002).pdf (pristupljeno 8.1.2021)
WTO1, *Members and Observers*, dostupno na https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (pristupljeno 8.1.2021)
WTO2, *Annual Report for 2018 (Appelate Body)*, dostupno na https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_anrep_2018_e.pdf (pristupljeno 8.1.2021)
Zandi, Mark, Jesse Rogers & Maria Cosma, *Trade War Chicken: The Tariffs and the Damage Done*, dostupno na https://www.moodysanalytics.com/-/media/article/2019/trade-war-chicken.pdf (pristupljeno 8.1.2021)

Aleksandar Milošević

AMERICA FIRST: THE UNITED STATES AND THE INTERNATIONAL TRADE ORDER AFTER 2016

Abstract

The paper discusses the foreign trade activities of the American administration during the mandate of President Donald Trump. Dissatisfaction with the existing trade relations and the global role of the United States culminated in the implementation of the „America First" policy and the proclamation of economic nationalism as a key element of Trump's economic program. The American version of the new economic nationalism emphasizes a bilateral approach to the regulation of trade relations and unilateral action, as opposed to multilateralism, which has been declared an inefficient and inadequate way to satisfy the economic interests of the United States. Therefore, the United States is committed to reshaping the existing international trade order exclusively in accordance with its own interests, tightening relations with key trading partners, but also demanding changes in the functioning of the World Trade Organization. However, since such US action does not take place in a vacuum, the consequences of activities aimed at redefining existing trade relations may further weaken the US role in world affairs, collapse the World Trade Organization and introduce additional uncertainty into the international trade order.

Key words: Unted States, International Trade, Donald Trump, Economic Nationalism, „America First", World Trade Organization

UDK 321.7:327(73:497.11)

Ivan Vujačić*
Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet
Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

SRBIJA I SAD – ODNOSI TOKOM DVE DECENIJE OD DEMOKRATSKIH PROMENA

Apstrakt: U radu se analiziraju odnosi Srbije i SAD u periodu od 2000 do 2020. godine. U prvom delu rada analizira se u širem kontekstu spoljna i unutrašnja politike dve zemlje u posmatranom periodu. Drugi deo rada odnosi se na razvoj međusobnih odnosa dve zemlje, koji se sastoji od više faza: faza uspona saradnje i uzajamnih odnosa (2000–2004), faza saradnje i istovremenog zaoštravanja odnosa (2005–2008), faza zahlađenja i tihe konfrontacije (2008–2010), faza blagog oporavka, rutinizacije i umerenog distanciranja SAD od regiona (2010–2017), faza neuspešnog pokušaja povratka SAD na Balkan kroz posredovanje u dijalogu između Beograda i Prištine. Koristi se analitički i hronološki metod uz isticanje osnovnih problema u naznačenim periodima. Centralni problem u međusobnim odnosima se manifestovao u vodećoj ulozi SAD u ohrabrivanju i priznanju jednostranog proglašenja nezavisnosti KiM, što je dovelo do zahlađenja odnosa. Posle usvajanja zajedničkog teksta rezolucije Srbije i zemalja EU o KiM upućene Generalnoj skupštini OUN (2010), došlo je do poboljšanja odnosa između Srbije i SAD. U isto vreme uspostavlja se uobičajena rutina u odnosima dve zemlje, obuhvatajući ranije postignute oblike saradnje. Od 2010, pa sve do 2018. godine primetno je i izvesno distanciranje SAD od regiona i prepuštanje vodeće uloge EU u rešavanju nasleđenih problema iz 90-ih u procesu integracije Srbije u punopravno članstvo EU. U poslednje dve godine, primetan je napor da reafirmiše aktivniju ulogu na ovim prostorima kroz posredovanje u dijalogu između Beograda i Prištine.

Ključne reči: Međunarodni odnosi, SAD,Srbija, postmiloševićevski period, faze odnosa.

---

* Autor je bio ambasador Srbije u SAD (2002–2009). Rad predstavlja autorovo sagledavanje odnosa Srbije i SAD delom i iz ugla učesnika u sprovođenju spoljne politike Srbije u periodu 2002–2009. Imejl: ivujacic@ekof.bg.ac.rs; Rad primljen 27. jula 2020. godine.

Spoljna i unutrašnja politika dve države – širi kontekst

Odnosi Srbije i SAD su se od 2000. do 2020. godine odvijali u kontekstu burnih dešavanja koja su imala duboke i trajne posledice na obe zemlje.[1] U SAD je posle terorističkih napada od 11. septembra 2001. godine došlo do prestrojavanja celokupne bezbednosne, a u funkciji toga, i spoljne politike. Početni uspeh u Avganistanu otvorio je put za sličan poduhvat u Iraku. Doduše, u Iraku su SAD imale i druge ciljeve povezane sa Bliskim Istokom, koji su nešto složeniji da bi se u njih dublje ulazilo u ovom kratkom osvrtu. Početni uspesi a kasnije sve veći problemi u vezi iračkog rata, kao i onog u Avganistanu, doveli su do gotovo potpune preokupacije administracije ovim sukobima. Ako tome dodamo i ekonomsku krizu s kraja 2008. godine koja je bacila ceo svet u recesiju, prvu dekadu XXI veka ne možemo oceniti kao naročito povoljnu za SAD. Relativni oporavak američke privrede pod administracijom predsednika Obame i delimično vraćanje multilateralizmu, sada izgledaju kao beznačajna pauza u nastupanju američkog unilateralizma s početka novog milenijuma.

Američki unilateralizam je dignut na izuzetno visok stepen dolaskom Donalda Trumpa na mesto predsednika SAD. Predsednik Tramp je na vlast došao bučnim protivljenjem establišmentu i iskazanom spremnošću da revidira mnoge uvrežene i, činilo se, nepromenljive stavove kojih su se raniji predsednici (republikanaci i demokrate) držali decenijama. Ovo je vidljivo na čitavom nizu planova spoljne i trgovinske politike na kojima preduzeti potezi Trampove administracije mogu proizvesti mnogo veće posledice po SAD i svet, nego što se to moglo pretpostaviti. Na samom početku njegovog mandata preovladavalo je mišljenje da će njegova predizborna obećanja biti razvodnjena u susretu sa realnošću i realnim interesima SAD i njenih partnera. Štaviše, viđenje spoljne politike kao procesa trgovine i sklapanja poslova, uz često blefiranje, pretnje prekidom pregovora i zaoštravanja zahteva, dovelo je do percepcije SAD kao faktora nestabilnosti od strane međunarodne zajednice.

Unilateralno dizanje carina na uvoz iz Kine, revidiranje NAFTA sporazuma, carinjenje uvoza čelika i aluminijuma uz opravdavanje razlozima nacionalne

---

[1] Skoro da ne postoji literatura o odnosima dve zemlje koja pokriva naznačeni period. Izuzetak je objavljen magistarski rad Aleksandre Joksimović, *Srbija i SAD – bilateralni odnosi u tranziciji*, Krug komerc, 2007. Za analizu odnosa između Srbije i SAD u prethodnom periodu (od literature na srpskom jeziku) značajne su dve knjige Živorada Kovačevića – *SAD i jugoslovenska kriza*, Centar za antiratnu akciju, Beograd, 2000. i *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd 2007. Videti takođe i Vujačić, Ivan „Sjedinjene Amerčke Države – Mene u odnosima" u zborniku, Erdeljan Borivoj (urednik), *Srbija i Svet*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010, str. 17–23.Vujačić Ivan, „Odnosi Srbije i SAD u period 2002-2012- Novi početak i nasleđe prošlosti", u zborniku radova: Simić Dragan, Živojinović Dragan, *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, Fakultet politčkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2015, str. 207–219, ISBN 987-86-6425-003-0.

bezbednosti, u situaciji kada je taj uvoz više nego dominantno iz zemalja vojnih saveznika SAD, samo su neki od poteza koje je povukla nova administracija SAD, a koji su doprineli ovakvoj percepciji. Svi ovi potezi su, ako ne potpuno nelegalni, onda svakako nelegitimni u svetlu duha slobodne trgovine koja je regulisana multilateralizmom Svetske trgovinske organizacije (STO), svojevremeno stvorenom na inicijativu SAD. Ako prethodno nabrojanom dodamo suspendovanje sporazuma sa Iranom o kontroli njegovog nuklearnog programa, sporazuma koji je postignut uz značajno učešće evropskih saveznika SAD, Rusije i Kine, pretnju sankcijama evropskim firmama ukoliko nastave da rade u okviru sklopljenih sporazuma sa Iranom, te sukoba sa EU u vezi carina, postaje očigledno da je stvoren jaz između SAD i njenih evropskih saveznika. Ovaj jaz je mnogo dublji od svojevremenog razilaženja između SAD, s jedne strane, i Francuske i Nemačke s druge strane, povodom načina stupanja u rat sa Irakom za vreme administracije Džordža Vokera Buša 2003. godine. Ukratko, nikad od kraja Drugog svetskog rata nije postojalo tako duboko razilaženje izmedju SAD i njenih vodećih evropskih saveznika.

Što se tiče odnosa SAD sa Ruskom Federacijom, oni su naglašeno protivurečni. S jedne strane, predsednik Tramp polaže nade u neposredne lične pregovore sa predsednikom Putinom, u skladu sa njegovim opisanim shvatanjem politike. S druge strane, Tramp zaoštrava sankcije, proteruje diplomate i vojno se angažuje u Siriji gde su prisutne ruske vojne snage. Poslednje zaoštravanje odnosa suspenzijom Sporazuma o nuklearnim snagama srednjeg dometa od strane SAD, uz obrazloženje da se Ruska Federacija ne pridržava Sporazuma već godinama, posebno je riskantan potez i primer još jednog nedovoljno promišljenog i hirovitog poteza. Ne treba zanemariti činjenicu da su odnosi sa Ruskom Federacijom delimično uslovljeni unutrašnjim političkim prilikama u SAD zbog navodnih dokaza o umešanosti Rusije u izborni proces za predsednika SAD, i to na strani Trampa. Ovo stavlja predsednika SAD u vrlo delikatan položaj sa aspekta definisanja na relaciji SAD – Ruska Federacija. Trgovinski rat sa Kinom koji je rezultirao nesprovodivim trgovinskim sporazumom je, ispostavilo se, samo uvod u novi sukob sa Kinom na planu naprednih tehnologija koji ima za cilj održavanje tehnološke superiornosti SAD u svetskim razmerama. Nikog ne treba da čudi što mnogi ove poteze doživljavaju kao uvod u novi hladni rat sa Kinom kao glavnim protivnikom.

Imajući sve ovo u vidu, dekada koja je pri kraju ne može se smatrati uspešnom za SAD, pre svega iz spoljnopolitičkog ugla posmatranja. Stanje odnosa između SAD i Evropske unije (EU), te odnosi između SAD i Ruske federacije i SAD i Kine, mogu se potencijalno odraziti i na odnose Srbije i SAD.

Na našim prostorima je pređen dug put od početne euforije zbog obaranja Miloševićevog režima, vraćanja optimizma i uspostavljanja demokratije. U prvom periodu, zemlja je vraćena iz izolacije u međunarodne institucije. Na ekonomskom planu, počeo je oporavak privrede, rekonstrukcija osnovne infra-

strukture i stabilizacija javnih finansija i njihova reforma. Ugroženost uništenog elektroprivrednog sistema je prevaziđena uz pomoć EU. Vraćanje neisplaćenih penzija i devizne štednje je postepeno vraćalo poverenje u državu. Ispregovaran je otpis i reprogram dugova prema Pariskom klubu i zemlja je otvorena za strane investicije. Dogovoreni su novi aranžmani sa međunarodnim finansijskim institucijama. Došlo je do značajnog rasta životnog standarda. Započet je i neminovni proces tranzicije. Ovom prilikom, neću ulaziti u detaljnije obrazlaganje pojedinih reformskih poteza, niti prikazati svu težinu i složenost rešavanja problema jedne skoro do temelja uništene privrede tokom 90-ih godina. Dovoljno je da se podsetimo na nasleđeno katastrofalno stanje društva i privrede.

Na spoljnopolitičkom planu, proklamovano je jasno opredeljenje za dostizanje punopravnog članstva u EU, čime je zacrtan strateški spoljnopolitički prioritet i cilj Srbije, koji je zvanično opstao kao takav do današnjih dana. Ova orijentacija je ohrabrena samitom zemalja Zapadnog Balkana i EU u Solunu 2003. godine. Saradnjom sa međunarodnom zajednicom, a pre svega sa SAD, EU i KFOR-om, uspešno su prevaziđene tenzije sa ekstremnim grupama etničkih Albanaca na jugu Srbije. Dramatično ubistvo premijera Đinđića je nanelo udarac reformskim procesima, ali je istovremeno osnažilo podršku vladi u Beogradu od strane vodećih zemalja EU i od strane SAD što je jasno manifestovano dolaskom državnog sekretara SAD Kolina Pauela u Beograd u proleće 2003. godine za vreme rata koje su SAD vodile u Iraku.

Zacrtani put ka članstvu u EU, odnosno, potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa EU, a zatim dobijanje kandidature i otvaranje poglavlja, opterećivalo je nekoliko važnih pitanja koja su imala kako unutarpolitički, tako i spoljnopolitički karakter. To su bila pitanja budućnosti zajedničke države Srbije i Crne Gore, saradnje sa Tribunalom za ratne zločine u Hagu i budućeg statusa Kosova i Metohije. Sve navedene teme su imale svoju sopstvenu dinamiku, ali su se događaji, te političke i diplomatske inicijative, odvijali istovremeno. Postepeno i sporo rešavanje prve dve, saradnje sa Tribunalom za ratne zločine i budućnosti državne zajednice Srbije i Crne Gore, bitno je usporilo put do potpisivanja SSP-a sa EU. Istovremeno, ova prioritetna pitanja su oduzimala značajnu energiju izvršnoj vlasti u Srbiji, što u znatnoj meri objašnjava izvesno usporavanje tranzicije i preduzimanje dubljih reformskih zahvata. Ne bi trebalo potceniti ni untrašnji politički otpor u vidu animoziteta prema SAD i EU, evrointegracijama kao i prema saradnji sa Tribunalom za ratne zločine otelotvoren u Srpskoj radikalnoj stranci kao najmasovnijoj stranci opozicije. Uz sve to, celokupno približavanje EU i vraćanje Srbije u međunarodne institucije se odvijalo na fonu otežanog usklađivanja zajedničke politike sa Crnom Gorom koja je već bila zacrtala svoju težnju ka samostalnosti i iskazivala nezainteresovanost za zajedničku politiku na nivou državne zajednice. Uslovljavanje Srbije saradnjom sa Tribunalom za ratne zločine, bez sigurnih dokaza da se dva vodeća begunca Mladić i Karadžić nalaze ne teritoriji Srbije, otežavalo je unutrašnje političke pri-

like. Referendum u Crnoj Gori je rezultirao njenim osamostaljivanjem 2006. Tek sa hapšenjem Radovana Karadžića (2008), Ratka Mladića (2011) i poslednjeg begunca od Tribunala u Hagu, Gorana Hadžića (2011), Srbija je dobila status kandidata za članstvo u EU (mart 2012).

Na kraju i najvažnije, pregovori o statusu Kosova i Metohije (KiM) kao ubedljivo dominantna politička tema u Srbiji i njenoj spoljnoj politici okončani su 2008. godine unilateralnim proglašenjem nezavisnosti KiM. Gotovo trenutno diplomatsko prizanje KiM od strane SAD i vodećih zemalja EU, nužno je delovalo u pravcu zahlađenja odnosa Srbije sa ovim zemljama za izvesno vreme. Imajući sve ovo u vidu, jasno se dolazi do zaključka da je prva dekada novog milenijuma bila izuzetno teška za Srbiju.

Nastavak evropske orijentacije je, ipak osiguran izglasavanjem zajedničke rezolucije Srbije i zemalja članica EU o KiM u septembru 2010. godine. Dolazak na vlast Srpske napredne stranke (nastale iz Srpske radikalne stranke) i koalicije okupljene oko nje (2012), nije doveo u pitanje strateško opredeljenje Srbije ka čalnstvu u EU, tako da su pregovori sa EU započeti procesom skrininga (2013) i otvaranjem prvih poglavlja (2015). Nerešeni institucionalni okvir, na relaciji Beograd-Priština, predstavlja ozbiljnu prepreku na putu ka punopravnom članstvu. Pitanje KiM i dalje značajno opterećuje realizaciju osnovnog, deklarisanog i nikad opovrgnutog spoljnopolitičkog prioriteta Srbije.

Celokupan proces pristupanja Srbije EU se u drugoj dekadi milenijuma odvija uz nepovoljne okolnosti krize koja potresa samu EU i koja je uzrokovana krizom evrozone, migrantskom krizom i krizom odnosa EU i Ruske Federacije zbog događaja u Ukrajini (2014). Te krize su ostavile dubok trag na pregovarački proces sa EU. Dodatni potencijalni, ali ne još uvek i aktuelizovan problem je neusklađenost spoljne politike Srbije sa EU, pre svega zbog odnosa Srbije sa Ruskom Federacijom. Ako se tome doda i skroman ekonomski učinak u poređenju sa zemljama regiona, te stav Francuske izrečen na samitu u Sofiji (2018) da reforma same EU ima prioritet u odnosu na proširenje, vidi se da nema mesta preteranom optimizmu u pogledu evrointegracionih procesa. Ukratko, dodatna neizvesnost u vezi procesa učlanjenja Srbije u EU, vodi ka zaključku da ni druga dekada ovog milenijuma, koja je pri kraju, ne može biti ocenjena kao uspešna za Srbiju.

Ovaj lapidarni pregled osnovnih spoljnopolitičkih i unutrašnje-političkih preokupacija SAD i Srbije trebalo bi imati u vidu prilikom ocene razvoja i stanja odnosa dve zemlje od početka XXI veka do danas.

Odnosi Srbije i SAD u periodu 2000–2020.

Odnosi Srbije i SAD, po mom mišljenju, su tokom naznačenog perioda prošli kroz nekoliko faza. Ove faze su više analitičke i nisu čvrsto razgraničene, jer se u međunarodnim odnosima često simultano odvijaju protivurečni procesi. Iz tog

razloga, ove faze bi trebalo shvatiti kao podelu koja ističe osnovne i dominantne karakteristike tih odnosa, a ne odnose u celini. Neke faze bi se, gledano sa neke duže vremenske distance, mogle spojiti ili dalje izdeliti. Istoričari odnosa dve zemlje će možda imati drugo viđenje ovih faza, ali gledano sa današnjeg aspekta ova podela mi se čini veoma utemeljenom. Te faze su sledeće:

1. Faza uspona saradnje i uzajamnih odnosa (2000–2004)
2. Faza saradnje i istovremenog zaoštravanja odnosa (2005–2008)
3. Faza zahlađenja i tihe konfrontacije (2008–2010)
4. Faza blagog oporavka, rutinizacije i blagog distanciranja SAD od regiona (2010–2017)
5. Faza pokušaja SAD da vrate dominantu ulogu u dijalogu Beograd – Priština (2017–2020)

Faza uspona saradnje i uzajmnih odnosa (2000–2004)

U prvoj fazi je dominirala želja za normalizacijom odnosa i podizanjem saradnje na viši nivo. Pod normalizacijom podrazumevam otklanjanje nasleđa koje je proisteklo iz 1990-ih. Povoljnoj atmosferi za poboljšanje saradnje doprinela je i činjenica da su u obe zemlje izabrana nova rukovodstva koja nisu bila personalno opterećena događajima koji su prethodili bombardovanju Srbije i raskidu diplomatskih odnosa. Pre svega mislim na činjenicu da niko iz tih rukovodstava nije bio na pozicijama u izvršnim vlastima koje su donosile odluke koje su dovele do rata, najžešće konfrontacije u istoriji dve zemlje. Ovo se prevashodno odnosi na SAD i pobedu republikanca Džordža Vokera Buša nad Al Gorom. U SAD je došla na vlast garnitura koja nije učestvovala u donošenju spoljnopolitičkih odluka u periodu oružane konfrontacije. Imajući u vidu način pada Miloševićevog režima, očigledno je da niko iz novog rukovodstva u Srbiji nije mogao učestvovati u prethodnoj vlasti.

Otpisivanje dugova Pariskog kluba i podrška u međunarodnim finansijskim institucijama bili su prvi veliki konkretni potezi od strane SAD koji su bili usmereni kako u pravcu normalizacije prilika u Srbiji, tako i ka podizanju saradnje na viši nivo. Rešavanje problema odmrzavanja sredstava preduzeća i zamrznutih sredstava Narodne banke SFRJ, odnosno dolaženje do sporazuma sa ostalim zainteresovanim stranama, bilo je nešto složenije zbog različitih interesa, potencijalnih pravnih začkoljica i interpretacija. Sredstva preduzeća su odmrznuta krajem 2002. godine, mada su ostale izvesne birokratske procedure, dok su sredstva banaka ostala kao predmet spora sa regulatornim bankarskim telom u državi Njujork, iz drugih razloga. Ostala su, međutim, zamrznuta sredstva Narodne banke SFRJ, prvenstveno zbog primedbi nekih bivših jugoslovenskih republika. Ipak su početkom 2003. godine i ovi problemi prevaziđeni, prvenstveno zbog odlučnog stava američke administracije koja je oslobodila zamrznuta sredstava i podelila ih po formuli koju je ranije definisao Međunarodni monetarni fond. Ova odluka je

nesumnjivo išla u prilog Srbiji i Crnoj Gori i sa tom namerom je i doneta, uprkos otvorenom nezadovoljstvu nekih bivših republika SFRJ.

Status nacije koja ugrožava nacionalne interese SAD ukinut je uredbom predsednika Buša u proleće 2003. godine. Približno u isto vreme je predsedničkom uredbom ukinuta zabrana izvoza oružja u Srbiju i Crnu Goru, čime je zemlja faktički skinuta sa liste takozvanih „država otpadnika”. Ne treba zaboraviti da je neposredno pre toga (jesen 2002. godine) došlo do zaoštravanja odnosa, usled izvoza određenih delova vojne opreme Iraku od strane naših firmi. Ova afera je pretila da uruši tek postignutu međusobnu saradnju, ali je uz obostrani napor iskorišćena za uspostavljanje boljih mehanizama kontrole izvoza oružja i podizanje nivoa uzajamnog poverenja.

Razne pravne komplikacije i njihova tumačenja otežavala su obnavljanje normalnih trgovinskih odnosa, sve do jeseni 2003. godine. Ponekad se dešavalo da se dovede u pitanje i samo obnavljanje normalnih trgovinskih odnosa zbog dodatnog uslovljavanja Srbije od strane Kongresa SAD saradnjom sa Haškim tribunalom. Zalaganjem administracije SAD i agilnošću naše diplomatije, do toga nije došlo. U jesen 2004. godine našoj zemlji je odobrena Generalna šema preferencijala čime je omogućen izvoz u SAD oko 4000 proizvoda iz Srbije i Crne Gore bez carinskih dažbina. Bilo je izvesnih problema u vezi pojedinih aspekata naše regulative uvoza genetski modifikovane hrane, ali su oni diplomatskim zalaganjem otklonjeni.

Ova faza je značajna i po najvećem prilivu američkih investicija u Srbiju. Dolazak US Stila, BAT-a i Filip Morisa, da spomenem samo najveće, uticao je da firme američkog porekla budu najveći strani investitori u Srbiji u tom periodu.

U toku ovog perioda je prvi put formiran Srpski kokus (Serbian Caucus) u Kongresu SAD koji je obogatio sadržaj odnosa dve zemlje i dao im novi kvalitet. U Srbiju je došao u posetu veći broj stafera raznih kongresmena, kao i pet senatora u novembru 2004. godine. To je bio važan događaj u izgradnji odnosa Srbije sa zakonodavnom granom vlasti SAD. Pored toga, formiranje srpskog kokusa doprinelo je boljem informisanju senatora i kongresmena o situaciji u Srbiji. Budući da je dugi niz godina preovladavala negativna slika, formiranje kokusa je značajno doprinelo bitnom poboljšanju slike Srbije na Kapitol hilu.

Naravno, bilo je i bitnih problema koji su se, pre svega, odnosili na saradnju sa Haškim tribunalom i odsustvo sertifikacije državnog sekretara SAD u vezi ove saradnje, što je dovodilo i do povremene obustave zvanične američke pomoći. Vremenom se ovaj problem rešavao odlaskom veće grupe optuženih u Hag. No, ne treba izgubiti iz vida da SAD nikada nisu na bazi svojih povremenih procena o saradnji sa Haškim tribunalom, koristile svoj uticaj u Međunarodnom monetarnom fondu ili Svetskoj banci u cilju vršenja dodatnog pritiska na Srbiju.

Tragično ubistvo premijera Đinđića u martu 2003. godine izazvalo je veliko žaljenje u američkoj administraciji, što je manifestovano potpisivanjem knjige žalosti od starne visokih funkcionera administracije. Prisustvo bivšeg državnog

sekretara Lorensa Iglbergera kao specijalnog izaslanika na sahrani premijera Đinđića bio je jasan znak ne samo poštovanja već i podrške reformskoj vladi Srbije. Državni sekretar Kolin Pauel, je dolaskom u Beograd na početku rata u Iraku, lično izrazio saučešće njegovoj porodici i pružio podršku vladi Srbije, iskazujući spremnost SAD da podrže postavljene spoljnopolitičke ciljeve i unutrašnju stabilnost Srbije. Ova podrška se manifestovala i u pozivu premijeru Srbije Zoranu Živkoviću da, zajedno sa ministrom spoljnih poslova Goranom Svilanovićem, poseti Vašington. Poseta je realizovana u julu 2003. godine. Tokom sledeće godine realizovana je i poseta novoizabranog predsednika Srbije Borisa Tadića (2004).

U martu 2004. godine je izbilo nasilje na KiM, koje je izazvalo burne reakcije domaće javnosti i diplomatske akcije u okviru OUN i prema SAD. Bez obzira na robustno delovanje američkih trupa, pokazale su se značajne slabosti u koordinaciji i reakciji delova KFOR-a. Mada su SAD i druge zemlje koje su imale trupe na KiM u okviru KFOR-a oštro osudile nasilje albanskog stanovništva nad Srbima i drugim etničkim zajednicama, kod nealbanskog stanovništva, a prvenstveno kod Srba, stvoreno je nepoverenje u pogledu valjanosti pristupa međunarodne zajednice na terenu. Kod Srba na KiM je stvoreno nespokojstvo koje traje do današnjih dana, a pitanje KiM je ponovo došlo u prvi plan. Posledice ovih događaja su uticale da američka strana promeni načelnu politiku o dostizanju standarda pre pregovora o statusu za KiM ka politici operacionalizacije standarda. Ova politika će se kasnije promeniti i biti određena formulom – standardi i status, da bi na kraju najbolje bila opisana izrazom – status pa standardi.

Pored dramatičnih događaja i u Srbiji i u SAD (koje su u martu 2003. izvršile invaziju Iraka) ovaj period se može smatrati najuspešnijim sa aspekta podizanja nivoa odnosa dve zemlje od petooktobarskih promena do danas. Ovu ocenu potkrepljujem činjenicom da je u tom periodu obnovljeno uzajamno poverenje i da je energično otpočelo saniranje posledica prethodnog, po odnose dve zemlje, katastrofalnog perioda 1990ih, bez suštinskih prepreka.

2.2 Faza saradnje i istovremenog zaoštravanja odnosa (2005–2008)

U periodu od 2005. do 2008. godine, koji sam nazvao fazom saradnje i zaoštravanja, ostvarena je saradnja na više nivoa. Pre svega, saradnja sa Haškim tribunalom se relativno stabilno odvijala. To je rezultiralo i prijemom Srbije u Partnerstvo za mir krajem 2006. godine. Ovo je bio cilj svih dotadašnjih vlada, savezne i republičkih, od trenutka ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa 2000. Zahvaljujući prijemu u Partnerstvo za mir, produbljuje se i vojna saradnje. Jedan od najznačajnijih vidova ove saradnje je partnerstvo Vojske Srbije sa Nacionalnom gardom države Ohajo. Ona traje do danas. Pobratimili su se Beograd i Čikago, Srbija i američka savezna država Ilinoj. Ova bratimljenja pružaju brojne mogućnosti za saradnju koje do danas nisu dovoljno iskorišćene.

Sredinom 2006. godine, došlo je do razdvajanja Državne zajednice Srbije i Crne Gore kao rezultat referenduma koji je održan u Crnoj Gori. Miran karakter ovog razlaza doprineo je da se na obe države pozitivno gleda zbog sećanja na krvav raspad i ratove u Jugoslaviji. Delovanje zajedničke diplomatije koja je bila opterećena drugačijim prioritetima, pa i oprečnim interesima dve države, prestalo je da postoji u relativno kratkom roku. Ovo je omogućilo svakoj od ove dve države da se usredsredi na sopstvene spoljnopolitičke prioritete.

Posmatrani period je bio određen početkom i završetkom pregovora o statusu KiM, a koji su u velikoj meri inicirani i vođeni u formatima na koje su uticale SAD. Kako je odmicao ovaj period, tako se širila percepcija da SAD nisu nepristrasan arbitar u ovom procesu. Štaviše, SAD su se iskazale kao najveći i najglasniji promoter nezavisnosti KiM. Bez obzira na intenzivnu diplomatsku aktivnost od strane Srbije, i to na najvišem nivou – Predsednik Srbije Boris Tadić i premijer Srbije Vojislav Koštunica su bili u radnoj poseti SAD u 2006. godini – postajalo je očigledno da su pregovori strukturirani na način koji garantuje njihov neuspeh i vodi ka jednostranom proglašenju nezavisnosti. U ovom radu nema dovoljno mesta da se analiziraju uzroci ovakvog stava SAD, ali činjenica je da je on vrlo brzo postao jasan u diplomatskim krugovima, a nešto kasnije, u prilično ogoljenoj formi i u javnosti.

Ovakav stav SAD je nužno vodio zahlađenju odnosa i okretanju rukovodstava Srbije ka nalaženju drugih tačaka spoljnopolitičkog oslonca, pre svega u Ruskoj Federaciji. Sama činjenica da se Ruska Federacija pred kraj ovog perioda osećala snažnijom, te da je imala zahlađene odnose sa SAD, činilo se kao garancija, ne bez osnova, da će status KiM ostati nerešen u okviru Saveta bezbednosti OUN. Ovo je pružalo izvesne nade srpskom rukovodstvu da će u nekom momentu biti moguće obnoviti pregovore o statusu KiM, i pored jednostranog proglašenja nezavisnosti. Treba istaći i to da se zahlađenje odnosa sa SAD i drugim zemljama u prvom redu manifestovalo kroz povlačenje ambasadora iz onih zemalja koje su priznale nezavisnost KiM neposredno po njegovom proglašenju. Zauzimanje stava da će se kroz diplomatsku akciju tražiti podrška za rezoluciju OUN, koja će od Međunarodnog suda pravde tražiti mišljenje o legalnosti samoproglašene nezavisnosti, usledilo je posle vanrednih republičkih izbora na proleće 2008. godine. Do njih je došlo, između ostalog, i zbog shvatanja dela dotadašnje koalicije, Demokratske Stranke Srbije, da je ovaj pristup isuviše mekan.

Pod utiskom jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije i gotovo momentalnog priznanja samoproglašene države od strane SAD i njenih vodećih saveznika u Evropi, te povlačenja ambasadora Srbije na konsultacije zbog izraženog protesta i nezadovoljstva ovom odlukom, ne sme se zanemariti činjenica da su na mnogim planovima učinjeni pomaci koji su do današnjih dana ostali ireverzibilni i postali sastavni institucionalni instrumenti produbljivanja saradnje. Stoga se ova faza odnosa može okarakterisati kao uspešna sve do trenutka priznanja od strane SAD jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije.

2.3 Faza zahlađenja i tihe konfrontacije (2008–2010)

Ambasador Srbije je vraćen u SAD u oktobru 2008. godine, posle dugih konsultacija. Suštinski se, bez obzira na vraćanje diplomatskih odnosa na ambasadorski nivo, ušlo u treću fazu, koju sam nazvao fazom zahlađenja i tihe konfrontacije. Konfrontacija je bila tiha, iako je ni jedna zemlja nije tako zvanično nazvala. Naprotiv, uobičajena američka fraza o tome da se „slažemo da se ne slažemo”, rado je prihvaćena da bi se izbeglo otvoreno sukobljavanje.

Konfrontacija je bila posledica diplomatske borbe Srbije sa ciljem da se ograniči broj zemalja koje bi u narednom periodu priznale KiM, te kampanje za novu rezoluciju u Generalnoj skupštini OUN kojom bi, po mišljenju srpske strane, bili omogućeni novi pregovori. Ta konfrontacija nije bila samo sa SAD, već u još tišoj formi sa vodećim zemljama Evropske unije. Veće nade u mogućnost nastavka delimičnih pregovora polagane su u odsustvo jedinstvenog stava EU usled nepristajanja pet zemalja članica da priznaju jedostrano proglašenje nezavisnosti KiM.

Mišljenje Međunarodnog suda pravde o pitanju legalnosti jednostranog proglašenja nezavisnosti KiM koje je saopšteno u leto 2010. godine, bilo je nepovoljno za Srbiju. Ne bi trebalo prenebregnuti činjenicu da mišljenje MSP ne bi bilo pravno obavezujuće, te da sa pravnog aspekta ili realnog stanja ne bi proizvelo posledice i da je bilo povoljno po Srbiju. Drugim rečima, mišljenje Međunarodnog suda pravde je bilo nepovoljno sa čisto političkog stanovišta. Nada u povoljan ishod je bila povezana sa strategijom ublažavanja konflikta sa SAD i vodećim zemljama EU, uz postavljanje problema u međunarodne institucionalne okvire. Cilj se sastojao u dobijanju vremena kako bi se u mirnijim uslovima skupljala podrška za delovanje u okviru Ujedinjenih nacija za osudu jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije. Povoljno mišljenje MSP je viđeno kao politički instrument za lakše prikupljanje međunarodne podrške u okviru ovog pravca delovanja. U tom kontekstu, potpuno je logično, što je srpsko rukovodstvo proglasilo mišljenje MSP suštinski nevažnim. U cilju daljeg sprovođenja opisane strategije, obezbeđena je unutrašnja politička skupštinska podrška za nastavak konfrontacije sa SAD i vodećim zemljama EU, kroz nadglasavanje u Generalnoj skupštini OUN o podnetoj srpskoj verziji teksta rezolucije o jednostranom otcepljenju KiM.

Procenjujući da bi usled presedanskog karaktera priznanja jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije sa aspekta međunarodnog prava i uspešnosti lobiranja srpske diplomatije za srpsku verziju rezolucije, glasanje u Generalnoj skupštini OUN o tekstu rezolucije bilo neizvesno, vodeće zemlje EU usmerile su se na diplomatski pritisak na Srbiju na bilateralnoj osnovi. U avgustu 2010. godine dolazi do posete ministara spoljnih poslova Velike Britanije i Nemačke Beogradu kako bi izdejstvovali povlačenje srpske rezolucije. Logično je pretpostaviti da je Srbija u ovoj diplomatskoj ofanzivi bila uslovljena nastavkom

evrointegracija i potencijalnim dobijanjem kandidature za članstvo. Tek nakon usaglašenog teksta rezolucije od strane svih članica EU, uključujući i one koje nisu priznale Kosovo, dolazi do radikalnog zaokreta u srpskoj spoljnoj politici. Zaokret u politici Srbije manifestovan je povlačenjem sopstvene verzije rezolucije u Generalnoj skupštini OUN i njenom podrškom, u poslednjem času, verziji rezolucije EU o KiM, kao i pristajanjem na dijalog o tehničkim pitanjima sa Prištinom. Ovo je stvorilo mogućnost prevazilaženja politike tihe konfrontacije, kako sa vodećim zemljama EU tako i sa SAD.

Poseta državnog sekretara Hilari Klinton u oktobru 2010. godine odvijala se u značajno boljoj atmosferi od one za vreme posete potpredsednika SAD Džozefa Bajdena 2009. godine. Atmosfera posete je zračila optimizmom u pogledu odnosa dve zemlje uz isticanje podrške SAD težnjama Srbije ka evrointegracijama. Jednom rečju, SAD su mislile da se mogu vratiti na staru utabanu stazu spoljnopolitičke strategije koja se sastoji u podršci reformama u zemljama Zapadnog Balkana usmerenih ka njihovoj dugoročnoj integraciji u EU. U tom kontekstu, regionalna saradnja i održavanje stabilnosti su ostali preduslovi za podršku SAD ovim zemljama u procesu evrointegracija.

U ovom periodu je spoljnopolitička orijentacija i pozicija Srbije pretrpela suštinsku transformaciju. Prvenstveno, mislim na jačanje uticaja Rusije koji se materijalno manifestovao u prodaji NIS-a Gaspromu i ulazak u projekat gasovoda Južni tok. Osim toga, postaje sve značajnija uloga Turske čija je spoljnopolitička orijentacija, rukovođena konceptom takozvane „strateške dubine”, podrazumevala sve veće političko i ekonomsko angažovanje u zemljama bivše Otomanske imperije. Treba uočiti i postepeno jačanje odnosa sa Kinom, koji će kasnije kulminirati projektom „Jedan pojas, jedan put”.

Analiza ove faze upućuje na konstataciju da je u ovom periodu došlo do odustajanja od konfrontacije sa SAD i vodećim zemljama EU u vezi KiM, uz zadržavanje čvrstog stava o odbijanju priznanja i zadržavanju institucionalnih veza sa srpskim opštinama na KiM i otvaranje dijaloga o tehničkim pitanjima. Proces evrointegracija Srbije je nastavljen uz podršku SAD. Značajniji ulazak u proces evrointegracija značiće i sve veće prepuštanje vodeće uloge u političkim procesima na ovim prostorima zemljama EU i institucijama EU u Briselu. Bio je to početak četvrte faze.

2.4 Faza blagog oporavka, rutinizacije i blagog distanciranja SAD od regiona (2010–2017)

Naziv ove faze, ne bi smeo da zavara da je sve išlo glatko u odnosima dve zemlje. I u ovoj fazi je bilo ozbiljnih trzavica. Zaoštravanje sukoba na administrativnim prelazima Jarinje i Brnjak, demonstracije, barikade, paljenje graničnog prelaza Jarinje i ubistvo kosovskog policajca, u proleće i leto 2011. godine, uzrokovalo je novo zaoštravanje odnosa sa SAD i vodećim zemljama EU. Percepcija

EU i SAD da je srpska vlast delimično stajala iza blokiranja prelaza, puštanje političkih balona iz vrha države da se sa KiM neće pregovarati samo o tehničkim pitanjima, nagoveštaji da u obzir dolazi i neka vrsta podele KiM, doprineli su izvesnom zastoju u obnavljanju boljih odnosa.

Uvek treba imati na umu poseban interes SAD za stabilnost regiona i naročito KiM. Američku ulogu za vreme Miloševića, NATO bombardovanje, angažovanje u periodu održavanja mira i na kraju *apriorno* snažno ispoljavanje podrške jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova i Metohije, učinili su da se SAD osećaju odgovornim za sudbinu KiM, prvenstveno u smislu obezbeđivanja mira i stabilnosti. Kosovo* je u velikoj meri nastalo političkim i vojnim angažovanjem SAD, pa na određen način predstavlja i delimičan test uspešnosti politike više američkih administracija.

Za ovaj period karakteristično je blago distanciranje SAD od regiona, prepuštanje osnovne uloge EU, odnosno njenim vodećim zemljama. Glavni razlog je preokupacija američke administracije problemima na drugim mestima, problemima koji su deo zaostavštine prethodne administracije. Traženje načina za povlačenje, bar iz neposrednih borbenih dejstava, u Iraku i Avganistanu, prepuštajući odgovornost za stabilnost i bezbednost vladama tih zemalja, bila je osnovna preokupacija Obamine administracije. Istovremeno, visoko na listi prioriteta bilo je nalaženje načina da se nuklearni program Irana stavi pod kontrolu i izbegne vojna intervencija. Arapsko proleće, intervencija u Libiji iz drugog plana i konfrontacija sa vladajućim režimom u Siriji bili su, takođe, problemi koji su iziskivali pažnju i energiju SAD.

Prvenstveni cilj spoljne politike SAD u regionu Zapadnog Balkana u ovoj fazi, mogao bi da se svede na stabilnost koja je zasnovana na dugoročnoj strateškoj viziji o „Evropi celoj, slobodnoj i u miru”[2]. To u suštini znači da će SAD u većoj ili manjoj meri podržavati proces pristupanja zemalja regiona EU, koje su u različitim fazama ovog procesa. U odsustvu ozbiljnijih nasilnih konfrontacija, SAD su više nego spremne da odgovornost za zemlje regiona prepuste vodećim zemljama EU i da tom celokupnom procesu daju podršku.

Postalo je prilično jasno već u septembru 2010. godine da su Velika Britanija i Nemačka već preuzele vodeću ulogu prilikom vršenja pritiska na vlast u Beogradu da odustane od konfrontacije sa EU oko rezolucije o KiM u Generalnoj skupštini OUN. U avgustu 2011. godine Angela Merkel je prilikom posete Beogradu, reagujući na pomenute nejasne signale iz Beograda i zategnutost koja je vladala oko graničnih prelaza, ultimativno tražila demontažu paralelnih institucija na delovima KiM koje ne kontrolišu vlasti u Prištini. Pat pozicija u dijalogu na ove teme i odsustvo pomaka u odnosima sa Prištinom, imali su za posledicu odbijanje

[2] Prvu formulaciju ove doktrine nalazimo u govoru Džordža Buša (George H.W. Bush) održanog u Majncu (Mainz), 31 maja 1989. Tekstu govora se se može pristupiti na internet adresi http://usa.usembassy.de/etexts/ga6-890531.htm

EU da u decembru 2011. godine odobri Srbiji status kandidata za punopravno članstvo. Odluka je odložena do marta 2012. godine kada je Srbija konačno dobila ovaj status, ali bez određivanja datuma za početak pregovora. Uslovljavanje napretka Srbije ka punopravnom članstvu u EU odnosima sa Prištinom postaje metod vršenja uticaja na Srbiju. Sa dolaskom Srpske napredne stranke na vlast, ovaj metod je dobio na intenzitetu. Za konstruktivan pristup u dijalogu Beograda i Prištine i potpisivanje Briselskog sporazuma, kojima je barem deklarativno rešen čitav niz pitanja između Beograda i Prištine, Srbija je nagrađena otvaranjem procesa pregovora o punopravnom članstvu, a Priština ulaskom u šengenski vizni režim do kraja 2018.godine (koji do danas nije odobren).

U svetlu povlačenja SAD u drugi plan, trebalo bi sagledati i novu ulogu Nemačke i iniciranje Berlinskog procesa, koji bi trebalo da ojača povezanost zemalja regiona kao deo podrške njihovom pristupanju u punopravno članstvo. Nemačka i druge vodeće zemlje EU uz Evropsku komisiju, preuzele su rukovodeću ulogu u pristupanju EU i pacifikaciji konflikata, a naročito nerešenog pitanja odnosa Beograda i Prištine. S tim u vezi, uvedeno je i posebno poglavlje 35 koje podrazumeva pravno-obavezujući sporazum na relaciji Beograd – Priština pre pristupanja Srbije u punopravno članstvo. Svi su ovi procesi imali punu podršku SAD.

Sve ovo znači da su do kraja 2017. godine odnosi SAD i Srbije prešli u stabilne i rutinske. Neslaganje oko Kosova je gurnuto u drugi plan, a svi ranije utvrđeni oblici saradnje u koje spadaju odlična vojna saradnja kroz partnerstvo sa Nacionalnom gardom Ohaja, generalni sistem preferencijala u trgovini koji se regularno obnavlja, saradnja u borbi protiv terorizma i međunarodnog organizovanog kriminala, saradnja sa Srpskim kokusom u Kongresu SAD i mnogi drugi, postali su deo svakodnevne rutinske saradnje dve države. U međuvremenu je došlo i do posete premijera Vučića SAD u junu i septembru 2015. godine, kao i u julu 2017. kao predsednika Srbije. Oba puta je imao razgovore, sem u administraciji i Kongresu, i sa potpredsednicama SAD, Bajdenom i Pensom. Politika SAD je, prema tome, imala kontinuitet povlačeći se u izvesnoj meri i prepuštajući inicijativu u rešavanju otvorenih pitanja Srbije i njenog susedstva zemljama EU i evropskim institucijama, uz nadu da će se ti problemi, a pre svega normalizacija sa KiM, rešiti u okviru procesa evrointegracija.

2.5 Faza pokušaja SAD da povrate dominantu ulogu u dijalogu Beograd – Priština (2018–2020)

U drugoj polovini mandata predsednika SAD Trampa, dolazi do novog značajnijeg angažovanja SAD na prostorima Zapadnog Balkana. Štaviše, posle zamrzavanja pregovora između Beograda i Prištine, posle uvođenja taksi od strane Prištine na uvoz iz Srbije i Bosne i Hercegovine, SAD su posle nekog vremena preuzele dominantnu posredničku ulogu u odnosima Beograda i Prištine.

Ovo novo pojavljivanje SAD kao dominantnog faktora na Balkanu predstavlja istovremeno i kontinuitet i diskontinuitet u spoljnoj politici SAD u ovom delu sveta. Kontinuitet se sastoji u tome što su SAD preuzimale značajniju ili dominantnu ulogu kad god bi došlo do neslaganja, ili neodlučnosti, vodećih zemalja EU u vezi političkog delovanja u regionu. To se manifestovalo kako na početku jugoslovenske krize kada su SAD prepustile vodeću ulogu EU, pa zatim kroz povratak SAD u vodećoj ulozi u raznim prilikama tokom rata u Bosni i Hercegovini, pa preko bomabardovanja SRJ i ulaska trupa na KiM, sve do preuzimanja vodeće uloge (uz podsticanje svojih tradicionalnih evropskih i drugih saveznika) u priznavanju jednostrano proglašene nezavisnosti KiM. U svim ovim slučajevima, činilo se da nema pomaka u razrešenju kriza ili konflikata bez jakog angažovanja SAD. Ovde ne ulazim u normativnu ocenu, da li je to rezultiralo dobrim ili lošim ishodima, uopšteno govoreći, za bilo koju stranu u konfliktu. Takođe, ne ulazim u opravdanost takvog delovanja sa aspekta međunarodnog prava ili međunarodnih institucija kao što je OUN. Jednostavno, konstatujem da su SAD zbog statusa supersile i dugotrajnih savezničkih i partnerskih odnosa sa zemljama onog dela sveta koji se nekad nazivao Zapadnom Evropom, mogle da u određenim kriznim trenucima preuzmu lidersku ulogu na prostorima Zapadnog Balkana. Ovo je uglavnom činjenjo uz puno diplomatsko angažovanje i razmenu mišljenja sa saveznicima u okviru NATO. To, međutim, ne znači da je uvek postizan konsenzus.

Ono što predstavlja diskontinuitet je preuzimanje uloge glavnog posrednika uz ignorisanje EU i vodećih zemalja u okviru EU koje su se bitno angažovale na ovim prostorima u poslednje tri decenije. Naime, Trampova administracija je ušla u čitav niz sporova sa EU. Na prvom mestu, otvorenom podrškom Bregzitu i postavljanjem pitanja o svrsishodnosti EU, dovedeno je u pitanje ono što se smatralo neraskidivom vezom između SAD i Evrope. Nije bila mala uloga SAD u pomaganju oporavka Evrope posle II svetskog rata, niti je bila mala podrška SAD u stvaranju procesa evropskih integracija. Podjednako pogubno bilo je dovođenje u pitanje svrsishodnosti NATO i otvoreni javni pristisci na zemlje članice, od kojih su gotovo sve u EU, da ispune budžetske zahteve prema ovoj organizaciji. Po prvi put su evropske zemlje konstatovale da ne mogu da očekuju bezrezervnu podršku SAD u pogledu pitanja koja se tiču bezbednosti. Trampovo napuštanje sporazuma o kontroli nuklearnog programa Irana, u čijem je stvaranju učestvovala EU, naišlo je na ozbiljno protivljenje EU. Vrhunac sukoba između SAD i EU se manifestovao kroz pretnje jednostranim uvođenjem carina mimo bilo kakvih pravila koja važe u okviru STO. Ukratko, ne samo da su u prvi plan došli konkretni sporovi, već su iznošeni na jedan neuobičajen, nediplomatski i konfrontirajući način na koji državnici EU nisu navikli i koje smatraju neprimerenim i štetnim za odnose među dugogodišnjim saveznicima. Nije čudno, što se u ovom kontekstu manifestovalo i implicitnim sukobom SAD i EU u vezi posredovanja u dijalogu između Beograda i Prištine.

Sa zamiranjem pregovora pod pokroviteljstvom EU uz iskazivanje nemoći da se privoli Priština da se pridržava CEFTA sporazuma o trgovini i ukine takse na uvoz robe iz Srbije i Bosne i Hercegovine, incijativa za posredovanje u dijalogu prešla je u ruke SAD. Trampova administracija je ne samo vršila otvoren pritisak na Prištinu da ukine takse i nastavi dijalog, nego je pretila zaoštravanjem odnosa i smanjivanjem bezbednosne podrške. U međuvremenu, SAD su postavile dva specijalna izaslanika za ovaj region. Ispred Stejt departmenta za Balkan je postavljen Metju Palmera, a za dijalog između Beograda i Prištine ispred Bele kuće, Ričard Grenel. Postalo je očigledno da je kontrolu u vezi dijaloga Beograda i Prištine preuzela Bela kuća od Stejt departmenta.

Pored toga, osnove za trajan sporazum pod posredovanjem SAD dobile su maglovit i fluidan karakter sa pozivom na „kreativna rešenja”. Ovo se uklapalo u transakcioni pristup Trampove administracije u međunarodnim odnosima. Štaviše, dolazak Džona Boltona, inače svojevremeno protivnika priznanja jednostranog proglašenja nezavisnosti KiM, na mesto savetnika za nacionalnu bezbednost predsednika SAD, stvorilo je očekivanja da će se u neposrednom dogovoru između predsednika Vučića i Tačija doći do trajnog rešenja na relaciji Beograda i Prištine.

U to vreme je u upotrebu ušla i reč *razgraničenje.* Razgraničenje može označavati najrazličitije stvari – od pomeranja granice za par stotina metara na Kopaoniku, preko podeljenog suvereniteta nad Gazivodama, pa sve do široke zamene teritorija i preseljenja stanovništva. Na diplomatskom planu, to bi moglo podrazumevati sve – od punog priznanja i sveobuhvatnog mirovnog sporazuma, povlačenja protivljenja ulasku KiM u OUN, pa sve do apsolutno ničega. Bez preciziranja o čemu se zapravo radi, stvoren je utisak da se pregovara o razmeni delova teritorija između Srbije i KiM. S tim u vezi, veliki značaj je počeo da se pridaje navodnoj promeni stava Evropske komisije o menjanju postojećih granica. Sa strane Srbije, čini se da je prevelika nada bila polagana u mogućnost promene granica uz blagoslov SAD i Evropske komisije. Takav sporazum bi neke vodeće zemlje EU dovele pred svršen čin da ili prihvate takvo rešenja ili da budu optužene za opstrukciju mirovnog procesa i zamrzavanje konflikta za dugi period, čime bi se neuspeh prebacio na EU. Reč je pre svega o Nemačkoj, ali i nekim drugim zemljama.

Srpska strana bi takav sporazum mogla da predstavi kao pobedu u smislu zadržavanja dela Kosova i Metohije u Srbiji čime bi se delimično kompenzovao očigledni gubitak ostatka teritorije KiM. Eventualni gubitak manjeg dela teritorije Srbije naseljenog albanskim stanovništvom verovatno bi se predstavio kao odbrana suvereniteta od demografske dominacije Albanaca na jugu Srbije. Za albansku stranu, u ovakvom sporazumu ništa manje od priznanja nezavisnosti KiM od strane Srbije ne bi bila adekvatna kompenzacija, jer bi se jedino tako stvorio relativno neometan put ka potencijalnim evropskim integracijama i članstvu u drugim međunarodnim organizacijama.

Sve ovo se čini kao prilično naivan pristup rešavanju problema na relaciji Beograd – Priština. Kao prvo, dva predsednika učesnika u pregovorima nisu imali podjednaku političku snagu. Dok je Vučić imao ogromnu skupštinsku većinu, Tači i stranke koje su ga podržavale su bile na putu da izgube većinu (što se i desilo, a kasnije poništeno). Za ovakve dogovore važno je posedovati ne samo većinu nego i ubedljivu većinu. Drugo, ni jedan ni drugi pregovarač nisu stvorili dovoljno širok društveni konsenzus u vezi predmeta pregovora. Štaviše, uporno su negirali da pregovaraju o razmeni teritorija čime su gubili kredibilitet, jer je bilo prilično jasno da se upravo o tome radi. Vezivanje za SAD sa verom da one mogu da nametnu rešenje bez saglasnosti EU i vodećih zemalja EU nije bilo realistično. Drugim rečima, pravljenje dogovora bez saglasnosti vodećih zemalja EU lako bi dovelo do gubitka perspektive evropskih integracija za dogledno vreme, što bi neminovno dovelo do nestabilnosti i nazadovanja ovih društava. EU ionako već duže vreme ne pokazuje veliki entuzijazam kada je u pitanju vlastito proširenje. Ovakav sporazum mimo EU bi verovatno učvrstio uverenje da ovaj prostor ne zaslužuje da napreduje ka članstvu u EU u dogledno vreme. Na kraju, nije uopšte sigurno da li bi i same SAD pristale da prihvate takav sporazum bez saglasnosti sa EU.

Ako su političke elite ovih prostora vezale svoj kredibilitet za put evropskih integracija, a ovo makar deklarativno, daleko više važi za srpsku stranu, onda je trebalo znati da je ceo ovaj poduhvat imao malu verovatnoću da uspe. Ujedno, nosio je i veliki rizik u smislu potencijalnog gubljenja kredibiliteta u pogledu istinske posvećenosti evropskim integracijama. Drugim rečima, bez obezbeđivanja načelne podrške EU i vodećih zemalja EU za promenu parametara i principa pregovora, ovi pregovori, pa makar i pod vođstvom SAD, bili su osuđeni na neuspeh. Ostaće zabeleženi kao nepotreban gubitak vremena i energije.

Zakazani sastanak između Vučića i Tačija u Beloj kući uz posredovanje Ričarda Gerenela kao izaslanika predsednika Trampa, neslavno je završen. Ne samo što je Tači morao da se izuzme zbog procesa utvrđivanja optužnice za ratne zločine, već je i premijer Hoti otkazao dolazak u Vašington. Istovremeno, EU je uz podršku Francuska i Nemačke, vratila posredovanje u dijalogu između Beograda i Prištine u svoje okrilje. Zadavanje tempa u ovim razgovorima, ne vodi toliko rešenju koliko isključuje SAD iz daljih samostalnih inicijativa na ovom planu. Time je implicitno, za sada, uz eksplicitne diplomatske fraze o zajedničkom radu sa SAD na rešavanju otvorenih problema između Beograda i Prištine, EU prilično prilično oštro oduzela SAD vodeću i dominantnu ulogu u ovom periodu dijaloga. Na taj način se završava naznačena peta faza.

Zaključak – povratak u budućnost

Uzimajući u obzir čudno poremećene odnose između EU i SAD zbog opisanih stavova i radnji koje je preduzeo predsednik Tramp, teško je očekivati da će SAD u periodu koji je neposredno pred nama imati značajniju ulogu u vezi pitanja KiM. Prilično je jasno da EU vidi novo angažovanje SAD u evropskim pitanjima tek nakon resetovanja širih odnosa sa SAD. Takođe je jasno da je takvo resetovanje moguće tek od iduće godine ukoliko Tramp ne dobije drugi mandat. Ukratko, EU se nada novom američkom predsedniku. Tome se, takođe, nada i albanska strana, jer smatra da je u želji da dođe do nekakvog sporazuma, Trampova administracija nedovoljno imala u vidu njihove interesa *vis*-à-*vis* Srbije. Ukoliko se uspostavi nova administracija u SAD, ne bi trebalo očekivati njenu bitniju ulogu na ovim prostorima pre proleća iduće godine. Poznavajući Bajdenove stavove i izjave, prilično je jasno da će on snažno naglasiti potrebu vraćanja odnosa SAD i EU na nivo pre Trampa sa idejom još jačeg njihovog produbljivanja zbog novih okolnosti koje su nastale poslednjih godina. Dokle bi se u tome uspelo ostaje da se vidi.

Prilično je izvesno da bi SAD u slučaju Bajdenove pobede na izborima, manje ili više podržavale politiku EU i evropske aspiracije zemalja Zapadnog Balkana. Iz te perspektive, uloga SAD bi i dalje bila značajna, pre svega u materijalnoj i političkoj podršci procesu pristupanja Srbije i drugih zemalja regiona EU, uz potencijalno protivljenje glatkom nastavku ovog procesa u slučaju da neki od aktera jedostrano pokušaju da ugroze stablinost regiona. U tom svetlu, uloga SAD bi se pre mogla svesti na korišćenje uticaja na Prištinu, koji je veliki iz očiglednih istorijskih razloga, da prihvati rešenja koja su u skladu sa politikom EU u regionu. Ukratko, može se pretpostaviti da će SAD, sa Bajdenom na čelu SAD, ponovo prepustiti vodeću ulogu EU, to jest, njihovim vodećim zemljama. Za sebe bi zadržale pravo „veta", odnosno, korišćenje svog uticaja na proces pristupanja EU za usporavanje ili kočenje tog procesa u slučaju pokušaja destruktivnog delovanja pojedinih aktera po stabilnost regiona.

Uslovljavanje daljeg napretka pregovora o punopravnom članstvu Srbije u EU, napretkom u dijalogu na relaciji Beograd – Priština, čini se po mišljenju čelnika EU kao najefikasniji metod pritiska. Cilj je stabilizacija regiona i normalizacija života. U tome je potrebno izvršiti određene modifikacije što se već delimično manifestovalo u novoj metodologiji pristupanja EU. Ostalo će se videti u praksi, s tim što će veći naglasak biti stavljen na reforme u skladu sa evropskim integracijama. U tom smislu, nema razloga da se sumnja da će u tome imati podršku SAD.

Rezimirajući analizu odnosa SAD i Srbije, može se reći da su oni dovedeni na nivo koji je dobar i relativno rutiniziran. Teško je pretpostaviti da ćemo se vratiti u period oštre konfrontacije i da će institucionalni aranžmani saradnje dve zemlje biti degradirani. Spoljna politika, međutim, nije uvek konstantna, mada se

velike sile trude da istraju na dugoročnim strategijama. Te politike se menjanju u skladu sa procenom o suštinskim promenama na globalnom nivou. Ostaje da se vidi dokle će ići novo angažovanje SAD u Evropi posle krize u Ukrajini, pripajanja Krima Rusiji, uvođenja sankcija Rusiji od strane SAD i EU. Koliko će sve ovo uticati na spoljnopolitičku orijentaciju Srbije, koja je percipirana kao bliska Rusiji, ostaje da se vidi u narednom periodu. Izvesno je da će intenzitet krize odnosa na relaciji SAD – Rusija i EU – Rusija, u velikoj meri uticati na Srbiju i to ne samo na planu međunarodne već i unutrašnje politike. Isto važi i za poremećene odnose između SAD i Kine i u novije doba viđenje Kine kao sistemskog rivala od strane EU. Teško je pretpostaviti da će odnosi na relaciji SAD – Kina i SAD –Rusija biti bez odraza na odnose između SAD i EU. Naime, EU neće moći da ignoriše ove odnose i da sopstvene odnose sa Rusijom i Kinom prilagođava izmenjenim okolnostima, pogotovo ukoliko želi obnavljanje dublje saradnje sa SAD u narednom periodu. Sve ovo će se odraziti i na odnose SAD sa Srbijom i EU sa Srbijom.

Kada su u pitanju odnosi SAD i Srbije ono što se može videti iz analize naznačenog perioda je da nasleđeni problemi stvaraju bitna ograničenja za odnose između zemalja, čak i kada vladajuće političke elite nisu imale nikakvog učešća u njihovom stvaranju. Ova ograničenja je teško prevazići, čak i onda kada se sa obe strane javlja želja za poboljšanjem i jačanjem odnosa između dve zemlje. Važno je ipak, ne dozvoliti da se postignuti institucionalni i drugi vidovi saradnje dovedu u pitanje. Važno je postići da širenje i produbljivanje odnosa između dve države bude toliko utemeljeno da osnovni aspekti tih odnosa, sem u ekstremnim situacijama, ostanu van dnevne politike. U kontekstu odnosa između Srbije i SAD u posmatranom periodu ono što ohrabruje je, da i pored izvesnog zahlađenja i zaoštravanja prouzrokovanih priznanjem jednostranog proglašenja nezavisnosti KiM, nije došlo do revizije institucionalnih i drugih oblika saradnje koji su rezultat prethodnog perioda normalizacije, širenja i produbljivanja odnosa između dve zemlje. Jednostavno rečeno, odnosi dve zemlje su dobri, stabilni i rutinski. Odnosi sa SAD će zavisiti, pre svega od procesa EU integracija koje SAD podržavaju i koji spadaju u domen odnosa EU i Srbije.

LITERATURA

Bush, George, H.W., "Europe Whole and Free", govor održan u Majncu (Mainz) 31 maja 1989. godine. Dostupan na internet adresi – http://usa.usembassy.de/etexts/ga6-890531.htm

Joksimović, Aleksandra, *Srbija i SAD – bilateralni odnosi u tranziciji*, Krug komerc, 2007.

Kovačević, Živorad, *SAD i jugoslovenska kriza*, Centar za antiratnu akciju, Beograd, 2000.

Kovačević, Živorad, *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd 2007.
Vujačić, Ivan, *Lične beleške iz perioda 2002–2009* (neobjavljeno).
Vujačić, Ivan „Sjedinjene Amerčke Države – Mene u odnosima" u zborniku, Erdeljan Borivoj (urednik), *Srbija i Svet*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010, str. 17–23.
Vujačić Ivan, „Odnosi Srbije i SAD u period 2002–2012 – Novi početak i nasleđe prošlosti", u zborniku radova: Simić Dragan, Živojinović Dragan, *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2015, str. 207–219, ISBN 987-86-6425-003-0.

UDK 327.7/.8:321.7(73:497.11)

Mladen Lišanin[*]
Institut za političke studije, Beograd

DUGO PUTOVANJE KUĆI: SAVREMENI MEĐUNARODNI SISTEM I AMERIČKO-SRPSKI RAPROŠMAN[**]

Apstrakt: Pobeda Donalda Trampa na američkim predsedničkim izborima 2016. godine dočekana je sa entuzijazmom u velikom delu srpskog društva i političke elite. Razlog je bilo očekivanje da bi, kao republikanski, a ipak anti-establišment kandidat, Tramp mogao da promeni kurs nasleđene američke politike prema Srbiji, personifikovane u liku demokratske predsedničke kandidatkinje, Hilari Klinton. Mada su ova očekivanja bila velika, skeptici su upozoravali da se američki spoljnopolitički kurs po pravilu malo menja između administracija. Ipak, u vreme Trampove administracije došlo je do skromnog ali očiglednog poboljšanja američko-srpskih odnosa, što se može tumačiti kao deo šireg raprošmana koji je izostao u godinama nakon okončanja jugoslovenske krize i petooktobarskih političkih promena u Beogradu. U članku se analiziraju proces i ključni elementi razvoja američko-srpskih odnosa nakon Trampove izborne pobede. Takođe se obrazlaže teza da se determinante koje su dovele do ove promene u politici mogu identifikovati na nivou strukture sistema, ali i personalnih aspekata spoljnopolitičkog odlučivanja.

Ključne reči: Srbija, Sjedinjene Američke Države, raprošman, spoljna politika, Donald Tramp, Balkan

---

[*] Imejl: mladen.lisanin@ips.ac.rs; Rad primljen 21. novembra 2020. godine.

[**] Članak je nastao u okviru naučno-istraživačke delatnosti Instituta za političke studije, koju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Početak predsedničkog mandata Donalda Trampa poklopio se sa periodom obeležavanja 135 godina od uspostavljanja diplomatskih odnosa između Kneževine/Kraljevine Srbije i Sjedinjenih Američkih Država.[1] Za razliku od nekoliko ranijih okruglih godišnjica koje su uglavnom proticale u senci narušenih političkih odnosa među nekadašnjim saveznicima, ovog puta je atmosfera bila nešto više svečarska: razlog je, u dobroj meri, bilo zadovoljstvo velikog dela srpskog društva zbog Trampove izborne pobede, percipirane pre svega kao poraz Hilari Klinton i demokratskog establišmenta iz devedesetih godina dvadesetog veka koji je ona personifikovala. Pojavila se jedinstvena prilika da se nastavi sa poboljšanjem odnosa, stidljivo započetim nakon petooktobarskih promena u Srbiji i nekoliko puta zaustavljanim u međuvremenu.

Turbulentno kretanje ka željenim boljim odnosima Srbije i Sjedinjenih Država može se označiti kao *Dugo putovanje kući*, prema nazivu čuvenog filma iz 1940. godine, jednog od najvećih američkih reditelja, Džona Forda. Iako se film, naravno, ne bavi srpsko-američkim odnosima, simbolika je prikladna: reč je o dugom i dinamičnom povratku obeleženom emocijama, interesima, prijateljstvom, ali i brutalnim nasiljem. Turbulencije u odnosima su jasna aluzija, dok se motiv „povratka kući" ovde odnosi na činjenicu da su, uprkos teškim iskustvima poslednjeg trodecenijskog perioda, odnosi između Sjedinjenih Država i Srbije (u njenim različitim institucionalnim iteracijama) bili izrazito dobri. Savezništvo iz doba Prvog svetskog rata široko je poznato, kao i naklonost tadašnjeg američkog predsednika, Vudroa Vilsona prema srpskim i jugoslovenskim interesima (manje je poznato da je sličnu naklonost gajio i Vilsonov najljući rival, bivši predsednik Teodor Ruzvelt).[2] Drugi svetski rat je doneo novu epizodu savezništva: Sjedinjene Države, kao deo savezničke koalicije, pružale su, u različitim fazama rata, različite vidove podrške svakom od dva antifašistička pokreta u Jugoslaviji. Misija Halijard, ili Operacija „Vazdušni most", sprovedena u saradnji Jugoslovenske vojske u otadžbini i američke obaveštajne Kancelarije za strateške službe u drugoj polovini 1944. godine, predstavlja jednu od najvećih akcija izvlačenja savezničkih vojnika iza neprijateljskih linija u Drugom svetskom ratu. Nakon

[1] Tadašnji srpski ministar inostranih dela, Čedomilj Mijatović, potpisao je trgovinski ugovor i konzularno konvenciju sa Judžinom Skajlerom, diplomatskim izaslanikom Sjedinjenih Američkih Država, u oktobru 1881. godine. U međuvremenu, dok su ugovori ratifikovani u zakonodavnim telima i objavljeni u odgovarajućim službenim glasilima (novembar/decembar 1882. godine), Knez Milan Obrenović je, u martu 1882. godine, krunisan za kralja. Tako je Kraljevina Srbija okončala proces uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Sjedinjenim Državama, koji je započela Kneževina Srbija.

[2] Aleksandra Kolaković i Mladen Lišanin, „Pogovor srpskom izdanju" u: Teodor Ruzvelt, *Autobiografija*, Albion books, Beograd, 2019, str. 500–501; Dragoljub R. Živojinović, *U potrazi za zaštitnikom: Studije o srpsko-američkim odnosima 1878–1920. godine*, Albatros plus, Beograd, 2010, str. 319.

što su se saveznici opredelili za punu podršku Narodnooslobodilačkom pokretu, okupacija je i definitivno okončana; posle prvih godina nestabilnih odnosa usled bliskosti revolucionarnih vlasti sa Sovjetskim Savezom, prilike se postepeno stabilizuju od 1948. godine. Tokom najvećeg dela postojanja socijalističke Jugoslavije odnosi će, pre svega zahvaljujući američkoj strategiji klina u suprotstavljanju sovjetskoj ekspanziji, ponovo biti veoma bliski, u političkoj, ekonomskoj, a povremeno i vojnoj sferi.[3] Tokom ovog perioda, struktura međunarodnog sistema predstavljala je varijablu koja je presudno uticala na američko-jugoslovenske odnose: potreba za spoljnim balansiranjem u bipolarnom kontekstu učinila je od Jugoslavije poželjnog partnera za Sjedinjene Države; potreba da se zaštiti od potencijalne sovjetske pretnje, uz značaj ekonomskog aspekta američke podrške i rastuću privlačnost američke kulture, učinile su Jugoslaviju veoma zainteresovanom za približavanje Americi.

Posthladnoratovski period, započet nasilnim raspadom Jugoslavije, doneo je dramatičnu promenu u kvalitetu američko-srpskih odnosa. Obe strane, naravno, snose svoj deo odgovornosti za ovo, iako u nejednakoj meri i iz drugačijih razloga u različitim fazama posthladnoratovske ere. U godinama postepene eskalacije jugoslovenske krize, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XX veka, odgovornost za skretanje srpsko-američkih odnosa na lošu trajektoriju dominantno je na srpskoj strani. Sjedinjene Države jesu, posebno sa početkom oružanih sukoba u Jugoslaviji, demonstrirale rastuću naklonost prema težnjama secesionističkih republika, ali istorijski izvori pokazuju da to nije bila unapred zacrtana američka pozicija. Isto tako, srpsko rukovodstvo, na čelu sa Slobodanom Miloševićem, u prethodnom periodu je propustilo da otvori adekvatne kanale komunikacije i zauzme kooperativan kurs koji je mogao obezbediti ako ne radikalno drugačije američko pozicioniranje (s obzirom na strukturne/sistemske podsticaje na koje Srbija svakako nije mogla da utiče), onda barem uravnoteženiji pristup jedine preostale supersile jugoslovenskoj krizi.[4]

Američku politiku prema Jugoslaviji tokom tih presudnih godina, prema Živoradu Kovačeviću, nekadašnjem jugoslovenskom ambasadoru u Vašingtonu, odredile su dve dominantne grupe faktora: osobenosti američkog spoljnopolitičkog procesa – posebno u delu u kome se odnose na prevagu „jastrebova” (*hawks*) u odnosu na „golubove” (*doves*), kao i nepromišljeni potezi srpske strane (odbijanje komunikacije sa američkim ambasadorom Vorenom Zimermanom ili neproporcionalna upotreba sile u sukobima u Hrvatskoj).[5] Jedan od najvećih problema

[3] Džon R. Lempi, *Jugoslavija kao istorija: bila dvaput jedna zemlja*, Dan Graf, Beograd, 2004, str. 242–245; Lorejn Lis, *Održavanje Tita: Amerika, Jugoslavija i Hladni rat*, BMG, Beograd, 2003, str. 10–11.

[4] James A. Baker, III, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War & Peace, 1989–1992*, G. P. Putnam's Sons, New York [NY], 1995, p. 483.

[5] Živorad Kovačević, *Amerika i raspad Jugoslavije*, IP Filip Višnjić – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007, str. 8–9.

u vezi sa ovim okolnostima jeste što se ispostavilo da nije reč samo o narušenim bilateralnim odnosima tokom turbulentnog okončanja Hladnog rata, već da su u pitanju bile formativne godine srpsko-američkih odnosa tokom prvih decenija dvadeset prvog veka. U tom pogledu, može se opravdano tvrditi da propuštena šansa za čvršće spoljnopolitičko povezivanje nakon demokratskih promena u Srbiji 2000. godine dominantno predstavlja odgovornost Sjedinjenih Država.

Iako je sećanje na otvoreno, pa i oružano neprijateljstvo tokom jugoslovenske krize i na odgovornost SAD za vazdušne napade na SR Jugoslaviju 1999. godine još uvek bilo sveže, postojao je potencijal da se sa sporim ali nedvosmislenim začetkom demokratske transformacije srpskog društva bilateralni odnosi postave na nove i stabilnije osnove. Uprkos izvesnom otopljavanju, politiku prema Srbiji ipak su, i na početku dvadestog veka, dominantno oblikovali nasleđeni impulsi, a neretko i personalna rešenja, iz kriznog perioda devedesetih godina dvadesetog veka. Na taj način, Sjedinjene Države su izvesno propustile priliku da, po vrlo skromnoj taktičkoj ceni, ponovo uvuku u svoju orbitu Srbiju kao centralnu zemlju Zapadnog Balkana u nastajanju. Ovo se u velikoj meri ogledalo u američkom tretmanu pitanja Kosova i Metohije (što je kulminiralo priznanjem jednostrano proglašene nezavisnosti 2008. godine). Kosovsko pitanje tako je, suštinski, označilo gotovo celokupan trodecenijski posthladnoratovski period u srpsko-američkim odnosima.[6] Bilateralne turbulencije na stranu, činjenica da uprkos gotovo nepromenjivoj američkoj poziciji Kosovo i Metohija i dalje predstavljaju goruće spoljnopolitičko i bezbednosno pitanje u jugoistočnoj Evropi, govori, između ostalog, o svojevrsnom regionalnom neuspehu četiri administracije koje su prethodile Trampovoj.[7]

Crni labud: Trampova pobeda i (ne)mogućnost promena

Pobeda Donalda Trampa na američkim predsedničkim izborima 2016. godine dočekana je, kako smo konstatovali, sa entuzijazmom u velikom delu srpskog društva i političke elite. Razlog je bilo očekivanje da bi, kao republikanski, a ipak anti-establišment kandidat, Tramp mogao da promeni kurs nasleđene američke politike prema Srbiji, personifikovane u liku demokratske predsedničke kandidatkinje, Hilari Klinton. U velikom delu sveta, ishod američkih izbora, zajedno sa

[6] Vilijem Montgomeri, *Kad ovacije utihnu: Borba s demokratskom tranzicijom. Sećanja poslednjeg američkog ambasadora u Jugoslaviji*, Dan Graf – Klub Plus, Beograd, 2010, str. 99–108; 151–162.

[7] Ivo H. Daalder, and Michael E. O'Hanlon, *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2000; Ted Galen Carpenter, *NATO's Empty Victory: A Postmortem on the Balkan War*, Cato Institute, Washington, D.C., 2000; Andrew J. Bacevich and Eliot A. Cohen (eds.), *War over Kosovo: Politics and Strategy in a Global Age*, Columbia University Press, New York [NY], 2001; Dejvid Halberstam, *Rat u doba mira: Buš, Klinton i generali*, BMG, Beograd, 2003.

ishodom britanskog referenduma o napuštanju Evropske unije nekoliko meseci ranije, bio je doživljen kao svojevrsni „Crni labud".[8] Nagomilane protivrečnosti unutar međunarodnog političkog sistema, uključujući pitanja višestrukih neuspeha resetovanja američko-ruskih odnosa, uspona Kine, te američke trajne zarobljenosti u bespućima bliskoistočne politike, dramatično su doprinele delegitimizaciji tradicionalnih političkih struktura u Vašingtonu i, posledično, izbornoj pobedi Donalda Trampa. Ovakav razvoj događaja sa sobom je nosio i značajne personalne promene na različitim visokim pozicijama unutar administracije, što je, zauzvrat, nagovestilo i političke promene, ne samo prema perifernim regionima poput Zapadnog Balkana, nego i prema regionima od centralnog strateškog značaja poput Istočne Evrope, Bliskog Istoka i Istočne i Jugositočne Azije. Još tokom predizborne kampanje, Trampove spoljnopolitičke ideje išle su u velikoj meri nasuprot nasleđenom kursu liberalnih inernacionalista iz administracija Vilijama Klintona i Baraka Obame, kao i neokonzervativaca iz administracije Džordža V. Buša.[9] Dok se pitanje učešća liberala u republikanskoj administraciji – pri tome vrlo atipičnoj – praktično nije ni postavljalo, predstojeće personalne turbulencije i česte promene kadrova pokazale su da će brojni pripadnici neokonzervativnog pokreta, uprkos inicijalnim neslaganjima, ipak pronaći mesto u državnoj službi.[10] U pogledu odnosa prema Srbiji, u svakom slučaju, većina liberala kao i neokonzervativaca (donekle uz izuzetak Džona Boltona, Trampovog savetnika za nacionalnu bezbednost tokom najvećeg dela 2018. i 2019. godine) zalagali su se za zauzimanje ili očuvanje tvrđeg kursa u odnosima sa Srbijom.

---

[8] Libansko-američki mislilac Nasim Nikolas Taleb događaj koji predstavlja fenomen Crnog labuda određuje na sledeći način: „Prvo, *vanredan* je po tome što ne spada u domen uobičajenih očekivanja, jer ništa što se zbilo u prošlosti ne može ubedljivo ukazati na to da je on uopšte moguć. Drugo, uticaj mu je ogroman. Treće, i pored toga što je vanredan ljudska priroda nas nagoni da smišljamo *naknadna* objašnjenja za njegovu pojavu usled čega on postaje objašnjiv i predvidljiv." Videti: Nasim Nikolas Taleb, *Crni labud: Uticaj krajnje neverovatnih zbivanja*, Heliks, Smederevo, 2010, str. xx. Uticaj neverovatnih zbivanja ne mora po definiciji da bude negativan, mada su u dominantnom delu akademskih i političkih krugova i američki izbori i britanski referendum 2016. godine doživljeni upravo na taj način. Za nešto drugačije i svakako manjinske poglede na Trampa, prema kojima on ili nije naročito neverovatan ili naročito negativan, videti npr.: Victor Davis Hanson, *The Case for Trump*, Basic Books, New York [NY], 2019; Jon Herbert, Trevor McCrisken and Andrew Wroe, *The Ordinary Presidency of Donald J. Trump*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2019.

[9] Samantha Power, *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide*, Perseus Publishing, New York [NY], 2002; Stephen Wertheim, "A solution from hell: the United States and the rise of humanitarian interventionism, 1991–2003", *Journal of Genocide Research*, Vol. 12, No. 3–4, pp. 149–172.

[10] Mladen Lišanin, „Povratak neokonzervativaca? Turbulencije u američkoj spoljnoj politici za vreme administracije Donalda Trampa" u: Vladimir Trapara i Aleksandar Jazić (ur.): *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 9–34.

U prvoj fazi Trampovog predsedničkog mandata, balkanska pitanja, a time i odnosi sa Srbijom, nisu bili među prioritetima američke politike prema Evropi. Ove teme rešavane su na nivou pomoćnika, ili zamenika pomoćnika državnog sekretara, što je rešenje koje odgovara spoljnopolitičkoj praksi iz prethodne dve decenije[11] (Balkanskim pitanjima su se, sa ovih pozicija, u vreme administracija Buša Mlađeg i Obame, bavili između ostalih Danijel Frid, Viktorija Nuland i A. Ves Mičel). U drugoj fazi, američko srpski-odnosi, duboko određeni kosovskim pitanjem, biće polje delovanja specijalnih izaslanika, ali sve više i uskog kruga Trampovih najbližih saradnika (Metju Palmer je, na primer, za američko-srpske odnose bio zadužen u dvojakom kapacitetu: i kao zamenik pomoćnika državnog sekretara, i kao specijalni predstavnik Stejt departmenta za Zapadni Balkan). Ovo postepeno „penjanje" američko-srpskih odnosa kroz hijerarhiju organizacione strukture spoljnopolitičkog sistema SAD kulminiraće u septembru 2020. godine, dva meseca pre predsedničkih izbora u Americi, potpisivanjem takozvanog Vašingtonskog sporazuma od strane predstavnika Beograda i Prištine u Ovalnom kabinetu Bele kuće.

Dolazak A. Vesa Mičela na poziciju pomoćnika državnog sekretara za Evropu i Evroaziju u avgustu 2017, s obzirom na njegov odranije poznati istraživački i strateški fokus na suprotstavljanje američkim rivalima u Istočnoj Evropi, naveo je mnoge komentatore da tvrde da Trampova administracija „bira" ovaj region kao jednu od fokalnih tačaka spoljne politike.[12] Pitanje u kojoj meri ovo predstavlja autentičan spoljnopolitički kurs nove administracije, a u kojoj tek faktički ishod personalnih turbulencija koje su, u datom trenutku, u prvi plan izbacile službenika Mičelovog profila, ipak je sve vreme okupiralo pažnju posmatrača.[13]

---

[11] Rade Maroević, „Specijalni izaslanici SAD po Balkanu, svi predsednikovi ljudi", *Radio-televizija Srbije*, 01. septembar 2019. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3644422/specijalni-izaslanici-sad-po-balkanu-svi-predsednikovi-ljudi.html (pristupljeno 17. septembra 2019).

[12] Thomas Wright, "Trump is Choosing Eastern Europe", *The Atlantic*, June 6, 2018. Available from: https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/06/trump-is-choosing-eastern-europe/562130/ (accessed 20 December 2019); A. Wess Mitchell, "The Transatlantic Bond: Preserving the West", *The Heritage Foundation*, October 2, 2018. Available at: https://www.heritage.org/global-politics/report/the-transatlantic-bond-preserving-the-west (accessed 19 September 2019); Damir Marusic, Sarah Bedenbaugh and Damon Wilson, *Balkans Forward: A New US Strategy for the Region*, Atlantic Council, Washington, D.C., 2017; Edward P. Joseph, "Atlantic Council Report Does Not Take Balkans 'Forward'", Balkan Insight, February 26, 2018. Available at: https://balkaninsight.com/2018/02/26/atlantic-council-report-does-not-take-balkans-forward-02-22-2018/ (accessed 20 December 2019).

[13] Milan Igrutinović, „Regionalni pristup Trampove administracije Evropi: sanitarni kordon ka istoku i jugoistoku?" u: Vladimir Trapara i Aleksandar Jazić (ur.): *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 94–97.

Ono što se smatralo tradicionalnom i uspešnom američkom politikom prema Balkanu, naročito u odnosima sa Srbijom, uglavnom je bilo oslonjeno na iskustvo druge polovine devedesetih godina, kao i drugi mandat Džordža Buša Mlađeg, periode u kojima je Amerika nedvosmisleno birala strane u postjugoslovenskim sporovima, ne prezajući od dubokog angažovanja koje je, u nekoliko navrata, uključivalo i upotrebu oružane sile. Uprkos iskustvu nešto uzdržanijeg pristupa Baraka Obame, u periodu u kome, istini za volju, balkanska pitanja nisu ni mogla biti među prioritetima američke spoljne politike, dominantna percepcija je bila takva da ništa manje od dubokog angažovanja nije delovalo prihvatljivo. Pitanja budućnosti NATO-a i nadmetanja velikih sila takođe su bila kontekstualizovana tako da se regionu jugoistočne Evrope u celini, a Zapadnog Balkana posebno, pridavao možda i veći značaj nego što bi to se to moglo opravdati racionalnim geopolitičkim razlozima.

Okolnosti su, dakle, bile takve da su brojni etno-lobisti, koji su izbor Donalda Trampa videli kao najavu američkog dezangažovanja na Balkanu i njegovog prepuštanja Evropskoj uniji i potencijalnim rivalima, sve intenzivnije pozivali na očuvanje, pa i intenziviranje američkog fokusa na regionalna pitanja.[14] Među komentatorima američke balkanske politike, naročito onima koji potiču iz regiona, skeptični glasovi su ostali u manjini.[15] Kada je, u drugoj polovini Trampove administracije, fokus zaista i stavljen na Zapadni Balkan, rezultat nije bio ono što su proponenti čvršćeg američkog angažmana očekivali.[16]

---

[14] Kurt Bassuener and Toby Vogel, “The U.S. Congress, a Voice for the Balkans In the 1990s Wars, Needs to Step Up Again”, *Just Security*, March 18, 2019. Available at: https://www.justsecurity.org/63276/the-u-s-congress-a-voice-for-the-balkans-in-the-1990s-wars-needs-to-step-up-again/ (accessed 17 September 2019); Jasmin Mujanović and Molly Montgomery, “Macron’s Veto Leaves Balkans Wide Open for Russia and China”, *Foreign Policy*, October 31, 2019. Available at: https://foreignpolicy.com/2019/10/31/western-balkans-european-union-veto-russia-china/ (accessed 1 November 2019); Agon Maliqi, “Remembering the U.S. intervention that worked”, *The Washington Post*, June 8, 2019. Available at: https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/06/08/remembering-us-intervention-that-worked/ (accessed 28 September 2019); Reuf Bajrovic and Ivana Stradner, “Don’t Leave the Balkans to Europe”, *The American Interest*, July 23, 2020. Available at: https://www.the-american-interest.com/2020/07/23/dont-leave-the-balkans-to-europe/ (accessed 23 July 2020).

[15] Una Hajdari, “The Clinton Administration Did Not Fix the Balkans”, *The New Republic*, June 21, 2019. Available at: https://newrepublic.com/article/154245/clinton-administration-not-fix-balkans (accessed 21 November 2019).

[16] Gorana Grgić, “America’s Destabilizing Involvement in Serbia-Kosovo Talks”, *War on the Rocks*, May 11, 2020. Available at https://warontherocks.com/2020/05/americas-destabilizing-involvement-in-serbia-kosovo-talks/ (accessed 11 May 2020).

Američko-srpski raprošman: epizoda ili početak dugoročnog oporavka odnosa?

Neopterećenost balkanskim političkim nasleđem Klintonovih bila je glavni izvor relativno visokih srpskih očekivanja od Trampove administracije (mada je, valja se podsetiti, tadašnji srpski premijer Aleksandar Vučić, tokom kampanje 2016. godine *de facto* podržao Trampovu poritvkandidatkinju Hilari Klinton). Pored ovoga, u Srbiji je svakako sa blagonaklonošću gledano na Trampove predizborne najave relaksiranja odnosa sa Rusijom – uz nagoveštaje trgovinskog rata sa Kinom, napuštanja sporazuma o Iranskom nuklearnom programu i inteinziviranje borbe protiv međunarodnog terorizma, ovo je bila jedna od Trampovih najznačajanijih spoljnopolitičkih programskih tačaka. Postojala je snažna – i umnogome ispravna – percepcija da će promene na nivou globalnog sistema, indukovane preoblikovanjem odnosa među velikim silama, indirektno ali potencijalno blagotvorno uticati na međunarodni položaj Srbije. Personalne turbulencije tokom prve polovine Trampovog mandata bile su, međutim, istovremeno i determinanta i ilustaracija ambivalentnog kursa prema Rusiji: pomirljivu retoriku i nominovanje biznismena sa ruskim vezama, Reksa Tilersona, za državnog sekretara, ubrzo je zamenila oštra diplomatska praksa prema Rusiji i angažovanje pobornika tvrđeg kursa, poput novog državnog sekretara Majka Pompea i A. Vesa Mičela. Kao i svaki put još od 1999. godine, pitanja Kosova i američko-ruskih odnosa su se preplitala, i to ne samo u srpskoj percepciji.[17] Bilo je jasno da to što izvesne prilike za napredak postoje, ne znači nužno da će biti moguće iskoristiti ih u bilo kom trenutku tokom trajanja administracije Donalda Trampa.

I balkanska pitanja u užem smislu bila su predmet političko-personalnih trzavica, u procesu koji je podrazumevao borbu recidiva nasleđene politike prema regionu i onoga što je trebalo da bude autentični, transakcioni spoljnopolitički pristup nove adminitracije. Pomenuto rešenje za poziciju pomoćnika državnog sekretara za Evropu i Evroaziju u leto 2017. godine (A. Ves Mičel), uz zamenika pomoćnika, Hojta Brajana Jija – najpoznatijeg po kontroverznoj izjavi o srpskom „sedenju na dve stolice”[18] – indiciralo je da će Trampova regionalna politika biti u dobroj meri nalik nasleđenom kursu koji je u prethodne dve decenije bio

[17] Ted Galen Carpenter, “How Kosovo Poisoned America’s Relationship with Russia”, *The National Interest*, May 19, 2017. Available at: https://nationalinterest.org/feature/how-kosovo-poisoned-americas-relationship-russia-20755 (accessed 17 September 2019); William H. Hill, *No Place for Russia: European Security Institutions Since 1989*, Columbia University Press, New York [NY], 2018, pp. 138–143; Mladen Lišanin, “US-Russian Relations in the Shadow of the 1999 Kosovo War”, *Politika nacionalne bezbednosti*, Vol. 18, No. 1, pp.11–31.

[18] RTS, „Ji: Ne može se sedeti na dve stolice istovremeno”, *Radio-televizija Srbije*, 23. oktobar 2017. Dostupno na: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2914375/hojt-ji-ne-moze-se-sedeti-na-dve-stolice-istovremeno.html (pristupljeno 28. februara 2020).

gotovo zajednički za neokonzervativce i liberalne internacionaliste. Tokom 2018. godine, a naročito nakon prištinskog uvođenja takse od 100% na robu iz centralne Srbije u novembru te godine, ipak se pokazalo da do bilo kakvog razvoja u pogledu razrešenja kosovskog pitanja neće doći primenom starih pristupa – naprotiv.[19] Ovaj problem prepoznat je kao potencijalni rezervoar predizbornih poena,[20] Mičel je napustio poziciju pomoćnika državnog sekretara, a Ji gurnut u drugi plan. U avgustu i oktobru 2019. godine, Metju Palmer i Ričard Grenel imenovani su za specijalne predstavnike za Zapadni Balkan i za pregovore Beograda i Prištine. U septembru, Robert O'Brajen je na poziciji savetnika za nacionalnu bezbednost zamenio Džona Boltona, sa kojim je Tramp imao brojne nesuglasice, mada kosovsko pitanje po svemu sudeći nije bilo među njima.[21] Predsednikovo najbliže okruženje preuzelo je kormilo u svoje ruke; u pogledu balkanske politike, transakcionalizam je preovladao.

Pisma gotovo identičnog sadržaja, koja je u decembru 2018. godine Donald Tramp uputio predsednicima Srbije i Kosova, Aleksandru Vučiću i Hašimu Tačiju, signalizirala su američku nameru da se rad na postizanju sporazuma između Beograda i Prištine intenzivira. Pristup se još uvek zasnivao na uzajamnom priznanju kao osnovi za konačan dogovor. Čitav proces se odvijao pod budnim okom tadašnjeg savetnika za nacionalnu bezbednost Džona Boltona, najvećeg proponenta opcije „razgraničenja” koje bi podrazumevalo razmenu teritorija, a sa čime su, barem implicitno, bili saglasni Vučić i Tači.[22] Ipak, Trampova sugestija da je trajno i održivo rešenje na vidiku nije u tom trenutku naišla na odobravanje srpske strane:[23] naime, prethodnog meseca, Priština je uvela taksu od 100% na robu iz centralne Srbije, u nameri da podigne ulog u budućim pregovorima, nanoseći tako značajnu ekonomsku i reputacionu štetu Srbiji. U čestitki povodom Dana državnosti Srbije, koju je Donald Tramp uputio Aleksandru Vučiću u februaru 2019. godine, bilo je reči o američkoj podršci rešenju oko kog bi se strane međusobno saglasile (aluzija na „razgraničenje”, je veoma loše prihvaćena

---

[19] Patrick Savage, "Two Chairs and One Bad Strategy: US Missteps in Serbia", *American Security Project*, November 9, 2017. Available at: https://www.americansecurityproject.org/two-chairs-serbia/ (accessed 21 November, 2019).

[20] Dragan R. Simić and Dragan Živojinović, "Western Balkans U.S. Policy in the Context of the President Trump's Grand Strategy", *Srpska politička misao*, Vol. 65, No. 3, p. 35.

[21] Luka Jukic, "The Balkans Are Hanging by an American Thread", Palladium, April 25, 2019. Available at: https://palladiummag.com/2019/04/25/the-balkans-are-hanging-by-an-american-thread/ (accessed 17 September 2019).

[22] Charles Kupchan, "An Offensive Plan for the Balkans That the U.S. Should Get Behind", *The New York Times*, September 13, 2018. Available at https://www.nytimes.com/2018/09/13/opinion/kosovo-serbia-land-swap.html (accessed 17 September 2019).

[23] KoSSev, „Tramp: Sporazum na dohvat ruke; Vučić: Ne slažem se; Tači: Uz pismo predsednika Trampa na Kosovu se lakše diše”, 20. decembar 2018. Dostupno preko: https://kossev.info/tramp-sporazum-na-dohvat-ruke-vucic-ne-slazem-se-taci-uz-pismo-predsednika-trampa-na-kosovu-se-lakse-dise/ (pristupljeno 31. januara 2020).

u Evropi, posebno u Nemačkoj), uz jasnu napomenu da bi „uzajamno priznanje trebalo da bude centralni element trajne normalizacije odnosa”.[24] Prištinske takse su još uvek bile na snazi a čitav proces u pat-poziciji.

Ozbiljniji pomak zapravo je nagovešten tek početkom 2020. godine. Najpre je, u januaru, u Berlinu (gde je Ričard Grenel još uvek bio ambasador) potpisano pismo o namerama o obnavljanju avionskog saobraćaja između Beograda i Prištine.[25] Uz Grenela, veliku ulogu u posredovanju koje je dovelo do potpisivanja imali su i Džared Kušner i savetnik za nacionalnu bezbednost, Robert O'Brajen.[26] U februaru, na marginama Minhenske bezbednosne konferencije, potpisana su pisma o namerama o uspostavljanju železničke veze između Beograda i Prištine, kao i o gradnji autoputa na istoj relaciji.[27] Zatim je, počekom marta, Aleksandar Vučić posetio Vašington kako bi učestvovao na konferenciji Američko-izraelskog komiteta za javne poslove (*American Israel Public Affairs Committee – AIPAC*). Tom prilikom se sastao i sa brojnim američkim funkcionerima, ali i dao intevju za ugledni *Foreign Policy*, u kome je objašnjavao svoju kosovsku politiku i branio srpsku strategiju balansiranja između SAD, Rusije i Kine.[28] Tokom boravka u Sjedinjenim Državama, Vučić je dobio garancije da će Amerika nastaviti sa pritiskom na Prištinu povodom ukidanja taksi; nešto više od dve nedelje kasnije, ovo se i dogodilo. Sve je bilo spremno da se, pod američkim patronatom i potpuno nezavisno od paralelnog procesa pod pokroviteljstvom Evropske unije, u junu u Vašingtonu održi sastanak na kome bi bio potpisan sporazum o normalizaciji odnosa. Specijalizovano Veće za zločine OVK na Kosovu, neposredno pred sastanak, podnelo je optužni predlog protiv Hašima Tačija, što je uzrokovalo odlaganje, a u diplomatskim krugovima je bilo tumačeno kao nemački odgovor na američko „soliranje” u pregovorima Beograda i Prištine.

Sporazum Beograda i Prištine zasnovan na uzajamnom priznanju, uz razgraničenje u vidu teritorijalnih korekcija, pokazao se kao neostvariv. Uzajamno priznanje bilo je neprihvatljivo za Srbiju, dok je razmena teritorija bila crvena

[24] KoSSev, "Tramp Vučiću na Sretenje: Uzajamno priznanje centralni element trajne normalizaciji odnosa", 15. februar 2019. Dostupno na: https://kossev.info/tramp-vucicu-na-sretenje-uzajamno-priznanje-centralni-element-trajne-normalizacije-odnosa/ (pristupljeno 17. septembra 2019).

[25] Melissa Eddy, "Serbia-Kosovo Flights to Resume Under U.S.-Brokered Deal", *The New York Times*, January 20, 2020. Available at: https://www.nytimes.com/2020/01/20/world/europe/serbia-kosovo-flights-resume.html (accessed 21 January 2020).

[26] Nemanja Rujević, „Grenel na krilima pobede", *Vreme*, 30. januar 2020, str. 18–19.

[27] Dimitar Bechev, "Trump is looking for a foreign policy coup in the Balkans", *Al Jazeera*, March 04, 2020. Available at: https://www.aljazeera.com/opinions/2020/3/4/trump-is-looking-for-a-foreign-policy-coup-in-the-balkans/ (accessed 06 March 2020).

[28] Amy Mackinnon and Robbie Gramer, "Vucic: Most Serbs Prefer a 'Frozen Conflict' with Kosovo", *Foreign Policy*, March 4, 2020. Available at: https://foreignpolicy.com/2020/03/04/serbian-president-aleksandar-vucic-interview-frozen-conflict-kosovo/ (accessed 4 March 2020).

linija za većinu relevantnih političkih aktera u Prištini, kao i za najveći deo evropskih aktera, na čelu sa Nemačkom. Postojala je opasnost da se propusti prilika ne samo za sticanje lakih predizbornih poena, već i za postizanje aranžmana koji bi u znatnoj meri suzbio uticaj takozvanih trećih aktera (konkretno: Rusije i Kine, ali donekle i Evropske unije) na Zapadnom Balkanu i u Jugoistočnoj Evropi. Trampova administracija, sa svojom „specifičnom vrstom diplomatije”,[29] morala je da ode korak dalje: novi pristup podrazumevao je odustajanje od uzajamnog priznanja kao nužne osnove budućeg sporazuma i pomeranje fokusa na ekonomsku normalizaciju, koja bi trebalo relaksira odnose i omogući postizanje političkog rešenja u nekom trenutku u budućnosti. Sa srpskog stanovišta, učestvovanje u ovom procesu značilo je radikalnu promenu paradigme i pokušaj da se kosovski problem reši u direktnoj komunikaciji ne sa Prištinom, nego sa akterom koji je percipiran – uglavnom ispravno – kao ključni sponzor projekta kosovske nezavisnosti.[30] Sa američkog stanovišta, kako će se pokazati, koncept ekonomske normalizacije zapravo se najmanje ticao međusobnih odnosa Beograda i Prištine; njegova suština bila je da se lokalni akteri uvežu u mrežu aranžmana i režima koji će biti instrument američke borbe za suzbijanje uticaja trećih aktera.

Umesto otkazanog sastanka u junu, susret na kome je bilo predviđeno potpisivanje sporazuma o ekonomskoj normalizaciji odnosa Beograda i Prištine upriličen je 3. i 4. septembra 2020. godine. Tokom prvog dana, nakon što je iz nacrta sporazuma uklonjena sporna tačka 10, koja je implicirala međusobno priznanje, bilo je najavljeno da će sporazum biti potpisan sutradan, uz potvrđeno prisustvo Donalda Trampa. Dokumenta gotovo identične sadržine (koja, u smislu međunarodnog prava, ipak ne predsravljaju ugovor ili obavezujući sporazum),[31] obe strane su potpisale zasebno, kao jednostrane akte najviše nalik pismima o namerama. Iz sadržaja dokumenata, pored šturih i generalno nekontroverznih odredaba koje se tiču samih odnosa Beograda i Prištine (neretko već usaglašenih u okviru pregovaračkog procesa pod pokroviteljstvom Evropske unije), bilo je jasno i da su

[29] Richard Grenell, “Serbia-Kosovo agreement results from Trump’s different brand of diplomacy”, *The Hill*, September 4, 2020. Available at: https://thehill.com/opinion/international/515125-serbia-kosovo-agreement-results-from-trumps-different-brand-of (accessed 10 September 2020); Una Hajdari, “Trump, the EU and the Kosovo conundrum”, *Al Jazeera*, November 27, 2019. Available at: https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/trump-eu-kosovo-conundrum-191126173921274.html (accessed 28 November 2019).

[30] Dragan Bisenić, „Sadatov primer za kosovske pregovore”, *Danas-Nedelja*, 12–13. septembar 2020, str. II.

[31] Miloš Hrnjaz, „Ne-sporazum ili zašto je za sporazum potrebno (bar) dvoje”, KoSSev, 10. septembar 2020. Dostupno na: https://kossev.info/ne-sporazum-ili-zasto-je-za-sporazum-potrebno-bar-dvoje/ (pristupljeno 10. septembra 2020).

ishodi zamišljeni tako da se prevashodno tiču tema značajnih za spoljnopolitičku agendu Sjedinjenih Američkih Država.[32]

Srbija se, pored ostalog, obavezala na premeštanje svoje ambasade u Izraelu iz Tel Aviva u Jerusalim, kao i označavanje Hezbolaha u celini terorističkom organizacijom (kosovska verzija podrazumeva uzajamno priznanje Izraela i Kosova). Takođe, predviđena je zabrana upotrebe 5G tehnologija pribavljenih od strane nepouzdanih dobavljača, kao i diverzifikacija izvora za nabavku energenata. Upravo ove odredbe su najjasniji indikatori da je suština vašingtonskog sastanka bila u čvršćem uvezivanju zapadnobalkanskih aktera u režime za ostvarivanje američkih spoljnopolitičkih ciljeva.[33] Odeljak o 5G tehnologiji nedvosmisleno se pre svih odnosi na kineski Huawei, dok je Međunarodna razvojna finansijska korporacija (*International Development Finance Corporation, DFC*), čije je trajno prisustvo u Beogradu predviđeno tačkom 3. dokumenta, takođe osmišljena kao deo američke strategije za suzbijanje kineskog uticaja. Odredba o diverzifikaciji izvora energenata usmerena je pre svega na predupređivanje zavisnosti od resursa iz Rusije, a time i suzbijanje ruskog uticaja u regionu i Evropi.

Srbija je u tom trenutku – svakako više taktički nego strateški – težište svoje spoljne politike radikalno preusmerila u pravcu Vašingtona, očekujući nove četiri godine administracije Donalda Trampa. Jasno je da je time stvoren potencijal za zahlađenje odnosa sa ostalim značajnim akterima, i to ne samo sa Kinom i Rusijom; odnosi sa Evropskom unijom, Turskom, Iranom i arapskim svetom takođe su gurnuti u drugi plan. Potencijalna šteta bi, da je reč o pravno obavezujućem dokumentu, na srednji rok izvesno premašila potencijalnu korist.

Zaključna razmatranja

Kako primećuje Milan Krstić, „na početku 2020. godine srpsko-američki odnosi su daleko bolji nego pre jedne decenije, kada je polarizacija između dve strane nakon jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova bila prilično velika. Ako se današnje stanje uporedi sa periodom od pre tačno dve decenije, kada

[32] Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative, *Analiza dokimenata potpisanih u Beloj kući*, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative, Beograd, septembar 2020.

[33] KoSSev, "Grenel: Ekonomska normalizacija udaljava Srbiju i Kosovo od Rusije i Kine, to je diplomatska pobeda Donalda Trampa", 9. septembar 2020. Dostupno na: https://kossev.info/grenel-ekonomska-normalizacija-udaljava-srbiju-i-kosovo-od-rusije-i-kine-to-je-diplomatska-pobeda-donalda-trampa/ (pristupljeno 9. septembra 2020); Gordon N. Bardos, "Why America Is Blind to Serbia's Bright Future", *The National Interest*, January 17, 2019. Available at: https://nationalinterest.org/feature/why-america-blind-serbias-bright-future-41832 (accessed 20 January 2019); Mare Ushkovska, "The EU's Rivalry With the U.S. Is Complicating Serbia-Kosovo Talks", *World Politics Review*, November 9, 2020. Available at: https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29200/the-eu-s-rivalry-with-the-u-s-is-complicating-serbia-kosovo-talks (accessed 9 November 2020).

smo u poslednju godinu prethodnog milenijuma ušli bez zvaničnih diplomatskih odnosa i sa teškim ožiljcima iz tek završene agresije NATO-a na SRJ, može se reći da je napredak u odnosima izuzetno veliki”.[34] Ipak, ne treba se zavaravati mišlju da evidentno otopljavanje odnosa podrazumeva eliminaciju svih pitanja koja su opterećivala srpsko-američke odnose u prethodne tri decenije. Utisak je da je značaj ovih pitanja opao u najnovijem periodu usled približavanja pozicija u nekim poljima, ali potrebno je napraviti dve ograde u ovom kontekstu: najpre, može se i dalje merodavno diskutovati o tome koliko je otopljavanje odnosa suštinsko, a u kojoj meri predstavlja samo odraz načina na koji se odnosi medijski i politički prezentuju; a zatim, stara nerešena pitanja do daljnjeg ostaju aktuelna, zadržavajući potencijal da u bilo kom trenutku budu upotrebljeni kao spoljnopolitičko sredstvo za ponovnu degradaciju odnosa.

Pored kontroverzi indukovanih sa nivoa strukture međunarodnog sistema, postoje i one koje su neposrednije bilateralnog karaktera (mada, naravno, razume se da se ovi aspekti nikada ne mogu u potpunosi raščlaniti).[35] Dva ključna takva nerešena problema odnose se na likvidaciju braće Bitići neposredno po završetku sukoba na Kosovu 1999. godine i paljenje američke ambasade u Beogradu prilikom demonstracija protiv jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije 2008. godine. Braća Agron, Mehmet i Ilji Bitići bili su američki državljani albanskog porekla, koji su se borili na Kosovu u sklopu tzv. Atlantske brigade Oslobodilačke vojske Kosova. Nakon okončanja sukoba bili su uhapšeni zbog nedozvoljenog kretanja na teritoriji Srbije, samo da bi, nakon žalbe i puštanja na slobodu, bili nasilno odvedeni i likvidirani u trening centru Specijalne antiterorističke jedinice u Petrovom selu kod Kladova. Požar u ambasadi Sjedinjenih Država izazvan je bacanjem zapaljivih sredstava prilikom masovnih demonstracija protiv jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije 21. februara 2008. godine. Ovi napadi na državljane i imovinu Sjedinjenih Država ostali su mrlja na odnosima Srbije i Sjedinjenih Država u postpetooktobarskoj eri. Razlog za ovo nije sama činjenica da su se krivična dela dogodila – uostalom, likvidacija braće Bitići pripada eri pre političkih promena u Beogradu – već pre svega to što nisu dobila adekvatan sudski epilog.[36] Ovo se tumači kao odsustvo političke volje

[34] Milan Krstić, „Srbija i Amerika u 2020. godini: pogled deset godina unazad”, *Talas*, 29. januar 2020. Dostupno preko: https://talas.rs/2020/01/29/srbija-i-amerika-u-2020-godini-pogled-deset-godina-unazad/ (pristupljeno 31. januara 2020).

[35] Dragan Živojinović i Aleksandar Milošević, „Ključne odlike međunarodnog sistema kao determinanta spoljne politike Republike Srbije”, u: Milan Podunavac i Žarko Paunović (ur.): *Politika: nauka i profesija*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka – Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd, 2013, str. 267–270; 277–278.

[36] Branka Trivić, „Skat: Tužno što niko nije odgovarao za paljenje Ambasade SAD”, *Radio Slobodna Evropa*, 17. januar 2019. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-sad-ambasada-paljenje/29715847.html (pristupljeno 27. januara 2020); Mladen Lišanin, „Slučaj Bitići talac političkih igara”, *Radio Slobodna Evropa*, 18. februar 2019. Dostupno

sa jedne, i slabost institucija u Srbiji sa druge strane. Iako je reč o državljanima i imovini Sjedinjenih Država, Srbija u ovom smislu ima i veći interes da se dođe do rešenja ovih pitanja: momentum postignut u vreme administracije Donalda Trampa imao bi više potencijala da bude upotrebljen kao zalog za budućnost da su bili otklonjeni elementi ranijeg nasleđa koji Srbiji ne ide naruku.

Postoji, međutim, još jedan aspekt koji u najnovije doba opterećuje srpsko-američke odnose, mada još uvek nije jasno koji je njegov potencijal da dugoročno ugrozi veze između Beograda i Vašingtona. Reč je o problemu međunarodne trgovine oružjem, koji se javlja kao dvojako kontroverzno pitanje: jedan deo se odnosi na američke sankcije protiv pojedinaca iz Srbije koji su uključeni u različite vrste nelegalnih praksi u pogledu trgovine oružjem, dok se drugi tiče srpsko-ruskih odbrambenih veza, najčešće posmatranih kroz srpsku nabavku ruskog naoružanja. Iako pitanje sankcija protiv pojedinaca uglavnom nije direktno vezano za međudržavne odnose, ono lako može ostaviti posledice u ovoj sferi, s obzirom na formalnu i faktičku povezanost namenske industrije u Srbiji sa državnim organima i institucijama i njihovim predstavnicima.[37] Srpska nabavka protivvazdušnog raketnog sistema Pancir-S1 i najava potencijalne nabavke protivavionskog i protivraketnog sistema S-400 izazvale su nešto veće podozrenje sa američke strane, čak i uz suptilnu najavu mogućnosti uvođenja sankcija, počev od zabrane putovanja pa do ukidanja izvoznih dozvola.[38]

Ovo pitanje je čak, veoma atipično, izazvalo javnu diskusiju između predsedavajućeg kongresnog Odbora za spoljne poslove (do 3. januara 2021), Eliota Engela, i komandanta mornaričkih snaga SAD za Evropu i Afriku, admirala Džemsa Fogoa.[39] Srbija je, u januaru 2020. godine, ipak kupila jednu bateriju sistema Pancir-S1, dok se od sistema S-400, po svemu sudeći odustalo. U domenu sistema protivvazdušne odbrane, Srbija je, nakon višegodšnjih spekulacija, nabavila kineski sistem FK-3, na šta se, u ovom trenutku, u Americi gleda nešto manje

preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/li%C5%A1anin-slu%C4%8Daj-biti%C4%87i-talac-politi%C4%8Dkih-igara/29777884.html (pristupljeno 20. februara 2020).

[37] U.S. Department of Treasury, "Treasury Sanctions Corruption and Material Support Networks", December 9, 2019. Available at: https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm849 (accessed 11 November 2019).

[38] Tyler Durden, "US Threatens Sanctions On Serbia, Scrambles To Thwart Possible S-400 Purchase", *ZeroHedge*, October 11, 2019. Available at: https://www.zerohedge.com/geopolitical/us-threatens-sanctions-serbia-scrambles-thwart-s-400-acquirement (accessed 25 February 2020); RFE/RL's Balkan Service, "Serbia Receives Delivery Of Russian Antiaircraft Systems Despite U.S. Sanction Threats", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, February 24, 2020. Available at: https://www.rferl.org/a/serbia-receives-delivery-russian-antiaircraft-systems-despite-u-s-sanction-threats/30450693.html (accessed 25 February 2020).

[39] Radio-televizija Srbije, „Engel ‚ispravlja' generala Foga", *RTS*, 19. januar 2020. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3817791/engel-ispravlja-generala-foga.html (pristupljeno 21. Januara 2020).

neblagonaklono nego kada je reč o ruskom naoružanju.[40] Kao što smo videli, međutim, u pojedinim vašingtonskim krugovima, politički i odbrambeni odnosi između Srbije i Rusije ostaju razlog za zabrinutost. Predsednik Srbije, Aleksandar Vučić, u pomenutom intervjuu za *Foreign Policy* u martu 2020. godine, najavio je mogućnost nabavke američkog naoružanja u budućnosti, uz načelnu podršku državnog sekretara Majka Pompea.[41]

Kosovsko pitanje se, tokom celokupnog dvodecenijskog perioda nakon demokratskih promena u Srbiji, nameće kao ključ u kome je nužno tumačiti perspektivu srpsko-američkih odnosa. Najneprijatnije teme na dnevnom redu, barem za srpsku stranu – ubistvo braće Bitići i paljenje američke ambasade u Beogradu, zapravo su samo epifenomeni srpsko-američkog klinča povodom Kosova i Metohije, pri čemu je suštinu američkog odnosa prema ovom pitanju gotovo nemoguće izmeniti u kraćem i srednjem roku, ako uopšte.[42] Američki „povratak” na Balkan, oličen pre svega u dilpomatskim aktivnostima povodom sporazuma Beograda i Prištine u Vašingtonu, možda je po prvi put nakon 1999. godine nagovestio mogućnost da se ovo pitanje posmatra u nešto drugačijem kontekstu. Srpsko polaganje svih karata na Trampovu administraciju bio je višestruko rizičan, i samim time potencijalno veoma isplativ diplomatski potez. Pitanje je kako će nasleđe zbližavanja sa Belom kućom i Ričardom Grenelom uticati na budućnost srpsko-američkih odnosa nakon 2020. godine. Ono što, barem na srednji rok, deluje potpuno izvesno, jeste da ovi odnosi u doglednoj budućnosti neće biti onako dobri kao što su bili u prvoj polovini XX veka, niti onako loši kao što su bili na njegovom samom kraju.

Literatura

Bacevich, Andrew J. and Eliot A. Cohen (eds.), *War over Kosovo: Politics and Strategy in a Global Age*, Columbia University Press, New York [NY], 2001.

Bajrovic, Reuf and Ivana Stradner, “Don’t Leave the Balkans to Europe”, *The American Interest*, July 23, 2020. Available at: https://www.the-american-interest.com/2020/07/23/dont-leave-the-balkans-to-europe/ (accessed 23 July 2020).

Baker, III, James A., *The Politics of Diplomacy: Revolution, War & Peace, 1989–1992*, G. P. Putnam’s Sons, New York [NY], 1995.

[40] Beta, “RFE: US warns Serbia over Chinese AA missile system purchase”, *N1*, 10.08.2020. Available at: http://rs.n1info.com/English/NEWS/a628502/RFE-US-warns-Serbia-over-Chinese-AA-missile-system-purchase.html (accessed 10 August 2020).

[41] Amy Mackinnon and Robbie Gramer, “Vucic: Most Serbs Prefer a ’Frozen Conflict’ with Kosovo”, *Foreign Policy*, March 4, 2020. Available at: https://foreignpolicy.com/2020/03/04/serbian-president-aleksandar-vucic-interview-frozen-conflict-kosovo/ (accessed 4 March 2020).

[42] A. Ross Johnson, “Serbian Interests in an Independent Kosovo”, *Survival*, Vol. 62, No. 1, pp. 169–182.

Bardos, Gordon N., “Why America Is Blind to Serbia’s Bright Future”, *The National Interest*, January 17, 2019. Available at: https://nationalinterest.org/feature/why-america-blind-serbias-bright-future-41832 (accessed 20 January 2019).

Bassuener, Kurt and Toby Vogel, “The U.S. Congress, a Voice for the Balkans In the 1990s Wars, Needs to Step Up Again”, *Just Security*, March 18, 2019. Available at: https://www.justsecurity.org/63276/the-u-s-congress-a-voice-for-the-balkans-in-the-1990s-wars-needs-to-step-up-again/ (accessed 17 September 2019).

Bechev, Dimitar, “Trump is looking for a foreign policy coup in the Balkans”, *Al Jazeera*, March 04, 2020. Available at: https://www.aljazeera.com/opinions/2020/3/4/trump-is-looking-for-a-foreign-policy-coup-in-the-balkans/ (accessed 06 March 2020).

Beta, “RFE: US warns Serbia over Chinese AA missile system purchase”, *N1*, 10.08.2020. Available at: http://rs.n1info.com/English/NEWS/a628502/RFE-US-warns-Serbia-over-Chinese-AA-missile-system-purchase.html (accessed 10 August 2020).

Bisenić, Dragan, „Sadatov primer za kosovske pregovore”, *Danas-Nedelja*, 12–13. septembar 2020, str. II.

Blic, „Tramp čestitao Vučiću Dan državnosti Srbije”, 05. februar 2020. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/tramp-cestitao-vucicu-dan-drzavnosti-srbije/tdggjm1 (pristupljeno 05. februara 2020).

Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative, *Analiza dokimenata potpisanih u Beloj kući*, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative, Beograd, septembar 2020.

Daalder, Ivo H., and Michael E. O’Hanlon, *Winning Ugly: NATO’s War to Save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2000.

Davis Hanson, Victor, *The Case for Trump*, Basic Books, New York [NY], 2019.

Durden, Tyler, “US Threatens Sanctions On Serbia, Scrambles To Thwart Possible S-400 Purchase”, October 11, 2019. Available at: https://www.zerohedge.com/geopolitical/us-threatens-sanctions-serbia-scrambles-thwart-s-400-acquirement (accessed 25 February 2020);

Eddy, Melissa, “Serbia-Kosovo Flights to Resume Under U.S.-Brokered Deal”, *The New York Times*, January 20, 2020. Available at: https://www.nytimes.com/2020/01/20/world/europe/serbia-kosovo-flights-resume.html (accessed 21 January 2020).

Galen Carpenter, Ted, *NATO’s Empty Victory: A Postmortem on the Balkan War*, Cato Institute, Washington, D.C., 2000.

Galen Carpenter, Ted, “How Kosovo Poisoned America’s Relationship with Russia”, *The National Interest*, May 19, 2017. Available at: https://nationalinterest.org/feature/how-kosovo-poisoned-americas-relationship-russia-20755 (accessed 17 September 2019).

Grenell, Richard, “Serbia-Kosovo agreement results from Trump’s different brand of diplomacy”, The Hill, September 4, 2020. Available at: https://thehill.com/opinion/international/515125-serbia-kosovo-agreement-results-from-trumps-different-brand-of (accessed 10 September 2020).

Grgić, Gorana, “America’s Destabilizing Involvement in Serbia-Kosovo Talks”, *War on the Rocks*, May 11, 2020. Available at https://warontherocks.com/2020/05/americas-destabilizing-involvement-in-serbia-kosovo-talks/ (accessed 11 May 2020).

Hajdari, Una, “The Clinton Administration Did Not Fix the Balkans”, *The New Republic*, June 21, 2019. Available at: https://newrepublic.com/article/154245/clinton-administration-not-fix-balkans (accessed 21 November 2019).

Hajdari, Una, “Trump, the EU and the Kosovo conundrum”, *Al Jazeera*, November 27, 2019. Available at: https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/trump-eu-kosovo-conundrum-191126173921274.html (accessed 28 November 2019).

Halberstam, Dejvid, *Rat u doba mira: Buš, Klinton i generali*, BMG, Beograd, 2003.

Herbert, Jon, Trevor McCrisken and Andrew Wroe, *The Ordinary Presidency of Donald J. Trump*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2019.

Hill, William H., *No Place for Russia: European Security Institutions Since 1989*, Columbia University Press, New York [NY], 2018.

Hrnjaz, MIloš, „Ne-sporazum ili zašto je za sporazum potrebno (bar) dvoje”, KoSSev, 10. septembar 2020. Dostupno na: https://kossev.info/ne-sporazum-ili-zasto-je-za-sporazum-potrebno-bar-dvoje/ (pristupljeno 10. septembra 2020).

Johnson, A. Ross, “Serbian Interests in an Independent Kosovo”, *Survival*, Vol. 62, No. 1, pp. 169–182.

Igrutinović, Milan, “Regionalni pristup Trampove administracije Evropi: sanitarni kordon ka istoku i jugoistoku?” u: Vladimir Trapara i Aleksandar Jazić (ur.): *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 89–107.

Joseph, Edward P., “Atlantic Council Report Does Not Take Balkans ’Forward’”, Balkan Insight, February 26, 2018. Available at: https://balkaninsight.com/2018/02/26/atlantic-council-report-does-not-take-balkans-forward-02-22-2018/ (accessed 20 December 2019).

Jukic, Luka, “The Balkans Are Hanging by an American Thread”, Palladium, April 25, 2019. Available at: https://palladiummag.com/2019/04/25/the-balkans-are-hanging-by-an-american-thread/ (accessed 17 September 2019).

KoSSev, „Tramp: Sporazum na dohvat ruke; Vučić: Ne slažem se; Tači: Uz pismo predsednika Trampa na Kosovu se lakše diše”, 20. decembar 2018. Dostupno preko: https://kossev.info/tramp-sporazum-na-dohvat-ruke-vucic-ne-slazem-se-taci-uz-pismo-predsednika-trampa-na-kosovu-se-lakse-dise/ (pristupljeno 31. januara 2020).

KoSSev, „Tramp Vučiću na Sretenje: Uzajamno priznanje centralni element trajne normalizaciji odnosa”, 15. februar 2019. Dostupno na: https://kossev.info/tramp-vucicu-na-sretenje-uzajamno-priznanje-centralni-element-trajne-normalizacije-odnosa/ (pristupljeno 17. septembra 2019).

KoSSev, „Grenel: Ekonomska normalizacija udaljava Srbiju i Kosovo od Rusije i Kine, to je diplomatska pobeda Donalda Trampa”, 9. septembar 2020. Dostupno na: https://kossev.info/grenel-ekonomska-normalizacija-udaljava-srbiju-i-kosovo-od-rusije-i-kine-to-je-diplomatska-pobeda-donalda-trampa/ (pristupljeno 9. septembra 2020).

Kolaković, Aleksandra i Mladen Lišanin, „Pogovor srpskom izdanju” u: Teodor Ruzvelt, *Autobiografija*, Albion books, Beograd, 2019.

Kovačević, Živorad, *Amerika i raspad Jugoslavije*, IP Filip Višnjić – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007.

Krstić, Milan, „Srbija i Amerika u 2020. godini: pogled deset godina unazad”, *Talas*, 29. januar 2020. Dostupno preko: https://talas.rs/2020/01/29/srbija-i-amerika-u-2020-godini-pogled-deset-godina-unazad/ (pristupljeno 31. januara 2020).

Kupchan, Charles, “An Offensive Plan for the Balkans That the U.S. Should Get Behind”, *The New York Times*, September 13, 2018. Available at https://www.nytimes.com/2018/09/13/opinion/kosovo-serbia-land-swap.html (accessed 17 September 2019).

Lempi, Džon R., *Jugoslavija kao istorija: bila dvaput jedna zemlja*, Dan Graf, Beograd, 2004.

Lišanin, Mladen, „Povratak neokonzervativaca? Turbulencije u američkoj spoljnoj politici za vreme administracije Donalda Trampa” u: Vladimir Trapara i Aleksandar Jazić (ur.): *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 9–34.

Lišanin, Mladen, „Slučaj Bitići talac političkih igara”, *Radio Slobodna Evropa*, 18. februar 2019. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/li%C5%A1anin-slu%C4%8Daj-biti%C4%87i-talac-politi%C4%8Dkih-igara/29777884.html (pristupljeno 20. februara 2020).

Lišanin, Mladen, “US-Russian Relations in the Shadow of the 1999 Kosovo War”, *Politika nacionalne bezbednosti*, Vol. 18, No. 1, pp. 11–31.

Mackinnon, Amy and Robbie Gramer, “Vucic: Most Serbs Prefer a ’Frozen Conflict’ with Kosovo”, *Foreign Policy*, March 4, 2020. Available at: https://foreignpolicy.com/2020/03/04/serbian-president-aleksandar-vucic-interview-frozen-conflict-kosovo/ (accessed 4 March 2020).

Maliqi, Agon, “Remembering the U.S. intervention that worked”, *The Washington Post*, June 8, 2019. Available at: https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/06/08/remembering-us-intervention-that-worked/ (accessed 28 September 2019).

Maliqi, Agon, “The Art of the Balkan Deal”, *Remarker*, January 29, 2020. Available at: https://remarker.media/politics/the-art-of-the-balkan-deal/ (accessed 31 January 2020).

Mapes-Nidik, Norbert, „Trampovi ’dilovi’ na Balkanu”, *Deutsche Welle*, 02. februar 2020. Dostupno preko: https://www.dw.com/sr/trampovi-dilovi-na-balkanu/a-52230427 (pristupljeno 04. februara 2020).

Maroević, Rade, „Specijalni izaslanici SAD po Balkanu, svi predsednikovi ljudi”, *Radio-televizija Srbije*, 01. septembar 2019. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3644422/specijalni-izaslanici-sad-po-balkanu-svi-predsednikovi-ljudi.html (pristupljeno 17. septembra 2019).

Marusic, Damir, Sarah Bedenbaugh and Damon Wilson, *Balkans Forward: A New US Strategy for the Region*, Atlantic Council, Washington, D.C., 2017.

Mitchell, A. Wess, “The Transatlantic Bond: Preserving the West”, *The Heritage Foundation*, October 2, 2018. Available at: https://www.heritage.org/global-politics/report/the-transatlantic-bond-preserving-the-west (accessed 19 September 2019).

Montgomeri, Vilijem, *Kad ovacije utihnu: Borba s demokratskom tranzicijom. Sećanja poslednjeg američkog ambasadora u Jugoslaviji*, Dan Graf – Klub Plus, Beograd, 2010.

Mujanović, Jasmin and Molly Montgomery, “Macron’s Veto Leaves Balkans Wide Open for Russia and China”, *Foreign Policy*, October 31, 2019. Available at: https://foreignpolicy.com/2019/10/31/western-balkans-european-union-veto-russia-china/ (accessed 1 November 2019).

N1, „Američki senator: Vučić 'ljut kao osica' zbog takse, spreman na sporazum", 18. septembar 2019. Dostupno preko: http://rs.n1info.com/Vesti/a526749/Americki-senator-Kris-Marfi-o-razgovoru-sa-Vucicem.html (pristupljeno 20. septembra 2019).

N1, „Godfri: Nametnuto kosovsko rešenje ne bi bilo trajno", 23. novembar 2019. Dostupno preko: http://rs.n1info.com/Vesti/a546294/Entoni-Godfri-o-resenju-za-Kosovo.html (pristupljeno 28. novembra 2019).

Power, Samantha, *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide*, Perseus Publishing, New York [NY], 2002.

RFE/RL's Balkan Service, "Serbia Receives Delivery Of Russian Antiaircraft Systems Despite U.S. Sanction Threats", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, February 24, 2020. Available at: https://www.rferl.org/a/serbia-receives-delivery-russian-antiaircraft-systems-despite-u-s-sanction-threats/30450693.html (accessed 25 February 2020).

RFE/RL's Balkan Service, "Serbian Defense Minister Denounces U.S. Official's 'Unfriendly' Remarks", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, October 24, 2017. Available at: https://www.rferl.org/a/serbia-minister-vulin-attacks-us-official-remarks-unfriendly/28812967.html (accessed 25 February 2020).

RTS, „Ji: Ne može se sedeti na dve stolice istovremeno", *Radio-televizija Srbije*, 23. oktobar 2017. Dostupno na: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2914375/hojt-ji-ne-moze-se-sedeti-na-dve-stolice-istovremeno.html (pristupljeno 28. februara 2020).

Rujević, Nemanja, „Grenel na krilima pobede", *Vreme*, 30. januar 2020, str. 18–19.

Savage, Patrick, "Two Chairs and One Bad Strategy: US Missteps in Serbia", *American Security Project*, November 9, 2017. Available at: https://www.americansecurityproject.org/two-chairs-serbia/ (accessed 21 November, 2019).

Simić, Dragan R. and Dragan Živojinović: "Western Balkans U.S. Policy in the Context of the President Trump's Grand Strategy", *Srpska politička misao*, Vol. 65, No. 3, pp. 13–42.

Stefanović, Borko, *Depeša Vašington: Kako je pravljen srpski kokus u američkom Kongresu, Dan Graf*, Beograd, 2017.

Taleb, Nasim Nikolas, *Crni labud: Uticaj krajnje neverovatnih zbivanja*, Heliks, Smederevo, 2010

Trivić, Branka, „Skat: Tužno što niko nije odgovarao za paljenje Ambasade SAD", *Radio Slobodna Evropa*, 17. januar 2019. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-sad-ambasada-paljenje/29715847.html (pristupljeno 27. januara 2020).

U.S. Department of Treasury, "Treasury Sanctions Corruption and Material Support Networks", December 9, 2019. Available at: https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm849 (accessed 11 November 2019).

Ushkovska, Mare, "The EU's Rivalry With the U.S. Is Complicating Serbia-Kosovo Talks", *World Politics Review*, November 9, 2020. Available at: https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29200/the-eu-s-rivalry-with-the-u-s-is-complicating-serbia-kosovo-talks (accessed 9 November 2020).

Vučetić, Radina, *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka, peto izdanje*, Službeni glasnik, Beograd, 2019.

Wertheim, Stephen, "A solution from hell: the United States and the rise of humanitarian interventionism, 1991–2003", *Journal of Genocide Research*, Vol. 12, No. 3-4, pp. 149–172.

Wright, Thomas, "Trump is Choosing Eastern Europe", *The Atlantic*, June 6, 2018. Available from: https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/06/trump-is-choosing-eastern-europe/562130/ (accessed 20 December 2019).

Živojinović, Dragoljub R., *U potrazi za zaštitnikom: Studije o srpsko-američkim odnosima 1878–1920. godine*, Albatros plus, Beograd, 2010.

Živojinović, Dragan i Aleksandar Milošević, „Ključne odlike međunarodnog sistema kao determinanta spoljne politike Republike Srbije", u: Milan Podunavac i Žarko Paunović (ur.): *Politika: nauka i profesija*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka – Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd, 2013, str. 265–280.

Mladen Lišanin

THE LONG VOYAGE HOME: CONTEMPORARY INTERNATIONAL SYSTEM AND AMERICAN –SERBIAN RAPPROCHEMENT

Abstract

Donald Trump's victory in the 2016 US presidential elections was enthusiastically greeted in large parts of Serbian society and political elite. The reason for this was to be found in the expectation that, as a Republican, yet anti-establishment candidate, Trump could shift the course of inherited US policy toward Serbia, personified by the democratic presidential candidate, Hilary Clinton. Although these expectations were great, skeptics kept warning that the course of US foreign policy generally changes very modestly between administrations. Still, during the time of Trump's administration, a modest yet evident improvement of American-Serbian relations came about, which may be interpreted as a wider rapprochement which failed to emerge in the years following the Yugoslav crisis and October 5 political changes in Belgrade. The article analyzes the process and key elements of the development of American-Serbian relations after the electoral victory of Donald Trump. Also, the paper argues that the determinants that led to said shift in policy may be identified at the level of system structure, as well as personal aspects of foreign policy decision-making.

Key words: Serbia, United States of America, rapprochement, foreign policy, Donald Trump, the Balkans.

UDK 327.7/.8:321.7(73:497.11)
UDK 930:327(73:497.11)

Marko Dašić[*]
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

ODNOSI SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA I REPUBLIKE SRBIJE U KONTEKSTU REŠAVANJA SPOROVA NA ZAPADNOM BALKANU: ISTORIJSKE ANALOGIJE I SAVREMENI PROBLEMI

Sažetak: Sjedinjene Američke Države (SAD) su, uprkos brojnim redovima napisanim o kraju 'unipolarnog momenta', nastajućem multipolarnom međunarodnom sistemu u kome sile rastuće u moći stvaraju nove obrasce odnosa među državama ili 'svetu u neredu' i dalje jedina supersila u međunarodnim odnosima. Sledeći istraživačku nit engleske škole međunarodnih odnosa, one su i najodgovornije za održavanje aktuelnog međunarodnog poretka. Region Zapadnog Balkana, kome pripada i Republika Srbija, premda više nije poprište oružanih sukoba, i dalje čini predeo nerazumevanja i niskog kvaliteta međudržavnih odnosa, usled nasleđenih istorijskih problema. Autor ovog rada teži dokazivanju pretpostavke da otvorena pitanja koja more političke odlučioce zemalja regiona ne mogu da budu rešena na održiv način bez aktivnog angažmana SAD. To će učiniti pregledom i ustanovljavanjem istorijskih analogija diplomatskog delovanja SAD na Balkanu tokom 90ih godina prošlog stoleća i savremenog perioda oivičenog mandatom predsednika SAD, Donalda Trampa (Donald J. Trump). Studiju slučaja, koja će pružiti empirijsku potporu istraživanju, čini borba Srbije za očuvanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta, odnosno suprotstavljeno njoj, albanska težnja legalizaciji jednostranog akta proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije. Izdvojeni spoljnopolitički događaji biće analizirani sa naročitim naglaskom na period od kraja 2017. do sredine 2020. godine.

Ključne reči: Republika Srbija, Sjedinjene Američke Države, istorijske analogije, spoljna politika, Kosovo i Metohija, jugoslovenska kriza.

---

[*] Imejl: marko.dasic@fpn.bg.ac.rs; Rad primljen 1. septembra 2020. godine.

Uvod

Nasleđe prošlosti primetno je prisutno u mreži odrednica spoljne politike zapadnobalkanskih zemalja. Republika Srbija u tom pogledu ne predstavlja izuzetak. Ono ’opterećuje’ odnose sa susedima, velikim silama, integracione procese, nivo ekonomskog razvoja, a ponajviše sposobnost političkih odlučilaca da se mentalno izmeste iz ralja istorije i okrenu donošenju odluka koje će uticati na promenu budućnosti. Stoga ne čudi često spoljnopolitičko odlučivanje putem analogija.[1] Oživljavaju se sentimenti prošlosti, bili oni svetli ili negativni, ne dozvoljavajući približavanje najvišoj mogućoj racionalnosti u sagledavanju aktuelnih okolnosti. Opažanje uloge velikih sila u rešavanju ’jugoslovenske krize’ napravilo je zaštitnu opnu koja je teško propusna u pogledu blagonaklonosti prema njihovom delovanju usmerenom ka rešavanju ’ostataka’ raspada Jugoslavije. Dijametralno suprotni i duboko ušančeni stavovi, različiti narativi ukorenjeni, ne samo u javni diskurs, već i u obrazovne sisteme, sprovođenje spoljne politike usled inercije prethodnog delovanja i izrazita asimetrija moći strana zainteresovanih za rešavanje, na primer kosovsko-metohijskog pitanja, samo su deo nepreglednog spiska faktora koji ometaju konstruktivan pristup sve vreme rastućem problemu.

Obnovljena zainteresovanost SAD za postizanje konačnog i održivog rešenja povodom dvadesetogodišnjeg problema, za jednu stranu upitnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta, za drugu učvršćivanja elemenata državnosti, usledila je, pomalo i neočekivano, posle promene administracije u januaru 2017. godine. Predizborna kampanja Donalda Trampa (Donald John Trump), sadržaj govora na inauguraciji i praćenje prvih spoljnopolitičkih poteza nisu ukazivali na mogućnost da se SAD aktivno angažuju na Zapadnom Balkanu već u prvoj godini njegovog mandata. Predstavnici vlasti u Prištini su na novi razvoj situacije gledali kao na šansu da se pokrovitelj njihove ’nezavisnosti’ aktivno uključi u tekući olakšani dijalog pod okriljem EU i utiče na prevagu konačnog rešenja u njihovu korist. Na drugoj strani, vlasti Republike Srbije iznenađujuće blagonaklono prihvataju angažovanje SAD, premda ne i formalno. Dvojaki su razlozi koji su vremenom pravdali, na prvi pogled, neočekivan potez Srbije. Prvo, takva odluka je komplementarna spoljnopolitičkim prioritetima Srbije, među kojima se održavanje dobrih odnosa sa velikim silama i produbljivanje partnerstva sa SAD nalaze pri samom vrhu hijerarhije. Drugo, promene u spoljnoj politici SAD dolaskom Trampa na mesto predsednika opažane su kao prilika za promenu ce-

[1] Videti više u: Marko Dašić, Stevan Nedeljković i Dragan Živojinović, „Upotreba istorijskih analogija u procesu donošenja spoljnopolitičkih odluka na primeru odnosa Srbije i Sjedinjenih Američkih Država posle 2000. godine”, *Srpska politička misao*, vol. 62, broj 4, 2018, str. 119–139. i Milan Krstić, „Uloga istorijskih analogija u spoljnoj politici: SAD, operacija Deliberate Force 1995. i vazdušni napadi NATO na SRJ 1999. godine”, *Politički Život*, broj 7, 2013, str. 55–63.

lokupnog pristupa prema Srbiji. Naročito se težilo odstranjivanju inercije kojom je kruto rukovođena spoljna politika SAD obeležena sentimentima 90-ih godina i stigmatizacijom Srbije kao krivca za ratove na području bivše Jugoslavije.

Novi pristup SAD rešavanju kosovsko-metohijskog pitanja, osim što je dodatno načeo pukotine transatlantskog partnerstva, generisao je konkurentne stavove povodom dotadašnjih učinaka Evropske unije. Odsustvom sluha za tok olakšanog dijaloga, implicitno su poništeni napori EU da teško ustanovljenim kontinuitetom razgovora od 2011. godine, podizanjem nivoa predstavljana predstavnika vlasti i pomeranjem težišta sa tehničkih ka političkim pitanjima postigne veliki spoljnopolitički uspeh kojim bi se potvrdila opravdanost postojanja Evropske službe spoljnog delovanja, u sopstvenom dvorištu. Međutim, teško je odoleti analogiji sa početka jugoslovenske krize kada su SAD svesno prepuštale upravljačku ulogu Evropskoj zajednici. Teškoće u postizanju rešenja koje je imala tada, EU sa današnjim spoljnopolitički usredsređenijim glomaznim birokratskim aparatom ima i dalje. Nemogućnost ustanovljenja jedinstvenog stava povodom poželjnog rešenja dodatno se narušava pojedinačnim stavovima država članica, odnosno potpunim odsustvom sposobnosti EU da obezbedi implementaciju rešenja u vezi sa kojima je postignuta formalna saglasnost strana u dijalogu. U takvim okolnostima, otvoren je veliki prostor za delovanje drugih zainteresovanih aktera, poput SAD.[2] Ipak, njihovo učešće u rešavanju spornih pitanja na Balkanu nije čarobni štapić koji uklanja sve prethodne neuspehe. Kako je to u jednom tekstu nedeljnika *Vreme* iz 2015. godine umešno sročeno: „Kosovo i Bosna su predstavljali američku lekciju Evropljanima koje su kritikovali zbog nedostatka vizije u politici prema regionu. Da li su počeli da uviđaju da iz njega ni sami ne mogu izaći?”.[3]

Osnovna pretpostavka od koje se u ovom radu polazi odnosi se, ipak, na nužnost aktivnog učešća predstavnika SAD u rešavanju otvorenih pitanja na Zapadnom Balkanu.[4] Autor će nastojati da, na primeru ponovnog angažovanja koje je postalo naročito primetno krajem 2017. godine, prikaže da je tek uključivanjem SAD došlo do pomaka u razgovorima koji se (i dalje) vode pod okriljem olakša-

---

[2] Pre obnovljenog interesovanja SAD, prema stavu prof. dr Dragana R. Simića, „vakuum su popunjavali interesi drugih država, Turske, Ruske Federacije, pojačana uloga Nemačke”. Navedeno u intervju nedeljniku Vreme: Momir Turudić, Katarina Stevanović, „Balkanske integracije pod američkim kišobranom”, *Vreme*, broj 1274, jun 2015, str. 11.

[3] Milan Milošević, „Između dve vatre” (dosije – Amerikanci na Balkanu), *Vreme*, broj 1274, jun 2015, str. 4.

[4] U ovom radu predstavljeno istraživanje odnosi se isključivo na pitanje kosovsko-metohijskog problema. Obuhvatniji pregled angažovanja SAD na Zapadnom Balkanu u posthladnoratovskom periodu može se pronaći u: Dragan Đukanović, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2020)*, drugo dopunjeno izdanje, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Službeni glasnik, Beograd, 2020, str. 40–46.

nog dijaloga Evropske unije.[5] Kao kontrolni slučaj, u svrhu ojačavanja argumenata, na samom početku će se kratkim osvrtom predstaviti dinamika američkog učešća u okončanju jugoslovenske krize početkom 90ih godine prošlog stoleća i njihovo takmičarsko smenjivanje u upravljanju krizom sa tadašnjom (bezuspešnom) Evropskom zajednicom/unijom. Na samom kraju, predstaviće se mogući dalji pravci istraživanja i praćenja razvoja uloge američke spoljne politike prema kosovsko-metohijskom pitanju i celokupnom regionu Zapadnog Balkana.

Od ’krize u evropskom dvorištu’ do redefinisanja američke uloge u svetu

Oružani sukobi, etnička čišćenja pozamašnih teritorija i u krvi gušene težnje bilo za jedinstvom postojeće federacije, bilo za samostalnošću pojedinačnih republika, koji su se zadesili na tlu Evrope početkom 90ih godina prošlog stoleća, neočekivani i nepojmljivi za civilizacijski nivo napretka, oživeli su strahove kakvi se ne pamte od završetka Drugog svetskog rata. Uzdajući se u mogućnost mirne disolucije multietničke tvorevine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, akteri odgovorni za održavanje međunarodnog poretka potcenili su rušilački potencijal decenijama pre toga rastućih unutrašnjih tenzija. Ambivalentnost koju su pokazivali u početnim fazama, ispostaviće se decenijske krize, najskuplje je koštala one koji su krizom bili direktno i pogođeni. Devastiranih ekonomija, suprotstavljenih politika i tinjajućih netrpeljivosti koje se povremeno manifestuju do današnjih dana, isti prostor, uz mnogo starih problema, naseljavaju države zbirnog i modernog naziva Zapadni Balkan.

Od SFRJ do Zapadnog Balkana, tipično za ove prostore desilo se previše istorije, mnogo više nego što njeni akteri mogu da, bez po sebe pogubnih posledica, konzumiraju. Detaljna elaboracija hronologije događaja, njihovih različitih aspekata, današnjih posledica i dalje je pogodan materijal stručnih i akademskih rasprava, konferencija, monografija pa čak i zasebnih akademskih studija.[6] S tim

---

[5] Ovde nije reč o promeni formata olakšanog dijaloga kojim upravlja EU već o sasvim drugom koloseku kojim su u rešavanje problema uplivale SAD. S tim u vezi u radu zastupamo nešto ’mekši’ stav od onog koji susrećemo u argumentaciji profesora Dragana Đukanovića koji tvrdi da „nije realno očekivati značajniju promenu ’formata’ ovog procesa, odnosno potencijalno direktno uključenje Sjedinjenih Američkih Država i/ili Ruske Federacije”. Videti u: Dragan Đukanović, „Kako do uspešnog okončanja normalizacije odnosa između vlasti u Beogradu i Prištini – postoji li rešenje?”, u: Veselin Kljajić (ur.), *Kosovo i Metohija kao nacionalno i državno pitanje Republike Srbije*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2018, str. 139.

[6] Osim memoarske literature glavnih protagonista američke spoljne politike prema jugoslovenskoj krizi poput Ričarda Holbruka i Vorena Zimermana, predstavnika UN lorda Ovena ili britanskog diplomate Ajvora Robertsa, na srpskom jeziku se najbolji pregled američkog pristupa jugoslovenskoj krizi nalazi u: Živorad Kovačević, *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007.

u vezi, jasno je i da nadilazi ambicije i kapacitete ovog rada. Međutim, za uspešno dokazivanje na početku predstavljene teze kojom autor vodi svoje istraživanje, smatramo korisnim ukazivanje na ključne tačke američkog angažovanja u pokušajima rešavanja jugoslovenske krize, naročito u periodu od njenih početaka do postizanja Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Krizom su pokušale da upravljaju dve američke administracije. Jedna, na čelu sa republikancem Džoržom Herbertom Vokerom Bušom (George Herbert Walker Bush, do početka 1993. godine) i vrsnim poznavaocima regiona poput Lerija Iglbergera (Lawrence Eagleburger) ili Brenta Skoukrofta (Brent Scowcroft). Druga, vođena demokratskim predsednikom, Bilom Klintonom (William Jefferson Clinton, do kraja decenije) i jastrebovskim obećanjima izrečenim u predizbornoj kampanji za predsedničke izbore 1992. godine.[7] Njihovi prstupi, a i učinci bili su posve različiti. Prvi među njima bili su opijeni tobože krupnijim međunarodnim događajima koji su zadesili svet u isto vreme. „Kraj istorije",[8] kako ga je Frensis Fukujama nazvao, učinio je da jugoslovensku krizu u svom začetku nadvladaju pad Berlinskog zida, implozija Sovjetskog Saveza pa čak i rat u Persijskom zalivu 1990-1991. godine. Uporedo sa tim, Evropska zajednica bila je zaokupljena produbljivanjem sopstvenih integracionih procesa koji će biti krunisani 1992. godine potpisivanjem Ugovora u Mastrihtu i suprotstavljenim stavovima dveju najznačajnihih članica (Nemačke i Francuske) povodom pristupa koji treba zauzeti prema jugoslovenskoj krizi. Sveukupno, u samom začetku, kada je prema nekim ocenama još uvek bilo moguće sprečiti dalji sled tragičnih događaja, „SAD i Evropska zajednica čine određene poteze u pravcu smirivanja međurepubličkih sporova (...) inicijative su bile sporadične (...) i bez saglasnosti kako bi konflikt trebalo rešiti".[9] Drugi, dolazeći na vlast između ostalog i zahvaljujući platformi koja je podrazumevala aktivniji odnos prema dešavanjima na tlu bivše Jugoslavije, u potpunosti menjaju pristup. Svojevrsnom mešovitom diplomatijom, uporedo su primenjivali vojna i ekonomska sredstva prinude čije je rezultate trebalo potvrđivati za pregovaračkim stolom. Uz to, pomerajući težište od podupiranja uloge koju je imala Evropska zajednica, preko uzajamne komplementarnosti i povremene kompetitivnosti, krizu su okončali svojim neprikosnovenim vođenjem čitavog procesa.

Prvobitna podrška teritorijalnom integritetu Jugoslavije od samog početka je bila opterećena diskursom o gubitku značaja koji ona ima za SAD u geopolitičkom smislu, naročito u kontekstu nestanka sovjetske pretnje. Amerikanci, jed-

[7] O tome kako je u predizbornoj kampanji Bil Klinton kritikovao Bušov pristup jugoslovenskoj krizi videti više u: Živorad Kovačević, *Amerika i raspad Jugoslavije*, nav. delo, str. 103-109.

[8] Francis Fukuyama, „The End of History?", *The National Interest,* summer 1989, pp. 3–18.

[9] Predrag Simić, „Jugoslovenska kriza – od izbijanja do djetonskog sporazuma", *Međunarodni problemi*, vol. XLVIII, br. 1–2, str. 132.

nostavnim jezikom rečeno, nisu imali svog igrača na terenu[10] te su svoju početnu letargičnost prekrili politikom neangažovanja i sporadičnih, diplomatski upriličenih, saopštenja ili podrškom ekonomskim sankcijama. Time je stvoren ogroman manevarski prostor za delovanje Evropske zajednice i proveru njenog političkog jedinstva. Nemačko-francuska osovina, pokretački motor evropskih integracija, ponovo je pokazala svoju nefunkcionalnost i tromost u nužnosti brzog reagovanja. Nemačka agresivnost u lobiranju za priznanje nezavisnosti Hrvatske i Slovenije i francuska suzdržanost narušili su početnu veru Amerikanaca u sposobnosti Evropske zajednice da reši rastući problem. Prvobitno usvojen pristup ubrzo je zamenjen aktivnim američkim opštenjem sa stranama u sukobu i ugradnjom sopstvenih interesa i ciljeva u delovanje multilateralnih organizacija, UN i NATO.

Osim nesposobnosti Evropljana, na promenu kursa spoljne politike SAD u pristupu jugoslovenskoj krizi uticala su još dva značajna faktora: Kongres i javno mnjenje. Lobisti koji do današnjih dana utiču na proces utvrđivanja spoljne politike SAD, poput Diogardija, Roberta Dola ili Toma Lantoša,[11] neprekidno su ukazivali na nužnost aktivnijeg američkog angažmana. S druge strane, nepovoljno medijsko izveštavanje o, na primer napadu na Vukovar ili granatiranju Dubrovnika, nije ostavljalo ravnodušnim američko javno mnjenje. Simbioza svih činilaca samo je čekala pravi trenutak da u potpunosti opravda predvodničku ulogu SAD.

Činilo se da je taj trenutak došao već u drugom kvartalu 1992. godine. Diplomatski neuspesi poput neprihvatanja Kutiljerovog plana ili izazivanja podozrenja srpske strane priznanjem Bosne i Hercegovine aprila 1992. što je posledično uslovilo i neprihvatanje Vens-Ovenovog plana,[12] učinili su ovu priliku američke administracije propalom. Premda su formirali okolnosti pogodne i za primenu oružane sile, razjedinjenost unutar NATO usled „protivljenja evropskih saveznika"[13] primoralo je SAD da se još jednom pomire sa predvodničkom ulogom EU.

Evropska unija, ovoga puta institucionalno snažnija i iskustvom poučena prethodnim greškama, nije dugo oklevala. Kinkel-Žipeovom inicijativom, Luksemburškim sporazumom, odnosno Oven-Stoltenbergovim planom ponudila je konkretna rešenja za okončanje sukoba na tlu BiH. Međutim, SAD su, opet iz

[10] Državni sekretar SAD, Džejms Bejker, izjavio je prilikom povratka iz posete Beogradu 1991. godine „We don't have a dog in this fight". Navedeno prema: Živorad Kovačević, *Amerika i raspad Jugoslavije*, nav. delo, str. 79.

[11] Odličan pregled, na srpskom jeziku, lobiranja u američkom Kongresu na početku 21. veka može se videti u: Borko Stefanović, *Depeša Vašington: kako je pravljen srpksi kokus u američkom Kongresu*, Dan Graf, Danas, Beograd, 2017.

[12] O diplomatskim inicijativama za rešavanje jugoslovenske krize videti više u: Marko Dašić, Stevan Nedeljković, „Dugo putovanje u Dejton: međunarodne inicijative za mirno okončanje oružanih sukoba u BiH od 1992. do 1994. godine", u: Dragan Živojinović, Stevan Nedeljkovič, Milan Krstić (urs), *Dvadeset godina od Dejtonskog mirovnog sporazuma – trajni mir ili trajni izazovi?*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016, str. 11–30.

[13] Predrag Simić, nav. delo, str. 142.

drugog plana i uticajem samo na jednu od strana u sukobu, imale drugačiji pogled na svet. Smeštajući jugoslovensku krizu u širi kontekst pronalaska nove uloge NATO posle kraja Hladnog rata, izmenjen međunarodni politički položaj bivših komunističkih zemalja istočne i centralne Evrope i čekajući preuređenje post-hladnoratovskog međunarodnog poretka učinile su da NATO deluje izvan dotadašnjih ingerencija, a Kontakt grupa preuzme operativno multilateralno upravljanje jugoslovenskom krizom. I jedno, i drugo, označavali su povratak Amerike na Balkan, odnosno još jednu propuštenu šansu da Evropljani skroje mirovno rešenje po svojoj meri.

Prethodni redovi pokazuju nedosledno delovanje SAD, promenljivog intenziteta angažovanja, fluidnih interesa i ciljeva koji prate razvoj situacije na terenu i gotovo instiktivno smeštanje u izmenjeni (i poželjeni) kontekst međunarodnog okruženja. Povremena otvorenost za postizanje kompromisnih rešenja nekoliko puta je ustukla pred sebičnim, sopstvenim interesima. Kontinuitet u spoljnoj politici često je bio na meti pojedinačnih ’izleta’ koje su isporučivali, bilo izaslanici u misijama određenim posebnim mandatom, bilo predstavnici u *ad hoc* multilateralnim aranžmanima poput Kontakt grupe. Teškoće praćenja američkog pristupa jugoslovenskoj krizi uvećavala je i unutrašnja, inače veoma kompleksna, politička dinamika u SAD.

Međutim, dva zaključka koja se mogu sročiti kao nepobitne tvrdnje u vezi sa američkim pristupom Balkanu, a na osnovu prethodno selektivno predstavljenih obrisa njihovog angažmana, ostaju kao vodilja za ispitivanje i današnjeg pristustva na Zapadnom Balkanu. Prvi, rešavanje jugoslovenske krize poslužilo je SAD kao prilika za testiranje sopstvene neprikosnovenosti u ’unipolarnom momentu’ za preuređenje međunarodnog poretka. Drugi, Evropska unija, bez obzira na tekuće produbljivanje integracije, nije uspela da reši krizu ’u sopstvenom dvorištu’ bez aktivne američke uloge. I jedan i drugi sintezom objedinjeni indikativni su u pogledu nemogućnosti postizanja rešenja i današnjih otvorenih pitanja bez aktivnog delovanja SAD.

Novi pristup SAD i diplomatija specijalnih izaslanika

Rezultati predsedničkih izbora u SAD održanih 2016. godine i pobeda ličnosti bez iskustva u obavljanju političkih funkcija u prošlosti, pomešali su nesigurnost inherentnu međunarodnim odnosima, sa strahom od nepoznatog i nadom u promene smera spoljne politike SAD. Mnogi su već odavno videli „kraj unipolarnom momentu”[14] koji je u akademsku raspravu uveo Krauthamer (Krauthammer) svojim člankom iz 1990. godine u uglednom časopisu „Spoljni poslovi” (*Foreign Affairs*). U akademskom i stručnom diskursu se ubrzo kristalisala

[14] Steve Smith, “The End of Unipolar Moment? September 11 and the Future of World Order”, *International Relations*, vol. 16, no. 2, 20002, pp. 171–183.

argumentacija o potrebi prilagođavanja međunarodnog poretka novim snažnim učesnicama,[15] ili jednostavno, u nemoći da ustanove obrasce, pojedini autori ukazivali su na prirodu formirajućeg međunarodnog poretka kao „sveta u neredu”.[16] Dejstvo je pojačano čestim konstatacijama o „liberalnom međunarodnom poretku koji se razboleo”[17] ili „Amerikom koja je, za sada izvan poslova svetskog poretka”,[18] aludirajući na potencijalni Trampov izolacionizam. Na drugoj strani nalaze se autori koji su prve dane Trampovog predsednikovanja protumačili kao izraz oponašanja nekih svojih prethodnika, tragajući na taj način za izvesnošću i predvidivošću ovog politički neiskusnog predsednika.[19] „Trampova doktrina je izdvojena stranica vodiča čiji je autor Ronald Regan: postizanje mira ekonomskom i vojnom snagom”,[20] pisao je Piter Navaro (Peter Navarro) u martu 2016. godine, čak 8 meseci pre održavanja izbora. Svi zajedno tragali su za istim odgovorom: kakva je priroda današnjeg međunarodnog poretka i kakvu ulogu SAD imaju u njemu? Čini se da je Trampovim izbornim uspehom pitanje naročito dobilo na akademskoj i stručnoj relevantnosti.

Jednakom pažnjom, kao da je reč o presudnom (globalnom) političkom procesu, izbori su bili praćeni diljem sveta, pa i u Srbiji. Pitanje koje se postavilo neposredno po njihovom okončanju, i iznenadnom rezultatu bilo je: kakva će biti politika SAD prema regionu Zapadnog Balkana za vreme mandata 45. predsednika SAD? Dosadašnje analize su se, u pokušajima utvrđivanja spoljnopolitičkih obrazaca SAD prema Srbiji, uglavnom zasnivale na hronologijama savremenih

[15] Parag Khanna, *The second World: How yhe Emerging Powers Are Redefining Global Competition in the Twenty-First Century*, Penguin Books, London, 2008.

[16] Ričard Has, *Svet u neredu: američka spoljna politika i kriza starog poretka*, CIRSD, Beograd, 2017.

[17] Randall Schweller, “Three Cheers for Trump’s Foreign Policy: What the Establishment Misses”, *Foreign Affairs*, vol. 97, no. 5, september/october 2018, p. 144.

[18] Barry R. Posen, “The Rise of Illiberal Hegemony: Trump’s Suprising Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, vol. 97, no. 2, march/april 2018, p. 20.

[19] Zaista je dugačak spisak autora koji su pokušavali da objasne Trampove spoljnopolitičke poteze analogijama sa prethodnim predsednicima među kojima prednjače Ričard Nikson i Ronald Regan. Iz tog razloga, na ovom mestu samo ukazujemo na tu činjenicu koja se može potvrditi jednostavnim pretraživanjem putem google alata. Dodatno, pojedini autori su tragali i za Trampovim ’operacionim kodom’, odnosno pokušavali su da smeste njegov način odlučivanja u neku od već ustanovljenih klasifikacija: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Kako odlučuje Donald Tramp?”, *Međunarodni problemi*, vol. LXXI, br. 3, 2019, str. 289–310.

[20] Peter Navarro, “Trump Doctrine Peace Through Strenght”, *National Interest*, March 31, 2016, dostupno na: https://nationalinterest.org/feature/the-trump-doctrine-peace-through-strength-15631, pristupljeno: 30/08/2020.

odnosa SAD i Srbije, od 70ih i 80ih godina,[21] preko kriznih 90ih,[22] pa sve do faza u odnosima dveju država posle 2000. godine.[23] Međutim, postojala je prećutna saglasnost da bi Trampova spoljna politika mogla da bude neuhvatljiva za, na taj način ustanovljene pravilnosti.

Koristeći se analizom Ijana Bremera (Ian Bremmer), pitanje bi moglo da se preformuliše na sledeći način. Da li će SAD u narednim godinama biti: 1) nezavisna Amerika, 2) manibol Amerika (*moneyball America*) ili 3) neophodna Amerika?[24] Premda nije u fokus svoje analize postavio predsednika SAD već dugo istraživani fenomen međunarodnog političkog položaja SAD posle „unipolarnog momenta", uz empirijsku potporu spoljne politike Baraka Obame, Bremerovo istraživanje je itekako relevantno i povodom (promenjene) američke uloge u kontekstu izbora Trampa za predsednika. Dodatno, iako ni u kom slučaju nije imao na umu region kome pripada Srbija za relevantnu determinantu (nove) spoljne politike SAD, već u to vreme jedino javni diskurs o potencijalnoj novoj strategiji nacionalne bezbednosti, odnosno posledičnoj spoljnopolitičkoj praksi, bilo je važno razumeti izmenjenu poziciju SAD zasnovanu na unutrašnjim političkim promenama. Kako je Bremer u jednom delu kazao, „niko nije glasao za Trampa zato što su SAD postajale bezbednije i prosperitetnije (...) već zato što su želeli promenu".[25]

Želja za promenama je mogla da vodi u nekoliko različitih smerova. Predizborni slogan u kampanji Donalda Trampa 'Amerika na prvom mestu (*America First*)' lako bi nas zaveo da će se, prema klasifikaciji Bremerovih uloga, SAD od 2017. godine opredeliti za koncept *nezavisne Amerike.* „Mi više ne možemo da po celom svetu prihvatamo obaveze koje podrivaju vrednosti kod kuće, iscrpljuju našu snagu i resurse (...)"[26] pisao je Bremer, a Tramp dosledno sledio savete prekorom upućenim evropskim državama NATO da moraju da preuzmu više odgovornosti za svoju bezbednost, povlačenjem iz važnih multilateralnih sporazuma,

---

[21] Ivo Visković, "1970s and 1980s as the Peak in Serbian-American Relations", in: Ljubinka Trgovčević (ed.). *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, Faculty of Political Sciences, Belgrade, 2008, pp. 142–148.

[22] Milan Krstić, „Srpsko-američki odnosi tokom devedesetih godina 20. veka", u: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović (urs), *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu Zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015, str. 187–205.

[23] Ivan Vujačić, „Odnosi Srbije i SAD u periodu 2002-2012. godine – novi početak i nasleđe prošlosti", u: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović (urs), *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu Zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, nav. delo, str. 207–216. i Aleksandra Joksimović, „Serbia – US: Bilateral Relations in Transition", in: Ljubinka Trgovčević (ed.). *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, nav. delo, pp. 203–222.

[24] Navedene moguće uloge preuzete su iz: Ijan Bremer, *Supersila: tri moguće uloge Amerike u svetu*, CIRSD, Beograd, 2015.

[25] Ian Bremmer, *US vs. THEM: The Failure of Globalism*, Portfolio/Penguin, New York, 2018, p. 110.

[26] Ijan Bremer, *Supersila: tri moguće uloge Amerike u svetu*, nav. delo, str. 52.

odnosno ’žmurenjem’ na do tada nepovoljan razvoj situacije u područjima oružanih sukoba u kojima SAD imaju udela. Logika finansijskog magnata i ličnosti koja je obećavala ulaganje u infrastrukturu i nove poslove za građane SAD isturila je ekonomiju u prvi plan. Privredni rast i „novac u rukama poreskih obveznika”[27] nisu samo Bremerovi paragrafi već i politika predsednika SAD.

Čini se da je ’manibol Amerika’ izvanredna dopuna koja opisuje suštinu Trampove spoljne politike, dok je ’neophodna Amerika’ pripisana jastrebovima u ranijim (ali i aktuelnoj) administraciji trenutno u drugom planu. SAD imaju svoje interese, čak i one znatno udaljene od svojih granica, i to je „legitimno (...) dok nije ni nemoralno, ni kukavički prihvatiti da takve sfere imaju i druge sile”.[28] U ovim rečima mogu se potražiti krajnje ambivalentni potezi prema, na primer Rusiji. Od susretanja na marginama samita G20, preko javnih osuda njihovog spoljnopolitičkog delovanja, do sopstvene odbrane od unutrašnjih optužbi da bez ruske pomoći ne bi ni postao predsednik, Tramp je izvrsno koristio svoje upravljačko umeće, nalik Biliju Binu iz istoimenog filma (*Moneyball*), da iz kriznih situacija suprotno očekivanjima, ojača sopstveni položaj. Strepnja vrsnog novinara, Majkla Vulfa, da ukoliko se Tramp „susretne sa olujom, neće moći da se računa na njegovu hladnu glavu i promišljene odluke”[29] mnogo puta je demantovana.

Iluzorno je bilo očekivati da se među prvim spoljnopolitičkim nastupima predsednika SAD na dnevnom redu nađu Zapadni Balkan i Republika Srbija. U tom pogledu, prethodno navedene analize ispravno ukazuju da se našim regionom bave službenici Stejt departmenta nadležni za Jugoistočnu Evropu i Zapadni Balkan, odnosno, kako je istorijat odnosa pokazao, posebno imenovani predstavnici izvršnog krila vlasti i odbori zakonodavnog tela. Stoga je dalji tok istraživanja nužno usmeravati ka ispitivanju mogućnosti za promenu ukupne (spoljne) politike SAD prema regionu, kako bi se na pravilan način razumela priroda njihovog angažovanja.

Izveštaj Atlantskog saveta o mogućnostima za angažovanje SAD na Balkanu

Tektonske potrese medijskog prostora Srbije i, uopšte, odnosa javnog mnjenja prema ulozi koju bi SAD trebalo da preuzmu u rešavanju otvorenih pitanja na Zapadnom Balkanu izazvalo je objavljivanje izveštaja Atlantskog saveta novembra 2017. godine.[30] Premda samo još jedan u nizu stavova izraženih u razgranatoj

[27] Ibidem, str. 83.

[28] Ibidem, str. 114.

[29] Majkl Vulf, *Vatra i bes: Bela kuća pod Trampovom upravom*, Čarobna knjiga, Beograd, 2018, str. 237.

[30] Damir Marušić, Sarah Badenbaugh and Damon Wilson, “Balkans Forward: A New US Strategy for the Region”, *Atlantic Council*, dostupno na: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/Atlantic%20Co-

mreži 'trustova mozgova' SAD, što zbog sadržaja, što zbog osetljivosti političkog konteksta, Izveštaj je doživljen kao presudan u višestrukom smislu. Preovladavali su medijski natpisi o „četiri tačke za akcije SAD na Balkanu",[31] u stopu su ih pratili redovi o „'istorijskom zbližavanju' SAD i Srbije",[32] dok su u brojnim tumačenjima isticani samo pojedini elementi poput „autoritarnih lidera koji su vredeli na kratak rok",[33] „potrebi povećanja vojnog prisustva SAD na Balkanu"[34] ili uskraćivanja prava Atlantskom savetu da mu (Ruski humanitarni, *prim. aut.*) Centar u Nišu bude tema.[35] Međutim, ukoliko se ima u vidu neposredno pre toga upućeni zahtev prištinskih vlasti da se SAD aktivnije uključe u posredovani dijalog koji se vodi pod okriljem EU, odnosno ambivalentne izjave nosilaca vlasti u Srbiji da „bi bilo dobro kada bi se to (sadržaj Izveštaja, *prim aut.*) pretočilo u realnu politiku SAD"[36], a da istovremeno „Srbija neće prihvatiti uključivanje SAD u Briselski dijalog"[37], jasno je da Izveštaj, ipak, zaslužuje nepristrasni analitički tretman. U narednim redovima predstavljena kratka analiza sadržaja Izveštaja relevantnih za odnose SAD i Srbije donekle i racionalizuje ovu ushićenost njegovim sadržajem.

Prvo, Izveštaj je označio obnovljeno interesovanje nove američke administracije za rešavanje političkih sporova na ovom prostoru. Naročito u kontekstu

uncil-Balkans%20Forward,%20A%20New%20Strategy%20for%20the%20Region.pdf, pristupljeno: 25/08/2020. Premda je Balkanska inicijativa, u okviru koje izveštaj i nastaje, formirana nekoliko meseci pre toga, niti aktivnosti koje prethode izveštaju, niti one koje su usledile uključujući i najnovije povodom sastanaka Zapadnobalkanske šestorke pod njenim okriljem, nisu zavredile ni približnu pažnju javnosti kao ovde predstavljeni Izveštaj.

[31] „Objavljen izveštaj – četiri tačke za akciju SAD na Balkanu", *B92*, 28/11/2017, dostupno na: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=11&dd=28&nav_category=11&nav_id=1330442, pristupljeni: 25/08.2020.

[32] „Atlantski savet za 'istorijsko zbližavanje' SAD i Srbije", *RTS*, 28/11/2017, dostupno na: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2954147/predlozi-atlantskog-saveta-za-novu-strategiju-sad-na-balkanu.html, pristupljeno: 25/08/2020.

[33] „Atlantski savet: autoritarni lideri vredeli na kratak rok", *N1*, 28/11/2017, http://rs.n1info.com/Vesti/a345420/Atlantski-savet-Autoritarni-lideri-vredeli-na-kratak-rok.html, pristupljeno: 25/08/2020.

[34] „Vašington treba da poveća vojno prisustvo na Balkanu i da se zbliži sa Srbijom", *Politika*, 28/11/2017, dostupno na: http://www.politika.rs/sr/clanak/393437/Vasington-treba-da-poveca-vojno-prisustvo-na-Balkanu-i-da-se-zblizi-sa-Srbijom, pristupljeno: 25/08/2020.

[35] „Dačić: Centar u Nišu neće biti tema Atlantskog saveta", *Danas*, 29/11/2017, dostupno na: https://www.danas.rs/politika/dacic-centar-u-nisu-nece-biti-tema-atlantskog-saveta/, pristupljeno: 25/08/2020.

[36] Rade Ranković, „Vučić priželjkuje veće angažovanje SAD u regionu", *Glas Amerike*, 01/12/2017, dostupno na: https://www.glasamerike.net/a/vucic-prizeljkuje-vece-angazovanje-sad-u-regionu/4145815.html, pristupljeno: 25/08.2020.

[37] „Srbija neće prihvatiti uključivanje SAD u Briselski dijalog", *N1*, 27/11/2017, dostupno na: http://rs.n1info.com/Vesti/a345194/Srbija-nece-prihvatiti-ukljucivanje-SAD-u-Briselski-dijalog.html, pristupljeno: 25/08/2020.

izdvojenih dešavanja iz 2016. godine, Bregzita i nepovoljnog glasanja povodom ukrajinskog procesa stabilizacije i pridruživanja, odnosno gubitka vere u evropsku integraciju. Ukoliko tome dodamo i ambivalentan Trampov odnos prema Ruskoj Federaciji (Rusija), prekor upućen NATO članicama iz Evrope o nedovoljnom doprinosu sopstvenoj bezbednosti, onda je jasno da bi signal 'povratka Amerike na Balkan' zahtevao skrupulozniju analizu i procenu motiva za takav potez. Na opštem planu, to bi značilo vidljivije prisustvo u regionu koji rečnikom Ivana Krasteva predstavlja „meki trbuh Evrope (...) slabih državnih institucija, opterećenih migrantskom i izbegličkom krizom, stalnom nezaposlenošću i (...) težnjom Rusije da podrije evropski projekat".[38] Sve je pomalo počelo da liči na prvu polovinu 90-ih godina kada su SAD prepuštale Evropskoj zajednici rešavanje konflikta usled nasilnog raspada bivše Jugoslavije, a onda svojom mešovitom diplomatijom dopunjenom vojnim delovanjem preuzeli vođstvo potirući dotadašnje skromne učinke evropskih saveznika. Naravno, u Izveštaju se ne odstupa od predloga da bi to i dalje trebalo činiti u stalnoj koordinaciji sa negovanim pristupom EU, mada postaje sve vidljivije odsustvo usaglašanog pristupa, a ponekad i željenog zajedničkog cilja koji bi trebalo ostvariti.

Prisustvo bi kada je reč o Srbiji, osim diplomatskog u vidu aktivne podrške pružene EU u dijalogu Beograda i Prištine u ulozi „časnog posrednika (honest broker)"[39], trebalo uspostaviti i u vojnom pogledu. Sa tim ciljem, predlaže se viši stepen materijalizacije već ustanovljene vojne baze Bondstil. Međutim, ono što para sluh posmatraču političkih događaja u Srbiji bio bi deo o „sprečavanju nepromišljne promene postojećih granica"[40] kao jednoj od svrha ojačavanja vojnog pristustva SAD u regionu. Vremenski protek od gotovo tri godine od objavljivanja Izveštaja sada nam dozvoljava da insinuacije o mogućem 'razgraničenju' kao opciji za rešavanje kosovsko-metohijskog pitanja odbacimo kao nerealne, makar kada je reč o tadašnjem opštem raspoloženju američke strane da takvo rešenje podrži. Sa druge strane, čini se da sadržaj ovog kratkog izveštaja nije dostojan ambicije za usvajanje konačnog suda o tome šta bi to bile „bolne koncesije Srba i kosovskih Albanaca u težnji za zatvaranjem bolnog poglavlja zajedničke istorije".[41]

Pozitivan ton, koji se medijskim spinovanjem uveliko i koristio u prilog prihvatljivosti sadržaja celokupnog izveštaja sadržan je u iskazanoj potrebi za „istorijskim približavanjem ("historic" rapprochement) Srbiji".[42] Čini se da je reč 'istorijski' u javnosti pogrešno protumačena. Gotovo da su svi jednodušno

[38] Damir Marušić, Sarah Badenbaugh and Damon Wilson, "Balkans Forward: A New US Strategy for the Region", nav. delo, p. 3.

[39] Ibidem.

[40] Ibidem.

[41] Ibidem, p. 20.

[42] Ibidem.

pomislili da je zasnovanost ovog argumenta na svetlim trenucima istorije, oslonjenim pre svega na prvu polovinu 20. veka i savezništvo u Prvom, ali i Drugom svetskom ratu. Naročito što je uporedo sa objavljivanjem Izveštaja uveliko tekla kampanja javne diplomatije ambasade SAD u Beogradu koja je svim snagama naglašavala ovaj period u bilateralnim odnosima. Međutim, pažljivo čitanje teksta navodi na oprečan zaključak. Ovde bi istorijsko trebalo potražiti u budućnosti, odnosno u „teškom izboru između slabe podrške Rusije i istinske ponude približavanja Zapadu".[43] Umesto vremenskog, posredi je korišćenje teleološkog, odnosno ciljnog pristupa analizi ove snažne reči.

Na kraju, držimo veoma važnim ideosinkratički činilac, odnosno vrednosni pristup koji Izveštajem provejava o političkim odlučiocima u Srbiji. Pre svega, autor ovog rada smatra da je izradi izveštaja prethodilo podrobno ispitivanje gde leži moć u političkom sistemu Srbije. Praćenje političke dinamike od 2014. godine, do trenutka izrade (objave, a i posle) Izveštaja upućivalo ih je da je ključno mesto na kome treba tražiti ličnost kadru da usvoji i sprovede uz punu podršku javnosti (ne)popularne odluke bio predsednik Vlade (2014-2017), odnosno od 2017. Predsednik Republike. Nazivajući ga veštim (*adroit*) političarem, uspešno je naglašen pragmatizam koji se zahteva od ličnosti u datom političkom kontekstu. Delotvorno vođenje politike koja ne odstupa od članstva u EU, a drži do teritorijalne celovitosti; približava se zapadnom delu međunarodne zajednice, a razvija na kulturi i istoriji bliske odnose sa Rusijom „stavljajući zapadne lidere na 'tantalove muke (tantalized)'"[44]; nema ništa protiv javnodiplomatskog delovanja SAD, ali je istovremeno pod „teškim pritiskom, na ivici poniženja (SAD, *prim. aut.*)".[45] Sintezom objedinjeno, Izveštajem provejava ideja da je stepen tolerancije prema nosiocima vlasti direktno srazmeran njihovoj spremnosti za postizanje sporazuma povodom kosovsko-metohijskog pitanja.

Oživljavanje rečnika svojstvenog pristupu diplomatije sile SAD tokom 90-ih godina i njenog otelotvorenja u „osobenom diplomatskom stilu i nabusitom nastupu"[46] Ričarda Holbruka koji je tada preuzeo glavnu ulogu 'mirotvorca', sluti na ponavljanje istorije povodom rešavanja kosovsko-metohijskog pitanja. Naravno, celovitost analogijom vođenog zaključivanja se u potpunosti ruši pred nesagledivo promenjenim kontekstom u kome se politički procesi odvijaju. Sa druge strane, oštar diplomatski rečnik, sužavanje vremenskog manevarskog prostora za postizanje rešenja i intenziviranje kontakata sa diplomatskim 'specijalcima' američke administracije nalaže ispitivanje mogućnosti za izbegavanje upadanja u zamke iz prošlosti. Jedna od njih je predupređivanje omalovažavanja i dodeljivanje

[43] Ibidem, p. 18.

[44] Ibidem, p. 7.

[45] Ibidem, p. 18.

[46] Ljubodrag Stojadinović, „Povratak buldožera", *Politika*, 19/03/2007, dostupno na: http://www.politika.rs/sr/clanak/1728/ПОВРАТАК-БУЛДОЖЕРА, pristupljeno: 26/08.2020.

pežorativnih značenja ovim, iako nižim pozicijama u američkoj administraciji, za kreiranje spoljne politike prema našem regionu, rekli bismo, presudnim dužnostima. Čini se u najmanju ruku neadekvatnim realnoj moći, na primer Brajana Hojt Jia njegovo poimanje za „77. zamenika pomoćnika državnog sekretara”,[47] kako ga je jedan od visokih zvaničnika Srbije nazvao u razgovoru sa predstavnicima medija. Druga bi bila pravilno razumevanje funkcionisanja spoljne politike SAD i signala koji su poslati u narednim redovima analiziranoj „igri izaslanika (*the game of envoys*)”.[48]

Brajan Hojt Ji (Brian Hoyt Yee) i simulacija ’buldožer diplomatije’

Za jedan stupanj hijerarhijski niži činovnik Stejt departmenta u odnosu na svojevremeno široj javnosti poznatog Ričarda Holbruka, Brajan Hojt Ji je u nekoliko navrata krajem 2017. godine posetio Beograd i susretao se sa najznačajnijim političkim odlučiocima u Srbiji. Prethodno iskustvo diplomatskog službovanja u Solunu, Podgorici i Zagrebu, u kabinetu Havijera Solane, nekadašnjeg Generanog sekretara NATO, u za Srbiju veoma nepovoljnom periodu 1996-1999. i asistiranje specijalnom izaslaniku SAD za bivšu Jugoslaviju, Čarlsu Redmanu tokom 1993. i 1994. godine, ukazivali su na dve stvari. Prvo, reč je o ličnosti koja poznaje region kojim se neposredno bavi u različitim kapacitetima u kontinuitetu od preko 25 godina. Drugo, dobro su mu poznata i diplomatska, i vojna sredstva spoljnopolitičkog delovanja primenjena u odnosima prema rešavanju problema na Zapadnom Balkanu u bližoj istoriji.

U žižu domaće javnosti dospeo je krajem 2017. godine, ali je manje poznato da je Beograd bio jedna od prvih destinacija koju je posetio svega 3 meseca po stupanju na dužnost zamenika pomoćnika državnog sekretara za evropske i evroazijske poslove, zaduženog za Centralnu i Istočnu Evropu. Tadašnja podrška „odgovornom pristupu u primeni Briselskog sporazuma i (...) evrointegracijama Srbije”,[49] nije izazivala preveliku pažnju javnosti u Srbiji na način kako je to učinjeno oktobra 2017. godine. Možda bismo slatkorečiv nastup Hojt Jia mo-

[47] „Dačić: promena formata dijaloga Beograda i Prištine nije moguća”, *Beta*, 27/11/2017, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 28/11/2017, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18989---28112017?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

[48] Veoma zgodna analogija sa popularnom televizijskom serijom Igra prestola navedena je prema: Nikola Burazer, “The Game of Envoys: Are the EU and the US taking the Western Balkans more seriously?”, *European Western Balkans*, 08/11/2019, dostupno na: https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/08/the-game-of-envoys-are-the-eu-and-the-us-taking-the-western-balkans-more-seriously/, pristupljeno: 26/08/2020.

[49] „Mrkić i Ji o Briselskom sporazumu i evrointegraciji Srbije”, Tanjug, 22/11/2013, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 25/11/2013, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/11919--25112013?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

gli da pripišemo „zadovoljstvu u pogledu uspeha lokalnih izbora na Kosovu i Metohiji i velikim odzivom Srba".[50] Na istoj liniji pružanja podrške vlastima u Srbiji Hojt Ji je bio i prilikom drugog susreta sa tadašnjim predsednikom Vlade Srbije, u Londonu 2016. godine. Povodom razmene informacija u vezi sa pogibijom dvoje diplomata Srbije u Libiji, Ji je još jednom izrazio podršku američke administracije evropskom putu Srbije, odnosno ulozi koju ima u očuvanju regionalne stabilnosti.[51] Ispitivanju promene kursa spoljne politike SAD prema Srbiji trebalo je da posluži još jedna diplomatska poseta Beogradu, ovoga puta pod okriljem novoformirane američke vlade, ali i dalje poznatog lika Hojt Jia. Nisu se ni u Srbiji ličnosti promenile, ali jesu njihove funkcije. Ponovni susreti sa predsednikom vlade, odnosno ministrom spoljnih poslova bili su sadržajniji od prethodnih. Četvorogodišnji protek vremena nije promenio teme, produbio ih je i stvarao napetosti povodom njihovog nerešavanja. Smeštanje obavljenih razgovora u kontekst diskursa o regionalnom miru, stabilnosti i bezbednosti, eksplicitnoj posvećenosti Zapadnog Balkana evropskim integracijama, stvaranju preduslova za brži ekonomski napredak[52] poslužili su samo kao pledoaje za suštinske i bolne probleme koji su stavljeni na dnevni red ubrzo posle toga.

Posle nekoliko kratkih susreta, najčešće na marginama multilateralnih sastanaka, poput onog na Bledu u okviru strateškog foruma septembra 2017. godine, Hojt Ji je ponovo posetio Beograd 24. oktobra. S obzirom da su svi prethodni razgovori manjkali posledičnim konkretnim (spoljno)političkim odlukama, američki izaslanik je promenio taktiku. Namesto pohvala, podrške i ukazivanja na perspektivu daljeg poboljšanja bilateralnih odnosa Srbije i SAD, prethodno sakrivani problemi istureni su u prvi plan. Prvenstveno izražena „zabrinutost zbog toga što je Srbija jednom nogom na putu ka EU, a drugom ka savezu sa Rusijim",[53] dopunjena je eksplicitno navedenom potrebom „normalizacije odnosa sa Kosovom kao odlučujuće na putu Srbije ka EU, (...) rešavanja slučaja braće Bitići, i paljenja američke ambasade 2008. godine". Ozbiljnost primedbe određuje i podatak da je ovaj stav bio i na dnevnom redu Odbora za spoljne odnose Senata

[50] „Priština čini sve da kandidati 'Srpske' ne pobede", Tanjug, 22/11/2013, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 22/11/2013, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/11916--22112013?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

[51] Sadržaj razgovora je naveden prema: „Vučić od Hojt Jia zatražio sve dostupne informacije o Libiji", Tanjug, 22/02/2016, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 23/02/2016, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/16440--23022016?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

[52] Videti detaljnije u: „Vučić i Ji: SAD ostaju prisutne na Balkanu, prioritet su mir i stabilnost", *Beta*, 24/05/2017, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 25/05/2017, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18132--25052017?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

[53] „Hojt Vučiću izrazio zabrinutost zbog Rusije", *Beta*, 24/10/2017, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 25/10/2017, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18810--25102017?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

SAD čak godinu dana kasnije. Početkom 2018. godine, Odbor je zasedao na temu „Putinovog asimetričnog napada na demokratiju Rusije i Evrope”. Čitav odeljak je posvećen upravo Srbiji, a upadljivo je referenciranje na Jievo svedočenje pred istim odborom juna 2017. Redovi o „malignom uticaju Rusije (...) nemogućnosti sedenja na dve stolice, naročito ukoliko su one među sobom veoma udaljene (...) propagandi proruskih medija i nevladinih organizacija (...) energetske zavisnosti...”[54] samo su potvrdili iskazanu zabrinutost SAD povodom kompatibilnosti proklamovanih ciljeva i stvarnog spoljnopolitičkog delovanja Srbije.

Metju Palmer (Matthew Palmer): nenaklonjeni poznavalac srpskog jezika

Bez obzira na neprimereni diplomatski rečnik omalovažavanja funkcije zamenika pomoćnika državnog sekretara, nivo diplomatskog opštenja sa zvaničnicima u Beogradu nije zabeležio napredak. Naslednik koji je u delokurugu vršioca dužnosti, a od avgusta 2018. godine i u punom kapacitetu, preuzeo ulogu svakodnevnog bavljenja našim regionom nastavio je linijom delovanja svog prethodnika. Premda se sprovođenje spoljne politike SAD prema regionu nije menjalo, čini se da je domaćoj javnosti prijalo kadrovsko osveženje.

Metju Palmer, iskusni diplomata Stejt departmenta, bio je samo uslovno rečeno novopostavljeni funkcioner. Službovanje u Beogradu u dva navrata, prvi put početkom 90-ih kada su odnosi Jugoslavije i SAD održavani na nivou otpravnika poslova, odnosno ne tako davno u svojstvu političkog savetnika ambasade SAD u Beogradu, omogućilo mu je da odmah prione na posao bez potrebnog perioda prilagođavanja novom zadatku. Dodatno, neposredno pre preuzimanja novih dužnosti, Palmer je bio na čelu Kancelarije za Jugoistočnu Evropu, te je i uslov kontinuiteta bavljenja problemima regiona uspešno ispunjen.

U jednoj od prvih poseta koja se odvijala aprila 2018. godine, Palmera je u Beogradu dočekalo, za analitičare koji pomno i skrupulozno prate posete stranih diplomata, pomalo neprijatno iznenađenje. Gostoprimstvo mu je pružio državni sekretar u Ministarstvu spoljnih poslova čime je jasno poslata poruka SAD da politički odlučioci u Srbiji žele ustanovljenje reciprociteta u nivou diplomatskog opštenja. Bila je to materijalizacija stavova koje je resorni ministar iskazao znatno ranije govoreći da „nama treba Tramp, nama treba Tilerson, nama treba potpredsednik SAD, nova administracija”.[55] Međutim, to je bila pogrešna pretpostavka koja je ubrzo demantovana. Nivo prijema u Ministarstvu spoljnih poslova bio je posledica odsustva ministra zbog održavanja ministarske konferencije

[54] “Putin’s Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security”, *Senate Committee Print 115-21*, January 10, 2018, dostupno na: https://www.congress.gov/committee-print/115th-congress/senate-committee-print/28110?q=%7B%22search%22%3A%5B%22brian+hoyt+yee%22%5D%7D&s=2&r=6, pristupljeno: 27/08/2020.

[55] „Dačić: Srbija neće SAD u Briselskom dijalogu”, *Danas*, 27/11/2017, dostupno na: https://www.danas.rs/politika/dacic-srbija-nece-sad-u-briselskom-dijalogu/, pristupljeno: 27/08/2020.

Pokreta nesvrstanih u Bakuu, a čast američkom diplomati ubrzo je ukazana na Andrićevom vencu a i sastankom sa predsednicom Vlade. Teme razgovora nisu bile novost. Čudila je mlaka Palmerova reakcija na žaljenje srpskih zvaničnika povodom hapšenja direktora Kancelarije za KiM i nesprovođenja odredbi Briselskog sporazuma kada je reč o prištinskoj strani. Čini se da je ova poseta za željeni rezultat imala jedino ponavljanje ranije iskazanih poruka u vezi sa „miroljubivim razgovorima i punom primenom postignutih dogovora (...) odnosno vizije SAD o stabilnoj i prosperitetnoj Srbiji u Evropskoj uniji”.[56]

Ključna tekovina dosadašnjeg Palmerovog spoljnopolitičkog delovanja prema regionu ustanovljena je septembra 2018. godine. Reč je o svojevrsnom oživljavanju koncepta regionalnog vlasništva (*regional ownership*) i preuzimanju odgovornosti za postizanje održivog rešenja isključivo strana koje su u sporu. „Beogradu i Prištini treba dati prostor da sami ispregovaraju najbolji dogovor koji mogu...”,[57] s tim što SAD ovim stavom ne nude blanko menicu stranama u sporu, već samo podsticaj za nastavak razgovora neopterećen stegama unapred određenog rešenja. Ipak, ostavljajući mogućnost da „jasno kažu ukoliko ih nešto zabrinjava”,[58] Palmer otklanja nedoumice u vezi sa ponovnim prepuštanjem olakšavanja dijaloga EU. Više je reč o ukazivanju na činjenicu da se proces pažljivo prati i da se neće oklevati u intervencijama, uprkos odsustvu formalne uključenosti u razgovore. Druga važna novina koju Palmer usvaja u odnosu na svog prethodnika je jasno ustanovljena uzročno posledična veza normalizacije odnosa Beograda i Prištine i umanjenja uticaja Rusije u regionu. Racionalnost ovom argumentu pronalazi u pretpostavci da je „oslanjanje Srbije na Rusiju zasnovano na odbrani stavova o Kosovu na međunarodnom planu”.[59] Dok su učinci dijaloga do tada uslovljavali jedino evropske integracije, ovo je po prvi put javno iskazana tvrdnja visokog američkog zvaničnika o uticaju na moguće smanjivanje ruskog uticaja u Srbiji.

---

[56] „Vučić i Palmer: normalizacija odnosa Beograda i Prištine od ključne je važnosti”, *Beta*, 05/04/2017, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 10/04/2018, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/19546---10042018?lang=cyr, pristupljeno: 27/08/2020.

[57] „Palmer: Srbiji i Kosovu treba dati prostor za postizanje sporazuma”, *Beta*, 12/09/2018, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 13/09/2018, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/20194---13092018?lang=cyr, pristupljeno: 27/08/2020.

[58] Ibidem.

[59] Ibidem. Ovaj jednodimenzionalni stav koji je Palmer iskazao ne bi trebalo da čudi s obzirom na spoljnopolitičku agendu koju sprovodi. Međutim, detaljna elaboracija istorijske, kulturološke, religijske uslovljenosti i prepletenosti odnosa dveju zemalja lako bi narušila Palmerov argument. Videti na primer: Ana Jović-Lazić, Ivona Lađevac, „Odnosi Srbije i Rusije – uticaj na međunarodni položaj naše zemlje”, u: Vladimir Trapara, Dušan Proroković (urs), *Srbija i svet u 2017. godini*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2018, str. 173–196.

Gradacija američkih očekivanja od Srbije uspela se na najviši nivo oktobra 2018. godine. Ponovo u glavnoj ulozi Palmer i saopštavanje 'nade' koju su mnogi u domaćoj javnosti doživeli kao zahtev: „sporazum Beograda i Prištine trebalo bi što pre da bude postignut".[60] Lagodnost pozicije neformalnog učešća u razgovorima, spoljnjeg posmatrača ili 'časnog posrednika' kako ih je video Atlantski savet u predstavljenom izveštaju, dozvolili su Palmeru da zađe i u suštinu potencijalnog sporazuma. Pod geslom da bi sporazum *morao* da poseduje „bezbednosni aspekt, političku i ekonomsku komponentu, i nešto o imovini Srpske pravoslavne crkve na Kosovu i Metohiji, o Gazivodama, o Trepči", američki diplomata se osmelio da po prvi put javno iskaže šta to označava *sveobuhvatni sporazum o normalizaciji odnosa*. Namesto postizanja konkretnih učinaka u ovom zanosu (ne)realnih očekivanja, usledio je zastoj u dijalogu zbog uvođenja restriktivnih ekonomskih mera Prištine prema robi poreklom iz Srbije i Bosne i Hercegovine.

Gotovo godinu dana proteklo je bez vidljivog angažmana SAD u pogledu oživljavanja dijaloga. Bila je to još jedna godina koju su, pekićevskim rečnikom 'pojeli skakavci'. Diplomatsku inovativnost i želju za aktivizmom američka strana pokazala je tek u avgustu 2019. godine Palmerovim imenovanjem za obavljanje dužnosti specijalnog predstavnika SAD za Zapadni Balkan. Za pojedine analitičare ovo je bio prvi korak ka „formalnom uključivanju SAD u čitav proces (...) koji bi povećao izglede za postizanje sporazuma pre završetka Trampovog mandata".[61] Pothranjivanju ovakvih tvrdnji je doprineo i sastanak državnog sekretara SAD i predsednika Srbije neposredno pre Palmerovog imenovanja, odnosno pozitivna reakcija ministra spoljnih poslova prilikom prvog susreta sa Palmerom na Bledskom strateškom forumu.[62] Međutim, nova dužnost kvalitativno nije doprinela produbljivanju tema koje su odveć na dnevnom redu. Protokolarna obraćanja, uz ponavljanje već ranije poznatih stavova zasnovanih na zvaničnoj politici zemalja koje predstavljaju, skrajnuli su Palmera od očiju javnosti i žižu premestili na 'svežu krv' u zapadnobalkanskim poslovima: ambasadora SAD u Saveznoj Republici Nemačkoj, Ričarda Grenela.

---

[60] „Palmer: što pre postići sporazum Beograda i Prištine", *Beta*, 20/20/2018, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 22/10/2018, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/20406---22102018?lang=cyr, pristupljeno: 27/08/2020.

[61] Robbie Gramer, „U.S. Plans to Jump Back Into the Balkans with New Envoy", *Foreign Policy*, August, 30, 2019, dostupno na: https://foreignpolicy.com/2019/08/30/us-plans-to-jump-back-into-balkans-with-new-envoy-serbia-kosovo-dialogue-dispute-state-department-diplomacy-europe/, pristupljeno: 27/08/2020.

[62] „Dačić: nadamo se da će Metju Palmer imati pozitivnu ulogu u nastavku dijaloga Beograda i Prištine", *Saopštenje Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 03/08/2020, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/21526-2019-09-03-14-41-41?lang=cyr, pristupljeno: 27/08/2020.

Ričard Grenel (Richard Grenell): Trampov čovek od poverenja i ’ekonomija na prvom mestu’

Svoj manir čestih personalnih promena na funkcijama koje su u ingerenciji predsedničkog nominovanja i imenovanja, Tramp je dokazao i na primeru Ričarda Grenela. Ovaj put, u suprotnom smeru. Kao osoba od poverenja, Grenel je u jednom, doduše, kratkom vremenskom periodu obavljao istovremeno čak 3 veoma važne uloge. Bio je izvanredni i opunomoćeni ambasador SAD u Saveznoj Republici Nemačkoj (2018 – 2020), nekoliko meseci od februara 2020. vršilac dužnosti funkcije direktora Nacionalne obaveštajne zajednice (*National Intelligence*)[63] i specijalni izaslanik predsednika SAD za mirovne pregovore Srbije i Kosova (2019 – danas).[64] Premda formalno-pravno ne tako važna, ali svakako vredna pomena u kontekstu dokazivanja Grenelove lojalnosti i Trampovog poverenja jeste i pozicija istaknutog člana tima za vođenje predizborne kampanje za predsedničke izbore 2020.[65]

Imenovanje Grenela za Trampovog specijalnog izaslanika imalo je najmanje dvostruki efekat. Prvo, nastavljen je trend koji se može pratiti od „kada je Truman potpisao Zakon o nacionalnoj bezbednosti (The National Security Act) 1947. godine (...) predsednici nastoje da skrajnu karijerne birokrate Stejt departmenta u korist političkog angažovanja kadrova Bele kuće”.[66] Drugo, u kvalitativnom smislu bio je to korak dalje u odnosu na sadržaj pisma koje je poslao decembra 2018. godine, i iskazano interesovanje za postizanje održivog rešenja kosovsko-metohijskog problema. Tada je ’uznemirio’ domaću javnost upućenim pozivom da se povodom „sporazuma Srbije i Kosova koji je na dohvat ruke”[67] sastanu na svečanosti u Beloj kući. Praksa je, ipak, pokazala suprotan trend. Strane su postajale sve udaljenije, sastanci pod okriljem olakšanog dijaloga EU bili su pod moratorijumom, a kraj ekonomskih prepreka postavljenih pred ’oživljavanje’ dijaloga nije se nazirao.

---

[63] “Statement from the Press Secretary”, *White House*, 20/02/2020, dostupno na: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-113/, pristupljeno: 29/08/2020.

[64] “President Donald J. Trump Announce Intent to Appoint Individual to a Key Administration Post”, *White House*, 03/10/2019, dostupno na: https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/president-donald-j-trump-announces-intent-appoint-individual-key-administration-post-6/, pristupljeno: 29/08/2020.

[65] Gabby Orr, Daniel Lippman, “Grenell to Join Trump Campaign”, *Politico*, 26/05/2020, dostupno na: https://www.politico.com/news/2020/05/26/grenell-to-join-trump-campaign-283026, pristupljeno: 29.08.2020.

[66] James Goldgeier and Elizabeth N. Saunders, “The Unconstrained Presidency: Checks and Balances Eroded Lonf Before Trump”, *Foreign Affairs*, vol. 97, no. 5, september/october 2018, p. 151.

[67] „Trampovo pismo Vučiću: ohrabrujem vas da iskoristitie trenutak”, *Danas*, 20/12/2018, dostupno na: https://www.danas.rs/politika/tramp-pisao-vucicu-ohrabrujem-vas-da-iskoristi-te-trenutak/, pristupljeno: 29/08/2020.

Pred specijalnim izaslanikom našlo se nekoliko važnih zadataka. Prvo, morao je uravnoteženo da obavlja funkciju ambasadora i specijalnog predstavnika, naročito imajući u vidu važnost nemačkih interesa u vezi sa rešavanjem kosovsko-metohijskog pitanja. Medijski natpisi o tome kako Grenel nije osoba kojoj su naklonjene političke elite u Nemačkoj zbog, u nekoliko navrata praktikovanih „nediplomatskih nastupa”,[68] otežavali su obavljanje ovog zadatka. Teško je odoleti analogiji sa delovanjem tadašnjeg američkog ambasadora u Bonu, Ričarda Holbruka zbog čijih se kritika 1992. godine sa funkcije iznenada povukao Hans Ditrih Genšer, najduže službujući ministar spoljnih poslova Nemačke.[69] Drugo, Grenelovo imenovanje usledilo je samo mesec dana posle Palmerovog preuzimanja nove uloge, što je učinilo pristup SAD regionu znatno kompleksnijim. Uveravanja da će njihove uloge biti komplementarne i da će zajedničkim snagama stremiti istom cilju, vrlo brzo su, Grenelovim isturanjem u prvi plan, demantovane. Treće, dijalog koji je prema rečima ministra spoljnih poslova Republike Srbije bio ’na aparatima’, trebalo je brzo oživeti pružanjem kredibilne perspektive stranama u sporu. Postavilo se pitanje, šta može biti uverljiva ’šargarepa’ koja će jednakom privlačnošću navesti strane (ponovo) na razgovor.

Prvi Grenelovi susreti sa najvišim nosiocima vlasti u Srbiji pružili su konture odgovora: ekonomska saradnja i razvoj predstavljaju osnove za dostizanje trajnog mira. Prenoseći poruku predsednika SAD, Grenel je govorio i o „cilju (...) postizanja sveobuhvatnog rešenja (...) gledajući u budućnost”.[70] Opšti karakter prve posete Beogradu, ipak, ostavio je javnost uskraćenu za velika očekivanja koje je Grenel pothranjivao svojim obraćanjima putem tvitera, Trampove omiljene društvene mreže. Međutim, januarska poseta i nešto duži razgovor sa predsednikom Srbije konkretizovali su Grenelov pristup. Sažeto, infrastruktura, radna mesta, trgovina i privatni poslovni sektor u potpunosti su skrajnuli sa dnevnog reda tačke u vezi sa kojima su interesi zainteresovanih strana najušančeniji. Govorilo se o „infrastrukturnom povezivanju Beograda i Prištine, o uspostavljanju železničke linije (...) fokusu na ekonomiju i ukidanju taksi”.[71] I zaista, ukoliko primetimo da

---

[68] Austin Davis, Anila Shuka, “Trump ally Richard Grenell’s Kosovo-Serbia post a mixed bag for Rapprochment”, *DW*, 04/10/2019, dostupno na: https://www.dw.com/en/trump-ally-richard-grenells-kosovo-serbia-post-a-mixed-bag-for-rapprochement/a-50702881, pristupljeno: 29/08/2020.

[69] Predrag Simić, nav. delo, str. 139.

[70] „Predsednik Vučić sastao se sa specijalnim izaslanikom predsednika SAD za dijalog Beograda i Prištine”, *Pres centar Predesnika Republike Srbije*, 10/10/2019, dostupno na: https://www.predsednik.rs/pres-centar/saopstenja/predsednik-vucic-sastao-se-sa-specijalnim-izaslanikom-donalda-trampa-za-dijalog-beograda-i-pristine, pristupljeno: 29/08/2020.

[71] „Sastanak sa specijalnim izaslanikom predsednika SAD Donalda Trampa za dijalog Beograda i Prištine”, *Pres centar Predesnika Republike Srbije*, 24/01/2020, dostupno na: https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-specijalnim-izaslanikom-predsednika-sad-donalda-trampa-za-dijalog-beograda-i-pristine, pristupljeno: 29/08/2020.

je samo nekoliko dana pre Grenelove posete Beogradu potpisano pismo o namerama predstavnika Beograda, Prištine i nemačke avio kompanije Lufthanza (Lufthansa) o uspostavljanju avionske linije između ovih gradova, kredibilitet Grenelovih reči naglo je porastao.[72] Dokument je potpisan na ministarskom nivou, ali je njegov značaj uvećavalo pokroviteljstvo Savetnika za nacionalnu bezbednost predsednika SAD, Roberta O'Brajana (Robert O'Brien). Svojevrsna verifikacija usledila je i na još jednom susretu predsednika Srbije i specijalnog izaslanika na marginama Minhenske bezbednosne konferencije.[73]

Grenelov pragmatizam je, bez obzira na tromost u postizanju konkretnih rezultata, primetno zauzeo prostor u promeni celokupnog pristupa rešavanju kosovsko-metohijskog pitanja. Na samom početku naglašena ekonomska dimenzija razgovora polako postaje glavna tema koja potiskuje osetljiva pitanja političke, istorijske i identitetske prirode, zadojene snažnim emocijama onih u čije se ime vode razgovori. Pogledajmo samo jednu od najnovijih izjava predsednika Srbije koja je u potpunoj konzistentnosti sa Grenelovim javnim nastupima. „Po prvi put, nema velike politike. Sve vodi ka ekonomiji (...) Razumemo političke razlike među nama (...) ali pre njihovog rešavanja moramo da pristupimo rešavanju ekonomskih".[74]

Međutim, da li je na isti način promenjen i pristup druge strane u razgovorima? Prateći razvoj situacije, poput otkazivanja najavljivanog sastanka u Beloj kući za 27. jun 2020. godine zbog poziva istaknutim političkim ličnostima iz Prištine upućenih iz tužilaštva Specijalnog suda u Hagu, ili dijametralno drugačije tumačenje svrhe sastanka planiranog na istom mestu početkom septembra 2020. godine, odgovor bi bio negativan.[75]

---

[72] „Potpisan sporazum sa Lufhanzom o obnovi linije Beograd-Priština", *N1*, 20/01/2020, dostupno na: http://rs.n1info.com/Biznis/a562180/Potpisan-sporazum-sa-Lufthansom-o-obnovi-linije-Beograd-Pristina.html, pristupljeno: 29/08/2020.

[73] „Sastanak sa specijalnim izaslanikom SAD za dijalog Beograda i Prištine", *Pres centar Predesnika Republike Srbije*, 13/02/2020, dostupno na: https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-specijalnim-izaslanikom-predsednika-sad-za-dijalog-beograda-i-pristine, pristupljeno: 29/08/2020.

[74] "Western Balkans leaders agreed to bold actions to help region recover from COVID pandemic", Press Release, *Atlantic Council*, 29/07/2020, dostupno na: https://www.atlanticcouncil.org/news/press-releases/western-balkans-leaders-agree-to-bold-actions-to-help-region-recover-from-covid-pandemic/, pristupljeno: 27/08/2020.

[75] U trenutku podnošenja ovog teksta autor nije mogao da bude upoznat sa rezultatima sastanka zakazanog za 3. septembar 2020. godine u Beloj kući. „US-Mediated Negotiations Between Kosovo and Serbia Rescheduled for Sept 2", *Voice of America*, 14/08/2020, dostupno na: https://www.voanews.com/europe/us-mediated-negotiations-between-kosovo-and-serbia-rescheduled-sept-2, pristupljeno: 29/08/2020.

Zaključak

Odveć zavidna kompleksnost oblasti bilateralnih sporova na Zapadnom Balkanu uvećava se odsustvom i bazične saglasnosti u vezi sa prirodom problema koji bi trebalo rešavati. Osvrnimo se samo na semantiku koja se uzdiže na nivo suštine kada je reč o kosovsko-metohijskom problemu. Pronicljivi analitičari će nevoljno upotrebiti reč pregovori kada objašnjavaju tokove razgovora pod okriljem dijaloga kome potpomaže EU. Dok su pregovori rezervisani za države, razgovori se mogu voditi i među entitetima koji ne poseduju elemente državnosti. Drugo, zbunjujući tonovi boje ovaj problem i povodom nepostojanja konsenzusa ko su akteri koji rešavaju otvorena pitanja. Da li su to Beograd i Priština, što bi spoljni posmatrač tumačio kao razgovore dveju lokalnih samouprava. Ili je reč o drugoj krajnosti, odnosno pregovorima Srbije i Kosova*. Prostor između popunjen je raznim rešenjima, poput ’formule Gimnih’ i predstavljanja aktera ličnim imenima predstavnika, stavljanja zvezdice iznad reči Kosovo, odnosno insistiranja na statusu oivičenom Ustavom Republike Srbije iz 2006. godine. I treće, nije posve jasno ni o čemu se razgovara. Da li je reč o mirovnim pregovorima, kako bi sugerisao izvorni naziv funkcije specijalnog izaslanika predsednika SAD, statusnim pitanjima poput uzajamnog priznanja državnosti Srbije i Kosova, ukoliko pratimo liniju prištinske argumentacije, ili otvorenom terenu za postizanje dogovora čiji cilj nije unapred određen, kada bismo se oslonili na shvatanje čitavog procesa vlasti Srbije.

Na ’lov u mutnom’ nisu bile imune ni SAD od trenutka obnovljenog interesovanja za postizanje konačnog i sveobuhvatnog sporazuma u vezi sa kosovsko-metohijskim pitanjem. Protekle su gotovo tri godine, a od rezultata se mogu uočiti jedino privremeno suspendovanje kampanja za članstvo u međunarodnim organizacijama, kada je reč o prištinskim vlastima, odnosno diplomatskih aktivnosti za povlačenje priznanja nezavisnosti Kosova*, ukoliko govorimo o vlastima u Beogradu. Slično je učinjeno i sa privremenim ukidanjem stopostotnih dodatnih carinskih opterećenja na robu koja dolazi iz Srbije. Nepravedno bi bilo stagniranje pripisati jedino spoljnoj strani, u ovom slučaju SAD. Moraju se imati u vidu, na primer, izborni ciklusi koji su velikodušno (zlo)upotrebljavali osetljivi diskurs i oštrili zube na žustrom pristupu kosovsko-metohijskom problemu. Nije pomoglo ni tobože otvoreno zalaganje spoljnih zainteresovanih strana, EU i SAD, da se dijalog ponovo pokrene.

Nepredvidivost dosadašnjeg razvoja događaja motivisala nas je da se osvrnemo na ponašanje SAD u jugoslovenskoj krizi u prvoj polovini 90-ih. Tadašnja politika međukoraka, kako ju je Živorad Kovačević nazivao, i smenjivanja u predvodništvu sa Evropskom zajednicom/unijom koja je još uvek tragala za svojim jedinstvenim spoljnopolitičkim likom, dala je rezultate tek prikazanom odlučnošću da se svim raspoloživim sredstvima strane u sukobu privole za pregovarački sto. Svojevrsno tronedeljno ’zatočeništvo’ u dejtonskoj vazduhoplovnoj

bazi je ishodovalo mirom, o čijoj je suštini i održivosti napisano nebrojano analiza. Mnogi među njima vide različite prednosti ili nedostatke nesumnjivo krhke državnosti BiH koja je tada ustanovljena, ali se niko ne libi da negira ključnu američku ulogu u čitavom procesu. Formalno potpisivanje Dejtonskog sporazuma u Parizu ili pokroviteljstvo koje je uključivalo i predstavnika Ruske Federacije nimalo nisu okrnjili navedeni stav.

Da li se istorijat pristupa SAD ovdašnjim problemima ponavlja, uprkos značajno promenjenim međunarodnim okolnostima? Izuzev otvorene pretnje silom koja bi danas bila nezamisliva, drugi elementi mogu pronaći svoje pandane u angažovanju prilikom rešavanja kosovsko-metohijskog pitanja. Rezultati koje ostvaruje EU brzo se anuliraju ili dobijaju status drugorazrednih pred naletom agresivnih nastupa izaslanika američke administracije, bilo da dolaze iz Bele kuće ili Stejt departmenta. Formalno zalaganje za komplementarni pristup naporima EU ruši se pred 'iznenadnim' susretima na tlu SAD kojima prisustvuju najviši zvaničnici strana u sporu. Naravno, i iz tabora EU povremeno se čuju disonantni tonovi povodom poželjnog nivoa i oblika američke angažovanosti, u čemu naročito prednjači Nemačka. Analogno 90im godinama prošlog veka, preostaje nam da zaključimo da se primese tadašnjih odnosa na liniji SAD-EU uobličavaju i povodom kosovsko-metohijskog pitanja. Smešteno u kontekst savremene spoljne politike SAD, čini se da će i željeni ishodi biti postignuti sličnim diplomatskim sredstvima.

Literatura

Bremer, Ijan, *Supersila: tri moguće uloge Amerike u svetu*, CIRSD, Beograd, 2015.

Bremmer, Ian, *US vs. THEM: The Failure of Globalism*, Portfolio/Penguin, New York, 2018.

Dašić, Marko, Stevan Nedeljković i Dragan Živojinović, „Upotreba istorijskih analogija u procesu donošenja spoljnopolitičkih odluka na primeru odnosa Srbije i Sjedinjenih Američkih Država posle 2000. godine", *Srpska politička misao*, vol. 62, broj 4, 2018, str. 119–139.

Dašić, Marko, Stevan Nedeljković, „Dugo putovanje u Dejton: međunarodne inicijative za mirno okončanje oružanih sukoba u BiH od 1992. do 1994. godine", u: Dragan Živojinović, Stevan Nedeljković, Milan Krstić (urs), *Dvadeset godina od Dejtonskog mirovnog sporazuma – trajni mir ili trajni izazovi?*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016, str. 11–30.

Đukanović, Dragan, „Kako do uspešnog okončanja normalizacije odnosa između vlasti u Beogradu i Prištini – postoji li rešenje?", u: Veselin Kljajić (ur.), *Kosovo i Metohija kao nacionalno i državno pitanje Republike Srbije*, Fakultet političkih nauka, Beograd, str. 113–147.

Đukanović, Dragan, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2020)*, drugo dopunjeno izdanje, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Službeni glasnik, Beograd, 2020, str. 40–46.

Fukuyama, Francis, “The End of History?”, *The National Interes*, summer 1989, pp. 3–18.

Goldgeier, James and Elizabeth N. Saunders, “The Unconstrained Presidency: Checks and Balances Eroded Lonf Before Trump”, *Foreign Affairs*, vol. 97, no. 5, september/october 2018, pp. 144–156.

Has, Ričard, *Svet u neredu: američka spoljna politika i kriza starog poretka*, CIRSD, Beograd, 2017.

Joksimović, Aleksandra, “Serbia – US: Bilateral Relations in Transition”, in: Ljubinka Trgovčević (ed.). *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, Faculty of Political Sciences, Belgrade, 2008, pp. 203–222.

Jović-Lazić, Ana, Ivona Lađevac, „Odnosi Srbije i Rusije – uticaj na međunarodni položaj naše zemlje”, u: Vladimir Trapara, Dušan Proroković (urs), *Srbija i svet u 2017. godini*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2018, str. 173–196.

Khanna, Parag, *The second World: How yhe Emerging Powers Are Redefining Global Competition in the Twenty-First Century*, Penguin Books, London, 2008.

Kovačević, Živorad, *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007.

Krstić, Milan, „Srpsko-američki odnosi tokom devedesetih godina 20. veka”, u: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović (urs), *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu Zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015, str. 187–205.

Krstić, Milan, „Uloga istorijskih analogija u spoljnoj politici: SAD, operacija Deliberate Force 1995. i vazdušni napadi NATO na SRJ 1999. godine”, *Politički Život*, broj 7, 2013, str. 55–63.

Milošević, Milan, „Između dve vatre” (dosije – Amerikanci na Balkanu), *Vreme*, broj 1274, jun 2015.

Posen, Barry R., “The Rise of Illiberal Hegemony: Trump’s Suprising Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, vol. 97, no. 2, march/april 2018, pp. 20–27.

Schweller, Randall, “Three Cheers for Trump’s Foreign Policy: What the Establishment Misses”, *Foreign Affairs*, vol. 97, no. 5, september/october 2018, pp. 133–143.

Simić, Dragan R., Dragan Živojinović, „Kako odlučuje Donald Tramp?”, *Međunarodni problemi*, vol. LXXI, br. 3, str. 289–310.

Simić, Predrag, „Jugoslovenska kriza – od izbijanja do djetonskog sporazuma”, *Međunarodni problemi*, vol. XLVIII, br. 1–2, str. 131–150.

Smith, Steve, “The End of Unipolar Moment? September 11 and the Future of World Order”, *International Relations*, vol. 16, no. 2, 20002, pp. 171–183.

Stefanović, Borko, *depeša Vašington: kako je pravljen srpksi kokus u američkom Kongresu*, Dan Graf, Danas, Beograd, 2017.

Turudić, Momir, Katarina Stevanović, „Balkanske integracije pod američkim kišobranom”, *Vreme*, broj 1274, jun 2015.

Visković, Ivo, “1970s and 1980s as the Peak in Serbian-American Relations”, in: Ljubinka Trgovčević (ed.). *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, Faculty of Political Sciences, Belgrade, 2008, pp. 142–148.

Vujačić, Ivan, „Odnosi Srbije i SAD u periodu 2002–2012. godine – novi početak i nasleđe prošlosti”, u: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović (urs), *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu Zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015, str. 207–216.

Vulf, Majkl, *Vatra i bes: Bela kuća pod Trampovom upravom*, Čarobna knjiga, Beograd, 2018.

Internet izvori

„Atlantski savet za ’istorijsko zbližavanje’ SAD i Srbije”, *RTS*, 28/11/2017, dostupno na: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2954147/predlozi-atlantskog-saveta-za-novu-strategiju-sad-na-balkanu.html, pristupljeno: 25/08/2020.

„Atlantski savet: autoritarni lideri vredeli na kratak rok”, *N1*, 28/11/2017, http://rs.n1info.com/Vesti/a345420/Atlantski-savet-Autoritarni-lideri-vredeli-na-kratak-rok.html, pristupljeno: 25/08/2020.

„Dačić: Centar u Nišu neće biti tema Atlantskog saveta”, *Danas*, 29/11/2017, dostupno na: https://www.danas.rs/politika/dacic-centar-u-nisu-nece-biti-tema-atlantskog-saveta/, pristupljeno: 25/08/2020.

„Dačić: nadamo se da će Metju Palmer imati pozitivnu ulogu u nastavku dijaloga Beograda i Prištine”, *Saopštenje Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 03/08/2020, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/21526-2019-09-03-14-41-41?lang=cyr, pristupljeno: 27/08/2020.

„Dačić: promena formata dijaloga Beograda i Prištine nije moguća”, *Beta*, 27/11/2017, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 28/11/2017, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18989---28112017?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

„Dačić: Srbija neće SAD u Briselskom dijalogu”, *Danas*, 27/11/2017, dostupno na: https://www.danas.rs/politika/dacic-srbija-nece-sad-u-briselskom-dijalogu/, pristupljeno: 27/08/2020.

„Hojt Vučiću izrazio zabrinutost zbog Rusije”, *Beta*, 24/10/2017, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 25/10/2017, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18810--25102017?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

„Mrkić i Ji o Briselskom sporazumu i evrointegraciji Srbije”, Tanjug, 22/11/2013, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 25/11/2013, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/11919--25112013?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

„Objavljen izveštaj – četiri tačke za akciju SAD na Balkanu”, *B92*, 28/11/2017, dostupno na: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=11&dd=28&nav_category=11&nav_id=1330442, pristupljeni: 25/08.2020.

„Palmer: Srbiji i Kosovu treba dati prostor za postizanje sporazuma”, *Beta*, 12/09/2018, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 13/09/2018, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/20194---13092018?lang=cyr, pristupljeno: 27/08/2020.

„Palmer: što pre postići sporazum Beograda i Prištine", *Beta*, 20/20/2018, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 22/10/2018, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/20406---22102018?lang=cyr, pristupljeno: 27/08/2020.

„Potpisan sporazum sa Lufhanzom o obnovi linije Beograd-Priština", *N1*, 20/01/2020, dostupno na: http://rs.n1info.com/Biznis/a562180/Potpisan-sporazum-sa-Lufthansom-o-obnovi-linije-Beograd-Pristina.html, pristupljeno: 29/08/2020.

„Predsednik Vučić sastao se sa specijalnim izaslanikom predsednika SAD za dijalog Beograda i Prištine", *Pres centar Predesnika Republike Srbije*, 10/10/2019, dostupno na: https://www.predsednik.rs/pres-centar/saopstenja/predsednik-vucic-sastao-se-sa-specijalnim-izaslanikom-donalda-trampa-za-dijalog-beograda-i-pristine, pristupljeno: 29/08/2020.

"President Donald J. Trump Announce Intent to Appoint Individual to a Key Administration Post", *White House*, 03/10/2019, dostupno na: https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/president-donald-j-trump-announces-intent-appoint-individual-key-administration-post-6/, pristupljeno: 29/08/2020.

„Priština čini sve da kandidati 'Srpske' ne pobede", Tanjug, 22/11/2013, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 22/11/2013, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/11916--22112013?lang=cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

"Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security", *Senate Committee Print 115–21*, January 10, 2018, dostupno na: https://www.congress.gov/committee-print/115th-congress/senate-committee-print/28110?q=%7B%22search%22%3A%5B%22brian+hoyt+yee%22%5D%7D&s=2&r=6, pristupljeno: 27/08/2020.

„Sastanak sa specijalnim izaslanikom predsednika SAD Donalda Trampa za dijalog Beograda i Prištine", *Pres centar Predesnika Republike Srbije*, 24/01/2020, dostupno na: https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-specijalnim-izaslanikom-predsednika-sad-donalda-trampa-za-dijalog-beograda-i-pristine, pristupljeno: 29/08/2020.

„Sastanak sa specijalnim izaslanikom SAD za dijalog Beograda i Prištine", *Pres centar Predesnika Republike Srbije*, 13/02/2020, dostupno na: https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-specijalnim-izaslanikom-predsednika-sad-za-dijalog-beograda-i-pristine, pristupljeno: 29/08/2020.

„Srbija neće prihvatiti uključivanje SAD u Briselski dijalog", *N1*, 27/11/2017, dostupno na: http://rs.n1info.com/Vesti/a345194/Srbija-nece-prihvatiti-ukljucivanje-SAD-u-Briselski-dijalog.html, pristupljeno: 25/08/2020.

"Statement from the Press Secretary", *White House*, 20/02/2020, dostupno na: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-113/, pristupljeno: 29/08/2020.

„Trampovo pismo Vučiću: ohrabrujem vas da iskoristitie trenutak", *Danas*, 20/12/2018, dostupno na: https://www.danas.rs/politika/tramp-pisao-vucicu-ohrabrujem-vas-da-iskoristite-trenutak/, pristupljeno: 29/08/2020.

"US-Mediated Negotiations Between Kosovo and Serbia Rescheduled for Sept 2", *Voice of America*, 14/08/2020, dostupno na: https://www.voanews.com/europe/us-me-

diated-negotiations-between-kosovo-and-serbia-rescheduled-sept-2, pristupljeno: 29/08/2020.

„Vašington treba da poveća vojno prisustvo na Balkanu i da se zbliži sa Srbijom", *Politika*, 28/11/2017, dostupno na: http://www.politika.rs/sr/clanak/393437/Vasington-treba-da-poveca-vojno-prisustvo-na-Balkanu-i-da-se-zblizi-sa-Srbijom, pristupljeno: 25/08/2020.

„Vučić i Ji: SAD ostaju prisutne na Balkanu, prioritet su mir i stabilnost", *Beta*, 24/05/2017, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 25/05/2017, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18132--25052017?lang=-cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

„Vučić i Palmer: normalizacija odnosa Beograda i Prištine od ključne je važnosti", *Beta*, 05/04/2017, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 10/04/2018, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/19546---10042018?lang=cyr, pristupljeno: 27/08/2020.

„Vučić od Hojt Jia zatražio sve dostupne informacije o Libiji", Tanjug, 22/02/2016, *Dnevni bilten Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije*, 23/02/2016, dostupno na: http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/16440--23022016?lang=-cyr, pristupljeno: 26/08/2020.

"Western Balkans leaders agreed to bold actions to help region recover from COVID pandemic", Press Release, *Atlantic Council*, 29/07/2020, dostupno na: https://www.atlanticcouncil.org/news/press-releases/western-balkans-leaders-agree-to-bold-actions-to-help-region-recover-from-covid-pandemic/, pristupljeno: 27/08/2020.

Burazer, Nikola, "The Game of Envoys: Are the EU and the US taking the Western Balkans more seriously?", *European Western Balkans*, 08/11/2019, dostupno na: https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/08/the-game-of-envoys-are-the-eu-and-the-us-taking-the-western-balkans-more-seriously/, pristupljeno: 26/08/2020.

Davis, Austin, Anila Shuka, "Trump ally Richard Grenell's Kosovo-Serbia post a mixed bag for Rapprochment", *DW*, 04/10/2019, dostupno na: https://www.dw.com/en/trump-ally-richard-grenells-kosovo-serbia-post-a-mixed-bag-for-rapprochement/a-50702881, pristupljeno: 29/08/2020.

Gramer, Robbie, "U.S. Plans to Jump Back Into the Balkans with New Envoy", *Foreign Policy*, August, 30, 2019, dostupno na: https://foreignpolicy.com/2019/08/30/us-plans-to-jump-back-into-balkans-with-new-envoy-serbia-kosovo-dialogue-dispute-state-department-diplomacy-europe/, pristupljeno: 27/08/2020.

Marušić, Damir, Sarah Badenbaugh and Damon Wilson, "Balkans Forward: A New US Strategy for the Region", *Atlantic Council*, dostupno na: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/Atlantic%20Council-Balkans%20Forward,%20A%20New%20Strategy%20for%20the%20Region.pdf, pristupljeno: 25/08/2020.

Navarro, Peter, "Trump Doctrine Peace Through Strenght", *National Interest*, March 31, 2016, dostupno na: https://nationalinterest.org/feature/the-trump-doctrine-peace-through-strength-15631, pristupljeno: 30/08/2020.

Orr, Gabby, Daniel Lippman, "Grenell to Join Trump Campaign", *Politico*, 26/05/2020, dostupno na: https://www.politico.com/news/2020/05/26/grenell-to-join-trump-campaign-283026, pristupljeno: 29/08/2020.

Rade Ranković, „Vučić priželjkuje veće angažovanje SAD u regionu”, *Glas Amerike*, 01/12/2017, dostupno na: https://www.glasamerike.net/a/vucic-prizeljkuje-vece-angazovanje-sad-u-regionu/4145815.html, pristupljeno: 25/08.2020.
Stojadinović, Ljubodrag, „Povratak buldožera”, *Politika*, 19/03/2007, dostupno na: http://www.politika.rs/sr/clanak/1728/ПОВРАТАК-БУЛДОЖЕРА, pristupljeno: 26/08/2020.

Marko Dašić

RELATIONS BETWEEN THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE REPUBLIC OF SERBIA IN THE CONTEXT OF CONFLICT RESOLUTION IN THE WESTERN BALKANS: HISTORICAL ANALOGIES AND CONTEMPORARY PROBLEMS

Abstract

Despite numerous paragraphs written about the end of the ’unipolar moment’, an emerging multipolar international system in which emerging powers create new patterns of relations between states or the ’world in disorder’, United States still had remained lonely superpower. Following the research thread of the English school of international relations, they are also the most responsible for maintaining the current international order. The region of the Western Balkans, to which the Republic of Serbia (Serbia) also belongs, although it is no longer the scene of armed conflicts, still forms a region of misunderstanding and low quality of interstate relations, due to inherited historical problems. The author of this paper seeks to prove the assumption that open issues that plague political decision-makers in the region cannot be resolved in a sustainable way without the active involvement of the United States. It will be done so by reviewing and establishing historical analogies of US diplomatic activity in the Balkans during the 1990s and the modern period bordered by the mandate of US President Donald J. Trump. The case study, which will provide empirical support for the research, consists of Serbia’s struggle to preserve territorial integrity and sovereignty, or, contrary to it, the Albanian aspiration to legalize a unilateral declaration of Kosovo independence. Selected foreign policy events will be analyzed with special emphasis on the period from the end of 2017 to the middle of 2020.

Key words: Republic of Serbia, United States of America, historical analogies, foreign policy, Kosovo and Metohija, Yugoslav crisis.

UDK 327: 316.774+316.653(73:497.11)

Milan Krstić*
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

„VI STE SVET": ISKAZI POŠTOVANJA U POLITICI SAD PREMA SRBIJI TOKOM ADMINISTRACIJE DONALDA TRAMPA

Apstrakt: Istraživanja javnog mnjenja ukazuju da su građani Srbije u prethodne tri godine počeli da odnose sa SAD doživljavaju nešto pozitivnije. Postavlja se pitanje šta je uzrok ovakvog trenda, imajući u vidu da u ovom periodu nije došlo do veće promene američke politike prema temama koje se u Srbiji od strane elita i građana doživljavaju kao prioritetne za njen nacionalni interes? U ovom radu se tvrdi da je ključna stvar bila ukazivanje poštovanja od strane SAD kroz različita diplomatska i javnodiplomatska sredstva spoljne politike, kao i interpretacija od strane srpskih političkih elita kako SAD sada poštuju Srbiju. Razlog zbog kog je samo ukazivanje poštovanja bilo efikasno sredstvo uticaja na javno mnjenje u ovom kontekstu leži u činjenici da je Srbija bila stigmatizovana tokom devedesetih godina (i to prevashodno od strane SAD) i da je od kraja 2000. godine pa do danas konstantno težila da se destigmatizuje i vrati na poziciju jednakih i poštovanih u međunarodnom društvu. U takvom kontekstu, simbolički iskazi poštovanja u javnodiplomatskom i diplomatskom opštenju mogu biti efikasno sredstvo spoljne politike države koja poseduje (de)stigmatizacijsku moć prema državi koja teži destigmatizaciji.

Ključne reči: Srbija, SAD, diplomatija, javna diplomatija, javno mnjenje, stigma

Uvod

Odnosi Srbije i Sjedinjenih Američkih Država (SAD) tokom devedesetih godina dotakli su samo dno u istoriji bilateralnih odnosa dve države.[1] Početak

---

* Imejl: milan.krstic@fpn.bg.ac.rs; Rad primljen 14. januara 2021. godine.

[1] Milan Krstić, „Srpsko-američki odnosi tokom devedesetih godina 20. veka" u: Dragan R. Simić i Dragan Živojinović (urs.), *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu*

2000-ih godina doveo je do kratkotrajnog „medenog meseca”[2] , ali će se faza nesumnjivog uspona u odnosima okončati već sredinom prve decenije 21. veka.[3] Kulminacija (novih) nesuglasica uslediće nakon jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova 2008. godine. Politički akteri u Srbiji su izražavali svoje otvoreno razočarenje ponašanjem SAD u kontekstu kosovskog problema, pa su čak i direktno označavali SAD i NATO kao odgovorne aktere za pokušaj secesije svoje južne pokrajine. Ovakav diskurs je institucionalizovan i u rezoluciji Narodne skupštine Republike Srbije iz decembra 2007. godine kojom je proglašena vojna neutralnost, a NATO (koji se smatrao za produženu ruku SAD) predstavljen kao glavni krivac za cepanje Srbije.[4] Uprkos poboljšanju u odnosima od 2010. godine, dve strane se nisu ni približile nekakvom novom „medenom mesecu”, već je došlo samo do relativnog oporavka uz dominaciju diskursa neophodnosti saradnje, čiji je najistaknutiji deo bilo geslo „slažemo se da se ne slažemo” u vezi sa kosovskim pitanjem.

Označavanje SAD kao aktera koji cepa Srbiju i ugrožava njenu bezbednost bilo je prihvaćeno i od strane velikog dela građana. Negativni epiteti koje su elite isticale, lako su se „lepili” na već postojeću mahom negativnu percepciju SAD, jer su traume NATO agresije 1999. godine još uvek bile sveže, a na to se nadovezala i sveža trauma jednostranog pokušaja kosovske secesije koju je snažno podržavao zvanični Vašington. Deluje da je deo gneva proizlazio usled toga što SAD ne poštuju činjenicu da se Srbija promenila i da nije legitimno kažnjavati demokratsku Srbiju 2008. godine zbog bilo čega što jeste ili nije činila Miloševićeva Srbije jednu deceniju ranije.[5] Srbija je nastojala da promeni svoju sliku u svetu nakon promene vlasti 5. oktobra 2000. godine, odnosno da skine stigmu koja joj je bila nametnuta tokom devedesetih godina. Ipak, priznanje i podrška nezavisnosti Kosova i Metohije od strane velikog broja zemalja Zapada, a pre

---

Zapadnog Balkana i Republici Srbiji, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2015, str. 187.

[2] Aleksandra Joksimović, „Odnosi Srbije i SAD u procesu jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova” u: Dragan Đukanović (ur.), *Savremeni međunarodni izazovi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 122.

[3] Ivan Vujačić, „Odnosi Srbije i SAD u periodu 2002–2012. godine – novi početak i nasleđe prošlosti” u: Dragan R. Simić i Dragan Živojinović (urs.), *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu Zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, str. 210.

[4] Tijana Rečević, Milan Krstić, „Svi na istoj strani? Kako spoljnopolitički odlučioci objašnjavaju vojnu neutralnost, a kako je građani shvataju” u: Stefan Surlić (ur), *Saradnja Srbije sa evroatlantskom zajednicom*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka i Institut za evropske poslove, Beograd, 2019.

[5] Za više o tome šta je Srbija očekivala nakon smene vlasti u pogledu destigmatizacije pogledati: Milan Krstić, „Promena vlasti kao činilac destigmatizacije Srbije u međunarodnom društvu”, u: Slaviša Orlović, Despot Kovačević (urs.), *Dvadeset godina 5. oktobra*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju i Hans Seidel Stiftung Beograd, 2020, str. 131–154.

svega SAD, bili su nedvosmislen znak da ovi postupci nisu bili dovoljno uspešni i da se Srbija i dalje ne smatra potpuno jednakim članom međunarodnog društva – čim joj se može otkinuti deo teritorije.[6]

U ovakvim okolnostima, javna i kulturna diplomatija SAD nije uspevala da poboljša sliku Amerike kod građana Srbije, uprkos čitavom nizu intenzivnih aktivnosti. Primera radi, 2017. godine je 52% građana smatralo da SAD loše ili uglavnom loše utiču na Srbiju, dok je svega 11% smatralo da utiču dobro ili uglavnom dobro.[7] Ako se fokus stavi na studente – grupu koja je najizloženija različitim programima američke kulturne diplomatije u Srbije – vidi se da ni u ovoj populaciji situacija nije bolja. Početkom 2018. godine 83,9% studenata u Srbiji smatralo je da je uloga SAD u svetu negativna, 60,5% je označavalo aktuelni odnos SAD prema Srbiji kao neprijateljski, a čak 79,9% je smatralo da je Amerika istorijski bila neprijatelj Srbiji – uprkos istorijskim činjenicama o savezništvima u Prvom i Drugom svetskom ratu.[8] Istraživanja su pokazala da su bombardovanje 1999. godine, NATO i Kosovo tri dominantne asocijacije na srpsko-američke odnose, te da javna diplomatija SAD nailazi na zid u pokušajima zadobijanja „srca i umova” građana Srbije, koji ne može da prevaziđe zbog ovih problematičnih aspekata sećanja. Sve to je praćeno i izuzetno niskim stepenom podrške za članstvo u NATO, čija je ekspanzija nesumnjivo bila jedan od ključnih ciljeva SAD u ovom delu Evrope. Podrška je pala sa gotovo 39%, koliko je iznosila 2004. godine, na svega 9%, koliko iznosi 2020. godine.

Međutim, u istraživanjima javnog mnjenja agencije Ninamedia i Instituta za evropske poslove, uočen je od 2018. do 2020. godine jedan blagi trend rasta ocene bilateralnih odnosa Srbije i SAD od strane građana Srbije – od 2,27 tokom 2018. godine[9], preko 2,34 godinu dana kasnije[10], pa do 2,64 u istraživanju iz

[6] Milan Krstić, „Strategije destigmatizacije u spoljnoj politici država: studija slučaja spoljne politike Republike Srbije od 2001. do 2018. godine”, *doktorska teza*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, 2020, str. 267–268.

[7] Miloš Popović, Sonja Stojanović Gajić, *Stavovi građana o spoljnoj politici Srbije*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Dostupno preko: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/stavovi_graana_o_spoljnoj_politici_srbije.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020).

[8] *Stavovi studenata prema SAD*, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/05/Stavovi-studenata-prema-SAD.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 16–18.

[9] *Stavovi građana Srbije prema Americi: Istraživanje javnog mnjenja, jul 2018,* Institut za evropske poslove, dostupno preko: https://iea.rs/wp-content/uploads/2018/07/12-Stav-gradjana-Srbije-prema-Americi-jul-2018.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 4.

[10] *Stavovi građana Srbije prema Americi: Istraživanje javnog mnjenja, mart 2019,* Institut za evropske poslove, dostupno preko: https://iea.rs/wp-content/uploads/2019/05/Stav-gra%C4%91ana-Srbije-prema-EU-mart-2019-final-1.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 5.

ove godine.[11] Takođe, primetan je i blagi porast optimizma u pogledu toga da se odnosi SAD i Srbije mogu poboljšati. Postavlja se pitanje šta je to doprinelo ovom pozitivnom pomaku u tome kako građani Srbije vide SAD, imajući u vidu da u ovom periodu nije došlo do veće promene američke politike prema temama koje se u Srbiji od strane elita i građana doživljavaju kao prioritetne za njen nacionalni interes? U ovom radu se tvrdi da je ključna stvar bila ukazivanje poštovanja od strane SAD kroz različita politička (diplomatska) i javnodiplomatska sredstva spoljne politike, kao i interpretacija od strane srpskih političkih elita kako SAD sada poštuju Srbiju. Razlog zbog kog je samo ukazivanje poštovanja bilo efikasno sredstvo uticaja na javno mnjenje u ovom kontekstu leži u činjenici da je Srbija bila stigmatizovana tokom devedesetih godina (i to prevashodno od strane SAD) i da je od kraja 2000. godine pa do danas konstantno težila da se destigmatizuje i vrati na poziciju jednakih i poštovanih u međunarodnom društvu. U takvom kontekstu, simbolički iskazi poštovanja u javnodiplomatskom i diplomatskom opštenju mogu biti efikasno sredstvo spoljne politike države koja poseduje (de)stigmatizacijsku moć prema državi koja teži destigmatizaciji.

U prvom delu rada biće pojašnjeno zbog čega prvo intuitivno objašnjenje o promeni politike Trampove administracije prema pitanjima koje Srbija percipira kao najvažnija za svoj nacionalni interes kao uzroku promene američkog imidža u srpskom javnom mnjenju ne može potpuno da objasni promenu stava javnog mnjenja Srbije prema SAD. U drugom delu rada biće ukratko pojašnjen teorijski okvir koji se koristi u radu i prikazana uloga SAD u stigmatizaciji i destigmatizaciji Srbije, te objašnjeno zbog čega je ukazivanje časti u ovom kontekstu važan činilac. U trećem delu biće ukazano koji su to konkretni diplomatski (politički) i javnodiplomatski postupci kojima su SAD pokazale dodatno poštovanje prema srpskoj strani. U četvrtom i petom delu rada biće prikazano i na koji su način domaći politički i medijski akteri interpretirali određene poteze SAD kao posebno iskazivanje poštovanja prema Srbiji.

Odnos Trampove administracije prema ključnim pitanjima za nacionalni interes Srbije

Odnos SAD prema ključnim pitanjima za nacionalni interes Srbije u 21. veku srpski političari su karakterisali kao generalno nepovoljan. Inicijalna podrška Srbiji u upravljanju krizom na jugu Srbije i posledično ukidanje kopnene zone bezbednosti delovaće obećavajuće i stvoriće utisak da je moguće da budu podržani i srpski zahtevi u vezi sa Kosovom i očuvanjem teritorijalnog integriteta

[11] *Stavovi građana Srbije prema Americi: Istraživanje javnog mnjenja, septembar 2020*, Institut za evropske poslove, dostupno preko: https://iea.rs/wp-content/uploads/2020/09/2020-Stav-gradjana-Srbije-prema-SAD-mart.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 5.

Srbije, kao jednim od ključnih elemenata nacionalnog interesa. To se, ipak, neće dogoditi. Naprotiv, SAD će u narednim godinama pomagati Kosovu da korača ka nezavisnosti, koju će 2008. godine i priznati i čije će priznanje zagovarati i sponzorisati širom zemaljske kugle. Srbija će biti podsticana i da ohrabruje Republiku Srpsku ka postizanju kompromisa sa predstavnicima drugih naroda u BiH, koje je podrazumevalo i odricanje od dela ovlašćenja koja su pripadala entitetima na osnovu Dejtonskog sporazuma. Postaće jasno da Vašington smatra da je potrebno redukovati određena stečena prava većinski srpskog entiteta u BiH, što je suprotno onome što su Beograd i Banjaluka videli kao interes za srpski narod u BiH. Konačno, za razliku od EU koja se nedvosmisleno zalagala za očuvanje državne zajednice sa Crnom Gorom, SAD će u ovom domenu ostati uzdržane, ali će se steći utisak da je Amerika (kao i Rusija) zapravo preferirala razdvajanje Srbije i Crne Gore, što je ishod koji je od strane gotovo svih pripadnika političke elite Srbije bio označen kao nepoželjan. Od zaoštravanja odnosa SAD sa Rusijom 2014. godine, blizak odnos Beograda sa Moskvom (a sve više i sa Pekingom) nailazio je na kritike američkih zvaničnika. Postalo je nedvosmisleno jasno da SAD nemaju stav po svim ovim važnim pitanjima koji bi se poklapao sa onim što Srbija percepira kao svoje nacionalne interese, uprkos promeni režima u Beogradu i proevropskoj spoljnopolitičkoj orijentaciji. Izuzetak je predstavljala pomoć koju su SAD pružile reintegraciji Srbije u međunarodno društvo nakon 5. oktobra, čime su dobrano pomogle ostvarivanje tog aspekta nacionalnog interesa, kao i načelna podrška članstvu u EU – mada SAD nisu pružile neki poseban doprinos i dodatno „pogurale” Srbiju u ovom pravcu.[12]

Uprkos euforiji koja je nastala nakon izbora Donalda Trampa u Srbiji, a koju najbolje ilustruju bilbordi „Trampe, Srbine” koje je novembra 2016. godine postavio po Beogradu provladin dnevni tabloid Informer, nova administracija nije suštinski promenila odnos prema pitanjima koje Srbija doživljava kao najvažnije za svoj nacionalni interes. U pogledu statusa Kosova, Trampova administracija je ostala načelno na istoj poziciji kao i prethodnici, koja se bazira na stavu da je Kosovo za Ameriku država i da treba težiti normalizaciji odnosa i međusobnom priznanju Beograda i Prištine. Jedina iole važnija promena postojala je samo privremeno u periodu dok je Džon Bolton bio savetnik za nacionalnu bezbednost predsednika Trampa. Tada je figurirala opcija razmene teritorija između Beograda i Prištine, što se donekle razlikovalo u odnosu na poziciju da se samo zahteva od Srbije da prizna Kosovo u postojećim granicama.[13] Međutim, ni ta razlika nije bila prevelika, jer se i dalje faktički podrazumevalo da Srbija treba da prizna

---

[12] Milan Krstić, „Strategije destigmatizacije u spoljnoj politici država: studija slučaja spoljne politike Republike Srbije od 2001. do 2018. godine”, *doktorska teza*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, 2020, str. 256–257.

[13] Fonet, *Bolton: Propuštena prilika za rešavanje pitanja Kosova*, Danas. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/bolton-promena-granica-razuman-pristup-dijalogu-beograda-i-pristine/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Kosovo (u delimično izmenjenim granicama), a da može dobiti deo teritorije Kosova (sever) tek ako se odrekne dela teritorije centralne Srbije (Preševske doline). Istraživanje javnog mnjenja je pokazalo da bi tek 15,8% građana Srbije podržalo ovakvu opciju, što pokazuje da ni ovakva relativno povećana fleksibilnost SAD nije doživljavana kao promena u korist Srbije.[14] Nakon smene Boltona, specijalni izaslanik za pregovore Beograda i Prištine, Ričard Grenel, nedvosmisleno je odbacio ideju razmene. Prema svedočenju srpske delegacije, Grenel i drugi predstavnici administracije su pokušali da nagovore Srbiju na priznanje Kosova i na pregovorima u Vašingtonu.[15] Time je nedvosmisleno pokazano da je stanovište SAD nepromenjeno i da nema nikakve fleksibilnosti. Dakle, suština politike po ovom pitanju nije promenjena – jedino što se stekao utisak da se i u ovom pitanju Amerika sada odnosi prema Srbiji sa više poštovanja, o čemu će biti više reči u narednom poglavlju.

Ni u pogledu stava SAD prema odnosima Srbije sa Rusijom i Kinom, koje Srbija percipira kao važne za ostvarivanje njenog nacionalnog interesa, nije došlo do suštinskih promena. Trampova administracija jeste najavljivala detant sa Rusijom, ali do njega u praksi nije došlo, dok se retorika i politika SAD prema Kini u Trampovom periodu dodatno pooštrila. Srbija i dalje nije bila predmet sankcija zbog saradnje sa Rusijom i Kinom, kao što nije bila ni za vreme Obaminog mandata. Mogućnost sankcionisanja se čak i povećala tokom Trampovog mandata, jer je usvojen zakon o sankcijama od strane Kongresa, kojim je omogućeno da se sankcionišu i treće strane koje sarađuju sa Rusijom u ključnim strateškim sektorima, poput energetike ili vojne industrije.[16] Takođe, Srbiju je 2019. godine posetio i direktor Stejt departmenta za sankcije Rusiji i nagovestio da je vojna saradnja Srbije sa Rusijom na radaru SAD i da su moguće i restriktivne mere ukoliko se prekorače određene američke crvene linije.[17] Eksplicitno je istaknuto i da je jedna od crvenih linija za SAD davanje diplomatskog statusa Srpsko-ruskom humanitarnom centru u Nišu.[18] U dogovoru iz Vašingtona septembra 2020.

---

[14] *Normalization of Relations Between Belgrade and Pristina from Citizens Perspective: What We Know and What We Feel*?, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/04/CDDRI-RESEARCH-KOSOVO-2019.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 19.

[15] Beta, *Grenel ponovo negira da je razgovarao o razmeni teritorija Srbije i Kosova*, Danas. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/grenel-ponovo-negira-da-je-razgovarao-o-razmeni-teritorija-srbije-i-kosova/ (pristupljeno 1. decembra 2020. godine).

[16] Milan Krstić, „Kažu „Severni", a misle „Turski tok"?"", *BizLife Business Magazine,* 25. avgust 2018, str. 53.

[17] Branka Trivić, Dačić posle susreta sa Zarzeckim: Neće biti američkih sankcija Srbiji, Slobodna Evropa. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-sankcije-oruzje/30258411.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

[18] Beta, *Skot o ruskom centru: Šta će vatrogascima diplomatski status?*, Večernje novosti. Dostupno preko: https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:709686-Skot-o-Ruskom-centru-Sta-ce-vatrogascima-diplomatski-status (prostupljeno 1. decembra 2020).

godine dobar deo odredbi odnosio se faktički na odnose Srbije sa Rusijom i Kinom i nastojanje da se spreči porast njihovog uticaja u Srbiji. Konkretnije, Srbija je izjavila da neće nabavljati 5G opremu od „nepouzdanih dobavljača”, pri čemu je jasno da su SAD mislile na Kinu, te da će težiti diversifikaciji energenata, pri čemu je jasno da se misli na sprečavanje energetske zavisnosti Srbije od ruskog gasa.[19] Srbiji su stizale i jasne političke poruke da se „ne može istovremeno sedeti na dve stolice”, kako je to istakao američki diplomata Brajan Hojt Ji.[20] Dakle, ni u ovom domenu očigledno nije došlo do ublažavanja američkih stavova i promene koja bi išla u korist onoga što Srbija percipira kao svoj nacionalni interes.

U pogledu drugih pitanja koja su određena kao nacionalni interes Srbije takođe nije bilo velikih promena u korist Srbije. Amerika je nastavila da formalno podržava put Srbije ka EU, ali je postalo jasno da nije za očekivati od Trampa i njegovih evroskeptičnih saradnika da naročito pomognu tome da se ovaj put ubrza i time ostvari jedan od proklamovanih nacionalnih interesa i strateških spoljnopolitičkih ciljeva Srbije, tako da je u ovom pogledu Beograd mogao još manje da računa na Vašington nego ranije. Jedino je donekle u pogledu stava prema Republici Srpskoj delimično smanjen pritisak na to da se hitno postignu reforme u BiH koje bi išle u pravcu dalje centralizacije. Međutim, faktički je još od neuspelih Butmirskih pregovora 2009. godine ovakav pritisak bio ublažen, tako da se ne može reći ni da je ovde Trampova administracija nešto naročito promenila u odnosu na poslednje godine Obamine administracije. Imajući sve u vidu, može se reći da SAD nisu bitno promenile stav ni prema jednom od pitanja koja Srbija doživljava kao važna za svoj nacionalni interes, te da očigledno da promena politike nije razlog što je došlo do poboljšanja percepcije SAD od strane građana Srbije. Evidentno je da je razlog potrebno potražiti u formi i načinu ophođenja, pošto je suština američkog pristupa ostala nepromenjena.

Srpska stigma i SAD

Srbija je tokom devedesetih godina etiketirana kao agresor, zločinac, kršitelj ljudskih prava i zbog toga bila kažnjena i izopštena iz međunarodnog društva. Glavni pokretač i sprovoditelj ovakve stigmatizacije Srbije bile su upravo Sjedinjene Američke Države, kao država sa najvećom moći u tadašnjem unipolar-

[19] Za detaljnu analizu teksta sporazuma pogledati: *Analiza dokumenata potpisanih u Beloj kući*, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/09/Analiza-dokumenata-potpisanih-u-Beloj-ku%C4%87i_WEB001.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020)

[20] Tanjug, *Ji: Ne može se sedeti na dve stolice istovremeno*, RTS. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2914375/hojt-ji-ne-moze-se-sedeti-na-dve-stolice-istovremeno.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

nom međunarodnom sistemu.[21] Imajući to u vidu, ne čudi da su bilateralni odnosi sa SAD bili jedna od glavnih pozornica za destigmatizaciju Srbije posle 2000. godine.[22] Zbližavanje sa silama koje imaju najveću (de)stigmatizacijsku moć predstavlja jednu od ključnih preporuka kako se uspešno vratiti u „društvo normalnih" i ostaviti status države parije iza sebe.[23] Neposredno nakon 5. oktobra, u toku pomenute faze „medenog meseca"[24] u odnosima, Amerikanci su pružili veliki doprinos brzom uklanjanju određenih elemenata stigme, pre svega kroz reintegraciju SRJ u ključne međunarodne organizacije.[25] Kao da je postojalo očekivanje da će se na osnovu smene Miloševića i jasno izražene želje za ponovnim zbližavanjem sa Vašingtonom američka politika prema Beogradu u potpunosti promeniti i da će Srbija momentalno biti tretirana kao jednak akter, bez bilo kakvih uslovljavanja.

Na žalost srpske javnosti, ovakve nagle promene stava nisu čest primer, pa se tako brzo pokazalo i da će uspinjanje Srbije u međunarodnoj hijerarhiji i lišavanje stigme biti dugotrajan i veoma težak proces.[26] Već 2001. godine će postati jasno da SAD zahtevaju čitav niz konkretnih poteza na brojnim „pozornicama" (od unutrašnjih reformi i saradnje sa MKTJ, do uspostavljanja dobrosusedskih odnosa sa bivšim neprijateljima iz regiona), kako bi dozvolili i pomogli destigmatizaciju Srbije. Ova činjenica je pokazivala da Amerikanci smatraju kako očigledno nije bio problem samo Miloševič i njegovo percipirano „antizapadnjaštvo", već kako je potrebno da se mnoge stvari u ponašanju Srbije ubuduće promene. To je uticalo i na opadanje samopouzdanja u vezi sa pozicijom Srbije u svetu, koje je kod dela građana moglo da bude održavano čak i za vreme izolacije Miloševićeve Srbije putem izgradnje uverenja da je problem samo Miloševićev autoritarizam

[21] Milan Krstić, „Strategije destigmatizacije u spoljnoj politici država: studija slučaja spoljne politike Republike Srbije od 2001. do 2018. godine", *doktorska teza*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, 2020, str. 73–74.

[22] Milan Krstić, „Strategije destigmatizacije u spoljnoj politici država: studija slučaja spoljne politike Republike Srbije od 2001. do 2018. godine", *doktorska teza*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, 2020, str. 256–273.

[23] Michal Smetana, "(De-)stigmatising the outsider: nuclear-armed India, United States, and the global nonproliferation order", *Journal of International Relations and Development*, vol. 23, no. 1, pp. 535–558.

[24] Aleksandra Joksimović, „Odnosi Srbije i SAD u procesu jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova" u: Dragan Đukanović (ur.), *Savremeni međunarodni izazovi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 122.

[25] Za više o tome šta je Srbija očekivala nakon smene vlasti u pogledu destigmatizacije pogledati: Milan Krstić, „Promena vlasti kao činilac destigmatizacije Srbije u međunarodnom društvu", u: Slaviša Orlović, Despot Kovačević (urs.), *Dvadeset godina 5. oktobra*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju i Hans Seidel Stiftung Beograd, 2020, str. 146–148.

[26] Bruce G. Link & Jo C. Phelan, "Conceptualizing stigma", *Annual Review of Sociology*, vol. 27, no.1, pp. 379–380.

i nespremnost da se jasno svrsta uz Ameriku, te da bi se njegovom smenom Srbija momentalno vratila u jezgro međunarodnog društva (u kome je nekada bila SFRJ). Takvo uverenje pratila je i premisa da bi sa demokratskim i prozapadnim vlastima i srpski nacionalni interesi (naročito u Republici Srpskoj i na Kosovu) momentalno bili prihvaćeni od strane zapada kao legitimni, te da bi Srbija bila poštovana kao nekada. Realnost prve i druge decenije 21. veka pokazaće da ovakve pretpostavke nisu bile osnovane.

Uslovljavanje Srbije u brojnim aspektima, a pre svega u kontekstu saradnje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (MKTJ) i glede odnosa prema Prištini, doživljeno je od strane ključnih (spoljno)političkih aktera u Srbiji prilično negativno. Čak i nezavisno od toga što je američka politika karakterisana kao nenaklonjena Srbiji – sam manir uslovljavanja i oštre retorike ostavljao je gorak utisak i podsećao na podređenost. Ovo će biti najbolja potvrda da SAD i dalje Srbiju ne tretiraju kao jednaku članicu međunarodnog društva, jer su spremni da podrže secesiju dela njene teritorije (uz obrazloženje da je reč o slučaju *sui generis* i pozivanje na sporno pravo na remedijalnu secesiju) i jer će u odnosu prema Srbiji primenjivati politiku uslovljavanja sa ciljem da utiču na promenu njenog ponašanja. Imajući u vidu uticaj i (de)stigmatizacijsku moć koju su SAD posedovale u ovom periodu, ovo će biti ozbiljna prepreka za postizanje potpune destigmatizacije Srbije u međunarodnom društvu, kao jednog od ključnih ciljeva Srbije nakon 5. oktobra 2000. godine. Zbog toga ne čudi da je i javno mnjenje u Srbiji razvilo i osnažilo negativne asocijacije prema SAD. Tome je svakako doprinela i činjenica da su ključni politički akteri u Srbiji optuživali SAD za nepravedan odnos delimično i kako bi prikrili i sopstvene greške i nesposobnosti da sprovode uspešniju politiku.

Upravo ovakva situacija stvoriće mogućnost da SAD kroz promenu retorike i simbolike odnosa prema Srbiji na način koji bi ukazivao više poštovanja postignu određeni efekat za poboljšanje sopstvenog imidža u srpskom javnom mnjenju. Ukazivanje poštovanja, čak i bez promene politike, poslaće poruku kako se Srbija danas ipak više poštuje i kako njeni stigmatizujući epiteti blede. Ovo predstavlja i teorijski vredan nalaz, kojim se povezuje izučavanje procese stigmatizacije i destigmatizacije u međunarodnim odnosima i spoljnoj politici sa teorijski važnim pitanjima učinkovitosti i efikasnosti upotrebe različitih sredstava spoljne politike (naročito u kontekstu delovanja na javno mnjenje druge države). Amerika će od 2017. godine ovaj efekat postići upotrebom više konkretnih postupaka iz različitih grupa sredstava spoljne politike, a pre svega javnodiplomatskih i diplomatskih. Diplomatska sredstva spoljne politike predstavljaju najkonvencionalniju grupu sredstava i obuhvataju sve akte koje u spoljnoj politici vrše ovlašćeni predstavnici jednog subjekta – pre svega diplomate i nosioci najvažnijih spoljnopolitičkih funkcija – u kontaktu sa ovlašćenim predstavnicima drugih subjekata međunarodnih odnosa.[27] Javnodiplomatska sredstva obuhvataju zvanične akte jednog su-

[27] Christopher Hill, *Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave MacMilan, Houndmills, Basingstoke, 2003, pp. 138–143.

bjekta usmerene na komuniciranje sa javnim mnjenjem drugog subjekta.[28] Dakle, ključna razlika jeste u tome ko je objekat – u slučaju diplomatskih sredstava, to su ovlašćeni predstavnici drugog subjekta, a u slučaju javne diplomatije to je njeno javno mnjenje.[29] U narednim redovima biće prikazano na koji je način Amerika kroz upotrebom ovih sredstava Srbiji slala poruku poštovanja.

Javnodiplomatska sredstva – kampanja „Vi ste svet"

Tokom mandata Donalda Trampa, američka javnodiplomatska aktivnost prema građanima Srbije bila je prilično intenzivna, iako se očekivalo sasvim suprotno zbog prvobitnih težnji njegove administracije da umanji sredstva za ovakve potrebe u budžetu SAD.[30] Naravno, javnodiplomatsku aktivnost u Srbiji nije primarno sprovodila sama administracija (iako jeste i ona igrala određenu ulogu) već diplomatska mreža Stejt departmenta, odnosno Ambasada SAD u Beogradu. Pored toga što je nastavljeno sa uobičajenim programima kulturne diplomatije (razmene studenata, dovođenje različitih američkih umetnika i naučnika u Srbiju i slično) i sa različitim oblicima ekonomske pomoći, u ovom periodu upotrebljen je čitav niz dodatnih javnodiplomatskih sredstava.[31] Najvažniji novi javnodiplomatski instrument bila je sistematska reklamna kampanja „Vi ste svet". Ključni element ove kampanje bio je niz reklamnih spotova koji su od 2018. godine emitovani na najgledanijim televizijama u Srbiji, kao i na društvenim mrežama. Takođe, kampanja se sastojala i od niza pratećih aktivnosti u vezi sa spotovima. U pogledu poruka koje su poslate, ova kampanja se načelno može podeliti na dva dela.

U toku prvog dela kampanje fokus je bio usmeren na ličnosti iz srpske istorije koje su dale veliki doprinos svetskoj nauci i umetnosti. Prvi spot bio je posvećen Mihajlu Pupinu, njegovom ogromnom naučnom, ali i manje poznatom političkom doprinosu, pri čemu je istaknuto da se srpska zastava (u spotu se tvrdi – upravo zahvaljujući njemu) 1918. godine vijorila na Beloj kući.[32] Drugi spot se bavio likom i delom Mire Trailović i njenim doprinosom razvoju teatra na globalnom nivou, te naglašavao da su žene iz Srbije pružile veliki doprinos čita-

---

[28] *Public Diplomacy*, Encyclopaedia Britannica. Available from: https://www.britannica.com/topic/public-diplomacy (accessed 1 December 2020).

[29] Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, Politička kultura, Zagreb, 2005, str. 147.

[30] Arshad Mohammed, *Trump plans 28 percent cut in budget for diplomacy*, *foreign aid*, Reuters. Available from: https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-budget-state-idUSKBN16N0DQ (accessed 1 December 2020).

[31] Milan Krstić, *Godišnjica misije Halijard: Amerika i Rusija u nadmetanju za „srca i umove" građana Srbije*, Talas. Dostupno preko: https://talas.rs/2019/09/18/godisnjica-misije-halijard/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

[32] *Vi ste svet – Mihajlo Pupin*, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=R-xJW88lfG8 (pristupljeno 1. decembra 2020).

vom čovečanstvu.[33] Hronološki, treći objavljen spot govorio je o „Srpskih Apolo 7” – sedmorici Srba predvođenih Milojkom Vucelićem koji su radili u NASA i dali ogroman doprinos u sletanju na mesec.[34] Sva tri spota imala su istu centralnu poruku – da su Srbi pružili veliki doprinos čitavom čovečanstvu i da su važan deo sveta. No, još važnija poruka koja je poslata ovim spotovima jeste da SAD to cene i da uvažavaju Srbiju i istorijski doprinos znamenitih Srba. Spotovi su podsećali i da su Amerikanci kroz istoriju cenili i uvažavali Srbe, pa je tako Mihajlo Pupin bio predsednik Akademije nauka u Njujorku, Milojko Vucelić jedan od direktora NASA, a Mira Trailović dobitnica brojnih najvažnijih američkih i svetskih priznanja za razvoj pozorišta.

Priča iz svakog od spotova tokom prve faze kampanje imala je i nastavak kroz druge aktivnosti. Priča o srpskoj zastavi na Beloj kući bila je afirmisana i kroz brojne političke događaje, o kojima će više reči biti u sledećem delu rada, kao i kroz činjenicu da je američka ambasada finansirala različite istraživačke projekte na ovu temu, odnosno uopšteno na temu srpsko-američkog partnerstva u toku Prvog svetskog rata.[35] Novo izvođenje mjuzikla Kosa, koju je upravo Mira Trailović prva postavila u beogradskom Ateljeu 212 pet decenija ranije, a koju će ovaj put izvoditi preko 50 umetnika iz Novosadskog pozorišta i Pozorišta mladih u Novom Sadu, takođe će biti finansirano i pomognuto sredstvima ambasade SAD.[36] Činjenica da je Kosa izvođena u Beogradu pre nego u SAD, gde se još uvek u tom trenutku smatrala kontroverznom, istaknuta je i u još jednom zasebnom „Vi ste svet” spotu posvećenom Miri Trailović, koji je bio manjeg domašaja nego prethodni i koji nije emitovan u tolikoj meri, iako je produkcijski bio na zavidnom nivou.[37] Konačno, sredstvima ambasade SAD finansiran je i čitav niz događaja u vezi sa širenjem znanja o „Srpskih Apolo 7”, među kojima je i projekcija dokumentarnog filma o njima u Beogradu 2019. godine, kao i niz snimljenih

---

[33] *Vi ste svet – Mira Trailović*, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=8b6nMFgE_vs (pristupljeno 1. decembra 2020).

[34] *Vi ste svet – Apolo*, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=qK-MJXone_74 (pristupljeno 1. decembra 2020).

[35] Neki od primera istraživačkih projekata na ovu temu koje je finansirala ambasada SAD su izložba Arhiva Srbije na ovu temu, istraživački sajt o srpsko-američkim odnosima za vreme Prvog svetskog rata www.nasa-prica.rs, monografija grupe autora „Kad se srpska zastava vijorila na Beloj kući” u izdanju Knjiga komerca, i tome slično.

[36] *Kosa – muzički i glumački spektakl u Beogradu*, Dan u Beogradu. Dostupno preko: https://www.danubeogradu.rs/2020/01/kosa-muzicki-i-glumacki-spektakl-u-kombank-dvorani/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

[37] Zanimljivo je da se ovaj klip ne nalazi na zvaničnoj YouTube stranici „Vi ste svet”, za razliku od prethodnih, iako je deo ove kampanje, već je na YouTube mreži dostupna preko naloga Zorana Lapčevića: *Vi ste svet – Kosa*, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=YyJ94wh5qjE (pristupljeno 1. decembra 2020).

intervjua sa ovim akterima koji su kasnije distribuirani putem YouTube kanala „Vi ste svet" i društvenih mreža američke ambasade.[38]

Drugi deo kampanje je započeo 2020. godine i njega karakteriše fokus na slobodarstvo i spremnost na prevazilaženje problema iz prošlosti i jedinstvo različitosti kao vrednosti koje su Srbi baštinili kroz istoriju. Prvi spot u okviru ovog dela kampanje veliča ulogu žena u obnovi stradale Srbije nakon Prvog svetskog rata, stavljajući centralni naglasak na činjenicu da je u Čačku podignut jedinstveni spomenik na svetu – zajednički spomenik i za srpske i za neprijateljske vojnike stradale u Prvom svetskom ratu.[39] Drugi spot posvećen je Borislavu Pekiću i njegovom liku i delu, sa fokusom na njegovo slobodarstvo i literalni doprinos srpskom narodu, zbog čega je bio priznat širom sveta.[40] Pored standardnog ukazivanja na to da su određeni Srbi, poput Pekića, priznati širom meridijana i na taj način „deo sveta", ovde se naglasak stavlja na važne Srpkinje i Srbe koje su baštinile one vrednosti koje Amerikanci teže da istaknu kao najvažnije za sopstveno poimanje sveta – slobodarstvo i jedinstvo različitosti. Šalje se poruka kako ove vrednosti nisu suprotne srpskoj patriotskoj tradiciji i nisu tek „uvezene sa Zapada" u 21. veku, te da je Srbija i u ovom smislu „(zapadni) svet". Oba spota imaju jaku poruku da je potrebno prevazići nerpijateljstva iz prošlosti i gledati u budućnost, što je naročito naglašeno završnim Pekićevim citatom iz romana „Kako upokojiti vampira": „Treba gledati pravo. Jer da se htelo gledati iza sebe, dobili bismo oči na potiljku. Jer čast neće zavisiti od toga odakle dolazimo nego kuda idemo."[41]

Poruke o pripadnosti Srbije svetu imale su jasan cilj da pridobiju „srca i umove" građana Srbije i da promene percepciju kako Amerikanci ne poštuju srpsku istoriju, ali i da je potrebno da i Srbija gleda u budućnost i zaboravi gorke stvari iz prošlosti. Kao da je činjenica da su SAD u većini teritorijalnih pitanja zauzimali stav suprotan srpskom pokušavala da se kompenzuje kroz stav „možda bi veličina države trebalo da se meri onim što njeni građani daju svetu"[42] – što je i centralni motiv Internet stranice www.vistesvet.com. Dakle, iako je podržala smanjivanje Srbije podrškom secesiji Kosova, Amerika želi da prikaže da ona ipak smatra Srbiju „velikom", jer je mnogo toga dala čovečanstvu. Adresant ovakvih poruka bilo je javno mnjenje Srbije, odnosno Amerika nije nastojala da ovakve stvari prikaže i drugim publikama i na taj način dodatno potvrdi koliko ceni srpski doprinos, što dodatno govori u prilog da je ova kampanja prevashodno

---

[38] *Vi ste svet*, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/channel/UC-14cWniWoO0K7Su1AdWbtSQ (pristupljeno 1. decembra 2020).

[39] *Vi ste svet – Spomenik za sećanje i ponos*, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=6Fau1cP2VLM (pristupljeno 1. decembra 2020).

[40] *Vi ste svet – Borislav Pekić*, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=-Obf50PUOdU (pristupljeno 1. decembra 2020).

[41] Ibidem.

[42] *Vi ste svet*, Dostupno preko: www.vistesvet.com (pristupljeno 1. decembra 2020).

upotrebljava kao javnodiplomatsko sredstvo spoljne politike, sa ciljem uticaja na građane Srbije. Imajući u vidu da su građani Srbije zbog stigmatizacije tokom devedesetih godina često osećali da je nepravedno što se zaboravlja doprinos Srba čovečanstvu – očigledno je da je izbor ovakve reklamno-propagandne i javnodiplomatske strategije bio pažljivo dizajniran kako bi postigao upravo efekat poboljšanja imidža Amerike u srpskom javnom mnjenju na osnovu činjenice da SAD poštuju Srbiju i da joj podižu samopouzdanje i daju potvrdu njene istorijske uloge kroz poruku „Vi ste svet”.

Diplomatska (politička) sredstva ukazivanja poštovanja

Ukazivanje poštovanja prema Srbiji u ovom periodu vršeno je i kroz čitav niz diplomatskih/političkih postupaka američkih zvaničnika u opštenju sa srpskim zvaničnicima. Jedan od paradigmatskih primera bilo je prisustvo američkih zvaničnika – senatora Rona Džonsona, kongresmena Teda Poa i zamenice pomoćnika sekretara odbrane Lore Kuper – na svečanoj ceremoniji obeležavanja stogodišnjice podizanja srpske zastave na Beloj kući, koja je održana u Kongresu SAD 25. jula 2018. godine.[43] Ovo je bio samo jedan od političkih događaja na kojima je obeležavano sećanje na srpsko-američko partnerstvo u Prvom svetskom ratu, sa fokusom na podsećanje na proslave Kosovskog dana (Vidovdan 1918. godine) i Srpskog dana (28. jul 1918. godine, dan kada se obeležava godišnjica napada na Srbiju u Prvom svetskom ratu) u SAD, te na izuzetno pozitivne stavove predsednika Vudroa Vilsona i državnog sekretara Roberta Lansinga prema ulozi Srbije u Velikom ratu. Na godišnjicu Srpskog dana, na zgradi rezidencije ambasadora SAD u Beogradu biće simbolično podignuta srpska zastava.[44] Referenca na podizanje srpske zastave na Beloj kući stići će i sa najvišeg nivoa iz SAD, pominjanjem ovog događaja u pismu predsednika Trampa srpskom predsedniku Vučiću povodom Dana državnosti Srbije februara 2019. godine.[45] Prilikom prvog susreta sa ministrom spoljnih poslova Ivicom Dačićem, novi američki ambasador u Srbiji, Entoni Godfri će Muzeju diplomatije u zgradi ministarstva pokloniti američku zastavu „koja se 1918. godine vijorila na Beloj kući pored srpske”.[46]

[43] *Brnabić: Odnosi Srbije i SAD ponovo mogu biti kao na vrhuncu*, Glas Amerike. Dostupno preko: https://www.glasamerike.net/a/delegacija-srbije-na-proslavi-stogodi%C5%A1nji-ce-dana-srbije-u-sad/4499510.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

[44] *Dačić i Skat istakli zastavu Srbije*, Slobodna Evropa. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/29395677.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

[45] *Tramp čestitao Dan državnosti u pismu Vučiću, uz poruku o Kosovu,* Blic. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/tramp-cestitao-dan-drzavnosti-u-pismu-vuci-cu-uz-poruku-o-kosovu/0lvej73 (pristupljeno 1. decembra 2020).

[46] Beta, *Dačić i ambasador SAD položili zastavu koja je pre 100 godina bila na Beloj kući*, N1. Dostupno preko: https://rs.n1info.com/vesti/a538759-dacic-i-ambasador-sad-polo-zili-zastavu-koja-je-pre-100-godina-bila-na-beloj-kuci/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Ukazivanjem na partnerstvo u Prvom svetskom ratu, američki zvaničnici će koristiti ovaj period iz istorije kao most za ponovno povezivanje i sa srpskim javnim mnjenjem, odnosno za prevazilaženje problematičnih perioda u odnosima iz skorije istorije.

Pored toga, u više slučajeva će se isticati i važnost saradnje u Drugom svetskom ratu, sa posebnim fokusom na misiju Halijard i spasavanje preko 400 američkih pilota od strane pripadnika Jugoslovenske vojske u otadžbini. Američka ambasada u Beogradu tradicionalno obeležava ovaj događaj još od početka 21. veka, a 2005. godine je i uručen orden koji je generalu Dragoljubu Mihailoviću zbog ove operacije posthumno dodelio predsednik SAD Hari Truman.[47] Međutim, tek će u poslednjih nekoliko godina ova operacija početi da se više potencira u izjavama američkih diplomata i pri političkim susretima sa srpskim predstavnicima. Tako će i novi američki ambsador Entoni Godfri u saslušanju pred Senatom pred odlazak na misiju u Beogradu pomenuti ovu operaciju kao najindikativniji primer, uz Prvi svetski rat, za istorijski dobru saradnju srpskog i američkog naroda.[48] No, svakako najznačajniji primer upotrebe ovog događaja u američkoj spoljnoj politici prema Srbiji bio je veliki memorijalni skup održan ovim povodom u Pranjanima septembra 2019. godine. Ovaj skup, koji bi se ipak najpre mogao podvesti pod javnodiplomatski čin, dobio je veliki „megafon efekat" kroz činjenicu da je na njemu prisustvovao i govorio, pored tadašnjeg američkog ambasadora Kajla Skata, i predsednik Srbije Aleksandar Vučić, što je imalo za posledicu i direktan prenos ovog događaja i potonje detaljno izveštavanje na velikom broju televizija sa nacionalnom frekvencijom.[49]

Jedno od najvažnijih političkih sredstava ukazivanja časti Srbiji bio je i prijem predsednika Vučića na najvišem nivou u Beloj kući 2020. godine. Srdačna poseta tadašnjeg potpredsednika SAD Džozefa Bajdena Beogradu krajem avgusta 2016. godine i njegova šetnja Skadarlijom u pratnji tadašnjeg premijera Vučića poslali su simboličku poruku o ponovnom približavanju i većoj srdačnosti između vođstava SAD i Srbije.[50] Takva praksa je nastavljena i prilikom dva susreta sa potpredsednikom Majklom Pensom u Beloj kući. Međutim, simbolika susreta sa predsednikom SAD bila je naročito značajna kao signal poštovanja, imajući u vidu da se nijedan srpski državnik se nije sastao na bilateralnom susretu u Beloj kući sa predsednikom SAD još od početka 21. veka, kada su susrete

---

[47] *Dražinoj ćerki orden u tajnosti*, Blic. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/drazinoj-cerki-orden-u-tajnosti/f45gf3x (pristupljeno 1. decembra 2020).

[48] Milan Krstić, *Godišnjica misije Halijard: Amerika i Rusija u nadmetanju za „srca i umove" građana Srbije*, Talas. Dostupno preko: https://talas.rs/2019/09/18/godisnjica-misije-halijard/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

[49] Ibidem.

[50] Tanjug, *Krstić: Destigmatizacija Srbije na međunarodnoj sceni*, RTV. Dostupno preko: https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/krstic-destigmatizacija-srbije-na-medjunarodnoj-sceni_747416.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

sa Džordžom Bušom Mlađim imali najpre Vojislav Koštunica, a potom i Zoran Đinđić. Stoga je nesumnjivo ovakav susret poslao pozitivnu poruku o tome kako SAD gledaju na Srbiju, bez obzira na činjenicu da je on evidentno urađen u sklopu Trampove kampanje, kojoj je odgovaralo da predstavi dogovor Beograda i Prištine o određenim pitanjima postignut u Vašingtonu kao navodni „istorijski uspeh” i time preuveliča karakter pravno neobavezujućih dogovora dve strane.[51] Srpski zvaničnici su se nadali i poseti predsednika Trampa Beogradu, što bi bila prva poseta aktuelnog predsednika SAD još od posete Džimija Kartera 24. i 25. juna 1980. godine.[52] To se ipak nije dogodilo, iako je bilo nagoveštaja da bi se to moglo desiti da je Tramp osvojio drugi mandat, pa će na ovakvu vrstu ukazivanja poštovanja Srbija očigledno morati još da čeka.

Srpske (spoljno)političke elite i interpretacija američkog ukazivanja poštovanja

Veoma važan faktor za uspeh javnodiplomatskih i diplomatskih napora jedne države u pokušajima uticaja na javno mnjenje druge strane jeste i to kako će se lokalne političke elite odnositi prema tim naporima. Ova intervenišuća varijabla može značajno uticati na to, delegitimišući napore druge države, ili im davati dodatni „megafon efekat” kroz podršku i potvrdu. U slučaju koji izučavamo je važno napomenuti da je diskurs tadašnjih srpskih političara igrao važnu ulogu u sekuritizaciji SAD i označavanju Amerike kao glavnog krivca za sve što se dešava na Kosovu neposredno pred jednostrano proglašenje nezavisnosti, što se nadovezivalo i na sličan diskurs elita koji je postojao tokom devedesetih godina. Zbog toga je dodatno postalo bitno kako će se pripadnici srpske političke elite (od kojih su mnogi bili na pozicijama upravo devedesetih godina) odnositi prema novim američkim (javno)diplomatskim naporima i kako će ih interpretirati domaćoj javnosti. Dogodio se drugi scenario – srpski zvaničnici su naročito isticali kako im Amerikanci ukazuju poštovanje i na taj način dodatno doprinosili američkim željama i ciljevima u ovom domenu.

Jedna dimenzija ovakvog delovanja bilo je pridavanje posebne pažnje američkim javnodiplomatskim događajima, pa čak i njihovo podsticanje. Već je naveden primer koliko je značajno bilo što je predsednik Vučić učestvovao na ceremoniji u Pranjanima i koliko je to podiglo publicitet ovog događaja u organizaciji američke ambasade. Priču o srpskoj zastavi na Beloj kući i partnerstvu u Prvom

[51] Više o tome u: *Analiza dokumenata potpisanih u Beloj kući*, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/09/Analiza-dokumenata-potpisanih-u-Beloj-ku%C4%87i_WEB001.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020).

[52] Videti https://history.state.gov/departmenthistory/travels/president/yugoslavia, (pristupljeno 1. decembra 2020. godine)

svetskom ratu podsticali su i srpski zvaničnici, a naročito ministar Dačić – možda u pojedinim momentima čak i više od američkih partnera.[53] Ovo je bio način i kako je Srbija pokušavala da deluje (javno)diplomatski prema SAD i podseti njihovu elitu i javnost (prema kojoj je ipak imala daleko ograničeniji domašaj) na to da je Srbija bila američki saveznik i da Amerikanci ne treba da imaju predrasude prema njoj. To se naročito pokušalo učiniti kroz manifestacije obeležavanja stogodišnjice savezništva Srbije i SAD i podizanja srpske zastave na Beloj kući 2018. godine.[54] Centralni deo je bila pomenuta ceremonija u Kongresu, koja jeste bila propaćena prisustvom pojedinaca iz američke zakonodavne i izvršne vlasti, iako na nižem nivou nego što je Srbija (koja se nadala i susretu sa Trampom ili barem Pensom) priželjkivala.[55] Zbog toga i ne čudi ovakva sinergija i učestvovanje Srbije i u američkim javnodiplomatskim događajima u Srbiji, u nadi da će poruke ovih događaja pomoći i Srbiji u njenom javnodiplomatskom delovanju prema SAD, odnosno da će i američki zvaničnici uzvratiti istom merom na srpske inicijative.

Druga dimenzija je bilo naročito naglašavanje počasti koje su srpskim državnicima ukazali američki predstavnici prilikom političkih susreta. O tome kako Amerikanci sada poštuju Srbiju često je govorio ministar Dačić u više navrata, a zadovoljstvo napretkom u saradnji iznosila je i premijerka Brnabić.[56] Međutim, najdalje će u tim pohvalama svakako otići predsednik Srbije Aleksandar Vučić nakon posete Beloj kući septembra 2020. godine. Vučić će tada staviti pod posebnu lupu određene simboličke gestove predsednika Trampa, kao što je darivanje ključeva Bele kuće na poklon, trudeći se da ih dodatno naglasi kao simbol izuzetnog poštovanja prema Srbiji, ali (pre svega) prema njemu lično.[57] Istaći će i obećanje predsednika Trampa da će posetiti Srbiju kao poseban izraz časti.[58]

---

[53] *Dačić: Pupin i Vilson pravi su primeri srpsko-američke saradnje*, Danas. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/dacic-pupin-i-vilson-pravi-su-primer-srpsko-americke-saradnje/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

[54] Beta, *Obeležavanje 100 godina savezništva Srbije i SAD*, N1. Dostupno preko: https://rs.n1info.com/vesti/a406702-obelezavanje-100-godina-saveznistva-srbije-i-sad/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

[55] *Posle sto godina, srpska zastava ponovo će se vijoriti iznad Bele kuće*, Blic. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/posle-sto-godina-srpska-zastava-ponovo-ce-se-vijoriti-iznad-bele-kuce/y5wwvj6 (pristupljeno 1. decembra 2020).

[56] *Brnabić: Srbija i SAD zajedno mogu ponovo mnogo da postignu*, N1. Dostupno preko: https://rs.n1info.com/vesti/a406953-obelezena-stogodisnjica-postavljanja-srpske-zastave-nad-belom-kucom/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

[57] *Vučiću na poklon ključevi Bele kuće*, RTS. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/magazine/ci/story/461/svet-poznatih/4069583/vucic-tramp-bela-kuca-sporazum-kljucevi.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

[58] *Završen sastanak u palati Srbija: Tramp jedva čeka da poseti Srbiju*, Alo. Dostupno preko: https://www.alo.rs/vesti/politika/vucic-grenel-brnabic-borel-dfc-palata-srbija/342989/vest (pristupljeno 1. decembra 2020).

Predsednik Vučić i ministar finansija Siniša Mali će tokom septembra posebno naglašavati odluku da se otvori kancelarija američkog DFC u Beogradu kao naročiti izraz pozitivnog izdvajanja Srbije, uz (kako deluje – prilično neutemeljeno) licitiranje milijardama dolara koje će se u Srbiju sigurno sliti kroz ove američke fondove.[59] Istovremeno, vlast će se truditi da negira bilo kakve kritike da je simbolika Vučićevog sedenja u Beloj kući slala lošu poruku o tretmanu Srbiji, ističući koliko je sam susret po sebi izraz poštovanja i koliko je Tramp imao reči pohvale i srdačnosti o Srbiji i Vučiću.[60] Sve će to biti praćeno i isticanjem kako je Srbija odbila da prizna Kosovo, što su navodno Amerikanci zahtevali i vršili za to „ogroman pritisak”, a da je, uprkos tome, uspela da postigne određeni dogovor u Beloj kući i da joj budu ukazane počasti od strane američke administracije.[61]

Ovaj podatak može biti indikator teorijski relevantnog nalaza da je za političare u državama koje su težile destigmatizaciji korisno da svojim građanima predstave kako uživaju visok stepen poštovanja u svetu, pa čak i u onim državama koje su nekada bile ključni pokretači njihove stigmatizacije, što je SAD nesumnjivo bila u slučaju Srbije. Iako zasigurno nije prvi u tome (slično su delovali, između ostalih, Boris Tadić i Vuk Jeremić) Aleksandar Vučić je jedan od primera političara koji veoma intenzivno u svojim kampanjama koristi izraze poštovanja koje prema njemu šalju drugi lideri, poput ruskog predsednika Vladimira Putina ili nemačke kancelarke Angele Merkel, često ih i prenaglašavajući. Sve to se koristi u sklopu šireg diskursa o Srbiji pod Vučićevim vođstvom kao poštovanoj svuda u svetu – i na Istoku, i na Zapadu. Očigledno je da su ovakve poruke prijemčive građanima Srbije i da ih predsednik Vučić prilično uspešno plasira, te da se i (pre)naglašavanje poštovanja koje njemu ukazuju SAD (najčešće uz paralelu da to nije bio slučaj prema prethodnicima) koristi i za unutar političke potrebe. Da li su unutarpolitičke potrebe ključna determinanta ovakvog delovanja elita u Srbiji? Da li je narod u Srbiji posebno željan ovakvih potvrda upravo zbog iskustva stigmatizovanosti i izopštenosti tokom devedesetih godina? Da li su ovakve potvrde posebno potrebne političarima koji su bili deo stigmatizovanih elita, kao što su bili Vučić, Dačić, Nikolić i drugi kao deo Miloševićevog režima tokom devedesetih godina 20. veka? Ovo su pitanja na koja je potrebno da odgovore

---

[59] Tanjug, *Mali: Amerikanci nude milijarde za razvoj privrede*, RTS. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/ekonomija/4088556/mali-dfc-milijarde-dolara-.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

[60] *Vučić o stolici u Beloj kući: Zamislite da sam rekao Trampu a što je moja stolica uska i mala, što nemam fotelju kao vi*, Blic. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-o-stolici-u-beloj-kuci-zamislite-da-sam-rekao-trampu-a-sto-je-moja-stolica-uska/e4vhgq8 (pristupljeno 1. decembra 2020).

[61] Beta, *Mali: Srbiji u Vašingtonu ponuđeno da prizna nezavisno Kosovo*, Danas. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/mali-srbiji-u-vasingtonu-ponudjeno-da-prizna-nezavisno-kosovo/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

buduća istraživanja, ali je izvesno da postoji potreba da se domaćem javnom mnjenju pokaže kako je Srbija poštovana širom sveta.

Mediji i narativ o SAD

Pored političkih elita, bilo bi korisno uzeti u obzir i ulogu domaćih medija kao intervenišuće varijable za delotvornost američkih javnodiplomatskih i političko-propagandnih poruka prema srpskom javnom mnjenju. Činjenica da je veliki broj medija, a naročito provladinih visokotiražnih tabloida i televizija sa nacionalnom frekvencijom, krajem 2016. godine euforično izveštavao o Trampovoj pobedi nad Hilari Klinton jeste stvorila dobru osnovu za delotvornost poteza njegove vlasti. Karakterisanje Trampa kao „Srbina", neosnovane i navijačke najave kako će nam Tramp „vratiti Kosovo" i nešto osnovanije predstavljanje njegovog političkog pristupa kao svojevrsne „anti-Klinton" pozicije jeste pobralo simpatije dobrog dela srpske javnosti.[62] Međutim, već su podaci određenih istraživanja javnog mnjenja iz 2018. godine pokazali da većina ne očekuje od Trampa naročito pozitivnu promenu prema Srbiji.[63] Nakon početne euforije, pomenuti mediji kao da su se vratili na staru matricu, optužujući Ameriku za mnoge negativne stvari i predstavljajući je neretko kao pretnju (prikazujući nekad i samog Trampa kao pretnju, a nekad izbegavajući da se on lično etiketira – već optužujući „duboku državu" koju ni on ne može da kontroliše i protiv koje se i on bori za sva nedela prema Srbiji).

Moguće je da je ovakav anti-američki narativ jedan od razloga što poruke i američke i srpske političke elite nisu još jače delovale na javno mnjenje Srbije. Sličnoj situaciji može se svedočiti u pitanju Kosova, gde je predsednik Vučić prednjačio u slanju pomirljivih poruka potrebe za kompromisom, koje – zanimljivo – provladini tabloidi nisu pratili, insistirajući i dalje na tvrdom nacionalnom narativu. [64] Ishod je bio takav da većina Vučićevih birača nije najbolje čula i razumela poruke koje im je on slao, te da su shvatali da je njegova politika sasvim

---

[62] *Stavovi studenata prema SAD*, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/05/Stavovi-studenata-prema-SAD.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 28.

[63] Primera radi, jedna trećina studenata u Srbiji očekivala je 2018. godine pozitivniji odnos Trampa prema Srbiji, dok su dve trećine činili oni koji su očekivali da će sa Trampom biti još gore po Srbiju (blizu 25%) ili nisu imali jasan stav (oko 42%). Više o tome: *Stavovi studenata prema SAD*, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/05/Stavovi-studenata-prema-SAD.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 17.

[64] *Normalization of Relations Between Belgrade and Pristina from Citizens Perspective: What We Know and What We Feel*?, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/04/CDDRI-RESEARCH-KOSOVO-2019.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 26-29.

drugačija od one koju je on javno iznosio, informišući se o njoj mahom kroz pomenute tabloide. Sličan obrazac postoji i u diskursu o saradnji sa NATO, koju Vučić i drugi nosioci najviših funkcija hvale i ističu kao važnu i neophodnu za Srbiju, dok provladini mediji uglavnom šalju negativne poruke u vezi sa odnosom NATO prema Srbiji, što izvesno doprinosi i sve manjoj podršci evroatlantskim integracijama kod građana Srbije.[65] Jedno od važnih pitanja na koje je potrebno pronaći odgovor jeste zbog čega postoji ovakva diskrepancija u narativu provladinih medija o Kosovu, SAD i NATO u odnosu na ono što govore nosioci javnih funkcija – da li to svedoči o njihovoj autonomiji u odnosu na vlast, ili je, pak, reč o smišljenoj kakofoniji koja odgovara vlastima kako njihove poruke ne bi štetile ni njihovoj unutrašnjoj reputaciji, a ni spoljnom ugledu?

Deluje da je ova kakofonija u odnosu prema SAD ipak nešto manja nego u odnosu prema NATO ili izveštavanju o kosovskom pitanju. O tome najbolje svedoče već pomenute činjenice da su određeni javnodiplomatski događaji američke ambasade, poput ceremonije obeležavanja godišnjice operacije Halijard u Pranjanima, dobili veliki pozitivan publicitet na televizijama sa nacionalnom frekvencijom i u najtiražnijim štampanim medijima. Isto je važilo i za sve političke poruke iskazivanja poštovanja prema Srbiji, koje su ovi mediji naglašavali gotovo jednako kao i predstavnici vlasti. Takođe, i u ovim medijima su emitovani reklamni sardžaji kampanje „Vi ste svet”, što pokazuje da su i oni bili uključeni kao posrednici u ovakvo američko spoljnopolitičko delovanje. Moguće je da je upravo ovakva otvorenost provladinih medija za američke kampanje i proamerički narativ, uz tradicionalnu otvorenost za ovakav narativ medija koji nisu provladino orijentisani, jedan od razloga zbog kog je došlo do blagog popravljanja imidža SAD kod građana Srbije. Da su mediji bili zatvoreni za američku kampanju i da nisu barem povremeno davali publicitet izjavama vlasti koje hvale Ameriku, efekata verovatno ne bi bilo – kao što ih nema u slučaju diskursa vlasti prema NATO i Kosovu. Sa druge strane, da provladini mediji nemaju i dalje dominantnije anti-američki narativ, moguće je da bi efekti bili i povoljniji po SAD. Imajući sve u vidu, deluje da mediji jesu bitan posrednički faktor u ovom odnosu, ali je način njihovog uticaja neophodno detaljnije preispitati u budućim studijama.

Naravno, treba napomenuti i da je ova kampanja paralelno vođena i preko društvenih mreža i da je njen domašaj i putem ovih medija bio veliki. Primera radi, spot o „Srpskih Apolo 7” je samo na YouTube kanalu „Vi ste svet” do trenutka predaje ovog teksta pogledalo više od 4,2 miliona ljudi.[66] Imajući to u vidu, može se reći da je komunikološka strategija američke ambasade u ovom slučaju

---

[65] Tijana Rečević, Milan Krstić, „Svi na istoj strani? Kako spoljnopolitički odlučioci objašnjavaju vojnu neutralnost, a kako je građani shvataju” u: Stefan Surlić (ur), *Saradnja Srbije sa evroatlantskom zajednicom*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka i Institut za evropske poslove, Beograd, 2019.

[66] *Vi ste svet – Apolo*, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=q-KMJXone_74 (pristupljeno 1. decembra 2020).

bila kombinovana i oslanjala se istovremeno i na tradicionalne i na nove medije kao posrednike. To ukazuje da bi čak i uz „zaključavanje" tradicionalnih medija ovakva kampanja imala solidan domašaj, ali je sigurno da bi on bio kudikamo manji nego u ovom slučaju. Ispitivanje ove strategije i njenog domašaja svakako može biti od značaja i za komunikološke dimenzije izučavanja javne diplomatije. Ono što je bitno za ovaj istraživački rad jeste da su kampanja „Vi ste svet" i drugi javnodiplomatski i diplomatski (politički) postupci SAD imali dobar domašaj prema srpskom javnom mnjenju i da je tome doprinela i otvorenost medija, jednako kao i podrška od strane srpskih vlastodržaca.

Zaključak

Ovaj rad je nastojao da odgovori na pitanje zbog čega je došlo do blage pozitivne promene u stavu javnog mnjenja Srbije prema SAD od 2018. do 2020. godine. U radu se najpre pokazuje da razlog nije bila promena politike SAD prema ključnim pitanjima za nacionalni interes Srbije, jer je Trampova administracija imala načelni kontinuitet u većini pitanja sa dotadašnjom politikom SAD prema Srbiji i regionu. Potom se tvrdi da je glavni razlog izraženije ukazivanje poštovanja koje je, bez promene suštine politike prema Srbije, Amerika pokušavala da pruži nizom javnodiplomatskih i diplomatskih (političkih) postupaka za vreme Trampove administracije. Pojašnjeno je koji su to konkretni postupci bili i na koji način su delovali. Takođe, ukazano je i da su značajni faktori u uspehu ovakvih poruka bili srpske političke elite i mediji, koji su ovakvim američkim naporima pružali „megafon efekat".

Ovakvi nalazi značajni su iz ugla istraživanja stigme u međunarodnim odnosima. Pretpostavka koja je izneta u ovom radu jeste da javnodiplomatska i diplomatska (politička) sredstva spoljne politike kojima se ukazuje poštovanje prema državi koja teži destigmatizaciji predstavljaju veliki „rezervoar" mogućnosti za uspešno spoljnopolitičko delovanje. U ovom slučaju, SAD su kao država koja je nekada stigmatizovala Srbiju uspele da samo promenom forme i iskazivanjem poštovanja prema Srbiji, srpskom vođstvu i istoriji zadobiju veće simpatije kod dela srpske javnosti, koja im generalno nije naklonjena. U radu se tvrdi da je to posledica potrebe države koja teži destigmatizaciji i njenog javnog mnjenja da im se ukaže poštovanje i tako potvrdi njihova jednakost i poštovanost od strane drugih aktera u međunarodnom društvu. U budućim radovima potrebno je dodatno proveriti u empirijskim istraživanjima javnog mnjenja na koji način ovakvo ukazivanje poštovanja deluje na javno mnjenje i kakav je mehanizam uticaja koje ovakva sredstva ostvaruju, kako bi se ovakve tvrdnje i definitivno potvrdile. U ovom radu je pokazano da postoji korelacija, te kako bi teorijska logika primene stigme u izučavanju međunarodnih odnosa i spoljne politike pomogla da se ovakva zagonetka objasni.

Rad je otvorio čitav niz pitanja za koja je potrebno sprovesti buduća istraživanja, a koja se odnose na to da li elite koje su i same bile stigmatizovane imaju veću potrebu da im se pokaže poštovanje na međunarodnoj sceni, da li javno mnjenje to vrednuje (i koliko) prilikom odlučivanja na izborima kog će kandidata podržati, kolika je precizno uloga konvencionalnih, a kolika društvenih medija u čitavom ovom procesu. Pored ovih teorijski relevantnih pitanja, biće veoma zanimljivo u budućim empirijskim istraživanjim pratiti i na koji način će nova Bajdenova administracija koristiti ova sredstva i da li će nastaviti sa posebnim ukazivanjem poštovanja prema Srbiji, ili će se vratiti na stari pristup uslovljavanja. Ako je suditi prema savetima koji su dolazili za administraciju sa javnog slušanja u Komitetu za spoljne poslove Predstavničkog doma održanog početkom decembra 2020. godine, drugi scenario deluje izvesniji. Ipak, ne deluje da će se (javno)diplomatski stručanjaci lako odreći pristupa koji su već zauzeli, u koji su uložili novac i koji daje određene rezultate. Zbog toga bi buduće studije koje bi poredile Bajdenovu i Trampovu politiku u ovom domenu mogle da nam pruže odgovore na brojna teorijski i empirijski relevantna pitanja u ovom domenu.

Literatura

Analiza dokumenata potpisanih u Beloj kući, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/09/Analiza-dokumenata-potpisanih-u-Beloj-ku%C4%87i_WEB001.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020)

Beta, *Dačić i ambasador SAD položili zastavu koja je pre 100 godina bila na Beloj kući*, N1. Dostupno preko: https://rs.n1info.com/vesti/a538759-dacic-i-ambasador-sad-polozili-zastavu-koja-je-pre-100-godina-bila-na-beloj-kuci/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Beta, *Grenel ponovo negira da je razgovarao o razmeni teritorija Srbije i Kosova*, Danas. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/grenel-ponovo-negira-da-je-razgovarao-o-razmeni-teritorija-srbije-i-kosova/ (pristupljeno 1. decembra 2020. godine).

Beta, *Mali: Srbiji u Vašingtonu ponuđeno da prizna nezavisno Kosovo*, Danas. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/mali-srbiji-u-vasingtonu-ponudjeno-da-prizna-nezavisno-kosovo/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Beta, *Obeležavanje 100 godina savezništva Srbije i SAD*, N1. Dostupno preko: https://rs.n1info.com/vesti/a406702-obelezavanje-100-godina-saveznistva-srbije-i-sad/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Beta, *Skot o ruskom centru: Šta će vatrogascima diplomatski status?* , Večernje novosti. Dostupno preko: https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:709686-Skot-o-Ruskom-centru-Sta-ce-vatrogascima-diplomatski-status (prostupljeno 1. decembra 2020).

Brnabić: Odnosi Srbije i SAD ponovo mogu biti kao na vrhuncu, Glas Amerike. Dostupno preko: https://www.glasamerike.net/a/delegacija-srbije-na-proslavi-stogodi%C5%A1njice-dana-srbije-u-sad/4499510.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

Brnabić: Srbija i SAD zajedno mogu ponovo mnogo da postignu, N1. Dostupno preko: https://rs.n1info.com/vesti/a406953-obelezena-stogodisnjica-postavljanja-srpske-zastave-nad-belom-kucom/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Dačić i Skat istakli zastavu Srbije, Slobodna Evropa. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/29395677.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

Dačić: Pupin i Vilson pravi su primeri srpsko-američke saradnje, Danas. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/dacic-pupin-i-vilson-pravi-su-primer-srpsko-americke-saradnje/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Dražinoj ćerki orden u tajnosti, Blic. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/drazinoj-cerki-orden-u-tajnosti/f45gf3x (pristupljeno 1. decembra 2020).

Fonet, *Bolton: Propuštena prilika za rešavanje pitanja Kosova*, Danas. Dostupno preko: https://www.danas.rs/politika/bolton-promena-granica-razuman-pristup-dijalogu-beograda-i-pristine/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Hill, Christopher, *Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave MacMilan, Houndmills, Basingstoke, 2003.

Joksimović, Aleksandra, „Odnosi Srbije i SAD u procesu jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova" u: Dragan Đukanović (ur.), *Savremeni međunarodni izazovi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 119–48.

Kosa – muzički i glumački spektakl u Beogradu, Dan u Beogradu. Dostupno preko: https://www.danubeogradu.rs/2020/01/kosa-muzicki-i-glumacki-spektakl-u-kombank-dvorani/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Krstić, Milan „Strategije destigmatizacije u spoljnoj politici država: studija slučaja spoljne politike Republike Srbije od 2001. do 2018. godine", *doktorska teza*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, 2020.

Krstić, Milan *Godišnjica misije Halijard: Amerika i Rusija u nadmetanju za „srca i umove" građana Srbije*, Talas. Dostupno preko: https://talas.rs/2019/09/18/godisnjica-misije-halijard/ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Krstić, Milan, „Kažu „Severni", a misle „Turski tok"?"", *BizLife Business Magazine*, 25. avgust 2018, str. 53.

Krstić, Milan, „Promena vlasti kao činilac destigmatizacije Srbije u međunarodnom društvu", u: Slaviša Orlović, Despot Kovačević (urs.), *Dvadeset godina 5. oktobra*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju i Hans Seidel Stiftung Beograd, 2020, str. 131–154.

Krstić, Milan, „Srpsko-američki odnosi tokom devedesetih godina 20. veka" u: Dragan R. Simić i Dragan Živojinović (urs.), *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu Zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2015, str. 187–205.

Link, Bruce G. & Jo C. Phelan, „Conceptualizing stigma", *Annual Review of Sociology*, vol. 27, no.1, pp. 366–375.

Mohammed, Arshad, *Trump plans 28 percent cut in budget for diplomacy, foreign aid*, Reuters. Available from: https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-budget-state-idUSKBN16N0DQ (accessed 1 December 2020).

Normalization of Relations Between Belgrade and Pristina from Citizens Perspective: What We Know and What We Feel?, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/04/CDDRI-RESEARCH-KOSOVO-2019.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 19.

Popović, Miloš i Sonja Stojanović Gajić, *Stavovi građana o spoljnoj politici Srbije*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Dostupno preko: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/stavovi_graana_o_spoljnoj_politici_srbije.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020).

Posle sto godina, srpska zastava ponovo će se vijoriti iznad Bele kuće, Blic. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/posle-sto-godina-srpska-zastava-ponovo-ce-se-vijoriti-iznad-bele-kuce/y5wwvj6 (pristupljeno 1. decembra 2020).

Public Diplomacy, Encyclopaedia Britannica. Available from: https://www.britannica.com/topic/public-diplomacy (accessed 1 December 2020).

Rečević, Tijana i Milan Krstić, „Svi na istoj strani? Kako spoljnopolitički odlučioci objašnjavaju vojnu neutralnost, a kako je građani shvataju” u: Stefan Surlić (ur), *Saradnja Srbije sa evroatlantskom zajednicom*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka i Institut za evropske poslove, Beograd, 2019

Smetana, Michal, “(De-)stigmatising the outsider: nuclear-armed India, United States, and the global nonproliferation order”, *Journal of International Relations and Development*, vol. 23, no. 1, pp. 535–558.

Stavovi građana Srbije prema Americi: Istraživanje javnog mnjenja, jul 2018, Institut za evropske poslove, dostupno preko: https://iea.rs/wp-content/uploads/2018/07/12-Stav-gradjana-Srbije-prema-Americi-jul-2018.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020).

Stavovi građana Srbije prema Americi: Istraživanje javnog mnjenja, mart 2019, Institut za evropske poslove, dostupno preko: https://iea.rs/wp-content/uploads/2019/05/Stav-gra%C4%91ana-Srbije-prema-EU-mart-2019-final-1.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020).

Stavovi građana Srbije prema Americi: Istraživanje javnog mnjenja, septembar 2020, Institut za evropske poslove, dostupno preko: https://iea.rs/wp-content/uploads/2020/09/2020-Stav-gradjana-Srbije-prema-SAD-mart.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020), str. 5.

Stavovi studenata prema SAD, Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative. Dostupno preko: https://cddri.rs/wp-content/uploads/2020/05/Stavovi-studenata-prema-SAD.pdf (pristupljeno 1. decembra 2020).

Tanjug, *Ji: Ne može se sedeti na dve stolice istovremeno*, RTS. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2914375/hojt-ji-ne-moze-se-sedeti-na-dve-stolice-istovremeno.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

Tanjug, *Krstić: Destigmatizacija Srbije na međunarodnoj sceni*, RTV. Dostupno preko: https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/krstic-destigmatizacija-srbije-na-medjunarodnoj-sceni_747416.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

Tanjug, *Mali: Amerikanci nude milijarde za razvoj privrede*, RTS. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/ekonomija/4088556/mali-dfc-milijarde-dolara-.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

Tramp čestitao Dan državnosti u pismu Vučiću, uz poruku o Kosovu, Blic. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/tramp-cestitao-dan-drzavnosti-u-pismu-vucicu-uz-poruku-o-kosovu/0lvej73 (pristupljeno 1. decembra 2020).

Trivić, Branka, *Dačić posle susreta sa Zarzeckim: Neće biti američkih sankcija Srbiji*, Slobodna Evropa. Dostupno preko: https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-sankcije-oruzje/30258411.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vi ste svet – Apolo, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=qK-MJXone_74 (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vi ste svet – Borislav Pekić, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=-Obf50PUOdU (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vi ste svet – Kosa, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=Yy-J94wh5qjE (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vi ste svet – Mihajlo Pupin, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=R-xJW88lfG8 (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vi ste svet – Mira Trailović, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=8b6nMFgE_vs (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vi ste svet – Spomenik za sećanje i ponos, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/watch?v=6Fau1cP2VLM (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vi ste svet, Dostupno preko: www.vistesvet.com (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vi ste svet, YouTube. Dostupno preko: https://www.youtube.com/channel/UC14cWni-WoO0K7Su1AdWbtSQ (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vučić o stolici u Beloj kući: Zamislite da sam rekao Trampu a što je moja stolica uska i mala, što nemam fotelju kao vi, Blic. Dostupno preko: https://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-o-stolici-u-beloj-kuci-zamislite-da-sam-rekao-trampu-a-sto-je-moja-stolica-uska/e4vhgq8 (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vučiću na poklon ključevi Bele kuće, RTS. Dostupno preko: https://www.rts.rs/page/magazine/ci/story/461/svet-poznatih/4069583/vucic-tramp-bela-kuca-sporazum-kljucevi.html (pristupljeno 1. decembra 2020).

Vujačić, Ivan, „Odnosi Srbije i SAD u periodu 2002–2012. godine – novi početak i nasleđe prošlosti" u: Dragan R. Simić i Dragan Živojinović (urs.), *Politika Sjedinjenih Američkih Država prema regionu Zapadnog Balkana i Republici Srbiji*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2015, str. 207–216.

Vukadinović, Radovan, *Teorije vanjske politike*, Politička kultura, Zagreb, 2005.

Završen sastanak u palati Srbija: Tramp jedva čeka da poseti Srbiju, Alo. Dostupno preko: https://www.alo.rs/vesti/politika/vucic-grenel-brnabic-borel-dfc-palata-srbija/342989/vest (pristupljeno 1. decembra 2020).

Milan Krstić

YOU ARE THE WORLD: RESPECT FOR SERBIA EXPRESSED IN THE US POLICY DURING THE ADMINISTRATION OF DONALD TRUMP

Abstract

Public opinion polls indicate that citizens of Serbia today have more positive attitude towards relations with the United States than they had at the beggining of Donald Trump's presidential mandate. The question is what is the cause of this change, bearing in mind that in this period there has been no major shift in American policy towards topics that are perceived in Serbia by elites and citizens as a priority for Serbian national interest? This paper argues that the key thing was showing respect towards Serbia by the United States through diplomacy and public diplomacy, as well as the interpretation by Serbian political elites of how the US now respect Serbia much more than earlier. The reason why showing respect was an effective means of influencing public opinion in this context lies in the fact that Serbia was stigmatized during the 1990s (primarily by the United States) and that from the end of 2000 until today it has constantly strived to become destigmatized and return to the position of equals and respected in international society. In such a context, symbolic expressions of respect in public diplomacy and diplomacy can be an effective means of foreign policy of a state that has (de) stigmatizing power towards a state that strives for destigmatization.

Key Words: Serbia, USA, Diplomacy, Public Diplomacy, Public Opinion, Stigma

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.11:73)"1989/2020"(082)
341.7(497.11:73)"1989/2020"(082)

SRPSKO-američki odnosi : trideset godina od pada berlinskog zida : zbornik radova / uredili Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, Stevan Nedeljković. – Beograd : Fakultet političkih nauka Univerziteta, 2021 (Beograd : Čigoja štampa). – 239 str. ; 24 cm

Tiraž 300. – Str. 7–12: Predgovor / Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, Stevan Nedeljković. – Podaci o urednicima zbornika i autorima priloga: str. 13–14. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-917317-2-4

а) Међународни односи – Србија – 1989–2020 б) Међународни односи – САД – 1989–2020

COBISS.SR-ID 35957513